

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

**СИТНИК Н.С., СТАСИШИН А.В.,
БЛАЩУК-ДЕВЯТКІНА Н.З., ПЕТИК Л.О.**

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Навчальний посібник

За загальною редакцією д.е.н., проф. Ситник Н.С.

Львів 2020

УДК 336.71 (477) (075.8)
Б 231

Автори:

Ситник Н.С., Стасишин А.В., Блашук-Девяткіна Н.З., Петик Л.О.

Рецензенти:

Дубина М. В. - доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Луців Б.Л. - доктор економічних наук, професор кафедри банківського менеджменту та обліку Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль;

Пшик Б.І. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Університету банківської справи, м. Львів.

Рекомендовано до друку Вченою Радою факультету управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету (протокол № 4 від 21.10.2020р.)

Б 231. Банківська система: навчальний посібник / [Ситник Н.С., Стасишин А.В., Блашук-Девяткіна Н.З., Петик Л.О.] ; за заг. ред. Н. С. Ситник.- Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. - 580 с.

ISBN 978-617-10-0265-4

У навчальному посібнику викладено теоретичні засади розвитку банківництва, сутність банківської системи та особливості її функціонування у сучасних умовах, зокрема, розглянуто питання щодо теоретичних та практичних основ діяльності центральних та комерційних банків, забезпечення фінансової стійкості банків та стабільного розвитку банківської системи.

Посібник рекомендований для студентів, аспірантів та викладачів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також фахівців у сфері банківництва.

УДК 336.71 (477) (075.8)

ISBN 978-617-10-0265-4

© Ситник Н.С., Стасишин А.В.,
Блашук-Девяткіна Н.З., Петик Л.О., 2020
© ЛНУ імені Івана Франка, 2020

Зміст

Зміст

Передмова	7
-----------------	---

Тема 1. Виникнення та розвиток банківських систем	9
--	----------

1.1. Походження та історія розвитку стародавнього банківництва	10
--	----

1.2. Суть та функції банківської системи	17
--	----

1.3. Види та принципи функціонування банківських систем	21
---	----

1.4. Передумови становлення та розвитку вітчизняної банківської системи	25
---	----

1.5. Міжнародні стандарти ведення банківського бізнесу	30
--	----

Тема 2. Центральні банки як складова банківської системи країни	35
--	-----------

2.1. Передумови виникнення центральних банків	36
---	----

2.2. Статус і принципи організації центральних банків та їх функції	38
---	----

2.3. Правові основи функціонування, завдання, функції та організаційна структура НБУ	40
--	----

2.4. Національний банк України та основні засади грошово-кредитної політики. Інструменти грошово-кредитної політики НБУ	47
---	----

Тема 3. Організація діяльності комерційних банків	60
--	-----------

3.1. Сутність, функції та види комерційних банків	61
---	----

3.2. Порядок створення, реєстрації, ліцензування та реорганізації банків	65
--	----

3.3. Організаційна та функціональна структура комерційних банків	71
--	----

3.4. Загальна характеристика видів діяльності банку	78
---	----

3.5. Банківські об'єднання: їх суть та види	81
---	----

Тема 4. Формування ресурсів комерційного банку	85
4.1. Види та класифікація банківських ресурсів	86
4.2. Склад, структура та джерела формування капіталу банку	89
4.3. Суть, значення та характеристика залученого капіталу банку	95
4.3. Суть, значення та характеристика запозичених банківських ресурсів	99
Тема 5. Розрахунково-касові операції комерційних банків	109
5.1. Характеристика грошового обороту та платіжної системи. Загальні основи організації безготівкових розрахунків	110
5.2. Форми безготівкових розрахунків та їх характеристика	120
5.3. Порядок відкриття та обслуговування банківських рахунків	147
5.4. Міжбанківські розрахунки. Система електронних платежів НБУ	153
5.5. Касові операції банків	157
5.6. Організація безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток та ризики їх застосування	163
Тема 6. Кредитні операції комерційних банків	172
6.1. Сутність, принципи та функції кредиту. Класифікація банківських кредитів	173
6.2. Процес банківського кредитування	179
6.3. Способи захисту від кредитного ризику	193
6.4. Позичковий процент та його диференціація	198
6.5. Управління проблемними кредитами банку	202
Тема 7. Операції банків з векселями	211
7.1. Функції та види векселів	212
7.2. Операції врахування та переврахування векселів	229

7.3. Кредити під заставу векселів	236
7.4. Авалювання та акцептування векселів	240
7.5. Операції банків з інкасування та доміцільності векселів	250
Тема 8. Операції комерційних банків з цінними паперами	263
8.1. Діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів	264
8.2. Емісійні операції банків	277
8.3. Інвестиційні операції банків з цінними паперами	291
8.4. Посередницька діяльність банків на фондовому ринку	312
8.5. Інвестиційні ризики	345
Тема 9. Операції комерційних банків в іноземній валюті	352
9.1. Сутність, основні принципи та інструменти валютного регулювання	353
9.2. Організаційні основи здійснення операцій банків в іноземній валюті	361
9.3. Відкриття та обслуговування рахунків в іноземній валюті	365
9.4. Неторговельні операції банків в іноземній валюті	372
9.5. Торговельні операції банків в іноземній валюті	377
9.6. Операції комерційних банків на валютному ринку	388
Тема 10. Нетрадиційні операції та банківські послуги	399
10.1. Лізингові операції банків	400
10.2. Факторингові операції банків	408
10.3. Форфейтингові операції банків	414
10.4. Трастові послуги. Послуги банків зі зберігання цінностей	419
10.5. Гарантії та поручительства	424
10.6. Діяльність банків на ринку дорогоцінних металів	428

10.7. Банківське страхування (bancassurance)	432
Тема 11. Забезпечення фінансової стійкості банків	437
11.1. Сутність фінансової стійкості банку та методи її оцінки	438
11.2. Доходи, витрати та фінансові результати банківської діяльності	450
11.3. Регулювання банківської діяльності	455
11.4. Забезпечення фінансової безпеки банків	463
Рекомендована література	469
Термінологічний словник	483
Предметний покажчик	511
Додатки	517

ПЕРЕДМОВА

Банківська система є невід'ємною частиною економіки. Вона розвивається, трансформується і адаптується до тієї системи фінансових відносин, яка склалася в державі.

Практична роль банківської системи визначається її участю в управлінні системою платежів і розрахунків, інвестиціях і кредитних операціях, що дозволяє банкам разом із іншими фінансовими посередниками акумулювати заощадження усіх суб'єктів фінансового ринку.

У той же час ефективність здійснення інвестування коштів у значній мірі залежить від здатності самої банківської системи направляти ці кошти саме тим позичальникам, які знайдуть способи їх оптимального та ефективного використання. Комерційні банки, діючи відповідно до грошово-кредитної політики держави, регулюють рух грошових потоків, впливаючи на швидкість їх обороту, емісію та загальну масу.

Стабілізація зростання грошової маси - це запорука зниження темпів інфляції, забезпечення стабільного рівня цін, при досягненні якого ринкові відносини впливають на економіку найефективнішим чином.

Сучасна банківська система - це сфера різноманітних послуг своїм клієнтам - від традиційних депозитно-позичкових і розрахунково-касових операцій, що визначають основу банківської справи, до новітніх форм грошово-кредитних і фінансових інструментів, використовуваних банківськими структурами (лізинг, факторинг, траст і т. д.) .

Всі аспекти і сфери діяльності комерційних банків об'єднані єдиною стратегією розвитку банківської системи, мета якої - досягнення прибутковості і ліквідності. Ефективність, стабільність та надійність роботи комерційних банків залежать від проведеної ними політики, пов'язаної із залученням та розміщенням грошових ресурсів.

За таких обставин підвищення вимог до підготовки фахівців із банківської справи з високим рівнем знань у сфері

банківських інформаційних технологій та фінансових інновацій є необхідним.

У структурі навчального посібника «Банківська система» сформовано 11 тем, в яких висвітлено теоретичні і практичні аспекти виникнення, формування та розвитку банківської системи, особливості її функціонування та функції, завдання та операції центрального банку, операції комерційних банків. В умовах конкурентного середовища важливим є ефективний банківський менеджмент, що передбачає, зокрема, регулювання, нагляд, контроль НБУ за банками другого рівня з використанням інструментів, методів та важелів у системі фінансової безпеки банків.

Навчальний посібник містить дидактичний матеріал у вигляді схем, таблиць, рисунків. Розділи завершуються питаннями для самоконтролю.

Даний навчальний посібник призначений для студентів усіх форм навчання за напрямом підготовки 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Навчальний посібник рекомендується студентам, аспірантам, викладачам, менеджерам і банківським працівникам для поглиблення і формування системного уявлення про становлення і сучасне функціонування банківської системи України.

ТЕМА 1. ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ

*1.1. Походження та історія розвитку
стародавнього банківництва*

1.2. Суть та функції банківської системи

*1.3. Види та принципи функціонування
банківських систем*

*1.4. Передумови становлення та розвитку
вітчизняної банківської системи*

*1.5. Міжнародні стандарти ведення
банківського бізнесу*

1.1. ПОХОДЖЕННЯ ТА ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СТАРОДАВНЬОГО БАНКІВНИЦТВА

Зародження банківської справи припадає ще на рабовласницький період, коли виникають лихварство та міняльні операції. Центром зазначених процесів було спершу Вавилонське царство (7-6 ст. до н.е.), до існування якого належать перші історичні згадки про діяльність стародавніх банкірів. Ці відомості стосуються, зокрема, вавилонських банкірських домів Ігібі, Іддін-Мардука, Мурашу та ін., що приймали процентні вклади, видавали позики під письмові зобов'язання і під заставу різних цінностей, здійснювали платежі за рахунок клієнтів, виступали поручителями за різноманітними угодами, брали участь у торговельній справі на пайових засадах, виконували роль радника та довіреної особи при укладанні різних угод.

В економічній літературі умовно виділяють **чотири основні етапи розвитку банківської діяльності**, що пов'язані зі знаковими подіями в історії банківництва, які наведені у табл.1.1.

Значного розвитку банківська справа набула і у **Стародавній Греції**, де початково банківські операції здійснювались окремими храмами, найвідомішими з яких були Дельфійський, Ефеський, Делонський, Фокейський, Мілетський та деякі ін. Торговці, приватні особи і навіть цілі міста Греції віддавали свої гроші на зберігання до скарбниць храмів, недоторканість яких гарантувалась шанобливим ставленням до релігії. **Амфіктіони**, що завідували храмами, розуміли невідповідність простого зберігання величезних цінностей, що концентрувались у їх сховищах, а тому пускали в оборот довірені храму гроші, більша частина яких надавалась у позику під проценти містам та приватним особам.

Внаслідок інтенсивного розвитку ремісництва і торгівлі зростали відповідні потреби в обмінних операціях і кредиті, що спонукало окрім храмів і приватних осіб здійснювати банківські операції. У Греції цих осіб називали **трапезитами** (від грецьк. «трапеза» – стіл), оскільки початково банківські

обороты полягали у розміні готівкових грошей, що здійснювався за столами на ринках.

Таблиця 1.1.

Основні етапи розвитку банківської діяльності

Етапи	Назва періоду	Характеристики періоду
I (IV ст. до н.е. – XII ст.)	Зародження банківництва (період від античності до зародження Венеціанського банку)	Надана банківський послуг здійснювалися у Стародавній Греції та Вавилоні зрештою, храмами і трапезитами, а у Стародавньому Римі – менсариумами.
II (XII ст. – кінець XVII ст.)	Виникнення державних банків (період з 1156 р. до заснування Англійського банку у 1694 р.)	На початку даного періоду найрозвиненішими банками є темплієри. В середині вони банки створюються венеційськими, спочатку в Італії, пізніше у Франції, Гамбурзі, Нідерландах, Англії. У 1156 р. з'являється один з перших громадських акціонерних банків «Монтічелло» у Венеції. У 1587 р. у Венеції відкривається перший державний акціонерний банк. Банки створюються для проведення розрахунків та надійного зберігання коштів, а також використовують разом з розвитком грошового обороту.
III (XII ст. – кінець XVIII ст.)	Політ банків на універсальні та спеціалізовані	Створення Англійського банку в 1694 р., який мав право торгувати золотом, дисконтувати векселі, видавати позички під заставу, приймати внески. Виникнення спеціалізованих банків. Поширення депозитних операцій. Поява емісійних банків.
IV (XIX ст. – до нашого часу)	Розширення повноважень банків у всіх сферах економічної діяльності, особливо на ринку цінних паперів	Поширення депозитних банків в Англії, Шотландії, Австрії, Нідерландах, Швейцарії й Північній Америці. Створення центральних банків, які монополізують функцію емісії банків. Починають формуватися повноцінні банківські системи. Розширення операцій банків з цінними паперами, що викликає законодавче обмеження їх участі на ринку цінних паперів.

В епоху надзвичайної розмаїтості грошових знаків такі операції потребували високої кваліфікації мінял, що викликало довіру до них та надавало можливість зберігати й розпоряджатися чужими коштами. Передані трапезиту гроші надавались в кредит під заставу рухомого майна, рабів, домів, земель, а також вантажів на кораблях і самих кораблів.

Рівень процентних ставок при цьому був досить високим - від 10 до 36% річних, що було пов'язано із значним попитом на вільні капітали, а також із високими прибутками від торговельних оборотів (внаслідок використання праці рабів). Усі отримані вклади заносились трапезитами в особливий реєстр із вказанням суми та імені вкладників, які могли доручати отримання своїх грошей іншим особам, що сприяло поширенню такого способу платежів, як списання коштів у книгах банкіра.

Становлення банківської системи було важливим кроком на етапі формування інституційної основи грошового господарства цивілізованого суспільства. З метою зручності у здійсненні торговельних операцій купці створювали об'єднання – *фіаси*, завдання яких полягало у взаємовиручці позиками, страхуванні, обміні інформацією, контролі за цінами.

У *стародавньому Римі* банківська діяльність хоча і була схожа на грецьку, однак являла собою самобутній продукт латинської цивілізації, що визначалось значно вищим рівнем діловодства.

У римлян банкіри, яких називали *менсаріями* (від лат. «*mensa*» – стіл), розпочали свою діяльність з розміну грошей. Згодом вони отримували кошти на зберігання, які використовувались для видачі кредитів під заставу рухомого й нерухомого майна, а також морських вантажів.

Зростаюча внаслідок завоювань роль Риму як центру економічного життя тогочасного суспільства сприяло бурхливому розвитку банківської справи, що було пов'язано з концентрацією капіталів підкорених країн та видачею цих коштів у позику в різних частинах великої імперії.

Римські громадяни здебільшого не зберігали свої гроші вдома, а віддавали банкірові, який записував їх у себе в книгах і зобов'язувався здійснювати виплати на вимогу вкладника. У книгу, що мала назву *codexrationum*, записувались внески всіх клієнтів банкіра, для кожного з яких відводилась окрема сторінка (*noten*) з указанням імені вкладника, року і дня відкриття рахунку. Кожна сторінка була розділена на дві частини – «*accepti*» та «*expensi*», що відповідно відображали надходження коштів від клієнтів та здійснювані ними витрати.

При цьому платники могли розраховуватись зі своїми кредиторами, направляючи їх до банкірів з наказом здійснити платіж готівкою або переказом коштів зі сторінки на сторінку у книзі банкіра. Об'єднання римських банкірів в *асоціації* значно розширювало сферу застосування таких розрахунків, оскільки вкладники одного банку ставали вкладниками інших банків-членів асоціації.

Значні обсяги грошових оборотів сприяли появі *відділень римських банкірських домів* у різних країнах. При цьому із становленням *єдиної монетної системи* в імперії, втрачали своє значення грошово-обмінні операції, натомість набували розвитку деякі *нові види функцій*, що здійснювалися банкірами Риму:

- організація аукціонів;
- ведення справ, пов'язаних з отриманням спадщини, розподілом майна;
- посередництво у торговельних угодах та інші.

Розквіт банківської справи в античну епоху змінився тимчасовим занепадом в період раннього середньовіччя, що було пов'язано з деяким зниженням ролі товарно-грошових відносин та натуралізацією господарства.

Однак феодальна роздробленість європейських країн та велика кількість грошових знаків, які перебували в обігу, стримували розвиток торгівлі, що зумовлювало необхідність у здійсненні міняльних операцій, при чому в значних масштабах.

Найбільшого поширення ці операції спочатку отримали *в Італії*, міста якої вже у X ст. набули ролі світових центрів торгівлі, куди стікались товари і гроші з різних країн. Саме слово «банк» походить від італійського «*banco*», що означало стіл, лавку чи конторку, за якою обмінювались монети. Міняли сиділи біля столу, вкритого зеленим сукном, на якому лежав *реєстр укладених договорів* та були розкладені монети. Таким чином, обмінні операції, що в сучасних банках належать до числа другорядних, стали основою розвитку банківської справи у середньовічній Європі.

Італійські міняли, як і їхні попередники в античний період, активно проводили операції:

- з прийому вкладів;

- переказу коштів по записках у книгах;
- видачі позик;
- сприяли появі й організації вексельного обігу.

І хоча дані форми підприємницької діяльності приватних осіб мали всі ознаки банківських операцій, самі банки як установи у сучасному розумінні цього слова з'явилися пізніше.

Так, у 1407 р. було засновано Банк Святого Георгія в Генуї, який початково являв собою асоціацію кредиторів держави, та згодом розпочав діяльність з прийому внесків від приватних осіб, про що останнім видавалися свідоцтва, які могли переходити із рук в руки. Банки поступово з'являлися і в інших містах, набуваючи складніших організаційних форм функціонування. Наприклад, у 1593 р. було створено Банк Святого Амвросія в Мілані, що мав деякі початкові риси акціонерного товариства. Його капітал формувався за рахунок пайових внесків та поточних вкладів громадян і використовувався для видачі позик місту. Головним завданням подібних банків в Італії початково була підтримка державних фінансів.

Розширення мануфактурного виробництва й торгівлі сприяло укрупненню банківської справи у формі банкірських домів та комерційних банків, що стали з'являтися у провідних торговельних центрах Європи 16-17ст. – Нідерландах, Німеччині, північній Італії. Особливе місце належало спеціальним *жиробанкам*, що *створювалися купецькими гільдіями ряду міст для здійснення безготівкових розрахунків між своїми постійними клієнтами*. Зокрема, у 1609 р. було засновано вкладно-розмінний банк в Амстердамі, а в 1619 р. – подібний до нього банк у Гамбурзі.

Жиробанки приймали вклади в монетах чи зливках дорогоцінних металів і здійснювали розрахунки згідно наказів, одержаних від власника коштів. При цьому банком самостійно встановлювалися власні одиниці розрахунку, виходячи із ваги чистого золота і срібла, що в умовах постійного зниження вагового вмісту монет державної чеканки суттєво підвищувало попит на банківські гроші. Однак кредитні операції жиробанків мали обмежений характер в силу нестабільності політичної ситуації та незадовільних умов грошового обігу, у зв'язку

з чим необхідно було дотримуватися практично 100%-го забезпечення клієнтських внесків дорогоцінними металами.

В Англії найперше почали складатися основи і принципи банківської справи в її сучасному розумінні. Першим великим акціонерним банком, який широко розгорнув комерційне кредитування, був Англійський банк, за ним ряд інших.

Якісно новим етапом у розвитку банківських операцій став перехід від діяльності, що базується передусім на емісії банкнот, наданні позичок з власних коштів, до кредитування за рахунок залучених коштів у формі клієнтських вкладів. Пріоритетними стають посередництво у платежах і кредитуванні. Швидко розвиваються пасивні операції – збирання, залучення вільних коштів у населення, підприємців, торговців, що зумовлює розширення активних операцій, і передусім «торгівлі грошима» (вигідного їх розміщення) з метою одержання прибутку. *Власний капітал банків втрачає первісну функцію джерела активних операцій і слугує передусім фондом, який гарантує вклади клієнтів і платоспроможність банківської установи.*

Перший приватний центральний банк створений у Швеції. Створення банку передбачало вирішення цілої низки проблем грошової системи, зокрема, існування мідного грошового стандарту. В історії розвитку банківської справи Банк Стокгольма (Stockholm Banco) вирізняється винаходом незабезпечених банкнот і поєднанням депозитних, розмінних, кредитних та жирооперацій в межах одного банку.

Так, у 1661 р. отримав ексклюзивне право емісії на тридцять років. Крім відсоткових депозитних сертифікатів він мав право випускати в обіг друковані банкноти. Друковані круглими номіналами банкноти, які можна було за вимогою обміняти на мідь, не були покриті депозитами (Додаток А рисунок А.1.). Їх використовували для фінансування позик і в такий спосіб охоплювали весь монетарний обіг країни. Так народилася сучасна банкнота, яку передбачалось використовувати як конвертовані гроші, що мали б довіру серед населення, для сплати податків та заробітної плати. Але банкнота Банку Стокгольма перебувала в обігу недовго. Починаючи з 1663 р. клієнти банку почали масові вилучення депозитів. Банк

намагався задовольнити ці вимоги, але нова банкнота була неспроможна отримати довіру населення, тому у 1664 р. влада закрила банк.

Разом із розвитком функцій зростають і самі банки. У XVII ст. з'являються банки у формі акціонерних товариств, а наприкінці XIX ст. у розвинутих капіталістичних країнах акціонерні банки займають провідні позиції. Під впливом концентрації виробництва у промисловості різко посилилась концентрація банків. Вона відбувалась шляхом інтенсивного зростання великих банків, об'єднання банків, а також поглинання одних банків іншими. На початок XX ст. у більшості капіталістичних країн провідні позиції в кредитній системі зайняли кілька гігантських банків, які налічували сотні філій (відділень) і мали тісні зв'язки з промисловими монополіями. І зараз у країнах з розвинутою ринковою економікою концентрація банків дуже висока.

Збільшення торгових оборотів сприяло подальшому розвитку й концентрації банківських операцій, що знайшло відображення у створенні акціонерних банків, які активно займалися кредитуванням промисловості і торгівлі. Серед перших установ такого типу були засновані у 1694 р. Банк Англії, а також Банк Шотландії, створений у 1694 р. Промисловий переворот, що спершу відбувся в Англії, а згодом і в інших країнах Європи, зумовив швидке зростання числа банків, які акумулювали значні грошові ресурси та через розрахункові й кредитні операції почали обслуговувати весь процес суспільного виробництва.

Витоки сучасної банківської справи лежать у діяльності як стародавніх банкірів, так і мінял у середні віки. Банківська справа є невід'ємним елементом товарно-грошових відносин, розвиток яких і визначив процес формування універсальних інститутів кредитної системи – банків.

Отже, виникнення перших банків історично пов'язане з наявністю таких *передумов*:

- розвиток товарного обміну, грошових і кредитних відносин;
- розвиток кредитної справи і розширення операцій з обслуговування клієнтів;

- системність у кредитуванні;
- видача кредитів не лише для задоволення споживчих потреб, а й на проведення господарських операцій;
- одночасне виконання розрахункових і кредитних операцій установами банку;
- платність кредиту як умова прибутковості функціонування банку та виробничого використання банківської позики.

1.2. СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Фінансова система відіграє ключову роль у передаванні монетарних імпульсів до реального сектору економіки, здійснюючи таким чином вагомий внесок у забезпечення стійкого економічного зростання. Саме банківські установи країни є одним із основних джерел формування грошових капіталів для обслуговування та інвестування економіки країни.

У сучасних умовах для стабілізації фінансово-економічної ситуації в країні необхідна ефективно функціонуюча, надійна та розвинена банківська система.

Банківська система бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи України, зокрема, шляхом:

- забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордони держав та між окремими галузями тощо;
- розробки та забезпечення способів управління ризиками;
- забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема, шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі;
- забезпечення насичення ринку ціною інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економік

Виділяють два основних значення трактування сутності банківської системи – вузьке (інституційний підхід) та широке (інституційно-економічний підхід) (рис. 1.1).

Вітчизняне законодавство передбачає саме вузьке значення трактування поняття «банківської системи». Так, згідно із ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» **банківська система України** складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, які створені і діють на території України відповідно до положень цього закону та інших законів України.

Тобто, у вузькому розумінні банківську систему розглядають лише як сукупність різних видів взаємопов'язаних між собою банків, що функціонують як цілісне у конкретний період і виконують функції притаманні банкам з метою отримання доходу.

У широкому значенні під банківською системою розуміють кредитно-фінансову систему загалом. Її розглядають як сукупність економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

Банківська система – це складна, внутрішньо організована та динамічна система, яка включає комплекс різноманітних банківських інституцій, діяльність яких законодавчо регламентована і спрямована на обслуговування потреб економіки та суспільства, а також забезпечення фінансової стабільності країни.

Необхідність банківської системи визначається двома групами причин:

1) необхідністю здійснення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності, узгодження комерційних інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами - забезпечення сталості грошей і стабільності роботи всіх банків;

2) забезпечення збалансованості попиту і пропозиції на грошовому ринку і в кожному його секторі. Банки при цьому повинні керуватися не тільки своїми комерційними інтересами, а й вимогами системи в цілому.

Рис. 1.1. Підходи до сутності поняття «банківська система»

Специфіка банківської системи проявляється в її функціях, які мають певні особливості та взаємопов'язані між собою. Існують різні підходи до класифікації функцій банківської системи, їх змісту і кількості. **Виділяють три наступні функції:**

- створення грошей і регулювання грошової маси;
- трансформаційна функція;
- стабілізаційна функція (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Функції банківської системи

Ключовою функцією банківської системи є її здатність впливати на кількість грошей в обігу відповідно до потреб економіки. Кожен окремий банк здійснює емітування платіжних засобів. В межах банківської системи ця здатність є більш суттєвою та масштабнішою. Емітування платіжних засобів має значний вплив на стабільність грошової маси та на ефективність виробництва й обігу товарів.

Центральний банк здійснює первинну емісію шляхом випуску готівки, кредитування уряду та комерційних банків, купівлі цінних паперів, золота й валюти. Комерційні банки здійснюють вторинну емісію через здійснення кредитних і розрахункових операцій за рахунок яких через механізм мультиплікації банки збільшують кошти.

Виконання функцій забезпечують відповідні закони та нормативні акти, які регламентують діяльність усіх ланок банківської системи та створення належного механізму контролю й нагляду за дотриманням як чинного законодавства, так і діяльності банків.

1.3. ВИДИ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ

Банківська система існує в будь-якій країні в певний історичний період і є складовою частиною кредитної системи держави. Ефективна діяльність кредитної системи в будь-якій країні з ринковою економікою передбачає необхідність ієрархічної побудови її інститутів на двох рівнях: перший – центральний банк країни; другий – комерційні банки і спеціалізовані кредитно-фінансові інститути. Така структура уможливорює оптимальну організацію відносин між різними ланками системи, забезпечуючи належну координацію та регулювання їхньої діяльності з метою задоволення потреб різних учасників господарського обороту у кредитно-фінансових послугах.

Організація кредитної системи на двох рівнях дає змогу ефективно розподілити адміністративно-регулювальні

та операційні функції між центральним банком і іншими кредитними інститутами, що забезпечує належний рівень обслуговування суб'єктів ринкових відносин.

Окреме місце у складі кредитної системи належить інфраструктурі, тобто комплексу засобів, що забезпечують нормальне функціонування інститутів кредитної системи (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Основні елементи інфраструктури кредитної системи

Елементи	Характеристики
1. Нормативно-правове забезпечення	включає систему законів і підзаконних актів, які юридично визначають і регламентують сферу діяльності кредитних інститутів.
2. Системи захисту інтересів вкладальників банків	передбачають діяльність спеціалізованих органів страхування депозитів клієнтів під контролем центрального банку, незалежних урядових органів або самих комерційних банків.
3. Національні асоціації банків та інших кредитних установ	об'єднують за функціональними ознаками з метою захисту інтересів своїх членів і встановлення для них умовних правил ведення бізнесу, тобто для саморегулювання своєї діяльності.
4. Інформаційне забезпечення	передбачає наявність спеціалізованих організацій, які встановлюють рейтинги банків, наявність централізованої систем інформації про клієнтів, публікацію спеціальних видань зі статистичними та аналітичними матеріалами про стан грошово-кредитної сфери економіки.
5. Розрахункова мережа	забезпечує врегулювання платіжних зобов'язань між інститутами кредитної системи через електронні засоби зв'язку, клірингові палати, обчислювальні центри, що можуть контролюватися центральним банком або бути самостійними організаціями.
6. Інспекторське та охоронне обслуговування кредитних інститутів	може здійснюватися як самими банками, так і спеціалізованими організаціями.
7. Система підготовки кадрів для кредитних інститутів	включає мережу спеціальних закладів, які готують спеціалістів для роботи в кредитних установах.

Нездійснюючи безпосередньо операцій інститутів, інфраструктура кредитної системи створює оптимальні умови для виконання банками й небанківськими кредитно-фінансовими інститутами своїх функцій. Банки як основа кредитної системи є головними посередниками у всьому комплексі взаємовідносин різних суб'єктів ринкової економіки.

До загальних принципів побудови банківських систем належать:

1. Принцип унікальності банківської системи обумовлений національними традиціями, історичним досвідом, що свідчить про те, що та або інша структура банківської системи залежить від конкретних суспільно-економічних умов.
2. Принцип системи нагляду за діяльністю комерційних банків. У світовій банківській практиці існують різні підходи до організації банківського нагляду. Можна виділити три групи країн, що відрізняються способами побудови наглядових структур, місцем і роллю центрального банку в цих структурах.
3. Принцип положення банків на ринку цінних паперів. В окремих країнах не існує чіткого розмежування між комерційними й інвестиційними банками, що визначається положенням останніх на ринку цінних паперів.
4. Принцип рівності банківських систем. Сукупність діючих у країні банків може мати однорівневу або дворівневу (трирівневу) організацію.

У світовій практиці історично відомі три види національних банківських систем:

- однорівнева (централізована монобанківська система);
- дворівнева банківська система;
- трирівнева банківська система.

Однорівнева система — це система, побудована на принципах планового ведення господарства, кошторисного планування і фінансування. Головним завданням банків у цієї системи є не кредитування, а фінансування народного господарства. Така система передбачає лише горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій і функцій. Тут усі банки країни (у тому числі й центральний банк) перебувають на одному рівні, виступають як рівноправні агенти, виконують практично аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів, або всі вони є державними відділеннями центрального банку. Така система характерна для країн з адміністративно-командним, тоталітарним режимом управління.

На сучасному етапі у переважній більшості країн з ринковою економікою створені й активно розвиваються **дворівневі банківські системи**, де на першому рівні функціонує центральний банк країни, на другому – комерційні банки. При цьому небанківські фінансові установи підпорядковуються окремому регулятору.

Центральний банк організовує і контролює грошовий обіг у країні, тобто проводить державну емісійну і валютну політику і є основою резервної системи. Другий рівень утворюють самостійні, але підконтрольні центральному банку неемісійні банки та різні кредитно-фінансові установи, клієнтами яких є підприємства, організації, населення.

Трирівнева банківська система відрізняється від дворівневої тим, що окремо виділяється третій рівень, до якого відносять кредитні установи небанківського типу (наприклад, фінансові та страхові компанії, інвестиційні фонди тощо). Найбільш типовими трирівневими кредитними системами є системи Швейцарії та Японії. Слід зазначити, що до кредитно-банківської системи Німеччини, Франції, США, крім банків, входять також різні кредитні установи – Федеральне відомство нагляду за кредитною справою (Німеччина). Комітети з банківської регламентації і кредитних установ, а також Банківська комісія (Франція), Рада Керуючих Федеральної Резервної системи. Федеральний комітет відкритого ринку, Управління Контролера грошового обігу і Федеральна корпорація страхування депозитів (США). Особливістю є й те, що в США переважають приватні кредитно-фінансові інститути (акціонерні), а в країнах Західної Європи та Японії поряд з приватними значне місце посідають напівдержавні, державні і кооперативні кредитно-фінансові установи.

1.4. ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Декларація про державний суверенітет України та Закон «Про економічну самостійність Української РСР», які законодавчо закріпили за нашою державою право на самостійне формування власної банківської системи, стали фундаментом для появи українських комерційних банків.

В Україні банківська система має класичну дворівневу структуру, основною якою було закладено Законом України «Про банки і банківську діяльність», прийнятим у 1991 році. На першому рівні знаходиться центральний банк держави - Національний банк України, на другому рівні - комерційні банки різних форм власності, спеціалізації та територіального статусу (рис. 1.3.).

Рис. 1.3. Структура банківської системи України

Формування сучасної банківської системи України відбувалося в кілька етапів.

1988-1990 рр.

Характеризується створенням фундаментальної бази системи українських комерційних банків у складі банківської системи СРСР. Становлення банків відбувалось шляхом створення установ ринкового типу поряд з існуванням державних банків колишнього СРСР. Контори, управління та відділення всесоюзних банків, що належали державі, виконували на даному етапі переважно адміністративно-контрольні функції (Держбанк СРСР) та були зосереджені на фінансово-кредитному обслуговуванні державних підприємств і організацій (Промбудбанк, Агропромбанк, Житлосоцбанк, Ощадбанк, Зовнішекономбанк).

До особливих рис зазначеного періоду формування банківської системи України відносяться:

- залежність українських державних банків від всесоюзної фінансової бюрократії;
- початок утворення кооперативних банків, як суто українських банківських установ.

1991 - I півріччя 1992 рр.

Прийнято Закон України « Про банки і банківську діяльність», відповідно до положень якого закріплювалося створення автономної дворівневої банківської системи та Національного банку України як центрального банку держави.

До особливих рис другого етапу формування банківської системи України відносяться:

- перереєстрація та реорганізація банків;
- формування банківських установ в умовах нестабільної економічної ситуації.

II півріччя 1992 – 1993 рр.

Третій етап характеризується процесами акціонування державних банків та реформуванням системи планування банківської діяльності, основні ознаки якої полягали в наступному: здійснення планування на основі досягнутих показників минулого року; використання прогнозування напрямів розвитку ринку банківських продуктів, спричинене передбачуваністю розвитком ринків реальних товарів; формування планів на довгострокову перспективу; формування планів з урахуванням впливу зовнішніх факторів, з причини відкритості банку як

системи; спрямованість плану як на поточну, так і на майбутню прибутковість.

До особливих рис третього етапу розвитку банківської системи України відносяться:

- утворення нових комерційних банків за використання приватного капіталу;
- створення значної кількості невеликих банків, орієнтованих на отримання надприбутків на тлі гіперінфляційних процесів в економіці.

1994-1996 рр.

Четвертий етап відрізнявся уповільненням інфляційних процесів, активізацією регулюючих інструментів Національним банком України.

До особливих рис четвертого етапу розвитку банківської системи України відносяться:

- зниження рівня банківського менеджменту;
- банкрутство банків;
- скорочення розміру активів банків;
- стагнація банківської діяльності;
- розбіжність у концентрації банківського капіталу.

1997-1999 рр.

П'ятий етап характеризувався наявністю внутрішньо банківської кризи та фінансової кризи, пов'язаної із знеціненням національної валюти по відношенню до інших валют, відтоком портфельних інвестицій нерезидентів, кризою на ринку внутрішніх державних запозичень.

До особливих рис п'ятого етапу розвитку банківської системи України відносяться:

- функціонування банків в умовах трансформаційного спаду виробництва;
- отримання більшістю банків збитків з причини проведення урядом конверсії короткострокових облігацій внутрішньої державної позики і заморожування частини активів;
- обмеження можливості отримання прибутків від здійснення валютних операцій з причини запровадження Національним банком України режиму обов'язкового продажу експортерами 50% своєї валютної виручки.

2000 – I півріччя 2008 рр.

Шостий етап розвитку банківської системи України характеризується активізацією глобалізаційних процесів, запровадженням новітніх методів регулювання банківської діяльності, адаптацією банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу.

До особливих рис шостого етапу розвитку банківської системи України відносяться:

- організаційне зміцнення банківської системи;
- поява та активізація діяльності на ринку банківських послуг банків з іноземним капіталом;
- зростання коштів на рахунках фізичних та юридичних осіб;
- розширення ресурсної бази банківської системи;
- підвищення рівня монетизації економіки; розширення сфери банківських послуг;
- забезпечення стабільності банківського сектору.

II півріччя 2008 – початок 2015 р.

На початку сьомого етапу розвиток банківської системи України відбувався на тлі розгортання та дії світової фінансово-економічної кризи, що супроводжувалася скороченням обсягів промислового виробництва, рівня ВВП, зменшення ресурсного потенціалу банків, зростання інфляції, зменшенням довіри до банківського сектору, коливанням валютного курсу.

До особливих рис розвитку банківської системи України в період дії світової фінансово-економічної кризи відносяться:

- орієнтація системи менеджменту банків на зменшення частки проблемних кредитів;
- впровадження заходів Національним банком України щодо підтримки банківської стабільності та захисту прав вкладників;
- значне зменшення обсягів депозитів населення.

Даний період характеризується:

1. Щодо інституційної структури банківської системи:

- 1) зменшення частки іноземного капіталу в статутному капіталі банків у першому півріччі 2014 року;
- 2) скорочення кількості банків зі 100% іноземним капіталом з 22 до 19 установ, зокрема, вихід з українського ринку

австрійської фінансової групи Erste Group у зв'язку із продажем 100% акцій українського дочірнього банку АТ «Ерсте Банк», згорання діяльності шведського банку ПАТ «Сведбанк» та кіпрського банку ПАТ «АСТРА БАНК»).

2. Щодо стану та структури активів банків:

1) тенденція до зростання активів за рахунок девальвації національної валюти протягом останнього року;

2) збільшення інвестованих коштів банків в цінні папери, зокрема:

– ОВДП - з причини наявної можливості використання даного інструменту для отримання кредитів рефінансування від НБУ;

– валютні ОВДП – з метою використання даного інструменту як каналу розміщення валютних ресурсів;

– ОВДП та валютні ОВДП – з причини можливості використання даних інструментів для формування обов'язкових резервів банків на спеціальних рахунках НБУ;

– ощадні сертифікати НБУ – з метою вирішення проблеми надлишкової ліквідності.

3. Щодо стану та структури пасивів банків:

1) зростання сукупного обсягу зобов'язань банків України;

2) зростання обсягів залучених коштів від фізичних осіб, що зумовлено високими відсотковими ставками по строковим коштах;

3) збільшення власного капіталу банків.

2016 – по даний час.

Восьмий період характеризується впровадженням Комплексної програми розвитку фінансового сектору до 2020 року. Оновлений документ затверджений Рішенням Правління Національного банку від 16 січня 2017 року № 28.

Орієнтація НБУ на міжнародні стандарти та рекомендації Європейського органу з банківського нагляду та Базельського комітету з банківського нагляду. Перегляд нормативних документів з метою наближення їх до директив Європейського Союзу на виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

До особливих рис відносяться:

- скорочення кількості банківських установ;

– частка ринку державних фінустанов складає: 54,7% та 63,4% за чистими активами та депозитами населення відповідно;

– підвищення прибутковості банків;
– відновлення тенденції дедоларизації вкладів;
– відновлення корпоративного кредитування та продовження розчищення балансів від непрацюючих кредитів.

1.5. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВЕДЕННЯ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

У сучасних умовах розвитку міжнародного банківського бізнесу набуває актуальності питання трансформації міжнародних стандартів сталого розвитку банківського сектора, що можливо шляхом формування системи його антикризової фінансової стійкості, головною метою якої є розпізнавання масштабу впливу чинників кризи на платоспроможність, ліквідність і достатність капіталу банків; визначення превентивних заходів запобігання кризовим ситуаціям, методів антикризового управління та заходів подолання загрози виникнення кризи з найменшими втратами для банків.

На сучасному етапі розвитку міжнародного банківського бізнесу великого значення набуває питання розробки та реалізації макропруденційної політики, що забезпечує стійкість розвитку банківського сектора.

Базельський комітет із банківського нагляду засновано в 1974 році центральними банками і органами нагляду держав G10. Комітет являє собою майданчик для регулярної співпраці в напрямі банківських наглядових процесів для підвищення розуміння ключових питань нагляду та поліпшення його якості у всьому світі. До переліку країн - членів комітету входять Аргентина, Австралія, Бельгія, Бразилія, Канада, Китай, Франція, Німеччина, Гонконг, Індія, Індонезія, Італія, Японія, Корея, Люксембург, Мексика, Нідерланди, Росія, Саудівська Аравія, Сінгапур, Південна Африка, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Туреччина, Велика Британія і США. У

рамках співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, включаючи Міжнародний валютний фонд і Світовий банк, Україна взяла на себе зобов'язання перевірити відповідність своїх регуляторних вимог у фінансовій сфері стандартам Базельського комітету і усунути відхилення.

Основним завданням Базельського комітету є розроблення директив та рекомендацій щодо банківського регулювання та нагляду. Попри те, що Базельський комітет не є директивною структурою і його рекомендації не є обов'язковими до виконання, у багатьох країнах світу вони відображені у національному законодавстві. *Метою діяльності Базельського комітету є надання можливості кожній країні користуватися його досвідом і рекомендаціями у галузі банківського регулювання та нагляду з урахуванням особливостей національної економіки.* У своїй діяльності Комітет керується двома базовими принципами: по-перше, жодна банківська система не повинна залишатися поза банківським наглядом, і, по-друге, нагляд повинен бути надійним.

При Базельському комітеті створено Базельську консультативну групу метою якої є залучення до обговорення нових пропозицій Базельського комітету працівників нагляду тих країн, які не є його членами. Учасниками Базельської консультативної групи є центральні банки і наглядові органи 28 країн, серед яких тепер і Національний банк України. НБУ може на початковому етапі брати участь в розробці ініціатив Базельського комітету, висловлювати свої пропозиції та бачення з урахуванням особливостей банківських систем країн, що розвиваються.

Головними документами Базельського комітету із питань банківського нагляду є:

Основні принципи ефективного банківського нагляду (вересень 1997 р.)

В документі передбачено 25 принципів і входять такі теми:

- передумови ефективного банківського нагляду (принцип 1);
- ліцензування і структура (принципи з 2 по 5);
- обов'язкові нормативи (принципи з 6 по 15);

- регулюючі норми (принцип з 16 по 20);
- інформаційні вимоги (принцип 21);
- офіційні повноваження нагляду (принцип 22);
- міжнародні банківські операції (принципи з 23 по 25).

У жовтні 2006 року в Мексиці на міжнародній конференції Базельським комітетом було опубліковано уточнену версію документа, а наприкінці 2004 року оновлено принципи підходи й методологію головного стандарту банківського нагляду. Це зумовлене проведенням на засіданнях Базельського комітету та його робочих груп обговорень, у ході яких було виявлено різні точки зору на питання про необхідність перегляду стандарту.

1. Базель I — Угода про капітал (1988 р.);

Національні органи банківського регулювання та нагляду отримали перший міжнародний стандарт банківської діяльності. І хоча спочатку Угода була обов'язковою лише для країн-членів Базельського комітету, пізніше цей стандарт почали використовувати майже всі країни світу. У рамках «Базель I» було визначено низку принципів та правил, які є концептуально логічними і обґрунтованими, та водночас приділяють належну увагу специфічним рисам існуючих систем нагляду та бухгалтерського обліку в окремих країнах-членах Базельського Комітету з питань банківського нагляду.

Базель 1 був випущений у липні 1988 року, щоб забезпечити основу для управління ризиками з точки зору достатності капіталу банку. Принциповою проблемою тут була адекватність капіталу банків. Однією з головних причин цього була латиноамериканська боргова криза на початку 1980-х років, коли комітет зрозумів, що коефіцієнт капіталу міжнародних банків з часом зменшується. Було заявлено, що мінімальне відношення капіталу до активів, зважених на ризик, становить 8%, яке застосовується з 1992 року.

Базель 1 також вказав загальні положення, які можуть бути включені до розрахунку мінімально необхідного капіталу.

Наприклад, Угода визначає вказівки щодо визнання наслідків багатостороннього *нетінгу* (угода між двома або більше банками про врегулювання ряду транзакцій разом,

оскільки це економічно вигідно та економія часу на відміні угод від їх врегулювання) у квітні 1995 року.

2. Базель II — Угода про достатність капіталу (2004 р.).

Базель II не замінює попередні редакції Угоди про капітал, а лише доповнює їх.

Принциповою різницею між Базелем II і попередньою угодою є підхід на основі трьох компонентів:

– «Мінімальні вимоги до капіталу» – розглядає капітал з трьох точок зору: відповідності ринковому, операційному та кредитному ризикам.

– «Контроль з боку нагляду» – група вимог, метою яких є не тільки гарантування наявності у банків достатнього капіталу для покриття всіх своїх ризиків, але і стимулювання їх до розробки та впровадження удосконалених методів моніторингу та управління ризиками. При цьому вимога щодо нарощування капіталу може запроваджуватися навіть у тому випадку, коли базовий норматив достатності дотриманий.

– «Ринкова дисципліна» – доповнює перші два компоненти стосовно стимулювання ринкової дисципліни шляхом розробки комплексу вимог про розкриття інформації, що дозволить учасникам ринку більш повно оцінити основні дані про сферу використання капіталу, рівень його ризиковості, процеси оцінки ризику та достатність капіталу банківської установи.

3. Базель III — Нова редакція Угоди Базель II (2010 р.)

Необхідність оновлення до Базель-2 відчувалася, особливо, через фінансовий крах Lehman Brothers – глобальної компанії з фінансових послуг, яка була визнана банкрутом у вересні 2008 року. Діє з 2019 року. Банківський сектор вступив у фінансову кризу із занадто великим важелем та недостатніми буферами ліквідності. Таким чином, головна мета Базеля 3 – визначити додатковий шар загального капіталу (буфер збереження капіталу) для банків. При їх порушенні обмежує виплати, щоб допомогти виконати мінімальну вимогу загального капіталу. Крім того, наступні вказівки також містяться в Базелі 3.

Вимоги положення Базель III є значно жорсткішими. Вони змінюють не тільки вимоги, які стосуються формування

банківського капіталу і нормативів ліквідності, а додається нове положення – механізм протидії системним ризикам.

«Базель III» має часові рамки і регламентується конкретними строками впровадження. Наразі, нормативи розроблені Базельським комітетом набувають характеру обов'язкових вимог, невиконання яких передбачає застосування покарань у вигляді санкцій з боку відповідних регуляторів. Це пояснює необхідність суворого графіку впровадження «Базеля III».

4. У 2016 році БКБН почав готувати нововведення та доповнення до, раніше впроваджених, Базель I, Базель II та Базель III, що буде об'єднано в «Базель IV» (Додаток А табл. А.1.).

Питання для самоконтролю

1. Яка історія розвитку стародавнього банківництва?
2. Назвіть історичні передумови розвитку банківських систем
3. Де і коли виникли перші банки?
4. У якій країні засновано перше законодавство?
5. Які функції виконує банківська система?
6. Які є типи банківських систем?
7. Назвіть етапи створення і розвитку ключових банківських систем Європи
8. В якій із країн застосовано перші купюри, чеки, векселі?
9. Назвіть етапи створення і розвитку національної банківської системи.
10. В чому полягають міжнародні стандарти ведення банківського бізнесу?

ТЕМА 2. ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ ЯК СКЛАДОВА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

2.1. Передумови виникнення центральних банків

2.2. Статус і принципи організації центральних банків та їх функції

2.3. Правові основи функціонування, завдання, функції та організаційна структура НБУ

2.4. Національний банк України та основні засади грошово-кредитної політики. Інструменти грошово-кредитної політики НБУ

2.1. ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

З розвитком цивілізацій і торгівлі виникала об'єктивна причина у пошуку інструменту, який би докорінно змінив систему розрахунків, таким інструментом стали гроші. Еволюційний процес функціонування грошей і банків в економіках країн сприяв появі інституту, який здійснював централізований контроль за емісією грошей і регулював попит і пропозицію на залучені кошти, і таким інститутом став центральний банк.

Поява інституту центральних банків має еволюційний характер, оскільки першопричиною є виникнення грошей у результаті обміну товарів на інші товари, але з часом даний вид обміну виявився малоефективний і на зміну йому в обігу з'явилися срібні і золоті монети, які, мали низку недоліків.

В умовах металевих грошей грошовий оборот та банківська система були саморегульованими, їм не потрібно було втручання регулюючих органів, однак, паперові грошові знаки, які могли швидко знецінюватись, потребували втручання регулюючих органів. Створення центральних банків пов'язане також з виникненням потреби у гаранті, що забезпечив би довіру до паперових грошей з боку громадян.

Інституціональні основи створення центральних банків формувались відповідно до умов розвитку суспільства, торгівлі та економіки кожної країни окремо.

З огляду як на еволюційний, так і на адміністративний характери *виникнення центральних банків спричинене низкою чинників* (рис. 2.1):

- бажання держави централізувати емісію грошей з метою контролю та оптимізації грошової маси;
- уніфікація грошової одиниці, що мала б зменшити кількість банкнот, які не підкріплені золотом;
- за умов розвитку торгівлі та збільшення грошового обігу потреба у універсальному засобі платежу, який викликав би довіру серед населення і перебував в обігу на території всієї країни.

Рис. 2.1. Чинники створення центральних банків

Хронологія зародження центральних банків серед країн світу подана в додатку Б (табл. Б.1.).

2.2. СТАТУС І ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ ТА ЇХ ФУНКЦІЇ

У світовій практиці існують різні *підходи до організації банківського нагляду*. Так, можна виділити три групи країн, які відрізняються за місцем та роллю центрального банку в управлінні і способом побудови наглядових структур у державі (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Світові підходи до організації банківського нагляду

Група	Організація банківського нагляду	Країни
Перша група	те країни, у яких контрольні функції здійснює центральний банк	Австралія, Ісландія, Італія, Іспанія, Португалія
Друга група	те країни, у яких контрольні функції виконуються не центральним банком, а іншими органами	Австрія, Данія, Канада, Норвегія, Швеція, Фінляндія
Третя група	те країни, у яких контрольні функції здійснюються центральним банком спільно з іншими органами	Швейцарія – Центральний банк, Федеральна Банківська комісія та Швейцарська банківська асоціація; Франція – Банк де Франс спільно з Банківською комісією; Німеччина – Німецький Федеральний банк спільно з Федеральним відомством нагляду за кредитною справою; США – Федеральна Резервна система спільно з Міністерством фінансів; Канада – через Контролера грошового обігу, із незалежного агентства – Федеральною корпоративною страховою депозитів.

У практиці зарубіжних країн центральні банки відрізняються не лише за правовим статусом та їх роллю в кредитній системі держави, але є дуже різноманітними за правовими формами, власністю на їх капітал, ступенем незалежності від виконавчої влади тощо (рис. 2.2.).

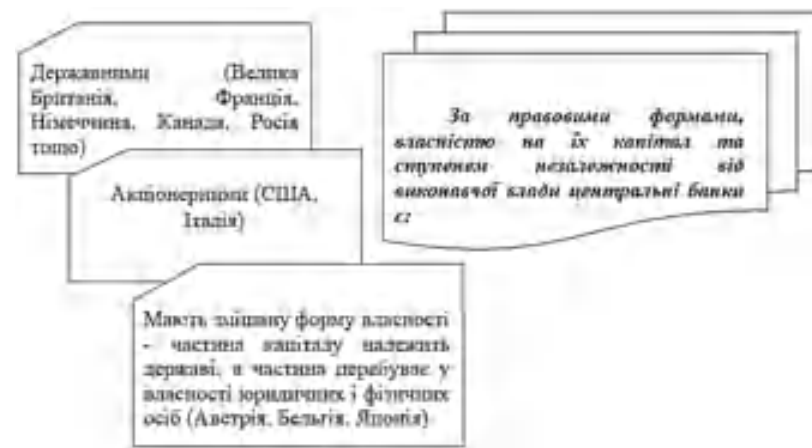

Рис. 2.2. Види центральних банків за правовими формами

Велике значення для забезпечення стабільності економічного розвитку держави має ступінь незалежності центрального банку від виконавчої влади, який також відрізняється у різних країнах (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Групи країн за ступенем незалежності центрального банку від виконавчої влади

Країни	Характеристики
Австрія, Німеччина, Швейцарія	центральні банки є найбільш незалежними від державних органів (в законодавстві цих країн відсутні норми щодо втручання уряду в грошово-кредитну політику, що регулюється центральним банком)
Канада, США, Нідерланди, Японія	центральні банки є частково незалежними від державних органів (за чинним у країн законодавством піддані рішенню органів влади). Японія - в законодавстві і передбачено суворе право державних органів скасувати рішення центрального банку
Італія	в законодавстві закріплено право уряду на втручання в діяльність цього банку

2.3. ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ, ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА НБУ

Створення Національного банку України (НБУ) стало можливим після проголошення державного суверенітету України 16 липня 1990 року. Правовою основою став Закон «Про банки і банківську діяльність», ухвалений Верховною Радою України 20 березня 1991 року, за яким Українська республіканська контора Держбанку СРСР перетворилася на Національний банк України зі статусом центрального емісійного банку держави.

Національний банк України є центральним банком України і здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України, Закону України «Про Національний банк України» та інших законодавчих актів України. НБУ є державною власністю України і виступає виразником інтересів та завдань держави в сфері регулювання економіки. Головне призначення НБУ як центрального банку – це управління грошовим обігом з метою забезпечення стабільного не інфляційного розвитку економіки. Центральний банк впливає на грошовий обіг через зміну пропозиції грошей і зміну ціни грошей.

Національний банк України має статутний капітал, що формується за рахунок державних коштів. Розмір статутного капіталу становить 10 млн грн.

Особливий правовий статус зумовлений тим, що він поєднує у собі окремі *риски банківської установи і державного органу управління*. Він здійснює банківські операції, що приносять дохід (кредитування комерційних банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку, операції з іноземною валютою тощо), але метою проведення цих операцій не є отримання прибутку.

Центральний банк використовує ці операції як інструменти управління грошовим ринком (як інструменти монетарної політики), керуючись лише державними інтересами та чинним законодавством.

Правовий статус НБУ можна охарактеризувати таким чином: це державний орган управління з покладеними на нього

особливими функціями у сфері грошово-кредитних відносин і банківської діяльності.

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України» (ст. 6, ст. 7 закону) Національний банк виконує функції, які перелічені на рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Функції НБУ

Для реалізації цих функцій НБУ наділяється відповідними державно-владними і цивільно-правовими повноваженнями:

- він є самостійною юридичною особою;
- його майно відокремлено від майна держави;
- НБУ може розпоряджатись майном як власник;
- не є комерційною організацією.

До структури Національного банку входять центральний апарат, відокремлені підрозділи та юридичні особи, створені Національним банком для забезпечення його діяльності, які здійснюють діяльність виключно в межах завдань та функцій Національного банку, встановлених законом. В межах Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року було проведено внутрішню трансформацію Національного банку України (додаток Б (рис. Б.1.)).

Головною метою таких змін було - підвищення інституційної спроможності та створення сучасного європейського центрального банку. Це дозволило більш ефективно регулювати банківський сектор, стимулювати його розвиток, а також забезпечити більш прозоре та безпечне користування фінансовими послугами для споживачів. Обрана організаційна модель фокусується на виконанні ключових функцій центрального банку. Таким чином, діяльність регулятора поділена за функціональними ознаками на окремі блоки, за діяльність кожного з яких відповідає окремий член Правління (рис. 2.4.).

Організаційна структура НБУ побудована за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням (рис. 2.5).

Організаційний статус НБУ пов'язаний із вирішенням низки важливих питань, що стосуються його діяльності, а саме:

- визначення на законодавчому рівні завдань і функцій центрального банку;
- формування статутного капіталу банку першого рівня;
- визначення взаємовідносин банку з органами державної влади;
- порядку призначення і звільнення вищого керівного складу центрального банку.

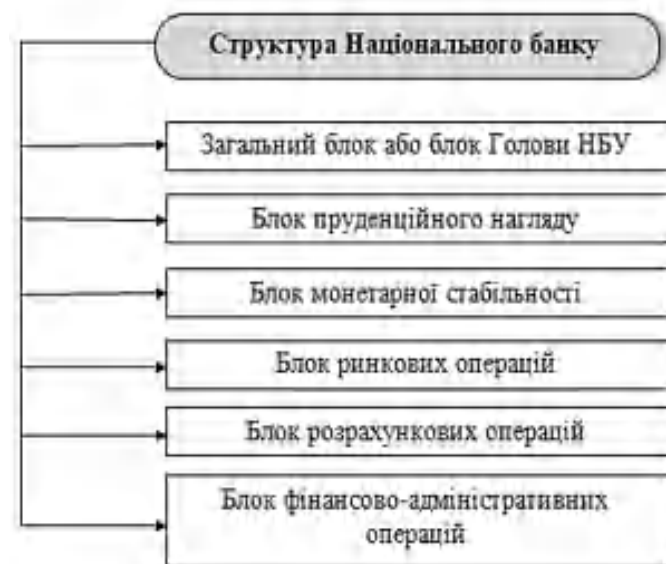

Рис. 2.4. Структура Національного банку

Процес централізації функцій НБУ та виходу із мережевої системи, за якої Національний банк мав територіальні управління, було розпочато ще у 2015 році у всіх регіонах України. До того часу всі функції центрального банку повністю дублювалися на місцях в територіальних управліннях. Із початком централізації починаючи з 2015 року НБУ звужив свою представність у регіонах до двох функцій:

- забезпечення готівкового обігу;
- підтримка роботи відділів по роботі з громадянами та юридичними особами «Єдине вікно».

Перехід з 25 Територіальних управлінь до нової функціонально-орієнтованої організаційної структури з 4 макрорегіонами (додаток Б, рис. Б.2) підвищив ефективність виконання політики на місцях, дозволив ефективно розподіляти наявні ресурси, оптимізувати затрати та чисельність персоналу.

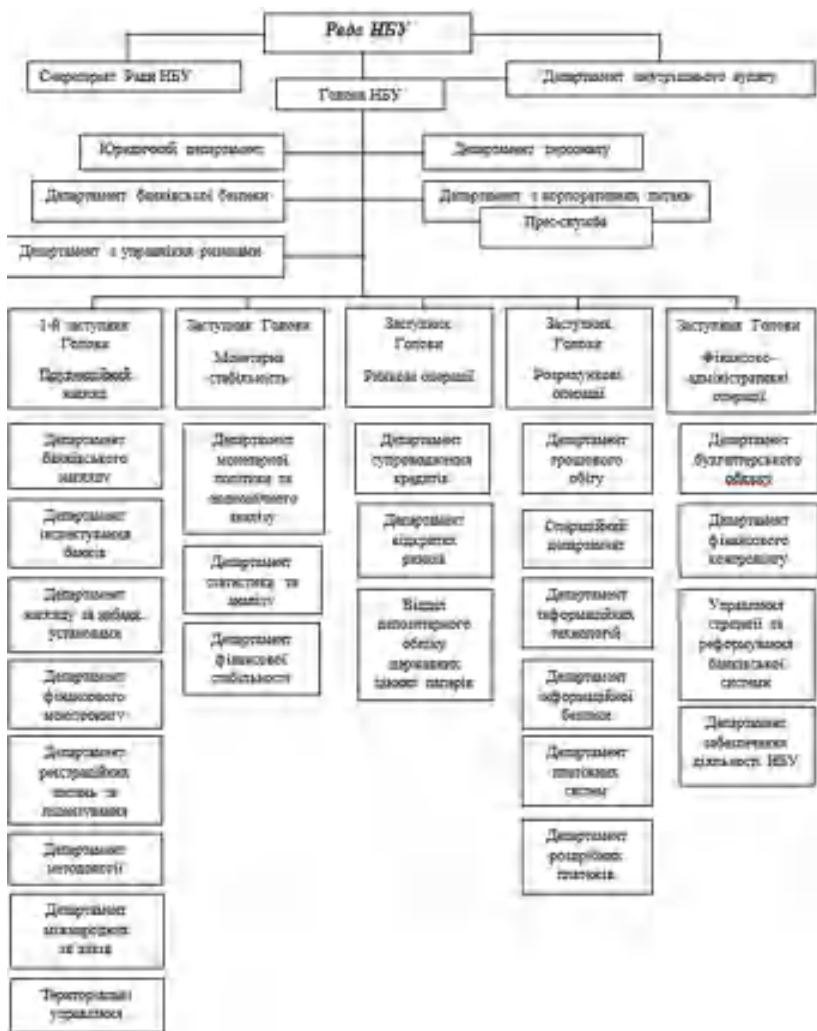

Рис. 2.5 . Організаційна структура НБУ

Вищим органом управління Національного банку України є **Рада**. До складу Ради Національного банку входять члени Ради Національного банку, призначені Верховною Радою

України та Президентом України. Голова НБУ, який признається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради Національного банку за посадою (ст.10. Закону України «Про Національний банк України»).

Розподіл повноважень керівних органів НБУ подано на рисунку 2.6.

Рис. 2.6. Розподіл повноважень керівних органів НБУ

Рада НБУ не має права втручатися в оперативну діяльність Правління НБУ.

Іншими функціями Ради НБУ є:

- аналіз впливу грошово-кредитної політики на стан соціально-економічного розвитку країни;
- затвердження кошторису доходів та витрат НБУ;
- визначення аудиторської компанії для проведення зовнішньої аудиторської перевірки НБУ;
- розгляд аудиторського висновку та затвердження бухгалтерського балансу НБУ;
- розподіл прибутку НБУ за звітний бюджетний рік;
- оцінка діяльності Правління НБУ тощо.

Основним керівним органом НБУ є Правління, яке, згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики, через

відповідні монетарні та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організовує виконання інших функцій відповідно до законодавства та здійснює управління діяльністю НБУ.

Очолює Правління Голова Національного банку України. Кількісний та персональний склад Правління затверджується Радою НБУ за поданням Голови банку. До складу Правління за посадою входять перший заступник та два заступники Голови НБУ, яких він призначає та звільняє за погодженням з Радою НБУ. Голова Національного банку призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років. Голова Національного банку України несе одноосібну відповідальність за діяльність банку перед Верховною Радою України та Президентом України.

Взаємовідносини Національного банку України з іншими органами влади розглянуто на рис. 2.7.

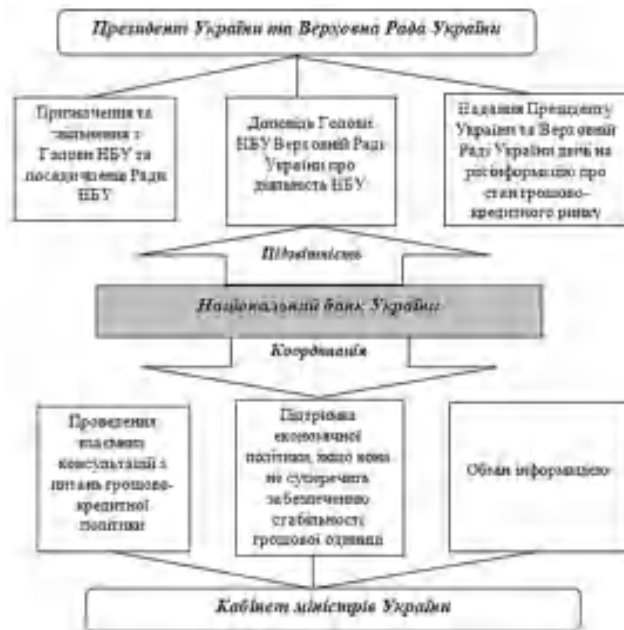

Рис. 2.7. Взаємовідносини НБУ з органами влади

2.4. НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ. ІНСТРУМЕНТИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ НБУ

Грошово-кредитна політика (monetary policy) – комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом використання визначених Законом «Про Національний банк України» засобів і методів.

Відповідно до ст.25 Закону України «Про Національний банк України» **основними економічними засобами та методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:**

- визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- процентну політику;
- рефінансування комерційних банків;
- управління золотовалютними резервами;
- операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), в т. ч. з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- емісію власних боргових зобов'язань і операції з ними;
- запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів.

Головним суб'єктом грошово-кредитної політики є Національний банк, який відповідно до Конституції України та Закону «Про Національний банк України» її визначає та реалізує.

Крім нього, у виробленні грошово-кредитної політики беруть участь інші органи державного регулювання економіки - Міністерство фінансів, Міністерство економіки, безпосередньо уряд, Верховна Рада. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають основні макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-

кредитної політики (обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, платіжний та торговельний баланси, рівень зайнятості та ін.). Верховна Рада, крім того, регулярно заслуховує доповіді Голови НБУ та одержує інформацію банку про стан грошово-кредитного ринку в Україні.

Об'єктами, на які частіше всього спрямовуються регулятивні заходи, є:

- грошова маса;
- відсоткова ставка;
- валютний курс;
- швидкість обігу грошей;
- індекс інфляції та ін.
- Вибір об'єктів грошово-кредитного регулювання залежить від економічної ситуації в державі й означає, що центральний банк повинен здійснювати орієнтацію на один або декілька об'єктів одночасно (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Грошово-кредитна політика НБУ

Мета	Економічне зростання, повна зайнятість, стабільність цін, стійкість платіжного балансу
Об'єкти регулювання	Грошові агрегати Рівень інфляції Процентна ставка Валютний курс
Методи	Регулювання грошової бази Регулювання валютного курсу Регулювання облікової ставки
Інструменти	Операції на відкритому ринку Операції на валютному ринку Рефінансування банків Таргетування інфляції Встановлення норм обов'язкових резервів

Інструменти монетарної політики. Світова практика монетарної політики нагромадила значний досвід використання певних інструментів грошово-кредитного регулювання економічних процесів. Усі їх можна поділити на дві групи (рис. 2.8).

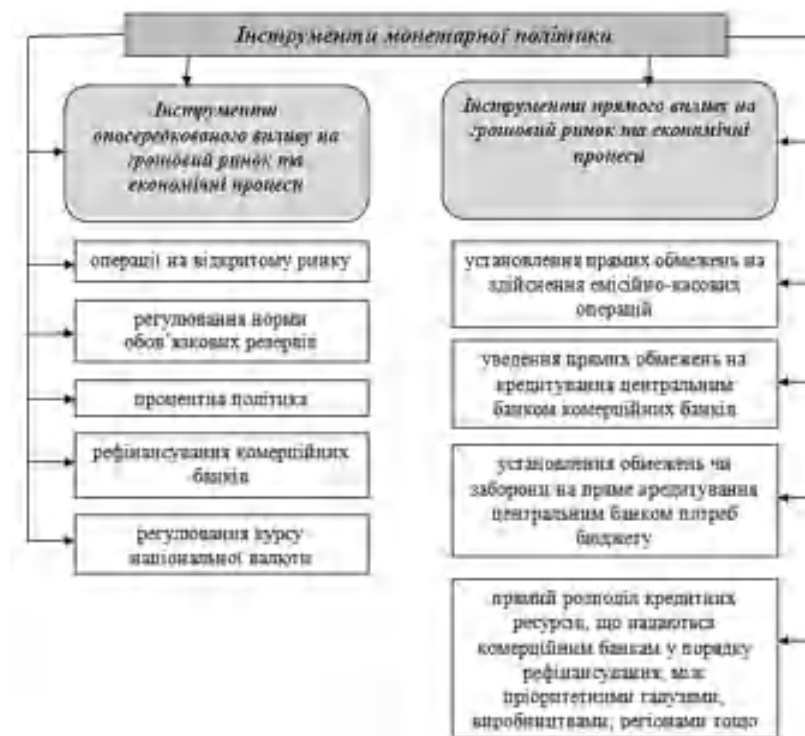

Рис. 2.8. Групи інструментів грошово-кредитного регулювання економічних процесів

Опосередкований вплив інструментів першої групи полягає у створенні таких умов, за яких посилюються чи послаблюються стимули економічних суб'єктів до певної поведінки, наприклад до накопичення чи до зменшення запасів грошей у своєму розпорядженні і відповідно до зменшення чи до збільшення їх попиту на товарних чи фінансових ринках. Тому регулювання з допомогою таких інструментів належить до економічних методів державного управління, воно має істотні переваги перед застосуванням інструментів прямої дії, вплив яких має переважно директивний характер. Тому

в міру визрівання в країні ринкових відносин застосування інструментів опосередкованої дії неухильно розширюється, а інструментів прямої дії - скорочується. У перехідний період в Україні останні застосовувались широко і досить часто, оскільки цього вимагали особливі, часто критичні ситуації, що виникали на грошовому ринку і вимагали негайного втручання з боку регулятивних органів.

Розглянемо детальніше механізм використання окремих інструментів опосередкованої дії як більш ефективних і перспективних в умовах України.

Операції на відкритому ринку - це найбільш застосовуваний інструмент монетарної політики в країнах з високорозвинутими ринковими економіками. У країнах з перехідними економіками застосування цього інструменту обмежується недостатнім розвитком ринку цінних паперів (відкритого ринку), недостатньою ліквідністю державних цінних паперів тощо. Ці чинники стримування операцій на відкритому ринку досить відчутно проявляють себе і в умовах України. Проте цей інструмент у перспективі відіграватиме ключову роль і в монетарній політиці НБУ.

Сутність операцій на відкритому ринку полягає у тому, що, купуючи цінні папери на ринку, центральний банк додатково спрямовує в оборот відповідну суму грошей і цим збільшує спочатку банківські резерви, а потім і загальну масу грошей за інших незмінних умов. Продаючи цінні папери зі свого портфеля, він вилучає на відповідну суму банківські резерви, а згодом зменшується і загальна маса грошей в обороті. У результаті цих операцій відповідно збільшується чи зменшується пропозиція грошей на ринку, що впливає в кінцевому підсумку на кон'юнктуру товарних ринків.

Операції на відкритому ринку бувають динамічні й захисні:

– динамічні операції застосовуються для збільшення чи зменшення загальної пропозиції грошей за умови, що інші чинники не впливають на масу грошей;

– захисні операції полягають у підтриманні загальної пропозиції грошей на незмінному рівні в умовах впливу на

масу грошей інших чинників. Якщо ці чинники зменшують пропозицію грошей, то слід на певну суму купити цінні папери на відкритому ринку, щоб стабілізувати обсяг пропозиції, і навпаки.

Регулятивного ефекту можна досягти купівлею-продажем будь-яких цінних паперів на відкритому ринку. Проте центральні банки, як правило, обмежуються операціями з державними цінними паперами. Це пояснюється такими обставинами: - можливістю зіткнення корпоративних інтересів на ринках, якщо центральний банк продасть чи купить цінні папери однієї корпорації, а другої - ні. Обсяги ж запланованої зміни пропозиції грошей не завжди дають можливість купувати чи продавати цінні папери всіх корпорацій; - центральні банки за своїм статусом є фінансовими уповноваженими урядів, розміщують їх цінні папери на первинному ринку і своїми операціями з ними на вторинному ринку сприяють підвищенню їх рейтингу та попиту на них, а значить і доходів бюджету від їх продажу. Це позитивно впливає на стан бюджетного дефіциту, а отже - на стан грошового обороту; - уряд, як правило, є найбільшим емітентом цінних паперів, а ринок їх - найбільшим сектором загального ринку цінних паперів. Це забезпечує центральному банку можливість здійснювати операції на відкритому ринку з однорідними документами в будь-яких обсягах, що диктуються потребами монетарної політики. Вплив на пропозицію грошей можна забезпечити купівлею-продажем цінних паперів як у комерційних банків, так і в інших власників. Якщо цінні папери продаються банкам, то їх надлишкові резерви скорочуються негайно, оскільки оплата здійснюється з їх кореспондентських рахунків у центральному банку. Тому регулятивний ефект настане досить швидко, майже негайно. Якщо цінні папери продаються юридичним чи фізичним особам, то надлишкові резерви банків теж скоротяться, бо гроші платників перебувають на їх рахунках у банках і в кінцевому підсумку будуть списані з їх коррахунків у центральному банку. Проте регулятивний ефект настане трохи пізніше, ніж у першому випадку.

Операції на відкритому ринку можуть проводитися у формі:

- прямої купівлі-продажу
- на умовах зворотного викупу.

В останньому випадку за первинного продажу чи купівлі одночасно укладається угода про зворотний викуп чи продаж цих цінних паперів через певний, як правило, досить короткий, термін. Такі операції *називаються «РЕПО»* і здійснюються переважно під час проведення захисних операцій на відкритому ринку.

В умовах високорозвинутого ринку цінних паперів цей інструмент монетарної політики має суттєві переваги:

- по-перше, він має високу оперативність і чіткість дії. Якщо центральний банк вирішив збільшити чи зменшити пропозицію грошей та їх розмір, то він може негайно дати розпорядження своїм дилерам купити чи продати цінні папери на відповідну суму, і проблема буде вирішена досить швидко. При цьому не має значення обсяг операції - він може бути незначним чи будь-яким великим;

- по-друге, на дію цього інструменту не можуть впливати ніякі інші суб'єкти ринку, крім центрального банку, що робить його регулюючий вплив досить значним, точним і ефективним;

- по-третє, цей інструмент має властивість «гальмування», тобто якщо допускається помилка при проведенні певної операції, то можна негайно запустити операцію протилежної дії і виправити ситуацію з пропозицією грошей: при надмірному збільшенні пропозиції грошей негайно продати відповідну суму цінних паперів і зменшити пропозицію до потрібного рівня.

Регулювання норми обов'язкових резервів - високопотужний інструмент впливу на пропозицію грошей, що має невідворотну і негайну дію. *Механізм цього інструменту полягає в тому, що* центральний банк установлює для всіх банків та інших депозитних установ норму обов'язкового зберігання залучених коштів на кореспондентських рахунках без права їх використання і без виплати процентів по них. Збільшуючи норму обов'язкового резервування, центральний банк негайно скорочує обсяг надлишкових

резервів банків, зменшує їх кредитну спроможність, знижує рівень мультиплікації депозитів. Відповідно зменшується загальний обсяг пропозиції грошей. Якщо центральному банку потрібно збільшити пропозицію грошей, то досить відповідно знизити норму обов'язкового резервування, і ситуація змінюватиметься на протилежну - збільшиться обсяг вільних резервів, підвищаться кредитна спроможність банків і рівень мультиплікації депозитів. Цей інструмент монетарної політики має ту *перевагу*, що він однаково впливає на всі банки, змінюючи пропозицію грошей негайно і досить потужно. Але він має і значні *недоліки*.

По-перше, підвищення норми обов'язкового резервування може привести всі банки з невеликими надлишковими резервами в неліквідний стан, підірвати їх становище на ринку. Щоб урятувати такі банки, центральному банку довелось би вживати компенсуючих заходів, наприклад посилити їх рефінансування чи збільшити купівлю цінних паперів, що буде розмивати регулятивний ефект від застосування інструменту обов'язкового резервування.

По-друге, підвищення норми резервування негативно позначається на фінансах банків, оскільки обмежує їхні доходи за активними операціями. У цьому зв'язку таке застосування даного інструменту рівноцінне підвищенню оподаткування банків.

По-третє, якщо потрібно змінити пропозицію грошей на короткий строк і в невеликих обсягах, то цей інструмент просто не годиться, бо зміна норми резервування на 1% може дати значно більшу зміну пропозиції, ніж це потрібно. А часті зміни норми резервування (вгору-вниз) взагалі можуть паралізувати діяльність банків.

Зазначені недоліки цього інструменту обумовили дуже обережне його використання в розвинутих країнах: норма резервування там установлюється на невеликому рівні і змінюється дуже рідко, а деякі країни взагалі відмовилися від нього. У країнах з перехідною економікою, де амплітуди коливання грошової маси дуже великі, цей інструмент застосовується значно ширше. Він дає змогу оперативно пригнітити

надмірну пропозицію грошей і урівноважити кон'юнктуру на відповідних ринках.

Досить широко він застосовується НБУ протягом усього перехідного періоду. Для української практики монетарного регулювання характерні досить високий рівень норми обов'язкового резервування, широка амплітуда і висока частота їх зміни.

Поточні нормативи обов'язкового резервування для вітчизняних банків до 10 березня 2020 року розраховувались залежно від строковості залучених коштів. Для строкових коштів вони становили 3%, для коштів, залучених на поточні рахунки – 6,5%.

В подальшому **норми обов'язкових резервів банків залежатимуть від валюти залучених коштів**, а не від їхньої строковості:

- для гривневих коштів встановлено нульову ставку резервування;
- для валютних – 10%.

Це сприятиме двом стратегічним цілям Національного банку – активізації банківського кредитування та дедоларизації економіки.

Процентна політика - один із м'яких інструментів монетарної політики, подібний за характером впливу на пропозицію грошей до операцій на відкритому ринку.

Механізм його полягає в тому, що центральний банк установлює ставки процентів за позичками, які він надає комерційним банкам у порядку їх рефінансування. Для України найбільш типовою процентною ставкою центрального банку є **облікова ставка НБУ**.

Збільшуючи рівень облікової ставки, НБУ досягає таких регулятивних наслідків:

- стримує попит комерційних банків на свої позички, гальмує зростання їх надлишкових резервів та банківського кредитування економічних суб'єктів, стримує мультиплікацію депозитів і зростання пропозиції грошей;

- сигналізує економічним суб'єктам про свій намір «здорожчити» гроші, що саме по собі спонукає економічних

суб'єктів до більш обережної поведінки і зумовлює падіння ринкової кон'юнктури.

Зниження центральним банком облікової ставки має протилежні наслідки - збільшує попит комерційних банків на позички та їх надлишкові резерви, що спричинює зростання пропозиції грошей.

У загальному виді завдання грошово-кредитної політики НБУ направлені на забезпечення фінансової та макроекономічної стабільності, створення умов для досягнення установами банків економічної політики держави, що потребує розширення інструментарію грошово-кредитної політики, а також його повноважень. Виходячи з цього та враховуючи кількісні параметри: інфляція, прогнозна динаміка ВВП, валютний курс, платіжний баланс, можна визначити основні напрямки розвитку грошово-кредитної політики, що включають основні орієнтири, виконання яких забезпечує цінову стабільність (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4.

Основні напрямки розвитку грошово-кредитної політики

Цілові орієнтири	Основні індикатори	Основні показники індикаторів
Цінова стабільність	- ВВП - індекс інфляції - реальні грошові доходи громадян	- звітний індекс споживчих цін - базисний індекс споживчих цін
Курсова політика	- обмінний курс - обсяг золотовалютних резервів - інтервенції на валютному ринку - обсяг зовнішнього боргу - сальдо платіжного балансу	- рівень дедоларизації зовнішніх зобов'язань - динаміка обмінного курсу - міжнародні резерви - часті міжнародні резерви
Процентна політика	- облікова ставка НБУ - ставка рефінансування - процентні ставки за кредитами та депозитами	- операції на відкритому ринку - депозитні операції - рефінансування банків
Грошова база, грошова маса	- нормативи обов'язкового резервування - грошовий мультиплікатор - швидкість обігу грошей	- гроші поза банками - обсяг готівки у структурі грошової маси - обов'язкові резерви - випуск грошей через валютний ринок - фінансовий ринок - кредитний ринок

Важливу роль у реалізації грошово-кредитної політики відіграє систематичний контроль за виконанням визначених показників та індикаторів. Число таких індикаторів може бути розширене заходами з розвитку інвестиційного кредитування, ринку іпотечних цінних паперів, системи обов'язкових та добровільних пенсійних накопичень, розширення операцій з рефінансування банків та операцій на відкритому ринку цінних паперів. Оскільки центральний банк не обслуговує безпосередньо господарюючих суб'єктів, можливості його впливу на економічні процеси та грошовий обіг значною мірою зумовлюється взаємодією з комерційними банками, де депозитні та кредитні операції є головним джерелом емісії та визначають обсяг і структуру грошової маси. Тому механізм реалізації грошово-кредитної політики центрального банку передбачає насамперед вплив на кредитну діяльність комерційних банків. Кредитний ринок є похідною грошового ринку, тому активізація на грошовому ринку, збільшення обсягу грошової маси, зміна її структури автоматично призводять до відповідних змін на кредитному ринку. В основному, всі регулюючі інструменти НБУ направлені на стабілізацію банківських установ, тому пріоритетними інструментами його грошово-кредитної політики можна визначити:

1. процентну політику;
2. політику обов'язкових резервів;
3. операції на відкритому ринку;
4. політику рефінансування;
5. курсову політику, які безпосередньо впливають на грошову масу, мають свою мету та регулюючі функції (табл. 2.5.).

Депозитні та кредитні операції – важливий інструмент грошово-кредитної політики центрального банку. Вони є монетарними операціями і застосовуються для регулювання ліквідності банківської системи з метою підтримання рівноваги на грошово-кредитному ринку. Кредитні та депозитні операції – гнучкий та оперативний ринковий інструмент, їх застосування призводить до змін в обсягах грошової бази, тобто пропозиції грошей.

Таблиця 2.5.

Основні інструменти грошово-кредитної політики НБУ

Інструменти	Мета	Регулюючі функції
Процентна політика	- сприяти зростанню економіки шляхом низьких ставок на кредити - стримувати ріст інфляції - забезпечити стабільність гривні на валютному ринку шляхом подальшого підвищення процентних ставок	- регулювання рівня заощаджень та інвестицій - регулювання рівня ділової активності банків - вплив на рівень інфляції - вплив на ринок капіталів
Політика обов'язкових резервів	- збільшити контроль за діяльністю установ банків для забезпечення здійснення поточних платежів - посилити залежність банків від рефінансування з боку НБУ	- регулювання грошової маси - вплив на рівень мультиплікації депозитів - вплив на динаміку грошової пропозиції - вплив на фінансовий результат банку
Операції на відкритому ринку	- зміна величини та структури банківських ліквідних коштів	- регулювання ліквідності банку - здійснення обсягів рефінансування та мілібанківського кредитування
Політика рефінансування	- підтримання ліквідності банків - участь у процесі відтворення	- регулювання грошової пропозиції - збільшення масштабу кредитування
Курсова політика	- забезпечення стабільності національної валюти	- регулювання динаміки валютного курсу - регулювання імпорту та експорту капіталу

Сучасний кредитний та депозитний ринки перебувають під впливом різних факторів, які визначають не тільки діяльність банків на внутрішньому ринку, а й знаходження джерел для покриття зовнішнього боргу, можливість отримання та використання фінансової допомоги міжнародних фінансово-кредитних структур, визначають можливості Уряду й НБУ в найбільш стислі строки подолати наслідки фінансової кризи. Основні чинники, які впливають на обсяг та ефективність цих ринків, що в свою чергу впливає на економіку України та ділову активність банківських установ розглянуто в табл. 2.6.

Таблиця 2.6.

Чинники та їх вплив на ефективність депозитного та кредитного ринків

Чинники	Вплив чинника на депозитний та кредитний ринок
Внутрішня і зовнішня політична стабільність	Впровадження радикальних реформ поклади створити загальноєдині засади активності кредитного та депозитного ринку
Національне законодавство	Створити дієве законодавство на загальних правових засадах. Для інвесторів та кредиторів велике значення має стабільність законодавчої системи, дотримання правових норм та можливість їх виконання
Банківське право	Банківське право виступає загальноєдиними нормами і правилами, що регулюють діяльність банку на депозитному та кредитному ринках, взаємовідносини з клієнтурою, порядок здійснення операцій та їх відповідність міжнародним стандартам
Міцність державних інститутів	Відновлення і законодавче закріплення основ повноцінного грошового ринку, що створює сприятливі умови для вирішення проблем
Національний менталітет	Відсутність відповідальності за отримані ресурси як з боку банків так і з боку клієнтів
Ступінь державного втручання в економіку	Регулювання та нагляд з боку НБУ та фінансових органів за стабільністю фінансової системи та допомогою розроблення методів регулювання
Загальний стан економіки та тенденції її розвитку	Впливає обсяги економічних благ, що впливає на життя населення, створення соціально-політичної ситуації в країні, її міжнародного авторитету
Рівень доходів населення	Показник економічного і соціального добробуту суспільства, який активно впливає на кредитний та депозитний ринок
Стан банківської системи	Фінансові можливості щодо оплати залучених коштів, обумовлені ефективністю їх розміщення. Збільшення довіри до банків з боку населення
Стабільність національної валюти	Збільшує реальну вартість заощаджень та призводить до збільшення обсягу довготермінових депозитів
Кон'юнктура ринку	Стабільність клієнтської бази та здійснення маркетингової політики для потенційних клієнтів
Інформаційно-технічний рівень банківських процесів	Технології, що використовуються банком та їх відповідність потребам наявних та потенційних клієнтів
Інформаційна відкритість	Формування єдиного інформаційного поля про діяльність банківських установ
Рівень розвитку банківських продуктів	Широка номенклатура продуктів, що надаються клієнтам у процесі обслуговування їх депозитних та кредитних рахунків
Рівень кваліфікаційної підготовки кадрів	Кваліфікація персоналу та культура обслуговування клієнтів забезпечить ефективність конкурентної та маркетингової політики та успіх банку

Питання для самоконтролю

1. В чому головне завдання центрального банку?
2. За якого підпорядкування центральний банк краще виконує свої функції?
3. В чому полягає функція «банк банків»?
4. Які установи беруть участь в емісії грошей?
5. Для чого центральний банк купує валюту на валютному ринку?
6. Які операції на відкритому ринку здійснюватиме НБУ, щоб зменшити грошову масу в обігу?
7. Яка роль НБУ в розробці і реалізації грошово-кредитної політики?
8. Функції НБУ як центрального банку?
9. Які основні операції НБУ?
10. Методи грошово-кредитної політики?
11. В чому полягає робота НБУ з комерційними банками?
12. Роль НБУ в реалізації валютної політики.
13. Кредитування НБУ діяльності комерційних банків.
14. Правовий статус центрального банку.
15. Назвіть вищий орган управління НБУ та його основні завдання?

ТЕМА 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

3.1. Сутність, функції та види комерційних банків

3.2. Порядок створення, реєстрації, ліцензування та реорганізації банків

3.3. Організаційна та функціональна структура комерційних банків

3.4. Загальна характеристика видів діяльності банку

3.5. Банківські об'єднання: їх суть та види

3.1. СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Відповідно до ЗУ «Про банки та банківську діяльність» банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції:

- залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банки виконують такі функції:

- трансформаційну;
- емісійну.

Трансформаційна функція банків зумовлена посередницькою місією банків взагалі і їх особливим місцем серед фінансових посередників зокрема. Полягає вона в зміні (трансформації) таких якісних характеристик грошових потоків, що проходять через банки, як рівень ризикованості, строковість, обсяги та просторове спрямування.

У зв'язку з цим можна виділити такі напрями цієї функції:

- трансформація ризиків;
- трансформація строків;
- трансформація обсягів;
- просторова трансформація.

Трансформація ризиків полягає в тому, що банки, діяльність яких пов'язана з високим ризиком, вживаючи відповідних заходів, можуть звести ці ризики для своїх вкладників та акціонерів до мінімуму. До таких заходів належать: диверсифікація активних операцій, створення резервів, диференціація процентних ставок залежно від ризикованості кредитів, страхування депозитів тощо. Завдяки цим заходам банки беруть на себе переважну частину ризиків непогашення позичок.

Трансформація строків означає, що, мобілізуючи значні обсяги короткострокових коштів і постійно поповнюючи їх, банки одержують можливість деяку їх частину спрямовувати в довгострокові позички та інші довгостро-

кові активи. Це вигідно не тільки банкам (вони одержують більш високий дохід), а й їхнім клієнтам. Позичальники одержують можливість профінансувати свої довгострокові проекти, а кредитори банків - одержати більший дохід за своїми вкладками в банках.

Трансформація обсягів капіталів виявляється в тому, що, мобілізуючи великі обсяги дрібних вкладів, банки дістають можливість акумулювати великі маси капіталу для реалізації масштабних проектів. Без банків ці кошти залишались би розпорошеними, використовувалися б з низькою віддачею чи взагалі не використовувалися.

Просторова трансформація означає, що банки можуть акумулювати ресурси з багатьох регіонів і навіть з інших країн і спрямувати на фінансування проектів одного регіону, однієї країни, одного об'єкта. Таким чином розсуваються географічні межі грошового ринку, він перетворюється у міжнародний і світовий, що полегшує балансування попиту і пропозиції на грошовому ринку в будь-якому місці світового ринку.

Емісійна функція банків полягає в тому, що тільки вони можуть створювати додаткові платіжні засоби і спрямовувати їх в оборот, збільшуючи пропозицію грошей, або ж вилучати їх з обороту, зменшуючи пропозицію грошей.

У ринкових економіках функціонують різні види банків, які класифікують за певними ознаками:

І. За формою власності:

- державні;
- акціонерні;
- кооперативні.

Згідно із законодавством України:

– *державним банком* є банк 100% статутного капіталу якого належить державі. Він засновується за рішенням Кабінету Міністрів України.

– *акціонерним* є банк який формує свій капітал за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів засновників шляхом випуску і розміщення акцій банку. Створюється у формі публічних акціонерних товариств (ПАТ).

– *кооперативні банки* створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативний банк. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку повинна бути не менше 50 осіб. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації. До функцій центрального кооперативного банку, крім стандартних функцій, належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

II За колом виконуваних операцій в Україні можуть функціонувати

- універсальні;
- спеціалізовані.

Універсальні банки здійснюють широкий спектр банківських операцій, охоплюють багато секторів грошового ринку та галузей економіки.

Спеціалізовані банки згідно вітчизняного законодавства, банки можуть бути:

- ощадними;
- інвестиційними;
- іпотечними;
- розрахунковими (кліринговими).

Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 % його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо понад 50 % його пасивів є вкладками фізичних осіб.

III. Для здійснення аналізу діяльності банківської системи України НБУ передбачено такі групи:

- банки з державною часткою;
- банки іноземних банківських груп;
- банки з приватним капіталом.

Банки з державною часткою - банки, в яких держава прямо або опосередковано володіє часткою більше 75% статутного капіталу банку.

Банки іноземних банківських груп - банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам, або іноземним фінансово-банківським групам.

Банки з приватним капіталом - банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі один або кілька приватних інвесторів, прямо і/або опосередковано володіють не менш ніж 50% статутного капіталу банку.

Станом на початок 2020 року у групі банків з державною часткою – 5 банків (АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АТ КБ «Приватбанк», АБ «Укргазбанк» та ПАТ «Розрахунковий Центр»), у групі банків іноземних банківських груп – 21 банк та у групі банків з приватним капіталом – 51 банк.

IV. За належністю капіталу банку:

- вітчизняні;
- іноземні;
- банк з іноземним капіталом.

Вітчизняні - капітал належить вітчизняним інвесторам.

Іноземні - капітал належить іноземним інвесторам.

Банк з іноземним капіталом - банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків (табл. 3.1.).

Чинним законодавством України в окрему групу виділені *системоутворюючі банки*, тобто банки, зобов'язання яких становлять не менше 10 % від загальних зобов'язань банківської системи. Національний банк щороку визначає системно важливі банки за даними на 1 січня.

На початок 2020 року кількість банків лишилась незмінна і складає 14 установ, водночас замість Укрсоцбанку, який попереднього року приєднався до Альфа-Банку, до переліку увійшов А-Банк (додаток В). Так чином, системно важливими банками визначено:

У список системоутворюючих банків потрапили 4 державні банки, 6 банків з іноземним капіталом і 4 банки з українським капіталом.

Таблиця 3.1.

Кількість банків в Україні

<i>Станом на 01.01. Відповідного року</i>	<i>Кількість діючих банків</i>	<i>З них з іноземним капіталом</i>	<i>У т. ч. зі 100% іноземним капіталом</i>
2008	175	47	17
2009	184	53	17
2010	182	51	18
2011	176	55	20
2012	176	53	22
2013	176	53	22
2014	180	49	19
2015	163	51	19
2016	117	41	17
2017	96	38	17
2018	82	38	18
2019	77	37	23
2020	75	35	23

3.2. ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ, РЕЄСТРАЦІЇ, ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТА РЕОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВ

Вимоги щодо здійснення державної реєстрації банку як фінансової установи наведено в Законі України «Про банки і банківську діяльність» та Положенні про ліцензування банків затверджене Постановою Правління Національного банку України № 149 від 22.12.2018 року.

Остаточне рішення про можливість створення комерційного банку з національним капіталом приймає **Комісія з питань нагляду і регулювання діяльності банків**. Для банків, що створюються за участю іноземного капіталу, таке рішення ухвалюється **Правлінням НБУ**.

Комерційні банки можуть відкривати відокремлені підрозділи (*філії, відділення, представництва* тощо) на території України у разі його відповідності вимогам щодо відкриття відокремлених підрозділів, встановленим нормативно-правовими актами Національного банку України.

Для відкриття **відокремленого підрозділу** банк зобов'язаний повідомити про це Національний банк України, який, в свою чергу, включає відомості про відокремлені підрозділи банку до Державного реєстру банків на підставі письмового повідомлення банку.

Відокремлений підрозділ банку має право розпочати свою діяльність через 10 днів після повідомлення банком Національного банку України про відкриття такого відокремленого підрозділу.

У повідомленні про відкриття відокремленого підрозділу, що здійснюватиме діяльність від його імені, банк зобов'язаний зазначити:

- внутрішньобанківський реєстраційний код відокремленого підрозділу;
- повне найменування відокремленого підрозділу;
- місцезнаходження відокремленого підрозділу;
- прізвище, ім'я та по батькові керівника відокремленого підрозділу;
- обсяг та види діяльності, що виконуватиметься відокремленим підрозділом;
- інформацію про відповідне рішення уповноваженого органу банку про відкриття такого підрозділу;
- номер та дату затвердження положення про відокремлений підрозділ банку;
- підтвердження відповідності відокремленого підрозділу вимогам, встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України, у тому числі щодо приміщення, обладнання відокремленого підрозділу банку і професійної придатності та ділової репутації керівників відокремленого підрозділу.

До повідомлення про відкриття відокремленого підрозділу, що виконуватиме функції представництва та захисту інтересів банку, додаються такі документи:

– рішення уповноваженого органу банку про відкриття представництва;

– положення про представництво, затверджене уповноваженим органом банку.

На відміну від **представництв**, *які фінансуються банком і діють від свого імені без права виконувати банківські операції, філії виконують усі або деякі операції на підставі дозволу, наданого банком.*

На території України мають право відкривати філії та представництва іноземні банки.

Іноземний банк має право на відкриття філії в Україні за таких умов:

- до держави, в якій зареєстровано іноземний банк, відсутні суттєві застереження з боку відповідних міжнародних органів щодо виконання нею міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- банківський нагляд у державі, в якій зареєстровано іноземний банк, відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду;
- між Національним банком України та органом банківського нагляду держави, в якій зареєстровано іноземний банк, укладено угоду про взаємодію у сфері банківського нагляду, гармонізації їх принципів та умов;
- мінімальний розмір приписного капіталу (сума грошових коштів у вільно конвертованій валюті, надана іноземним банком філії для її акредитації) філії на момент її акредитації є не меншим 120 мільйонів гривень;
- наявність письмового зобов'язання іноземного банку про безумовне виконання ним зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю його філії на території України.

Підставою для здійснення банківської діяльності філією іноземного банку є її акредитація шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та видачі банківської ліцензії.

Українські банки мають право створювати (у тому числі шляхом придбання) *дочірні банки, філії чи представництва на*

території інших держав після отримання дозволу Національного банку України. Для відкриття дочірніх банків, філій або представництв українських банків на території інших держав пред'являються такі самі вимоги, які встановлені для відкриття філій чи представництв банків на території України, за умови надання Національним банком України дозволу на здійснення інвестиції за кордон у зв'язку із створенням філії чи представництва банку на території іншої держави.

З метою підвищення надійності та стабільності банківської системи, забезпечення інтересів кредиторів, вкладників НБУ видає комерційним банкам спеціальний дозвіл - ліцензію на здійснення банківських операцій. *Видача банківської ліцензії відбувається після процедури реєстрації банку впродовж одного року.*

Ліцензування – це порядок видачі комерційним банкам, які набули статусу юридичної особи, дозволу на здійснення деяких чи всіх банківських операцій.

Для отримання ліцензії кредитна установа повинна подати такі документи:

- копію статуту з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи;
- копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі публічного акціонерного товариства);
- відомості про кількісний склад спостережної ради, правління, ревізійної комісії;
- відомості за формою, визначеною Національним банком, що дають змогу зробити висновок про:
 - наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, у тому числі голови правління, їх професійну придатність та ділову репутацію;
 - професійну придатність головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;
 - ділову репутацію членів спостережної ради, головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

– наявність організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, приміщень, що відповідають вимогам, встановленим НБУ;

– копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

– бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, встановленими Національним банком;

– копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Національний банк України приймає рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову в її наданні протягом двох місяців з дня отримання повного пакета документів.

Відкликання ліцензії означає припинення банківської діяльності. Підставами для цього є:

- недостовірність інформації в документах, наданих для отримання ліцензії;
- не проведення банком жодної операції протягом року з дня отримання ліцензії
- недотримання обов'язкових умов для одержання ліцензії протягом року з дати реєстрації банку
- наявність порушень законів і нормативно-правових актів НБУ, які призвели до значної втрати активів та неплатоспроможності банку;
- недоцільність виконання плану тимчасової адміністрації щодо реорганізації банку.

Припинення діяльності комерційного банку відбувається шляхом ліквідації або реорганізації.

Реорганізація банку – це злиття, приспівання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.

Злиття означає припинення діяльності двох або кількох банків як юридичних осіб та передачу належних їм майна,

коштів, прав та обов'язків до банку – правонаступника, який створюється у результаті злиття.

Приєднання означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків до іншого банку.

Поділ означає припинення діяльності одного банку як юридичної особи та передачу належних йому майна, коштів, прав та обов'язків у відповідних частинах до банків, які створюються внаслідок реорганізації цього банку шляхом поділу.

Виділення означає перетворення банку як юридичної особи та передачу певної частини належного йому майна, коштів, прав та обов'язків до банку, який створюється внаслідок реорганізації.

Перетворення передбачає зміну організаційно-правової форми товариства.

Реорганізація може бути добровільною та примусовою (обов'язковою). Добровільна реорганізація проводиться за ініціативою самого банку (за рішенням загальних зборів акціонерів). Примусова реорганізація застосовується до проблемних банків за ініціативою НБУ або Верховною Радою України (щодо державних банків) у порядку, визначеному Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами НБУ.

Ліквідація банку - процедура припинення функціонування банку як юридичної особи відповідно до положень цього Закону «Про банки і банківську діяльність» та Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

3.3. ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Комерційні банки самостійно обирають організаційну структуру залежно від наступних *факторів*:

- законодавство (Закони України «Про господарські товариства», «Про банки і банківську діяльність» та ін.);
- розмір банку і масштаби його діяльності;
- юридичний статус (реалізація відносин власності);
- спеціалізація або універсалізація діяльності.

Організаційну структуру банківської установи можна розглядати з двох позицій, а саме як:

- структуру управління банком (рис 3.1.);
- структуру його функціональних підрозділів та служб.

Рис. 3.1. Структура управління банківської установи з колективною формою власності

Компетенції органів управління визначено статтями Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Структура банківських функціональних підрозділів залежить від величини банку, обсягу його базових та інших операцій, тому в дечому може різнитись у тому чи іншому банку.

Крім цього, банки як юридичні особи мають у своїй структурі служби і відділи, які не обов'язково виконують

банківські операції: бухгалтерія, економічний відділ, відділ кадрів, юридичний відділ, служба безпеки, адміністративно-господарська служба тощо.

Ієрархічно організаційну структуру функціональних підрозділів акціонерного універсального банку можна подати схемою (рис. 3.2.).

Рис. 3.2. Організаційна структура функціональних підрозділів акціонерного банку

Органами управління банку є загальні збори учасників, спостережна рада, правління (рада директорів) банку.

Органом контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку.

Оскільки єдиним акціонером державного банку є держава функції з управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює Кабінет Міністрів України. Орган, що здійснює управління корпоративними правами держави у державному банку, також виконує функції вищого органу управління державного банку.

Іншими органами управління державного банку є правління державного банку та наглядова рада державного банку, діяльність якої визначається відповідним положенням, затвердженим на її засіданні та правління державного банку, а повноваження визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Вищим органом управління банку з недержавною формою власності є загальні збори учасників (акціонерів).

Збори акціонерів (учасників) банку – основний (найвищий) орган управління банку. Цей орган збирається, як правило, один раз на рік, але не пізніше ніж через місяць після складання балансу банку за звітний рік і здійснює загальне керівництво діяльністю (затверджує і вносить зміни до статуту банку, затверджує річний звіт про роботу банку, визначає основні напрямки його діяльності тощо).

Збори вирішують стратегічні завдання в діяльності банку:

- визначення основних напрямів діяльності банку, затвердження планів його діяльності та звітів про їх виконання;
- обрання та відкликання членів спостережного, виконавчого та контрольного органів банку;
- затвердження організаційної структури банку, а також внутрішніх положень, що регламентують виконання банківських операцій;
- внесення змін до статуту банку;
- затвердження річних результатів діяльності, порядку розподілу прибутку та покриття збитків;
- прийняття рішення про додатковий випуск акцій (для акціонерного) чи встановлення розміру та порядку внесення учасниками додаткових вкладів для збільшення статутного капіталу пайового банку;
- створення, реорганізація і ліквідація дочірніх підприємств, філій, представництв та затвердження їхніх статутів і положень;
- прийняття рішення про припинення діяльності банку;
- інші питання, що належать до компетенції загальних зборів акціонерів (учасників) за статутом банку.

Виконавчим органом управління банків недержавної форми власності є правління (рада директорів). До компетенції правління банку належить вирішення всіх питань, пов'язаних з керівництвом поточною діяльністю банку, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та ради банку:

- реалізація стратегії та бізнес-плану розвитку банку;

- реалізація стратегії та політики управління ризиками;
- формування визначеної радою банку організаційної структури банку;
- розроблення положень, що регламентують діяльність структурних і відокремлених підрозділів банку згідно зі стратегією розвитку банку;
- вирішення питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю банку.

Голова правління банку несе персональну відповідальність за діяльність банку.

За рішенням загальних зборів учасників створюють спостережний орган (спостережна рада) з метою загального керівництва роботою банку і контролю за роботою правління (ради директорів) та ревізійної комісії.

Кількісний склад ради банку визначається статутом банку, але не може становити менше п'яти осіб.

До виключної компетенції ради банку належать такі функції:

- затвердження стратегії розвитку банку відповідно до основних напрямів діяльності, визначених загальними зборами учасників банку;
- затвердження бюджету банку, у тому числі бюджету підрозділу внутрішнього аудиту, та бізнес-плану розвитку банку;
- визначення і затвердження стратегії та політики управління ризиками, процедури управління ними, а також переліку ризиків, їх граничних розмірів;
- забезпечення функціонування системи внутрішнього контролю банку та контролю за її ефективністю;
- контроль за ефективністю функціонування системи управління ризиками;
- визначення джерел капіталізації та іншого фінансування банку;
- визначення кредитної політики банку;
- визначення організаційної структури банку, у тому числі підрозділу внутрішнього аудиту;
- затвердження внутрішніх положень, що регламентують діяльність структурних підрозділів банку;

- призначення і звільнення голови та членів правління банку, керівника підрозділу внутрішнього аудиту;
- здійснення контролю за діяльністю правління банку, внесення пропозицій щодо її вдосконалення;
- визначення порядку роботи та планів підрозділу внутрішнього аудиту і контроль за його діяльністю;
- визначення аудиторської фірми для проведення зовнішнього аудиту, затвердження умов договору, що укладається з нею, встановлення розміру оплати послуг;
- розгляд висновку зовнішнього аудиту банку та підготовка рекомендацій загальним зборам учасників банку для прийняття рішення щодо нього;
- контроль за усуненням недоліків, виявлених Національним банком України та іншими органами державної влади та управління, які в межах компетенції здійснюють нагляд за діяльністю банку, підрозділом внутрішнього аудиту та аудиторською фірмою, за результатами проведення зовнішнього аудиту;
- прийняття рішення щодо створення дочірніх підприємств та участі в них, їх реорганізації та ліквідації, створення відокремлених підрозділів банку, затвердження їх статутів і положень;
- затвердження умов цивільно-правових, трудових договорів, що укладаються з членами правління банку та працівниками підрозділу внутрішнього аудиту, встановлення розміру їхньої винагороди, у тому числі заохочувальних та компенсаційних виплат;
- забезпечення своєчасного надання (опублікування) банком достовірної інформації щодо його діяльності відповідно до законодавства;
- скликання загальних зборів учасників банку, підготовка порядку денного загальних зборів учасників банку, прийняття рішення про дату їх проведення;
- прийняття рішення про розміщення та викуп розміщених банком цінних паперів, крім акцій;
- вирішення питань про участь банку у групах;
- затвердження порядку здійснення операцій із пов'язаними з банком особами;

– здійснення інших повноважень відповідно до статуту.

Складовою системи внутрішнього контролю банку є постійно діючий підрозділ внутрішнього аудиту. Підрозділ внутрішнього аудиту підпорядковується раді банку та звітує перед нею, діє на підставі положення, затвердженого радою банку.

Організація та порядок роботи підрозділу внутрішнього аудиту встановлюються централізовано материнським банком для своїх дочірніх компаній. У дочірніх компаніях банку функції внутрішнього аудиту може виконувати підрозділ внутрішнього аудиту материнського банку.

Підрозділ внутрішнього аудиту здійснює такі функції:

- перевіряє наявність та оцінює ефективність роботи систем управління ризиками, відповідність цих систем видам та обсягам здійснюваних банком операцій, і внутрішнього контролю банку;
- перевіряє процес оцінки достатності капіталу з урахуванням ризиків банку;
- здійснює моніторинг дотримання керівниками та працівниками банку вимог законодавства і внутрішніх положень банку, затверджених радою банку;
- оцінює інформаційно-технічне забезпечення управління та проведення операцій;
- перевіряє правильність ведення і достовірність бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- перевіряє фінансово-господарську діяльність банку;
- перевіряє відповідність кваліфікаційним вимогам та виконання професійних обов'язків працівниками банку;
- виявляє та перевіряє випадки перевищення повноважень посадовими особами банку і виникнення конфлікту інтересів у банку;
- перевіряє достовірність та вчасність надання інформації органам державної влади та управління, які в межах компетенції здійснюють нагляд за діяльністю банку;
- інші функції, пов'язані із здійсненням нагляду за діяльністю банку.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю банку здійснює *ревізійна комісія*, яка здійснює контроль за діяльністю правління банку.

Комісія здійснює перевірку фінансово-господарської діяльності правління як з власної ініціативи, так і за дорученням зборів та на вимогу акціонерів (учасників) банку. Головне завдання ревізійної комісії – контроль за дотриманням банком законодавчих та нормативних актів, що регулюють банківську діяльність.

Ревізійна комісія подає Загальним зборам акціонерів щорічний звіт, а також свої висновки, рекомендації та звіти незалежних аудиторів.

Організаційна структура банку включає *функціональні служби та підрозділи*, кожен з яких виконує певні операції і має свої права та обов'язки.

Банк створює комплексну та адекватну систему управління ризиками, що має враховувати специфіку роботи банку, встановлені Національним банком України вимоги щодо управління ризиками. Система управління ризиками має забезпечувати виявлення, ідентифікацію, оцінку, моніторинг та контроль за всіма видами ризиків на всіх організаційних рівнях та оцінку достатності капіталу банку для покриття всіх видів ризиків.

Банк утворює постійно діючий підрозділ з управління ризиками, що має відповідати за впровадження внутрішніх положень та процедур управління ризиками відповідно до визначених радою банку стратегії та політики управління ризиками.

Підрозділ з управління ризиками має бути підзвітний раді банку та відокремлений від підрозділу внутрішнього аудиту, підрозділів, що здійснюють операції, та підрозділів, що реєструють операції.

Банк зобов'язаний з метою управління ризиками утворити постійно діючі комітети, зокрема:

► ***кредитний комітет:***

- оцінює якість активів банку та адекватність резервів під можливі втрати за кредитами;

- здійснює формування кредитної стратегії та кредитної політики банку;
 - затверджує організаційну структуру кредитного департаменту та посадових інструкцій для його працівників;
 - встановлює напрями диверсифікації кредитного портфеля банку;
 - приймає рішення про надання «великих» кредитів, періодичне списання безнадійних кредитів;
 - ▶ комітет з питань управління активами та пасивами:
 - розглядає собівартість пасивів та прибутковість активів;
 - приймає рішення щодо політики процентної маржі;
 - розглядає питання відповідності строковості активів та пасивів;
 - надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунення розбіжностей у часі, що виникають.
- Залежно від рівня складності та обсягів операцій банк має право утворювати також інші комітети.

3.4. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

У статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» конкретно визначено, які види діяльності може здійснювати універсальна банківська установа.

Банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських та інших фінансових послуг (крім послуг у сфері страхування), а також здійснювати іншу діяльність, як у національній, так і в іноземній валюті.

Банківська діяльність - залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний

ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

До банківських послуг належать:

- залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу);
- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банківські послуги дозволяється надавати виключно банку (Центральний депозитарій цінних паперів має право провадити окремі банківські операції на підставі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій, що видається у встановленому Національним банком України порядку).

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

- інвестицій;
- випуску власних цінних паперів;
- випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
- зберігання цінностей (у тому числі щодо обліку і зберігання цінних паперів та інших коштовностей, конфіскованих (заарештованих) на користь держави та/або визнаних безхазяйними) або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;
- ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
- надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Традиційний набір банківських операцій відображено на рис. 3.3.

Виходячи із функціонального призначення банку, його операції поділяють на пасивні, активні, комісійні (активно-пасивні).

Пасивні операції - це операції, за допомогою яких банки формують власний капітал та ресурсну базу для проведення активних операцій:

- формування статутного капіталу;
- залучення коштів на рахунки юридичних та фізичних осіб;
- випуск цінних паперів власного боргу;
- отримання кредитів від інших банків.

Рис. 3.3. Основні види операцій універсального банку

Активні операції - це операції з розміщення банками наявних ресурсів з метою отримання доходів, створення додаткових платіжних засобів і забезпечення своєї ліквідності:

- кредитні операції;
- інвестиційні операції;
- засновницькі операції;
- вкладення коштів на депозитні рахунки в інших банках.

Комісійно - посередницькі операції - це операції, які здійснюються банками за дорученням клієнтів за певну плату у вигляді комісії (операції для клієнтів, не пов'язані з рухом грошей):

- із розрахунково-касового обслуговування клієнтів (внутрішнього і міжнародного);
- торговельно-комісійного обслуговування на ринку цінних паперів, валютному ринку, ринку металів;
- трастове та консультаційне обслуговування клієнтів тощо.

3.5. БАНКІВСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ: ЇХ СУТЬ ТА ВИДИ

Відповідно до ст. 23У «Про банки і банківську діяльність», **банківська група** – це група юридичних осіб, які мають спільного контролера,

– що складається з материнського банку, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності;

– що складається з материнського банку, який є контролером, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або які мають спільного контролера, що складається з двох або більше українських фінансових установ та/або компаній, для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, їх українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною;

– що складається з небанківської фінансової установи або компанії, для якої надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, яка є контролером, її однієї або кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною.

Виділяють:

- іноземні;
- міжнародні;
- національні банківські групи.

Іноземна банківська група – це частина міжнародної банківської групи.

Міжнародна банківська група – це група фінансових установ, пов'язаних відносинами контролю, діяльність якої

представлена більше ніж в одній країні та яка підлягає нагляду на консолідованій основі з боку іноземного органу нагляду.

Національна банківська група – це банківська група, яка не є частиною міжнародної банківської групи.

Ідентифікація та визнання банківських груп здійснюються на підставі Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп, затвердженого постановою Правління Нацбанку України від 09.04.2012 р. №134.

Існування банківських груп в Україні розглянуто в додатку В (табл. В.1.)

Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання. Учасники банківського об'єднання:

- несуть відповідальність за зобов'язаннями інших його учасників відповідно до укладеного між ними договору;
- можуть вийти з його складу зі збереженням взаємних зобов'язань та умов укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання.

Банківське об'єднання створюється за попередньою згодою НБУ та підлягає державній реєстрації.

Ліквідується за рішенням його учасників або з ініціативи НБУ за рішенням суду у разі, якщо діяльність такого банківського об'єднання суперечить антимонопольному законодавству України або загрожує інтересам вкладників банків чи стабільності банківської системи. Ліквідація банківського об'єднання не припиняє діяльності банків - його учасників. Банківські спілки та асоціації не підпадають під такі правила.

Банківська корпорація – це юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків – учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю.

Банківська корпорація виконує функції розрахункового центру для банків - членів корпорації і не веде безпосереднього

обслуговування клієнтів (фізичних та юридичних осіб, крім банків та інших фінансових установ).

Мета створення:

- концентрація капіталів членів корпорації;
- підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності,
- забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю.

Банківська холдингова компанія - фінансова холдингова компанія, в якій переважною діяльністю фінансових установ, що є її дочірніми та асоційованими компаніями, є банківська діяльність.

До складу об'єднання входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками.

Дочірній банк не має права володіти акціями материнського банку. У разі, якщо дочірній банк набув право власності на акції материнського банку, він зобов'язаний відчужити їх у місячний термін.

Мета створення:

- на головний банк групи покладаються додаткові організаційні функції;
- створення системи управління спільною діяльністю.

Фінансова холдингова група має складатися переважно або виключно з установ, що надають фінансові послуги, причому серед них має бути щонайменше один банк, і материнська компанія має бути фінансовою установою.

Материнській компанії має належати більше 50 % акціонерного (пайового) капіталу кожного з учасників фінансової холдингової групи.

Мета створення:

- на головний банк групи покладаються додаткові організаційні функції;
- створення системи управління спільною діяльністю.

З метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяль-

ності банки мають право створювати неприбуткові спілки чи асоціації.

Банківські спілки та асоціації не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю і не можуть бути створені з метою отримання прибутку.

Асоціація (спілка) банків є договірним об'єднанням банків і не має права втручатися у діяльність банків - членів асоціації (спілки).

Питання для самоконтролю

1. Який порядок реєстрації банків?
2. Які функції виконує банк?
3. Хто може бути учасником банку?
4. Які особливості створення банку з іноземним капіталом?
5. В чому полягає суть ліцензування діяльності банків?
6. Дайте визначення відокремлених підрозділів (філій, відділень, представництв тощо), назвіть принципи їх функціонування.
7. Яка організаційна структура банку?
8. Назвіть шляхи реорганізації банків.
9. В чому полягає суть банківської діяльності?
10. Які види операцій здійснює

ТЕМА 4. ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

4.1. Види та класифікація банківських ресурсів

4.2. Склад, структура та джерела формування капіталу банку

4.3. Суть, значення та характеристика залученого капіталу банку

4.4. Суть, значення та характеристика запозичених банківських ресурсів

4.1. ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ

Особлива роль банку в економіці як фінансового посередника, його виняткове право прийняття внесків юридичних і фізичних осіб, унаслідок чого банк не може функціонувати переважно на основі лише своїх власних коштів, що зумовлює відмінність структури ресурсної бази банку від аналогічної структури сучасних підприємств.

Збалансована за складом та структурою ресурсна база банків є важливою передумовою їх прибутковості, підтримки достатньої ліквідності та довіри з боку всіх учасників ринку. Тому важливим є питання типології структурних складових елементів ресурсної бази банку та систематизація їх сукупності.

Суттєвими класифікаційними ознаками ресурсів банку є:

1. За економічним змістом:

- власні кошти, що складаються зі статутного фонду, резервного та інших фондів, що створюються в процесі діяльності банку, нерозподілений прибуток банку;
- кошти банків-кореспондентів;
- кошти клієнтів на рахунках банків;
- грошові заощадження населення, що формуються в результаті зменшення поточного особистого споживання населення;
- міжбанківські кредити, включаючи кредити від НБУ;
- цінні папери випущені;
- інші ресурси.

2. За місцем мобілізації:

- ті, що мобілізуються самим банком - власний капітал, нерозподілений прибуток, резерви, залучення коштів клієнтів на рахунки тощо;

- придбані в інших банках.

3. За можливістю прогнозування величини ресурсу:

- ті, що піддаються безпосередньому прогнозуванню – статутний капітал, обов'язковий резервний фонд, спеціальний резервний фонд тощо;
- ті, що піддаються опосередкованому прогнозуванню - не прогнозовано можуть бути вилучені власниками (кошти в

розрахунках, залишки тимчасово вільних коштів на рахунках суб'єктів господарювання, інші джерела).

4. За можливістю використання:

- постійні - ресурси, що постійно знаходяться у розпорядженні банку і можуть вилучатися тільки при його ліквідації або реорганізації (кошти статутного капіталу, придбані у власність будівлі, обладнання тощо);

- тимчасові - ресурси, що знаходяться у розпорядженні банку упродовж визначеного строку (залучені і запозичені кошти, орендовані приміщення тощо).

5. За направленістю ресурсних потоків відносно банку:

- вхідні - грошові потоки банку, ЯКІ створюють пасивну частину банківського балансу. Саме вони формують ресурсну базу і прибуток від його діяльності (грошові надходження на кореспондентські рахунки банку, в тому числі кошти, які надходять на розрахункові і поточні рахунки клієнтів, залучені депозити та міжбанківські кредити в момент надходження, інші пасиви. До вхідних необхідно віднести також потоки розміщених активів і процентного прибутку за користування ними в момент повернення);

- створені у процесі діяльності - активи банку, що виникають як наслідок розміщення акумульованих первинних ресурсів; прибуток від його діяльності, придбання нового обладнання та приміщень при розширенні діяльності банку тощо;

- вихідні - грошові платежі, які здійснюються з кореспондентських рахунків банку: платежі за дорученням клієнтів, операції з розміщення залучених в тимчасове користування фінансових ресурсів і власних коштів, вкладення в основні засоби, Залучені платні пасиви в момент повернення процентів за їх використання також належать до вихідних грошових потоків.

6. За функціональним призначенням:

- *призначені для формування портфеля дохідних активів - кредити, надані клієнтам банку, міжбанківські кредити, вкладення в спекулятивні операції (валютні цінності, цінні папери; інвестиційні вкладення) тощо;*

– призначені для створення матеріально-технічної і технологічної бази банку;

– призначені для самострахування банку від банківських ризиків - обов'язковий резервний фонд (сформований в межах нормативу обов'язкового резервування згідно з вимогами чинного законодавства), спеціальний резервний фонд (сформований в межах, установлених загальними зборами учасників (засновників, акціонерів)).

7. За джерелом утворення:

– власні;
– залучені (кошти, які банк залучає на вклади і депозити);
– запозичені (кошти, які банк залучає шляхом випуску облігацій або міжбанківських кредитів).

Банківські ресурси – сукупність грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення активних та інших операцій з метою отримання прибутку.

З погляду на такий підхід банківські ресурси поділяються на такі основні групи: власний (регулятивний) капітал банку, залучений капітал та запозичений капітал (не депозитні джерела) (рис. 4.1).

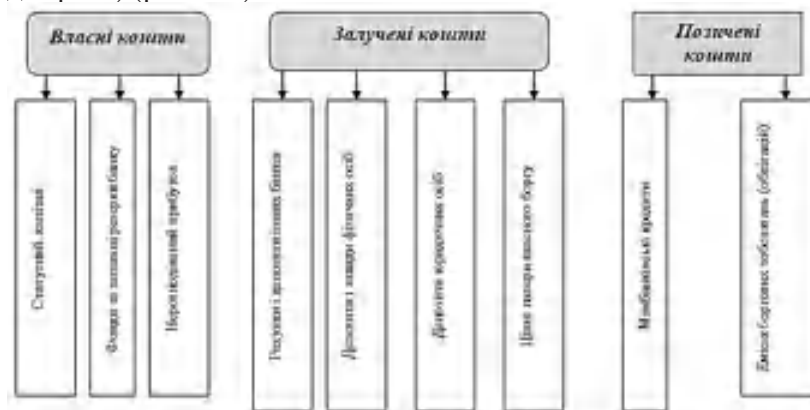

Рис. 4.1. Структура ресурсів комерційного банку

Структура ресурсів окремих банків є індивідуальною і залежить як від їх спеціалізації, так і особливостей їх діяльності, стану розвитку фінансового ринку, макроекономічної стабільності в країні та інших чинників.

4.2. СКЛАД, СТРУКТУРА ТА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ БАНКУ

Передумовою ефективної діяльності комерційного банку виступає створення відповідної ресурсної бази, тобто сукупності грошових коштів, що надходять у розпорядження банку з різних джерел. Первісну роль у цьому процесі відіграє формування власного капіталу банку.

Капітал банку – це фонд ресурсів, що були внесені замовниками, акціонерами (учасниками) банку, і належать їм.

Призначення банківського капіталу виражається в його функціях:

1. Захисна - власний капітал слугує насамперед, як уже зазначалося, для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також для покриття поточних збитків від банківської діяльності.
2. Забезпечення оперативної діяльності: є другорядною для власного капіталу банку. Ця функція відчутна на перших кроках діяльності банку, коли за рахунок власного капіталу формується його інфраструктура і розгортається діяльність (фінансується придбання комп'ютерної та оргтехніки, будівництво (оренда) офісів і т. п.).
3. Регулююча: через фіксацію розміру власного капіталу регулюючі органи впливають на діяльність банку в цілому, (тобто використання капіталу як бази для розрахунку відповідних обов'язкових економічних нормативів, що регулюють діяльність комерційних банків).

Згідно з «Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні» регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним

призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності банків.

Тому розмір регулятивного капіталу є важливим фактором забезпечення надійності функціонування банку і повинен перебувати під контролем Національного банку України.

Структурна побудова власного капіталу комерційного банку встановлена Законом України «Про банки і банківську діяльність» (ст.30) і полягає у виділенні елементів двох рівнів:

- основний капітал (капітал 1-го рівня);
- додатковий капітал (капітал 2-го рівня) (рис. 4.2.).

Згідно Інструкції про порядок регулювання діяльності банків, яка більш деталізує структуру регулятивного капіталу, в Україні *основний капітал* (капітал 1-го рівня) включає:

- фактично сплачений зареєстрований статутний капітал;
- додаткові внески акціонерів у статутний капітал;
- фінансову допомогу акціонерів банку (суми безповоротної фінансової допомоги, прощення кредитів, вкладів (деPOSITIV), субординованого боргу тощо) може включатися до основного капіталу банку після отримання дозволу Національного банку;

– прибуток, спрямований на збільшення статутного капіталу;

– розкриті резерви - резерви і фонди, створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку та оприлюднені у фінансовій звітності банку: емісійні різниці, резервні фонди, що створюються згідно із законами України, загальні резерви, що створюються під невизначений ризик під час проведення банківської діяльності, інші фонди банку.

Загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням розміру очікуваних (можливих) збитків за невиконаними зобов'язаннями будь-якої фізичної чи юридичної особи як резидента, так і нерезидента, яка має з банком відносини фінансового характеру (далі - контрагент) та зменшується на суму:

- нематеріальних активів за мінусом суми амортизації;
- капітальних вкладень у нематеріальні активи;

- активів з права користування, базовими активами яких є нематеріальні активи, за мінусом суми амортизації;
- збитків минулих років;
- збитків поточного року;
- збитків від операцій з акціонерами, що отримані після 04 червня 2016 року.

Рис. 4.2. Структурна побудова власного (регулятивного) капіталу комерційного банку згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність»

Основний капітал вважається незмінним і таким, що не підлягає передаванню, перерозподілу та повинен повністю покривати поточні збитки.

Додатковий капітал (капітал 2-го рівня) складається з таких елементів:

- результат переоцінки основних засобів, що включався до суми регулятивного капіталу банків за станом на 31.12.2010;
- результат поточного та звітного року (прибуток), що зменшений на суму:

1. нарахованих доходів, неотриманих понад 30 днів із дати їх нарахування, строк сплати яких не минув (крім доходів за цінними паперами, які віднесені до I групи активів зі ступенем ризику 0 відсотків згідно з вимогами Інструкції, та доходів за фінансовими активами, на розмір балансової вартості яких зменшується розмір регулятивного капіталу, зменшених на суму сформованих резервів, уцінки фінансових активів, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, очікуваних кредитних збитків, відображених за рахунками дисконтів, та збільшених на суму дооцінки фінансових активів, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, в частині, що відноситься до таких нарахованих доходів;

2. нарахованих доходів, строк сплати яких згідно з договором минув, зменшених на суму сформованих резервів, уцінки фінансових активів, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, очікуваних кредитних збитків, відображених за рахунками дисконтів, та збільшених на суму дооцінки фінансових активів, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, в частині, що відноситься до таких нарахованих доходів.

- нерозподілений прибуток минулих років;
- субординований борг (субординований капітал), що враховується до капіталу.

Субординований борг - це звичайні не забезпечені банком боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які відповідно до договору не можуть бути взяті з банку

раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій усіх інших кредиторів. Сума субординованого боргу, включеного до капіталу, щорічно зменшується на 20 відсотків її первинного розміру протягом п'яти останніх років дії договору.

Субординований борг може включатися до капіталу банку після отримання дозволу Національного банку.

Під час розрахунку загальної суми регулятивного капіталу загальний розмір додаткового капіталу не може бути більше ніж 100 відсотків основного капіталу.

З метою регулювання банківської діяльності на основі безвизного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому Національним банком України встановлені економічні нормативи діяльності банків. Враховуючи важливість регулятивного капіталу банку його розміри також законодавчо встановлені.

Встановлено такі *нормативи капіталу*:

- мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1);
- достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2);
- достатності основного капіталу (Н3).

Згідно вимог НБУ мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію після 11 липня 2014 року, має становити 500 мільйонів гривень.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014 року, має становити:

- 120 мільйонів гривень - до 17 червня 2016 року;
- 200 мільйонів гривень - з 11 липня 2017 року;
- 300 мільйонів гривень - з 01 січня 2021 року;
- 400 мільйонів гривень - з 11 липня 2022 року;
- 500 мільйонів гривень - з 11 липня 2024 року.

Норматив достатності (адекватності) (Н2) регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику.

Для розрахунку адекватності регулятивного капіталу банку його активи поділяються на групи за ступенем ризику та підсумовуються з урахуванням відповідних коефіцієнтів зваження, наведених в Додатку Г (табл. Г.1.) .

Він відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку; і навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку.

Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не менше ніж 10 відсотків.

Для банків, що розпочинають банківську діяльність, цей норматив має становити:

- протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) - не менше 15 відсотків;
- протягом наступних 12 місяців - не менше 12 відсотків;
- надалі - не менше 10 відсотків.

Норматив достатності основного капіталу (Н3) визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику

Нормативне значення нормативу Н3 має бути не менше ніж 7 відсотків

Основними вимогами до капіталу банків відповідно до «Базель-III» є:

1. Підвищення вимог до достатності капіталу.
2. Формування буферів капіталу.

Підвищення вимог до достатності капіталу. До капіталу I-го рівня рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Акціонерний капітал має зрости з 2 до 4,5%; капітал першого рівня збільшиться з 4 до 6%; вимоги до сукупного капіталу залишились на рівні 8%, але додатково було введено буфер консервації капіталу розміром 2,5%, що збільшує вимоги до сукупного капіталу з 8 до 10,5%, за капіталом 1-го рівня – з 4 до 8,5%, а за акціонерним капіталом

– з 2 до 7%; також запроваджено контрциклічний буфер у розмірі від 0 до 2,5%, тобто вимоги щодо сукупного капіталу уже збільшуються до 13%. Для системно важливих банків запроваджено додаткові вимоги до капіталу у розмірі від 1 до 2,5%, тобто для них цільове значення достатності капіталу може підвищитися до 15,5%.

Формування буферів капіталу, а саме: буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер. Створюються з метою покриття збитків, пов'язаних із негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі.

Банк формує буфери капіталу понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3).

Буфер запасу (консервації) капіталу розраховується від загального обсягу ризику.

Банк формує буфер запасу (консервації) капіталу починаючи з: 01 січня 2020 року - у розмірі 0,625 відсотка;

01 січня 2021 року - у розмірі 1,25 відсотка;

01 січня 2022 року - у розмірі 1,875 відсотка;

01 січня 2023 року - у розмірі 2,5 відсотка.

Контрциклічний буфер капіталу розраховується від загального обсягу ризику в розмірі 0 - 2,5 відсотка.

4.3. СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАЛУЧЕНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Однією з основних функцій банків є акумулювання тимчасово вільних коштів юридичних та фізичних осіб та перерозподіл їх у різні галузі економіки з метою отримання прибутку та досягнення соціально-економічного ефекту.

Основна частина ресурсів банку формується за рахунок залучення коштів клієнтів на депозитні рахунки. Від обсягу та структури залучених коштів банківською установою залежить можливість здійснення активних операцій.

Депозит (від латинського «depositum») - переданий на зберігання. Згідно Закону «Про банки і банківську діяльність»: вклад (депозит) - це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних

засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Перевага депозиту перед готівкою в тому, що депозит приносить дохід у вигляді процента, а недолік у тому, що процент депозиту нижчий порівняно з тим, який виплачують на капітал, якщо його позичити. Тому саме при вкладних (депозитних) операціях дуже виразно виступає сутність комерційної діяльності банків – платити за депозит дешевше, а розміщувати його за вищу плату.

Вкладна (депозитна) операція - операція банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їх рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами.

Узагальнений розподіл депозитів за різними класифікаційними ознаками наведено в табл. 4.1.

Положенням «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами» визначаються такі 2 види вкладів (депозитів):

1. Вклади (депозити) на вимогу - грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку до запитання.
2. Вклади (депозити) строкові - грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк.

На практиці, строкові вклади поділяються на ще кілька підгруп:

- накопичувальний - можливо поповнювати депозит протягом усього терміну зберігання;
- ощадний - типовий вид строкового вкладу, за умовами можна поповнювати або знімати будь-які суми;
- розрахунковий - універсальний внесок, в якому можливо контролювати і проводити будь-які операції з поповнення та зняття сум.

Таблиця 4.1

Класифікація депозитів

Характеристична ознака депозиту	Депозити:
за формою вкладу	юридичних осіб фізичних осіб безстрокові за рахунок бюджетних коштів
розміщенням	розміщення персонифіковані
вкладом чи депозитом	вклади (кошти укладені банком на розрахункових банківських рахунках) депозити (кошти залучені банком від своїх клієнтів)
строком користування	на вимогу строкові
валютною, валютно-вексельною депозит	- в національній валюті в іноземній валюті валютно-вексельні (грошові вклади, можливість привласнити свої кошти в депозиті, депозити - одностороння в угоду пропонування, або контрагентів)
спосібом юридичного оформлення зобов'язань за депозитом	- оформлений договором банківського рахунку; - оформлений договором банківського вкладу з наданням ощадного депозиту; - оформлений договором банківського вкладу з наданням ощадного (депозитного) сертифіката; - оформлений договором банківського вкладу з наданням іпотечного позички, що підтверджує власника грошової суми або банківських металів і підтверджує зобов'язанням, укладеному за законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності;
формою залучення депозиту та наданням процентів	- безстрокові (без попереднього повідомлення або з попереднім повідомленням) - умовні (кошти можуть бути залучені за наявності певних обставин, «бувають на умовах»).
надаючи щодня виплати процентів	- з фіксованим процентним ставкою; - з плаваючим процентним ставкою; - за якими нараховуються проценти простими; - за якими нараховуються проценти складними.
класифікацією за способом контролювання процентів	- зі збільшуваним наданням процентів зі зменшуваним наданням процентів зі збільшуваним наданням процентів зі зменшуваним наданням процентів

Крім того, вкладну (депозитну) операцію можна здійснювати шляхом депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами.

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть випускатися:

- одноразово або серіями;
- іменними або на пред'явника;
- як у національній валюті, так і в іноземній валюті;
- на строк.

Ощадними (депозитними) сертифікатами на пред'явника, номінованими як у національній, так і в іноземній валюті, оформляються лише вклади (депозити) на строк більше ніж 30 днів.

Депозитний сертифікат багато в чому подібний до довгострокового банківського вкладу з досить жорсткими умовами:

- термін дії сертифікату стартує від 6 місяців;
- відсоткова ставка не змінюється протягом дії сертифікату;
- частково чи повністю зняти кошти до закінчення терміну неможливо;
- поповнення вкладу не передбачено;
- після закінчення строку депозитного сертифікату відсотки не нараховуються;
- автопродлонгація неможлива.

Як і у випадку депозитів, ФГВФО гарантує повернення коштів, які клієнт вніс під час оформлення депозитного сертифікату, у розмірі не більше 200 тис. грн.

В Україні активно банки розміщували сертифікати серед клієнтів у період, існування обмеження НБУ на зняття коштів із депозитних рахунків протягом дня. Після скасування ліміту на зняття валютної готівки у серпні 2017 року, інтерес до депозитних сертифікатів значно знизився. Умови та тарифи депозитних сертифікатів подано в додатку Г (табл. Г.2.).

Комерційні банки можуть залучати вільні кошти юридичних і фізичних осіб за допомогою банківського векселя. На відміну від сертифіката банківський вексель може бути використаний його власником як платіжний засіб за товари та послуги, причому новий власник векселя може передавати його третій особі шляхом індосаменту.

Щоб придбати банківський вексель, покупець має переказати гроші на рахунок банку-продавця, після чого останній виписує бланк банківського векселя на ім'я покупця і позначає дату зарахування грошей. Погашення банківських векселів відбувається через їх викуп після закінчення терміну обертання або ж через достроковий викуп векселів. У банківських векселях указується величина прибутку у вигляді процента до номіналу, який одержує власник векселя. Це означає, що продаються векселі за номіналом, а викуповуються банком за ціною продажу.

4.3. СУТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОЗИЧЕНИХ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ

Сучасні умови функціонування банківської системи вимагають нарощення капіталу банківських установ шляхом запозичення фінансових ресурсів на міжбанківському та фондовому ринках. У результаті проведення таких операцій формуються позикові кошти чи недепозитні зобов'язання перед кредиторами, ініціатором мобілізації яких виступає безпосередньо сама банківська установа. Джерелом формування банківських ресурсів, крім коштів клієнтів, є позичений капітал.

Запозичені банківські ресурси - це позики на грошовому ринку, які залучаються у формі міжбанківських кредитів, в т. ч. кредитів НБУ, операцій з цінними паперами на вторинному фондовому ринку, а також позик на ринку євродоларів.

Джерелом позиченого капіталу є:

1. міжбанківські кредити;
2. кредити НБУ (операції з рефінансування банків та операції з борговими цінними паперами, кредити за інструментом ELA, процентний своп);
3. емісія цінних паперів власного боргу (емісія облігацій, векселів);
4. позики на міжнародних фінансових ринках (емісія єврооблігацій, синдіковані кредити).

1. Міжбанківський кредит – кредит, наданий на міжбанківському ринку за рахунок вільних коштів інших банків та НБУ. Кредитні відносини між банками визначаються на договірних засадах шляхом укладання кредитних угод, які передбачають умови розміщення тимчасово вільних коштів, права та зобов'язання сторін з належним оформленням справ за міжбанківським кредитом.

Призначення міжбанківських кредитів:

- надають можливість виконувати вимоги з обов'язкового резервування;
- задовольняють потребу клієнтів у коштах;
- забезпечують ліквідність банку;
- банки, в яких є надлишок ресурсів, можуть розміщувати тимчасово вільні кошти в банках, де існує їх нестача.

Переваги міжбанківського кредиту порівняно з депозитами:

- з одного боку, є оперативним джерелом поповнення коштів банківської установи з метою підтримання кредитного потенціалу та поточної ліквідності, а з іншого – рентабельне вкладення вільних коштів;
- не потребує резервування в центральному банку, оскільки не є вкладом;
- не потребує витрат на маркетинг та інфраструктуру;
- банкам вигідно розміщувати кредитні ресурси в інших банках порівняно з кредитуванням суб'єктів господарської діяльності, оскільки перші вирізняються, як правило, вищою надійністю.

Міжбанківські кредити здебільшого видаються на термін від одного дня (овернайт) до 1 місяця. Відсоткові ставки по них залежать від попиту та пропозиції на ринку. Якщо є нестача ліквідності - ставки зростають, якщо надлишок - падають. Ставки на міжбанківському ринку впливають на вартість ресурсів для клієнтів й прибутковість банку.

Національний банк ухвалив низку змін, якими пом'якшив вимоги до банків стосовно підтвердження та реєстрації угод, які укладаються на міжбанківському ринку.

Скасовано вимоги, які зобов'язували банки реєструвати угоди з купівлі та продажу кредитних ресурсів у національній

валюті на міжбанківському кредитному ринку України засобами системи КредІнфо (Системи надання банками України інформації за угодами з купівлі та продажу кредитних ресурсів у національній валюті на міжбанківському кредитному ринку).

У подальшому відповідні дані Національний банк отримуватиме через канали обміну інформацією від торговельно-інформаційних Bloomberg та Reuters, а також із наявної статистичної звітності банків.

Такі кроки дають банкам більше гнучкості по часу укладання угод і зменшують навантаження на них в частині інформування Національного банку, а Національний банк отримав змогу отримувати більш оперативну інформацію про стан грошового та валютного ринків.

2. Кредити НБУ - операції з рефінансування банків та операції з борговими цінними паперами, кредити за інструментом ELA.

Національний банк здійснює операції з рефінансування банків шляхом надання банкам:

- кредитів овернайт (надається банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою на термін до наступного робочого дня і є інструментом постійного доступу, спрямованим на підтримання ліквідності банку);
- кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком до 14 днів та строком до 90 днів (короткострокові кредити рефінансування, що надаються банку шляхом проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків);
- кредитів рефінансування шляхом проведення тендерів із підтримання ліквідності банків строком від одного до п'яти років (довгострокові кредити рефінансування).

Операції з рефінансування банків Національний банк здійснює відповідно до укладених з банками генеральних кредитних договорів. Кредити рефінансування Національний банк надає банкам шляхом проведення кількісного або процентного тендера.

Кількісний тендер - тендер, на якому Національний банк наперед установлює ціну (процентну ставку), за якою банки

можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в Національному банку кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

Розподіл кредитів під час проведення кількісного тендера здійснюється відповідно до поданих заявок до закінчення суми, яка запропонована на цей тендер. Якщо запропонованої на кількісний тендер суми недостатньо для задоволення всіх заявок банків, то кошти розподіляються між усіма банками пропорційно до поданих заявок.

Процентний тендер - тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до Національного банку зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти. Сума коштів, що пропонується для рефінансування або для розміщення, може оголошуватися або не оголошуватися.

У разі проведення Національним банком України процентного тендера банки самостійно пропонують процентну ставку, за якою вони погоджуються одержати кошти, але не нижчу ніж облікова (Додаток Г, табл.Г2). Заявки задовольняються відповідно до зниження запропонованої в них процентної ставки, починаючи з найвищої, і надалі поступово знижуючи до закінчення запропонованого обсягу кредитів або задоволення всіх заявок банків.

Операції з борговими цінними паперами Національний банк проводить з банками через операції прямого репо, які є нерегулярним стандартним інструментом, спрямованим на підтримку ліквідності банків у разі неочікуваних коливань ліквідності.

Операція прямого репо - це операція між Національним банком та банком з купівлі Національним банком цінних паперів з портфеля банку (перша частина операції репо) з одночасним зобов'язанням банку здійснити зворотну купівлю (викуп) цих цінних паперів (друга частина операції репо) за обумовленою ціною на обумовлену дату.

Національний банк проводить операції прямого репо з:

– державними облігаціями України, облігаціями підприємств, розміщення яких здійснено під гарантію Кабінету

Міністрів України та підтверджено коштами в Державному бюджеті України;

– облігаціями місцевих позик або облігаціями міжнародних фінансових організацій (емісія яких здійснюється відповідно до законодавства України) на підставі укладеного з банком генерального договору репо.

Операції здійснюються Національним банком з переходом права власності на цінні папери та можуть здійснюватися лише з тими цінними паперами, які перебувають у власності банку, не обтяжені будь-якими зобов'язаннями та строки виплати купонного доходу та/або погашення за цими цінними паперами мають наставати не раніше ніж через два робочі дні після дати їх зворотної купівлі.

Національний банк здійснює операції прямого репо на визначений строк, але не більше ніж на 90 календарних днів.

Для покриття тимчасового дефіциту ліквідності банку в разі настання надзвичайних ситуацій, коли банки вичерпали інші джерела підтримки ліквідності, зокрема за рахунок коштів акціонерів та стандартних інструментів рефінансування НБУ під заставу державних цінних паперів та іноземної валюти, банки можуть отримати кредити за інструментом *ELA*.

Отримані в рамках *ELA* кредитні кошти банки мають спрямувати на виконання зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами (крім пов'язаних з банком осіб). Вони не призначені для фінансування бізнесу банку та не можуть бути використані замість необхідної додаткової капіталізації банку його акціонерами або вирішення його структурних проблем.

При прийнятті рішення про здійснення екстреної підтримки ліквідності Національний банк оцінює платоспроможність банку, дотримання ним плану капіталізації (за наявності), а також проводить аналіз джерел повернення кредиту, зазначених банком в фінансовій моделі та прогнозі грошових потоків.

Щоб мати можливість скористатися кредитом, відповідні банки повинні провести підготовчу роботу заздалегідь, до виникнення у банка реальної потреби в підтримці ліквідності:

- розробити план на випадок настання кризи або надзвичайних подій (contingency planning);
- завчасно провести оцінку застави;
- укласти генеральний договір щодо ELA, який діє протягом року з моменту підписання та містить загальні умови, порядок надання і погашення кредиту, обмеження діяльності, права та обов'язки сторін.

В якості застави банки зможуть надавати, зокрема:

- цінні папери, які гарантовані державою,
- ліквідне нерухоме майно (крім об'єктів незавершеного будівництва),
- майнові права за укладеними банком кредитними договорами з юридичними особами (крім банків та бюджетних установ) та фізичними особами, виконання зобов'язань за якими в повному обсязі забезпечене іпотекою, крім об'єктів незавершеного будівництва,
- майнові права за укладеними банком кредитними договорами з фізичними особами, крім фізичних осіб-підприємців (згідно з реєстром укладених банком кредитних договорів).

В результаті, за потреби банки, які відповідають встановленим вимогам зможуть отримати у Національного банку кредит строком до 90 днів, однією або кількома сумами, під процентну ставку у розмірі облікової ставки плюс 2% річних.

Сума кредиту визначається на підставі прогностичного обсягу впливу грошових коштів для виконання зобов'язань перед його вкладниками та іншими кредиторами крім пов'язаних з банком осіб. Водночас вона не може перевищувати суму наданого забезпечення, з урахуванням відповідних коефіцієнтів.

На час дії кредитного договору на банк будуть накладені певні обмеження, за допомогою яких Національний банк має намір унеможливити нецільове використання кредитних коштів та знизити ризик ліквідності банку.

Зокрема, для банку буде обмежено:

- здійснення активних операцій та інвестицій,
- викуп акцій власної емісії, дострокове погашення боргових цінних паперів,

- розподіл капіталу,
- виплату премій і компенсацій співробітникам,
- дострокове повернення коштів пов'язаним особам та деякі інші операції.

Запровадження нового інструменту передбачено постановою Правління Національного банку України від 14 грудня 2016 року №411 «Про затвердження Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків».

З метою пожевлення банківського кредитування Національний банк у другому півріччі 2020 року запроваджує новий фінансовий інструмент – процентний своп з банками.

Процентний своп – це похідний фінансовий інструмент у формі угоди між двома сторонами про те, що в певні дати одна з сторін платитиме іншій стороні різницю між процентами, що нараховуються на умовну суму свопа за фіксованою та плаваючою ставками.

Запровадження нового інструменту спрямоване на виконання одразу декількох цілей:

- по-перше, використання процентного свопа з банками посилить дієвість монетарної політики НБУ.

Важливою складовою механізму ціноутворення за цим інструментом є рівень короткострокових ставок міжбанківського ринку, які корелюють з обліковою ставкою Національного банку. Банки, які укладатимуть процентні свопи, матимуть додатковий стимул корегувати власні процентні політики відповідно до динаміки облікової ставки.

- по-друге, поштовх для запуску ринку процентних свопів, яким може стати участь НБУ в таких операціях, дасть змогу банкам знижувати власні процентні ризики. Це у свою чергу сприятиме розвитку довгострокового кредитування як підприємств, так і населення, зокрема й іпотеки.

3. Емісія цінних паперів власного боргу (емісія облігацій, векселів). Ще одним важливим методом формування позикового капіталу є емісія банківськими установами власних боргових зобов'язань, зокрема банківських облігацій та векселів.

Облігація - цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений строк та виплатити дохід.

Перевагою облігацій у порівнянні з іншими джерелами позичених ресурсів є те, що вони випускаються на достатньо тривалий період, і строк їхнього погашення чітко визначений, що зручно для планування активних операцій банку. Недоліком емісії облігацій є те, що відповідно до чинного законодавства України, банківські облігації можуть випускатися на суму, що не перевищує 25 % розміру статутного капіталу банку і тільки після повної оплати всіх випущених раніше акцій.

Банківський вексель - це цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання банківської установи сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя.

Вексель може бути використаний власником як платіжний засіб за товари і послуги. Крім того, він може змінювати свого власника за допомогою індосаменту, тобто здійснення передаточного надпису на звороті. Щоби придбати банківський вексель, покупець повинен перерахувати кошти на рахунок банку-продавця, після чого останній виписує банківський вексель на ім'я покупця і позначає дату зарахування грошей. Погашення банківських векселів відбувається шляхом їхнього викупу після закінчення терміну обігу або ж дострокового викупу. У банківських векселях вказується величина прибутку у вигляді процента до номіналу, що одержує власник векселя.

4. Позики на міжнародних фінансових ринках (емісія єврооблігацій, синдіковані кредити).

Фактори, що мотивують українські банки до запозичень на міжнародних ринках капіталів:

- формування позитивної кредитної історії для подальшого нарощення запозичень на міжнародних ринках;
- диверсифікація джерел залучення ресурсів;
- на міжнародних ринках середня тривалість позики, як правило, більша за середню тривалість позики на внутрішньому ринку;

- вартість капіталу на міжнародних ринках, як правило, нижча за вартість капіталу на внутрішньому ринку;

- факт залучення іноземних інвестицій створює банку позитивний імідж, може слугувати додатковою рекламою, та в подальшому може слугувати фактором зниження вартості ресурсу для позичальника.

Єврооблігації - це міжнародні боргові цінні папери, номіновані у валюті, відмінній від валюти країни емітента, які випускаються позичальниками для отримання довгострокової позики та розміщуються серед іноземних інвесторів.

Незважаючи на ряд переваг порівняно з іншими видами облігацій, єврооблігаціям притаманні і певні недоліки, що впливають на рішення щодо випуску даних цінних паперів. Таким недоліками передусім є високі вимоги, що ставляться до емітентів єврооблігацій, щодо ведення звітності, прозорості структури компанії-емітента, залежність від стану глобального (світового) ринку капіталу. Недоступність для більшості українських банків зумовлено низькою ефективністю діяльності вітчизняних банків, що не дозволяє їм отримати високі кредитні рейтинги.

Слід зазначити, що витрати на отримання рейтингу, одержання дозволу на емісію, випуск облігацій, а також витрати на юридичні процедури є дуже значними для вітчизняних банків.

Ще одним методом банківських запозичень на міжнародних фінансових ринках є синдіковане кредитування.

Синдікований кредит (syndicated loan) - кредит, що надається одному позичальнику кількома кредиторами (синдикатом кредиторів), зазвичай, у межах однієї кредитної угоди з розподілом часток кредиту між учасниками синдикату, внаслідок чого сума кредиту та ризики розподіляються між банками-учасниками.

Порядок кредитування та його умови залежать від видів, до яких належать:

Спільний. Для кожного з банків-учасників строк погашення однаковий; кошти стягуються за індивідуальним планом кожним з них; агентом, який проводить розрахунки і приймає оплату, виступає одна з організацій, що бере участь;

Індивідуальний. Частки кожного кредитора визначаються в угоді; укладається додаткова угода, яка визначає порядок дій при нездатності позичальника оплачувати борги за позикою;

Позика без визначення часток. Кошти виділяє один банк-організатор, а інші члени угоди зобов'язуються надати йому кошти для подальшої видачі їх позичальнику.

Питання для самоконтролю

1. Що таке ресурси банку?
2. Перелічіть класифікаційні ознаки ресурсів банку.
3. Яка структура ресурсів банків?
4. Дайте визначення капіталу банку та перелічіть його функції.
5. Яка структура власного капіталу банку?
6. Дайте характеристику складовим власного капіталу.
7. Дайте визначення депозиту та депозитної операції.
8. Охарактеризуйте види депозитів.
9. Які є джерела позичених ресурсів банку?
10. Дайте характеристику міжбанківським кредитам.
11. Дайте характеристику кредитам НБУ.
12. Які цінні папери є цінними паперами власного боргу?
13. Охарактеризуйте позики на міжнародних фінансових ринках.

ТЕМА 5. РОЗРАХУНКОВО-КАСОВІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

5.1. Характеристика грошового обороту та платіжної системи. Загальні основи організації безготівкових розрахунків

5.2. Форми безготівкових розрахунків та їх характеристика

5.3. Порядок відкриття та обслуговування банківських рахунків

5.4. Міжбанківські розрахунки. Система електронних платежів НБУ

5.5. Касові операції банків

5.6. Організація безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток та ризики їх застосування

5.1. ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОШОВОГО ОБОРОТУ ТА ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Фінансова діяльність держави, що має безперервний, постійний характер, може базуватися лише на адекватному економічному явищі, яке уособлює безперервність руху мінової вартості. Саме цій ознаці і відповідає грошовий оборот, правове регулювання якого, таким чином, зумовлюється потребами організації фінансової діяльності держави і їй підпорядковується.

Організація і управління потоками грошей, що складає грошовий оборот, змінює кон'юнктуру грошового ринку, і таким чином реалізує свою роль в економіці. Процес суспільного відтворення відбувається безперервно, тому безперервним є і рух грошей, що його обслуговує. Взятий сам по собі цей процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні являє собою грошовий оборот.

Грошовий оборот - це сукупність усіх грошових платежів і розрахунків, що відбуваються в економіці.

Рух грошей при реалізації цінностей однаково здійснюють як готівкові, так і безготівкові гроші, переходячи від одного учасника сфери обігу до іншого. Відмінність лише в тому, що готівка переміщується з рук платника в руки одержувача, а безготівкові гроші переміщуються з рахунку платника на рахунок одержувача. Розмежування грошового обороту на безготівковий і готівковий є інструментом регулювання об'єкта грошового обороту – грошової маси.

Маса грошей, яка знаходиться в обороті, має дві форми:

1. готівкову (готівковий грошовий оборот);
 2. безготівкову (безготівковий грошовий оборот).
- Готівковий грошовий оборот - це сукупність платежів, які здійснюються з використанням готівкових грошей.

Безготівковий грошовий оборот - це сукупність платежів без використання готівки, які здійснюються у вигляді перерахування сум через рахунки у банківських установах.

Основною складовою грошового обігу, в якому гроші виконують функцію засобу платежу та використовуються для погашення боргових зобов'язань є платіжний оборот, який може здійснюватися шляхом використання готівки, безготівкових грошей та платіжних інструментів, які суб'єкти господарювання приймають при розрахунках за господарські операції.

Платіжний оборот - це частина грошового обороту, в якому гроші функціонують як засіб платежу і використовуються для погашення боргових зобов'язань.

Важливою частиною грошового обороту країни є платіжна система. Від роботи платіжної системи країни залежить проведення грошово-кредитної політики і функціонування фінансової системи, а структура платіжної системи впливає на системну стабільність. Забезпечення ефективного функціонування економіки країни вимагає своєчасного здійснення грошових платежів, обумовлює необхідність створення спеціальних платіжних систем, спроможних надати всім економічним суб'єктам (фізичним та юридичним особам) можливість виконати свої платіжні зобов'язання.

Визначення поняття «платіжна система» міститься у ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» і визначається як платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Існують внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи.

Внутрішньодержавна платіжна система - платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система - платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Оскільки платіжні системи є частиною грошової системи країни, їх основні функції також повторюють функції грошей – це функції обігу і платежу.

Функції платіжних систем:

- інформаційна забезпеченість учасників ринку про можливості здійснення платежів;
 - регулювання і використання кредитних грошей для проведення платежів;
 - контроль і нагляд за порядком проведення платежів з використанням кредитних грошей;
 - посередницька, пов'язана з кредитуванням на товарних ринках з використанням вексельного обігу;
 - регулювання укладання угод купівлі-продажу товарів з використанням платежів кредитними грошима;
 - регулювання операцій, що здійснюються на товарних ринках з використанням розрахунків кредитними грошима;
 - оптимізація витрат учасників ринку в межах можливостей єдиного інформаційного простору під час проведення різних угод;
 - інформаційна забезпеченість учасників ринку про можливості використання кредитних грошей в якості грошового капіталу;
 - регулювання руху кредитних грошей в економіці в якості грошового капіталу;
 - контроль за функціонуванням ринку при здійсненні операцій руху кредитних грошей в економіці в якості грошового капіталу;
 - оптимізація витрат учасників ринку в межах можливостей єдиного інформаційного простору при здійсненні операцій руху кредитних грошей в економіці в якості грошового капіталу.
- Основною функцією, яку виконує платіжна система, є проведення переказу коштів.
- Суб'єктами відносин, що виникають при здійсненні переказу коштів, є:
- платіжні організації - юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує функції щодо забезпечення її діяльності;
 - учасники - юридичні особи, які на підставі договору з платіжною організацією надають послуги користувачам платіжної системи щодо проведення переказу коштів;

► користувачі платіжних систем - юридичні та фізичні особи, яким надається послуга платіжної системи щодо виконання переказу коштів учасниками платіжної системи.

Обробка та передача електронних і паперових документів на переказ коштів можуть здійснюватися за допомогою внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

В Україні до реєстру платіжних систем НБУ входить більше 70 організацій з різними видами діяльності.

НБУ поділяє платіжні системи на 4 основних категорії:

- категорія №1 - внутрішньодержавні платіжні системи та міжнародні платіжні системи, платіжною організацією яких є резидент;
- категорія №2 - міжнародні платіжні системи, платіжною організацією якої є нерезидент;
- категорія №3 - внутрішньобанківські платіжні системи;
- категорія №4 - оператор послуг платіжної інфраструктури.

Внутрішньодержавні платіжні системи та міжнародні платіжні системи, платіжною організацією яких є резидент.

Платіжна система призначена для організації переказу коштів на користь фізичних та юридичних осіб. Учасниками платіжної системи є банки та фінансові установи. Завдяки співпраці з платіжною системою їх клієнти можуть здійснювати різні грошові перекази.

Більшість компаній, які потрапили в цю категорію, надають послуги з переказу коштів. Однак під цим терміном можуть проводитись різні операції:

- класичні грошові перекази по Україні або за кордон
- Банківські платіжні системи Швидка копія (Ощадбанк), PrivatMoney (ПриватБанк Додаток Д (табл. Д.1.)) і інші забезпечують можливість переказу коштів між різними фінансовими установами, які до них підключені.

- прийом платежів

Українські банки також створюють платіжні системи, які покликані спростити прийом платежів у населення. Наприклад, АТ «Банк Фамільний» створив ПС «FLASHPAY».

«FLASHPAY» повинна забезпечити можливість прийому платежів через різні канали (каси, платіжні термінали, Інтернет і т.д.). У тому числі періодичних платежів за послуги комунальних підприємств, стаціонарного та мобільного телефонного зв'язку, доступ в Інтернет і кабельне телебачення.

Учасниками FLASHPAY є банки (Полікомбанк, Банк інвестицій і заощаджень і Індустріалбанк (додаток Д, табл. Д.2), поштовий оператор і 45 небанківських фінансових установ, які мають ліцензію на переказ коштів і хочуть приймати платежі населення на користь більш 4 тис підприємств, з якими уклав відповідні договори АТ «Банк Фамільний».

Прийом платежів здійснюють не тільки платіжні системи банків. Небанківські установи також створюють компанії, уповноважені на переказ готівки і безготівкових коштів на користь юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і фізичних осіб. Наприклад, платіжна система UAPAY, яка в реєстрі НБУ значиться, як система, платіжною організацією якої є небанківська установа, пропонує сервіс прийому платежів населення онлайн.

Якщо у компанії вже є така ліцензія, це не означає, що вона обмежена в своїй діяльності тільки переказом коштів. Можна стати оператором послуг платіжної інфраструктури та пропонувати своїм клієнтам обслуговування електронних гаманців (сервіс Global Money) або mPOS-терміналів для прийому платежів (MOSST Payments).

Міжнародні платіжні системи, платіжною організацією якої є нерезидент.

Компанії-нерезиденти зареєстрували в Україні 11 платіжних систем. Чотири з них – це карткові системи (Visa, Mastercard, AMEX і UnionPay International). Вони забезпечують обробку платежів за банківськими картками. Ще сім – міжнародні сервіси грошових переказів. Наприклад, Western Union і MoneyGram.

Внутрішньобанківські платіжні системи.

Десять українських банків створили внутрішні системи переказу коштів в національній валюті без відкриття рахунків (таблиця 5.1.). Скористатися ними можна тільки в відділеннях конкретного банку, який надає послугу.

Оператор послуг платіжної інфраструктури

Оператор послуг платіжної інфраструктури призначений для організації надання послуг процесингу, клірингу, операційних інформаційних та інших технологічних функцій, які стосуються переказу коштів.

Таблиця 5.1.

Внутрішньобанківські платіжні системи

№ п/п	Найменування платіжної системи	Найменування платіжної організації	Дата внесення відомостей до Реєстру
1.	«FREESEND»	ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	30.04.2014
2.	«Гроші банківської системи»	ПАТ «Кредобанк»	30.04.2014
3.	«Метабанк»	АТ «Метабанк»	30.04.2014
4.	«Миттєвий переказ»	АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»	30.04.2014
5.	«За миттю»	АТ «УКРСІББАНК»	12.11.2014
6.	«ExitCash»	АТ «Укресімбанк»	12.11.2014
7.	«Union Express»	ПАТ «ЮНЕКС БАНК»	28.07.2015
8.	«Авалі-Експрес»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	19.02.2016
9.	«АКОРДБАНК-ЕКСПРЕС»	ПВАТ «КБ «АКОРДБАНК»	07.06.2016
10.	«InNovaPay-UA»	АТ «БАНК СТЧ»	04.06.2019

Як і у випадку з платіжними системами, компанії, які потрапили в цю категорію, виконують функції:

– операційні, інформаційні та інші технологічні функції з переказу коштів пропонують майже всі зазначені компанії. Наприклад, в рамках цього напрямку компанія «ПЛАТЕЖІ ОНЛАЙН» (platon.ua) пропонує онлайн-торговцям послуги інтернет-еквайрингу, міжнародного еквайрингу, Р2Р переказів і процесингу платежів. Такий самий вид послуг задекларувала компанія «ПОРТМОНЕ» (portmone.com.ua), «УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДАТА ЦЕНТР» (ipay.ua).

– здійснення операційних та інших технологічних функцій, що забезпечують використання електронних грошей. Такі функції декларують компанії, які працюють з електронними грошима в Україні. Наприклад, ГлобалМані (globalmoney.

ua), «Бенефіт Системс» (maxicard.ua), «Старманія» (дочірня компанія Kyivstar, яка обслуговує мобільні гроші оператора – СМАРТ гроші), «ІКС ПЕЙ ГРУП» (оператор електронних грошей храу.com.ua), «Ізі Софт» (забезпечує роботу системи прийому платежів EasyPay, в тому числі і однойменний сервіс електронних грошей), «ПЕЙСЕЛЛ» (дочірня компанія Lifecell), яка буде займатися електронними грошима.

– процесинг. У цей список входять як банківські, так і небанківські процесингові центри. Наприклад, універсальні «Український процесинговий центр» (UPC) і «УКРКАРТ» обслуговують всіх учасників ринку, а банківські «ТАС ЛІНК» і «ПРОКАРД» пропонують аутсорс послуги іншим фінансовими установам.

– кліринг розрахунків в УКРКАРТ – компанія забезпечує підготовку інформації для здійснення банками клірингу за операціями з картами. Також акредитацію НБУ на проведення клірингових операцій отримала компанія «АйГама», «МОССТ» і «ГлобалМані».

Зараз в НБУ готують новий формат регулювання діяльності платіжних систем.

В рамках нової архітектури платіжного ринку платіжні послуги зможуть надавати банки, платіжні установи, установи електронних грошей, поштові оператори, а також державні органи та органи місцевого самоврядування. Банки будуть надавати платіжні послуги на підставі банківської ліцензії. Небанківські установи будуть надавати відповідні послуги на підставі ліцензії на надання платіжних послуг. Також розглядається можливість надання обмежених можливостей з переказу коштів окремим категоріям постачальників (наприклад, телеком і інтернет-операторам, роздрібним мережам і т.д.)

На сьогодні в Україні функціонують **дві державні платіжні системи**, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є Національний банк України:

- Система електронних платежів (СЕП);
- Національна платіжна система (НПС) «Український платіжний ПРОСТІР».

Спеціальними платіжними засобами кожного суб'єкта грошового обороту є платіжні інструменти у формі безготівкових і у формі готівкових розрахунків (рис. 5.1).

Платіжні інструменти - засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунку платника.

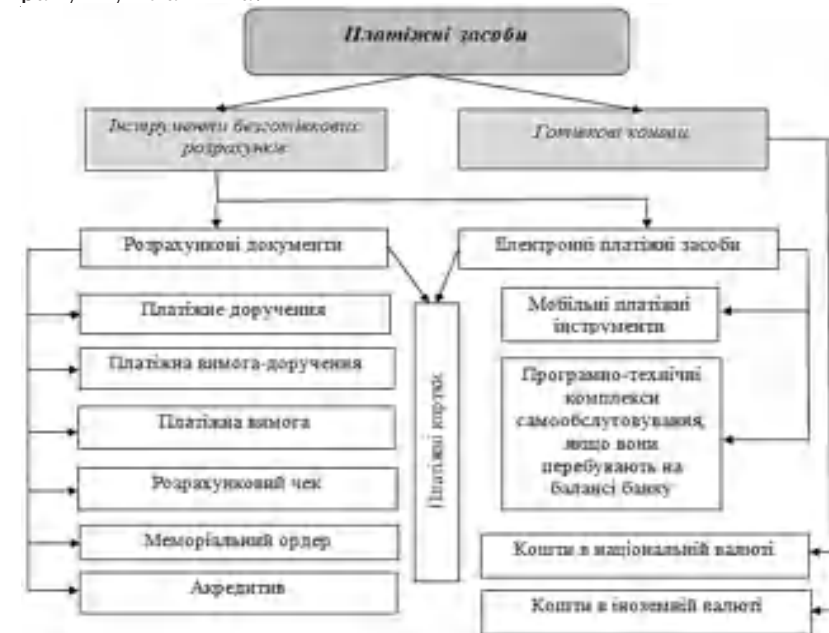

Рис. 5.1. Класифікація платіжних інструментів у формах безготівкових і готівкових розрахунків

Згідно «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Правовою основою безготівкових розрахунків в Україні є норми, що складають зміст Цивільного кодексу України (глава 74), Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», нормативно-правових актів НБУ, зокрема Інструкції про безготівкові розрахунки в національній валюті, що затверджена постановою Правління Національного банку України № 22 від 22 січня 2004 р.

Готівкові розрахунки – це розрахунки, що пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення операцій через касу із відображенням їх у облікових документах.

Основні переваги та недоліки існуючих форм платіжних засобів розглянуто в табл. 5.2.

Таблиця 5.2.

Основні переваги та недоліки форм платіжних засобів

Форми платіжних засобів	Переваги	Недоліки
Готівкові розрахунки	- універсальність готівки як засобу платежу; - кошти, що отримуються в банку за пропискою чеком, можуть використовуватись лише за призначенням (на визначені в ньому цілі)	- значні затрати праці і витрати пов'язані з використанням готівкових грошей (стосується друкування, перевезення, зберігання, зняття); - зниження обсягів продаж (за рахунок психологічного ефекту при готівкових розрахунках використовується менше готівки)
Безготівкові розрахунки	- оптимізація ритму господарських дій та злочина; - підіграють важливе значення у прискоренні обороту коштів, скорочення готівки, необхідної для обігу; - завдяки даному розрахунку здійснюється концентрація грошових ресурсів в банках, а тимчасово вільні кошти коштів із джерел кредитування; - прискорення розрахунків, економія витрат, пов'язаних з перевезенням готівки, їх перерахунком і зберіганням; - при даній розрахунок грошових маса акумулюється в банках і створюються умови для контролю та їх шільшого використання.	- недостатня нормативно-правова база; - недостатній рівень розвитку інфраструктури; - існування ритму невідповідності суб'єктів господарської діяльності засобами обігу грошей.

Елементи системи безготівкових розрахунків розглянуто в табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Елементи системи безготівкових розрахунків

Елементи безготівкових розрахунків	Характеристика
Принципи	- здійснення розрахунково-касового обслуговування суб'єктів господарювання ґрунтується на основі комерційних або фінансових угод і має відповідати нормативно-правовим актам; - спливання коштів з рахунку суб'єктів господарювання відбувається лише за дорученням власників цих рахунків або за розпорядженням статуювачів – у випадках передбачених законодавством; - доручення платіним та розпорядженням статуювачів про списання коштів із рахунку повинні мати форму відповідних платіжних розрахункових документів; - самостійність обрання клієнтами банків платіжних інструментів (за винятком меморіального ордеру) для здійснення розрахунків із зазначенням їх під час укладання договорів; - документальне оформлення банком платіжних списання коштів за рахунок платіним розрахунковим документом, а в окремих випадках – меморіальним ордером, реєстром чеків або реєстром документів за акредитивом; - розпорядження статуювачів про примусове списання коштів із рахунку платіним приймаються банком незалежно від наявності на них достатнього залишку коштів та виконуються частково в межах наявного залишку коштів, а у невиконаній сумі повертаються статуювачам; - за умови відсутності коштів на рахунок платіним банк не здійснює обліг заборгованості платіним, не сплаченої в строк та не веде відповідного реєстру, за винятком здійснених банком таких операцій у межах укладених ним цивільно-правових договорів; - обов'язок виконання банком рішень суду про стягнення коштів з рахунку клієнта, за яким уповноваженою державним органом припинено видаткові операції; - власні претензії за розрахунками між платіним та одержувачем коштів розглядаються сторонами в претензійно-позовному порядку без участі банку.
Вимоги до організації	- забезпечувати своєчасність платежу за товарами, роботами, послугами та інші фінансові зобов'язання; - створювати умови для постійного контролю платіним і одержувачем коштів за додержанням розрахункової та договорної дисципліни; - безготівкові розрахунки мають здійснюватися таким чином, щоб платежі проводилися у максимально короткий термін.
Способи платежу	- перерахування коштів із рахунку платіним на рахунок одержувача коштів; - виписування заборгованостей, при якому зараховуються платежі платіним контрагентів, а різниця перераховується шляхом записів на рахунок; - надання кредиту банком шляхом перерахування грошей на кредитний рахунок платіним на поточний рахунок одержувача.

Організація безготівкових розрахунків повинна відповідати конкретним вимогам, що обумовлені інтересами розвитку економіки. Головна з них - забезпечувати своєчасне отримання кожним суб'єктом розрахункових відносин грошових коштів за поставлену ним продукцію та надані послуги, чим сприяти прискоренню обігу оборотних коштів у розрахунках. Безготівкові розрахунки здійснюються в різних формах, кожній з яких властиві певний порядок і місце проведення розрахунків (іншими), обов'язкових для банку та контрагентів за господарською операцією.

Учасники безготівкових розрахунків відкривають рахунки в порядку, що встановлюється нормативно-правовими актами Національного банку з питань відкриття та використання рахунків, а також рахунки для обліку коштів у розрахунках за конкретними операціями (акредитиви, розрахункові чеки тощо).

Учасники безготівкових розрахунків - банки та їх філії, підприємства, фізичні особи та інші клієнти банку, з рахунків яких списуються або на рахунки яких зараховуються кошти.

5.2. ФОРМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Безготівкові розрахунки є ланкою, що безпосередньо з'єднує кожного із суб'єктів грошового обігу з оточуючим ринковим середовищем, державними фінансами та сприяє прийняттю участі у виробничому процесі, процесах розподілу та споживання. Безготівкові розрахунки сприяють зменшенню витрат обігу, пов'язаних з грошовими розрахунками у господарстві та зведенню до мінімуму суми грошей, яка функціонує в обігу.

Є чимало видів безготівкових платіжних документів та форм безготівкових розрахунків, які мають свої переваги і недоліки.

Форма безготівкових розрахунків - це порядок здійснення безготівкових розрахунків, який характерний для певного виду платіжного інструмента.

Відповідно до Інструкції Національного банку України про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, безготівкові розрахунки можуть здійснюватися за такими видами платіжних інструментів:

- меморіальний ордер;
- платіжне доручення;
- платіжна вимога-доручення;
- платіжна вимога;
- розрахунковий чек;
- акредитив;
- інкасове доручення (розпорядження).

Використання векселів та електронних платіжних засобів, зокрема платіжних карток, регулюється законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами НБУ.

Клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів.

Банк під час здійснення розрахункових операцій застосовує платіжні інструменти, що визначені Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, згідно із нормативно-правовими актами Національного банку України та внутрішніми процедурами банку.

Платіжні інструменти строго уніфіковані, мають єдину стандартну форму та визначений набір реквізитів.

Меморіальний ордер - розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунку платника і внутрішньобанківських операцій (тобто інструмент є внутрішньобанківським документом) відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та нормативно-правових актів Національного банку.

Платіжне доручення - розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача.

Розрахунки платіжними дорученнями - одна з найпоширеніших в Україні форм розрахунків. Під час розрахунків за

товари та послуги платіжні доручення використовують у таких випадках:

- для погашення кредиторської заборгованості за товарними операціями;
- при розрахунках за товари та послуги за рішеннями суду та арбітражу;
- при сплаті оренди за приміщення;
- при сплаті транспортним, комунальним, побутовим підприємствам за експлуатаційне обслуговування;
- при розрахунках за отримані товари/послуги за наявності в дорученні номера і дати товарно-транспортного документа;
- для платежів за попередньої оплати товарів та послуг (за умови посилання в дорученні на номер договору, угоди, контракту, в яких передбачена попередня оплата).

У розрахунках за нетоварними операціями платіжні доручення використовують для:

- платежів у бюджет;
- погашення банківських позик і відсотків за позиками;
- перерахування коштів органам державного і соціального страхування;
- внесків коштів у статутні фонди;
- придбання акцій, облігацій, депозитних сертифікатів, банківських векселів;
- сплати пені, штрафів.

Платіжне доручення оформляється платником та подається до банку, що обслуговує його, у кількості примірників, потрібних для всіх учасників безготівкових розрахунків.

Банк у договорі з платником - фізичною особою має право передбачати можливість подання цим платником платіжного доручення в довільній формі, яке має містити такі обов'язкові реквізити:

- назву документа;
- дату складання і номер;
- прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), код платника та номер його рахунку;
- найменування банку платника;

- найменування/прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), код отримувача та номер його рахунку;
- найменування банку отримувача;
- суму цифрами та словами;
- призначення платежу;
- підпис платника.

Платник має право зазначати в платіжному дорученні дату валютування, яка не може бути пізніше 10 календарних днів після складання платіжного доручення. Банк платника не приймає платіжного доручення, якщо дата валютування визначена пізніше 10 календарних днів після складання платіжного доручення.

Дата валютування - зазначена платником у розрахунковому документі або в документі на переказ готівки дата, починаючи з якої кошти, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача. До настання дати валютування сума переказу обліковується в банку, що обслуговує отримувача, або в установі - члені платіжної системи.

Банк отримувача до настання дати валютування, що зазначена в електронному розрахунковому документі, зараховує переказані кошти на відповідний рахунок і не пізніше наступного робочого дня згідно з порядком, передбаченим у договорі, повідомляє отримувача про надходження на його адресу коштів та дату їх валютування.

Банк, що обслуговує отримувача, зобов'язаний зарахувати кошти на рахунок отримувача на початок операційного дня, який визначений датою валютування.

Платник до настання дати валютування може відкликати кошти, які до зарахування на рахунок отримувача обліковуються в банку, що обслуговує отримувача. Лист про відкликання коштів платник подає до свого банку, який того самого дня надає банку отримувача вказівку про повернення коштів.

Банк отримувача, одержавши цю вказівку, цього самого операційного дня перераховує кошти з відповідного рахунку на той самий рахунок у банку платника, з якого вони надійшли, якщо на час надходження вказівки кошти не зараховані на рахунок отримувача, та повідомляє отримувача про відкликання коштів платником.

Банк платника приймає платіжне доручення до виконання протягом 30 календарних днів з дати його виписки. День оформлення платіжного доручення не враховується.

Платіжне доручення від платника банк приймає до виконання за умови, що його сума не перевищує суму, яка є на рахунку платника. Договором між банком та платником може бути передбачено інший порядок приймання та виконання платіжних доручень.

Реквізит «Призначення платежу» платіжного доручення заповнюється платником так, щоб надавати повну інформацію про платіж та документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів отримувачу. Повноту інформації визначає платник з урахуванням вимог законодавства України.

Платник відповідає за дані, що зазначені в реквізиті платіжного доручення «Призначення платежу», а банк перевіряє заповнення цього реквізиту лише за зовнішніми ознаками.

Якщо фізична особа не має рахунку в банку, то розрахунки з нею платник може здійснювати, перераховуючи кошти за платіжним дорученням на повідомлений цією особою відповідний рахунок у банку, який здійснюватиме виплату цих коштів готівкою.

У реквізиті «Призначення платежу» такого платіжного доручення платник обов'язково має зазначати повністю прізвище, ім'я та по батькові цієї фізичної особи, інша інформація надається за бажанням платника.

Якщо фізична особа не має рахунку в банку або розрахунки безпосередньо з фізичною особою чи підприємством через банк неможливі, то платник також може здійснювати розрахунки з ними через підприємство поштового зв'язку шляхом перерахування відповідної суми на рахунок з переказних операцій підприємства зв'язку.

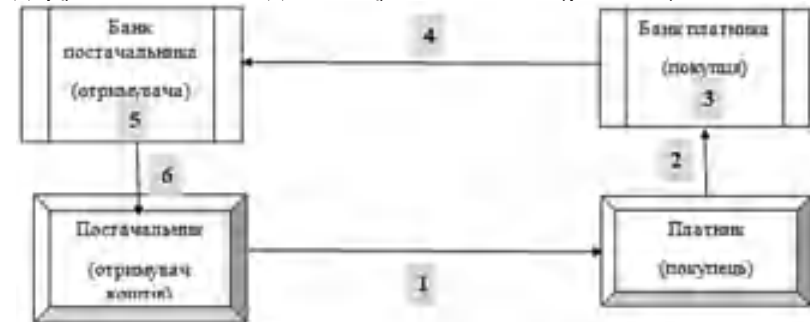
Через підприємства поштового зв'язку здійснюються перекази:

- на ім'я окремих фізичних осіб - коштів, що належать їм особисто (пенсії, аліменти, заробітна плата, витрати на відрядження, авторський гонорар тощо);

- підприємствам - коштів на виплату заробітної плати, для організованого набору працівників, заготівлі сільськогосподарської продукції тощо в тих населених пунктах, у яких немає банків.

Для перерахування коштів підприємству зв'язку платник подає до обслуговуючого банку платіжне доручення, у якому зазначає реквізити підприємства поштового зв'язку, з рахунку якого сплачуватимуться перекази їх отримувачам, та номери списків отримувачів коштів.

Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями виглядає наступним чином (рис. 5.2).

- 1 - Постачальник відвантажує товар, надає послуги чи виконує роботи й надає покупцю відповідний рахунок-фактуру та інші документи згідно з договором. Рахунок-фактура містить опис та ціну товарів (робіт, послуг)
- 2 - Платник (покупець), одержавши товар і перевірявши його якість, комплектист та ін., виписує платіжне доручення й надсилає його до банку, де відкрито його поточний рахунок
- 3 - Банк платника (покупця) списує кошти з поточного рахунку свого клієнта. Якщо постачальник і платник обслуговуються в одному банку, то проводиться списання коштів з поточного рахунку платника і зарахування їх на поточний рахунок одержувача (постачальника)
- 4 - Якщо постачальника й покупця обслуговують різні банківські установи, то банк платника (покупця) повідомляє банк постачальника про списання коштів з рахунку платника
- 5 - Банк постачальника зараховує кошти на поточний рахунок постачальника
- 6 - Банк постачальника передає постачальнику виписку з поточного рахунку про зарахування коштів, до якої додається копія платіжного доручення з відбиткою банку платника

Рис. 5.2. Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями

Перевагою розрахунків платіжними дорученнями є проста схема організації, дешевизна та швидкість розрахунків, недоліком є відсутність гарантії платежу для постачальника.

Платіжна вимога-доручення - розрахунковий документ, який складається з двох частин:

- верхньої - вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;
- нижньої - доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача.

Платіжні вимоги-доручення можуть застосовуватися в розрахунках усіма учасниками безготівкових розрахунків.

Верхня частина вимоги-доручення оформляється отримувачем коштів згідно з вимогами до заповнення реквізитів розрахункових документів і передається безпосередньо платнику не менше ніж у двох примірниках.

Доставку вимог-доручень до платника може здійснювати банк отримувача через банк платника на договірних умовах.

У разі згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює її нижню частину (від руки чи із застосуванням технічних засобів - незалежно від того, як заповнено верхню частину цього розрахункового документа) і подає до банку, що його обслуговує.

Сума, яку платник погоджується сплатити отримувачу та зазначає в нижній частині вимоги-доручення, не може перевищувати суму, яку вимагає до сплати отримувач і яка зазначена у верхній частині вимоги-доручення.

Платіжна вимога-доручення повертається без виконання, якщо сума, що зазначена платником, перевищує суму, що є на його рахунку.

Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її отримувачем.

Причини неоплати платником вимоги-доручення з'ясовуються безпосередньо між платником та отримувачем коштів без втручання банку.

Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами-дорученнями зображена на рис. 5.3.

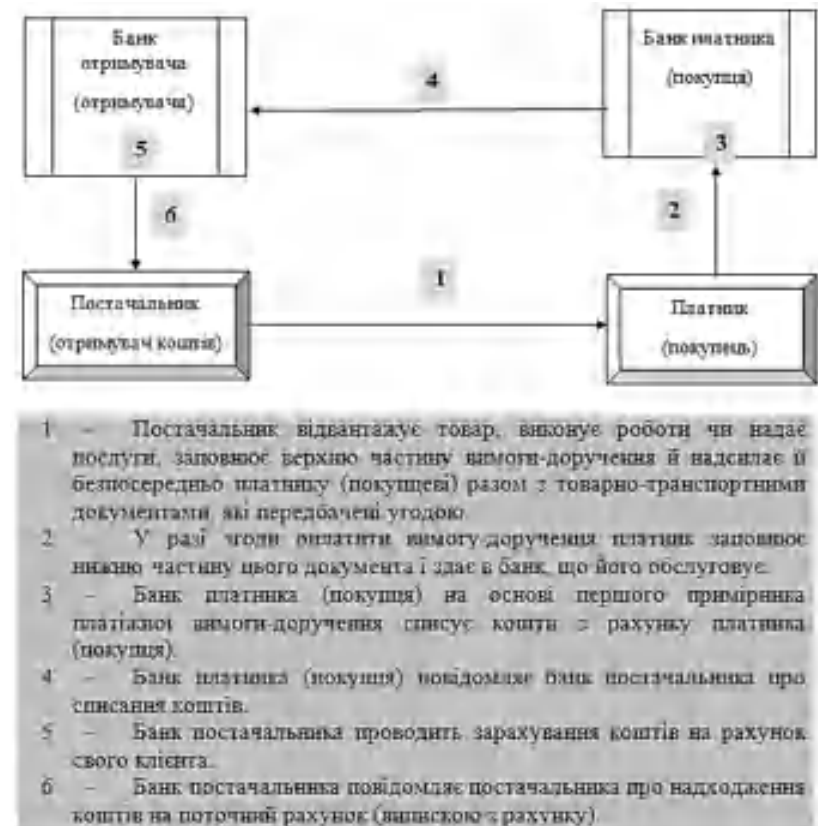

Рис. 5.3. Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами-дорученнями

Перевагою розрахунків платіжними вимогами-дорученнями є можливість здійснювати оплату проти документів, а не проти товару, що пришвидшує розрахунки. Відповідно, недоліком являється неможливість попередньо перевірити якість товару в разі проведення оплати проти документів.

Платіжна вимога - розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або в разі договірного списання обтяжувача чи отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити

без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Відповідно до статті 1071 Цивільного кодексу України кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його доручення на підставі рішення суду, а також у випадках, установлених законом.

Платіжна вимога застосовується при:

– **примусовому списанні коштів** - списанні коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом;

– **договірному списанні** - списанні банком з рахунку клієнта коштів без подання клієнтом платіжного доручення, що здійснюється банком у порядку, передбаченому в договорі, укладеному між ним і клієнтом.

Примусове списання коштів банки виконують з рахунків, які відкриті клієнтами в банках відповідно до нормативно-правових актів Національного банку з питань відкриття і закриття рахунків.

Примусове списання коштів з рахунків, на яких обліковуються кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів або бюджетних установ, здійснюється органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

У разі надходження до банку платіжних вимог на примусове списання коштів з цих рахунків вони передаються для виконання відповідному органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, якщо це передбачено договором між банком та органом, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, або повертаються стягувачу без виконання.

Для примусового списання коштів стягувач оформляє не менше ніж у трьох примірниках платіжну вимогу згідно з вимогами щодо заповнення реквізитів розрахункових документів.

Платіжну вимогу стягувач подає до банку, що його обслуговує, разом із двома примірниками реєстру платіжних вимог.

Банк, що обслуговує стягувача, приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника - протягом 30 календарних днів з дати їх складання.

Якщо платник і стягувач обслуговуються в різних банках, то банк, що обслуговує стягувача, надсилає банку платника не менше ніж два примірники платіжної вимоги на примусове списання коштів. Крім того, стягувачу повертається не менше ніж один примірник платіжної вимоги та реєстру платіжних вимог. Один примірник реєстру платіжних вимог залишається в банку, що обслуговує стягувача.

Якщо стягувач сам надсилає до банку платника платіжну вимогу на примусове списання коштів, то банк, що обслуговує стягувача, повертає стягувачу всі примірники платіжної вимоги та не менше ніж один примірник реєстру. Примірник реєстру платіжних вимог із написом про одержання примірників платіжної вимоги, засвідчений підписом стягувача, залишається в банку, що обслуговує стягувача.

Банк платника приймає до виконання платіжну вимогу стягувача незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника і не має права повертати її в разі неподання стягувачем реєстру платіжних вимог.

У разі недостатності коштів на рахунку платника банк виконує платіжну вимогу в межах залишку коштів. Часткову оплату платіжної вимоги банк оформляє меморіальним ордером, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає номер і дату платіжної вимоги, яку частково сплачено, суму, що залишилася до сплати, та повторює текст, що наведений у реквізиті «Призначення платежу» цієї платіжної вимоги. Для підтвердження часткової оплати відповідальний виконавець на примірнику платіжної вимоги окреслює реквізит «Сума» та зазначає на зворотному боці дату, суму часткового платежу, засвідчуючи це своїм підписом.

Примірник платіжної вимоги, на підставі якого здійснено часткову оплату, залишається на зберіганні в банку платника.

Банк не пізніше ніж наступного робочого дня повідомляє платника про надходження платіжної вимоги на примусове списання коштів з його рахунку, якщо умова про таке повідомлення передбачена договором банківського рахунку.

Стягувач може відкликати платіжну вимогу в будь-який час до списання коштів з рахунку платника шляхом подання листа про відкликання до банку, що обслуговує стягувача. Платіжна вимога відкликається лише в повній сумі. цього платника (у порядку, передбаченому договором).

Банк стягувача не пізніше наступного робочого дня надсилає до банку платника лист про відкликання платіжної вимоги. Якщо стягувач самостійно доставив у банк платника лист про відкликання платіжної вимоги, на якому є підпис відповідального виконавця та відбиток штампа банку, що обслуговує стягувача, то банк платника приймає цей лист до виконання.

Банк платника не має права на списання коштів з рахунку платника коштів за платіжною вимогою після отримання листа про її відкликання. Якщо всупереч отриманому листу про відкликання платіжної вимоги її суму списано з рахунку платника та перераховано стягувачу, то повернення цієї суми платник здійснює в судовому порядку.

Договірне списання коштів банком за дорученням платника з його рахунку обумовлюється в договорі банківського рахунку, або іншому договорі про надання банківських послуг.

Договір має містити інформацію, яка потрібна для виконання банком доручення платника, зокрема:

- умови, за якими банк повинен здійснити договірне списання;
- номер рахунку платника, з якого має здійснюватися договірне списання;
- найменування отримувача;
- номер і дату договору з отримувачем, яким передбачене право отримувача на договірне списання коштів з рахунку платника;
- перелік документів, які отримувач має надати банку, що обслуговує платника (якщо вони передбачені в договорі).

Отримувач коштів для здійснення договірного списання оформляє платіжну вимогу, яку подає до банку, що обслуговує платника. Платник у договорах банківського рахунку або інших договорах про надання банківських послуг може передбачати доручення банку на договірне списання коштів з його рахунків на користь третіх осіб або на свої рахунки, які відкриті в цьому чи іншому банку.

Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами зображена на рис. 5.4.

Рис. 5.4. Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами

Розрахунковий чек - розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Розрахункові чеки використовуються в безготівкових розрахунках підприємств та фізичних осіб з метою скорочення розрахунків готівкою за отримані товари (виконані роботи, надані послуги).

Учасниками розрахунків чеками є:

- **чекодавець** - підприємство або фізична особа, яка здійснює платіж за допомогою чека та підписує його;
- **чекодержатель** - підприємство або фізична особа, яка є отримувачем коштів за чеком;
- **банк-емітент** - банк, що видав розрахунковий чек (розрахункову чекову книжку).

Розрахункові чеки виготовляються на замовлення банку на Банкнотно-монетному дворі НБУ на спеціальному папері та брошуруються по 10, 20 та 25 аркушів. Строк дії чекової книжки, яка виготовляється для юридичних осіб, - один рік, а розрахункового чека, який видається фізичній особі для разового розрахунку, - три місяці. Строк дії невикористаної чекової книжки може продовжуватися за погодженням з банком-емітентом, про що він робить відповідну відмітку на обкладинці чекової книжки (у правому верхньому куті), засвідчуючи її підписом головного бухгалтера і відбитком штампа банку.

У разі припинення подальших розрахунків чеками до закінчення строку дії чекової книжки та наявності за нею невикористаного ліміту чекодавець подає до банку чекову книжку. Банк повертає кошти в сумі невикористаного ліміту чекової книжки на поточний рахунок клієнта на підставі його заяви.

Якщо після повного використання чеків із чекової книжки її ліміт буде невикористаним, то чекодавцю може надаватися нова чекова книжка на суму невикористаного ліміту. Строк дії нової чекової книжки встановлюється з дня її видачі.

Чекодавець подає до банку-емітента заяву про отримання нової чекової книжки разом з використаною чековою книжкою та корінцями використаних чеків.

Чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (день виписки чека не враховується).

Чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку. Банк веде облік номерів чеків у реєстраційній картці, форма якої встановлена внутрішніми правилами банку. Видача чеків на пред'явника не проводиться.

Для гарантованої оплати чеків чекодавець бронює кошти на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» відповідних балансових рахунків у банку-емітенті.

Чекодавець подає до банку-емітента платіжне доручення на переказ коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками» (фізична особа має право вносити суму готівкою) та заяву про видачу чекової книжки (чека). Форма заяви про видачу чекової книжки (чека) встановлюється внутрішніми правилами банку.

Чекову книжку на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент видає на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця.

Один або кілька чеків на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент може видати на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця, або на суму, що внесена ним готівкою.

Чеки використовуються лише для безготівкових перерахувань з рахунку чекодавця на рахунок отримувача коштів і не підлягають сплаті готівкою. Підприємствам не дозволяється здійснювати обмін чека на готівку та отримувати готівкою здачу із суми чека.

Винятком є фізичні особи, які можуть обмінювати чек на готівку або отримувати здачу із суми чека готівкою (але не більше ніж 20 відсотків від суми цього чека).

Власник чека повертає до банку-емітента невикористаний чек для зарахування суми на свій рахунок або обміну його на готівку. Повертаючи чекову книжку з невикористаними чеками, її власник одночасно подає до банку-емітента платіжне доручення на перерахування коштів, що заброньовані на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками», на свій поточний рахунок.

Чекодавець виписує чек із чекової книжки під час здійснення платежу і видає за отримані ним товари (виконані роботи, надані послуги). Виписуючи чек, чекодавець переписує на його корінець залишок ліміту з корінця попереднього чека і зазначає новий залишок ліміту. Чек підписує службова особа чекодавця, яка має право підписувати розрахункові документи.

Чекодержатель здає в банк чеки разом з трьома примірниками реєстру розрахункових чеків - якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в одному банку, і в чотирьох примірниках - якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в різних банках.

Схема документообігу при розрахунках розрахунковими чеками зображена на рис. 5.5.

Порядок ведення документації та зберігання документів за розрахунками із застосуванням розрахункових чеків визначається внутрішніми правилами банку з урахуванням вимог нормативно-правових актів Національного банку.

На даний час банк самостійно своїми внутрішніми правилами встановлює:

- форму заяви про видачу чекової книжки;
- форму реєстраційної картки, у якій банк веде облік номерів чеків;
- порядок оформлення й отримання чекової книжки (чека);
- форму відомості про прийняті до оплати розрахункові чеки;
- форму заяви про повернення коштів у разі припинення подальших розрахунків чеками;
- форму заяви про втрату чекової книжки (чека).

Перевагою чекової форми розрахунків є те, що постачальник має гарантію оплати, оскільки покупець заздалегідь депонує кошти на окремому рахунку. Проте вилучення коштів з обігу платника у зв'язку з необхідністю їх депонування є недоліком цієї форми розрахунків.

Акредитив - договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на

користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

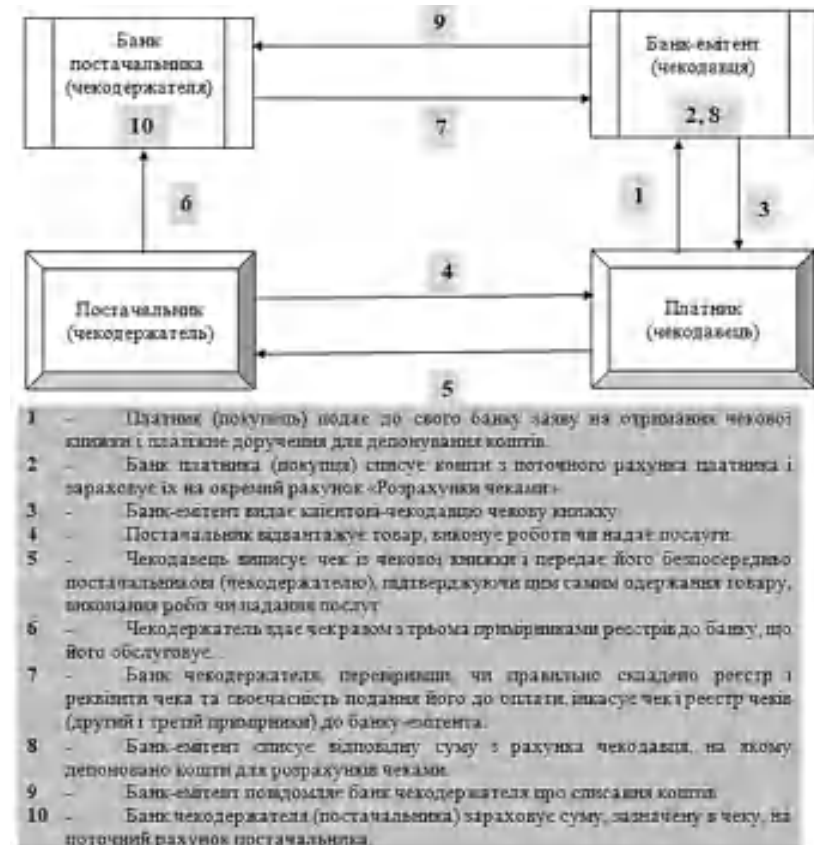

Рис. 5.5. Схема документообігу при розрахунках розрахунковими чеками

Учасниками при розрахунках акредитивами є:

- **банк-емітент** – банк, що відкрив акредитив;
- **бенефіціар** – особа, якій призначений платіж або на користь якої відкрито акредитив;

– **виконуючий банк** – банк, який за дорученням банку-емітента здійснює платіж проти документів, визначених в акредитиві. Виконуючий банк залежно від операції за акредитивом, виконання якої доручено йому банком-емітентом, також може бути авізуючим банком;

– **авізуючий банк** – банк, який за дорученням банку-емітента авізує (сповіщає) акредитив бенефіціару без будь-якої відповідальності за його оплату;

– **заявник акредитива** – платник, який подав обслуговуючому банку заяву про відкриття акредитива.

Акредитивна форма застосовується переважно у міжміських і міжнародних розрахунках. Ця форма розрахунків в умовах сьогодення для українських суб'єктів господарювання є одним з основних інструментів зниження ризику неплатежу та гарантією розрахунків (справедливо розподіляє та мінімізує господарські ризики як імпортера, так і експортера в разі невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань за міжнародними контрактами).

Акредитив за своєю сутністю є договором, що відокремлений від договору купівлі/продажу чи іншого контракту, на якому він може базуватися, і використовується для розрахунків між постачальником (бенефіціаром) та заявником акредитива (платником).

За операціями з акредитивами усі зацікавлені особи мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи. За такою формою розрахунків покупець перераховує гроші до банку постачальника з метою їх збереження на акредитиві до виконання бенефіціаром своїх зобов'язань перед покупцем.

Умови та порядок проведення акредитивної форми розрахунків передбачаються у договорі бенефіціара і заявника акредитива. Кожний акредитив призначається для розрахунків тільки з одним бенефіціаром і не може бути переадресований.

Для відкриття акредитива підприємство подає банку-емітенту заяву, заповнену не менше ніж у трьох примірниках. В заяві вказують умови акредитива, які банк може перевірити

документально. Після прийняття заяви банк-емітент визначає спосіб виконання акредитива.

Відповідно до вимог законодавства та практики використання акредитивної форми розрахунків у господарській діяльності підприємств, акредитиви класифікують за наступними ознаками (рис. 5.6.):

Покритий (депонований) акредитив відкривається за рахунок власних коштів платника шляхом завчасного їх бронювання на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку. Виходячи з економічного змісту такої господарської операції заброньовані заздалегідь кошти підприємство не може вільно використовувати в ході господарської діяльності. Під час відкриття акредитива, депонованого в банку-емітенті, заявником подається заява і платіжне доручення на перерахування коштів з його рахунка на аналітичний рахунок «Розрахунки за акредитивами».

Непокритий (гарантований) акредитив відкривається за рахунок банківського кредиту і гарантується банком емітентом при тимчасовій відсутності коштів у підприємства-платника.

Акредитив може бути відкличним або безвідкличним. Це зазначається на кожному акредитиві. Якщо немає такої позначки, то акредитив є безвідкличним.

Безвідкличний акредитив не може бути анульованим або зміненним без згоди підприємства-отримувача коштів.

Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом у будь-який час без попереднього повідомлення бенефіціара (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банком-емітентом від гарантування платежів за акредитивом). Усі розпорядження про зміни умов відкличного акредитива або його анулювання заявник може надати бенефіціару лише через банк-емітент, який повідомляє виконуючий банк, а останній – бенефіціара.

Акредитив є відкритим після того, як здійснено відповідні бухгалтерські записи за рахунками та надіслано повідомлення бенефіціару про відкриття та умови акредитива (повідомлення).

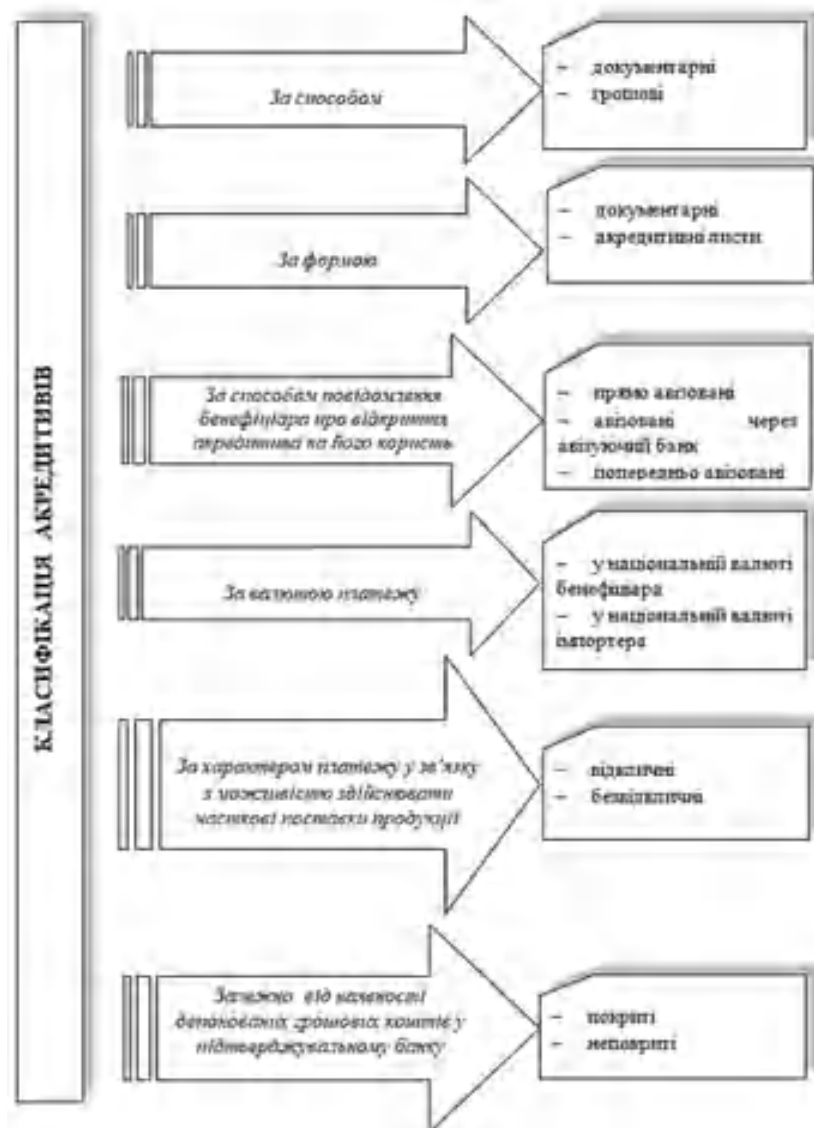

Рис. 5.6. Класифікація акредитивів

Банк-емітент інформує виконуючий (авізуючий) банк про відкриття акредитива шляхом надсилання йому електронною поштою (електронне повідомлення) або іншими засобами зв'язку, що передбачені договорами між банками, заяви або повідомлення. Заяву або повідомлення банк-емітент надсилає авізуючому банку не пізніше наступного робочого дня після отримання заяви від клієнта. Виконуючий (авізуючий) банк про відкриття та умови акредитива повідомляє бенефіціара (авізує акредитив) протягом 10 робочих днів з дня отримання повідомлення від банку-емітента (авізуючого банку). Після відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг) бенефіціар подає виконуючому банку потрібні документи, що передбачені умовами акредитива, разом з реєстром документів за акредитивом.

Виплати бенефіціару за акредитивом, кошти за яким заброньовано у виконуючому банку, здійснюються з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами». Виконуючий банк списання коштів з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом, який поданий разом з іншими документами, що відповідають умовам акредитива, оформляє меморіальним ордером. Перший примірник реєстру документів за акредитивом залишається в документах дня виконуючого банку, другий (з потрібними відмітками банку про дату одержання та виконання) – видається бенефіціару, третій та четвертий – разом з документами, передбаченими умовами акредитива, надсилаються до банку-емітента, у якому третій примірник використовується для списання суми заяви з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів, а четвертий – видається заявнику акредитива разом з іншими документами за акредитивом. Виконуючий банк під час використання акредитива, кошти за яким заброньовано в банку-емітенті, перевіряє за дорученням цього банку виконання всіх умов акредитива за поданим бенефіціаром реєстром документів за акредитивом та іншими документами, що передбачені акредитивом. Перший та другий примірники реєстру документів за акредитивом разом з іншими документами виконуючий банк надсилає до банку-

емітента, третій - використовує для списання суми заяви з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів (після надходження коштів від банку-емітента), четвертий (з потрібними відмітками банку про дату одержання) - видає бенефіціару. Банк-емітент, зробивши перевірку виконання всіх умов акредитива, на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» і перераховує їх на рахунок бенефіціара. Перший примірник реєстру документів за акредитивом банк-емітент зберігає в документах дня банку, а другий (з потрібними відмітками банку про дату одержання та виконання) - видає заявнику акредитива разом з іншими документами за акредитивом. У всіх акредитивах обов'язково має передбачатися дата закінчення строку і місце подання документів для платежу. Дата, яку зазначено в заяві, є останнім днем для подання бенефіціаром до оплати реєстру документів за акредитивом та документів, передбачених умовами акредитива. Банки мають здійснювати контроль за строком дії акредитива, який зазначений у заяві. У день закінчення строку дії акредитива, кошти за яким заброньовані у виконуючому банку, останній в кінці операційного дня списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» та перераховує в банку-емітент на рахунок, з якого вони надійшли. Банк-емітент зараховує одержані кошти на рахунок заявника акредитива та списує потрібну суму з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів.

Акредитив, кошти за яким заброньовані в банку-емітенті, закривається ним після закінчення строку, зазначеного в акредитиві, з урахуванням нормативного строку проходження документів спецзв'язком від виконуючого банку до банку-емітента або після отримання від виконуючого банку підтвердження про невиконання акредитива. Схема документообігу при розрахунках на підставі покритого акредитива зображена на рис. 5.7.

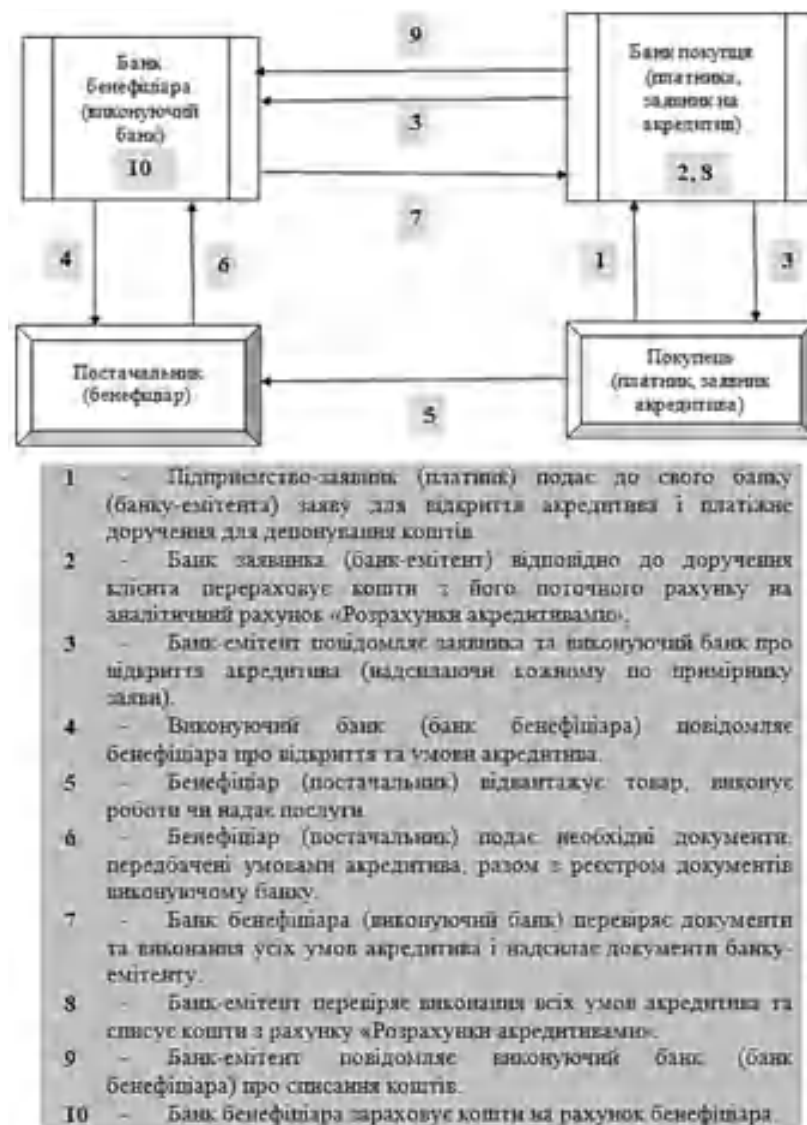

Рис. 5.7. Схема документообігу при розрахунках на підставі покритого акредитива

Перевагою використання акредитива є те, що виступає одним з основних інструментів зниження ризику неплатежу та гарантією розрахунків, оскільки ця форма справедливо розподіляє та мінімізує господарські ризики як імпортера, так і експортера в разі невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань за міжнародними контрактами. Водночас суттєвими недоліками акредитивної форми розрахунків є досить висока вартість цієї банківської послуги та необхідність оформлення значного обсягу документів.

До розрахунків, що здійснюються як *залік взаємної заборгованості* платників, належать розрахунки, за якими взаємні зобов'язання боржників і кредиторів погашаються в рівнозначних сумах, і лише за їх різницею здійснюється платіж на загальних підставах.

Ці розрахунки можуть здійснюватися шляхом зарахування зобов'язань між двома платниками або групою платників усіх форм власності однієї або різних галузей господарства.

Підприємства, що мають господарські зв'язки за поставками товарів (виконаними роботами, наданими послугами), можуть здійснювати розрахунки періодично за сальдо зустрічних вимог.

У договорах між підприємствами передбачаються періодичність звіряння взаємної заборгованості зі складанням відповідного акта, строки та платіжні інструменти, із застосуванням яких здійснюватимуться розрахунки.

Після складання акта звіряння взаємної заборгованості в строки, визначені законодавством України, та сторона, на користь якої склалося кредитове сальдо взаємозобов'язань, виписує розрахунковий документ (платіжне доручення, вимогу-доручення) або оформляє вексель.

Інкасове доручення (розпорядження) - розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (контролюючий орган) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Органом стягнення боргу за допомогою інкасових доручень, відповідно до Податкового кодексу України та

Бюджетного кодексу України, є органи державної податкової служби.

Стягувач ініціює стягнення коштів у випадках:

1. з рахунків платників податків - на підставі рішення суду або рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) контролюючого органу (за умов, визначених пунктом 95.5 статті 95 Податкового кодексу України);
2. з рахунків суб'єктів господарювання - на підставі рішення суду.

Стягувач для стягнення коштів оформляє не менше ніж у трьох примірниках інкасове доручення (розпорядження). Банк, що обслуговує стягувача, приймає інкасові доручення (розпорядження) протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника - протягом 30 календарних днів з дати їх складання.

Стягувач доставляє інкасове доручення (розпорядження) в банк платника самостійно (через працівника стягувача, рекомендованим або цінним листом тощо).

Банк платника приймає до виконання інкасове доручення (розпорядження) стягувача незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника. Якщо інкасові доручення надійшли до банку протягом операційного часу, але на час надходження на рахунок платника немає коштів або їх недостатньо, то банк виконує ці інкасові доручення (розпорядження) з урахуванням сум, що надійдуть на рахунок платника протягом операційного часу (поточні надходження). Якщо для виконання цих інкасових доручень недостатньо коштів (з урахуванням поточних надходжень), то вони виконуються частково.

Якщо на рахунок платника коштів немає і протягом операційного часу кошти на його рахунок не надходили, то після закінчення операційного часу ці інкасові доручення повертаються без виконання.

Оформлення платіжних документів регламентується Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті у редакції постанови Правління Національного банку України від 06 листопада 2019 року № 127 (Додаток Д).

Із 13 січня 2020 року вітчизняні банки здійснюють розрахунки виключно за міжнародним стандартом. Відповідно, рахунки клієнтів (у тому числі, і «прив'язані» до платіжних карток), переформатували під стандарти IBAN (*International Bank Account Number*) – міжнародного номера банківського рахунку.

IBAN – це стандартна форма подання рахунку, в якій зашифровано код країни, банк і рахунок клієнта.

Для України IBAN складається із 29 літерно-цифрових символів. Перші 10 знаків – дві літери коду країни, двозначне контрольне число і код банківської установи (шестизначний код МФО банку). Друга група символів із 19 знаків – безпосередньо номер рахунку клієнта. При цьому перші п'ять цифр цієї групи – нулі, які «технічно» доповнюють IBAN до 29 знаків. Тобто, для усіх рахунків вони однакові. Останні 14 символів – безпосередньо номер рахунку (рис. 5.8).

За допомогою контрольного розряду можна перевірити правильність внесених реквізитів, що унеможливає випадкове зарахування коштів на чужий рахунок при помилках у оформленні транзакцій.

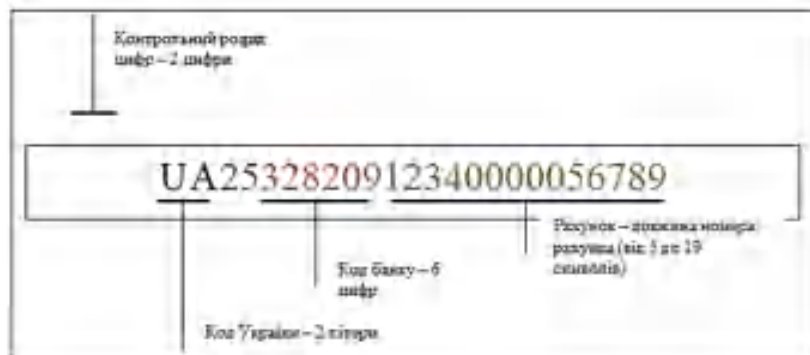

Рис. 5.8. Структура IBAN

Заміна двох реквізитів (МФО і номер рахунку) одним кодом зробить оформлення розрахункових документів зручнішим.

Переваги для клієнтів банків:

- зручність оформлення розрахункових документів (оскільки зменшилась кількість реквізитів у платіжних дорученнях);
- легкість отримання переказів на валютні рахунки із-за кордону;
- спрощення та підвищення точності внутрішніх і закордонних вихідних переказів;
- міжбанківські платежі за цим стандартом здійснюються швидше і коштують дешевше.

Електронний платіжний засіб - платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ.

Відповідно до частини 14.1 статті 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» електронний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі, на будь-якому носії, що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу.

Таким чином, законодавець не обмежує форми, в яких може існувати електронний платіжний засіб.

Можна виділити такі **форми електронних платіжних засобів** як:

– **мобільні платіжні інструменти** – електронний платіжний засіб, реалізований в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншого бездротового пристрою користувача (пункт 1.19-3 статті 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»);

– **платіжні картки** – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором (пункт 1.27

статті 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Слід зазначити, що з урахуванням положення до частини 14.1 статті 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», не виключено, що з розвитком банківської сфери, можливе виникнення нових форм електронних платіжних засобів.

– до форми електронних платіжних засобів можна віднести електронні гроші. **Електронні гроші** - одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі.

Випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк, який бере на себе зобов'язання з їх погашення.

Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти.

Банк, що здійснює випуск електронних грошей, зобов'язаний погашати випущені ним електронні гроші на вимогу користувача.

Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Користувач – суб'єкт господарювання має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг, а отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення лише в обмін на безготівкові кошти.

Користувач - фізична особа має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам - фізичним особам. Отримувати електронні гроші та пред'являти їх до погашення в обмін на готівкові або безготівкові кошти.

5.3. ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Порядок відкриття, ведення та закриття рахунків у комерційних банках регламентується Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 05.04.2001 р. та Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою Постановою НБУ № 492 від 12.11.2003 р.

Банки мають право відкривати рахунки резидентам України (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам), нерезидентам України (юридичним особам, представництвам юридичних осіб в Україні, інвестиційним фондам та компаніям з управління активами, що діють від імені таких інвестиційних фондів, фізичним особам).

Порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Національним банком України. Умови відкриття рахунка та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом - власником рахунка.

Банки мають право відкривати своїм клієнтам:

– **вкладний (депозитний) рахунок** - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк та під визначений процент (дохід) відповідно до умов договору;

– **поточний рахунок** - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

– **рахунок умовного зберігання (ескроу)** - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зарахування на рахунок коштів та перерахування їх особі (особам), вказаній (вказаним) клієнтом (бенефіціару або бенефіціарам), або повернення таких коштів клієнту за настання підстав, передбачених договором.

– **кореспондентський рахунок** - рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів.

Порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Національним банком України. Умови відкриття рахунка та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом - власником рахунка.

Договір банківського рахунку - це банківський договір, за яким одна сторона (банк або інша фінансова установа) зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (власникові рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум із рахунка та проведення інших операцій за рахунком.

Договір банківського вкладу - це специфічний різновид договору банківського рахунку, відповідно до якого одна сторона (банк), що прийняла від іншої сторони (вкладника) грошову суму (вклад), зобов'язується виплачувати вкладникові відсотки на неї. Форма будь-якого договору — письмова. Відсутність письмової форми договору вказує на його недійсність.

Під час відкриття нових рахунків клієнтам (як резидентам, так і нерезидентам) подання в банк картки із зразками підписів, засвідчених нотаріально, не вимагається. Перелік осіб, які відповідно до законодавства України мають право розпоряджатись рахунком клієнта, та документи, що підтверджують повноваження цих осіб, подаються/надсилаються до банку в паперовій/електронній формі (засобами інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем) у порядку, визначеному внутрішніми документами банку.

До банку подається/надсилається оновлений перелік розпорядників рахунком та документи, що підтверджують їх повноваження, у разі зміни або доповнення осіб, які відповідно до законодавства України мають право розпоряджатись рахунком клієнта банку.

Цей перелік може надаватись клієнтом у довільній формі, якщо банк не передбачив інше своїми внутрішніми документами, що регламентують порядок відкриття рахунків.

При цьому банки під час ідентифікації і верифікації осіб, які мають право розпоряджатись рахунком, встановлюють їх ідентифікаційні дані та перевіряють їх повноваження щодо права підписування розрахункових документів.

Банк відкриває поточний рахунок юридичній особі - нерезиденту, яка не має рахунку в цьому банку, на підставі таких документів:

– заяви про відкриття поточного рахунку (обов'язково зазначається мета відкриття рахунку - для здійснення інвестицій в Україну, для здійснення підприємницької діяльності в Україні, для проведення операцій без здійснення підприємницької діяльності в Україні);

– копії легалізованого або засвідченого шляхом проставлення апостиля витягу з торговельного, банківського або судового реєстру/реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи/документа, що свідчить про реєстрацію юрособи відповідно до законодавства країни її місцезнаходження, засвідченої в установленому законодавством України порядку;

– копії легалізованої або засвідченої шляхом проставлення апостиля довіреності на ім'я особи, яка має право відкривати рахунок/документа, що підтверджує повноваження особи, яка має право відкривати рахунок без довіреності, засвідченої в установленому законодавством України порядку. У разі видачі юридичною особою - нерезидентом такої довіреності на території України подається копія цієї довіреності, засвідченої в установленому законодавством України порядку;

– копії документа, що підтверджує взяття юридичної особи - нерезидента на облік у відповідному контролюючому органі як платника єдиного внеску, у разі якщо юрособа - нерезидент використовує найману працю і відповідно до законодавства України є платником єдиного внеску.

Банки відкривають рахунки юридичним особам - нерезидентам та представництвам юридичних осіб - нерезидентів в Україні (у тому числі представництву

іноземного інвестора за угодою про розподіл продукції на території України) за умови подання копії документа про взяття їх на облік у контролюючому органі. Ця вимога не застосовується під час відкриття рахунків іноземних інвесторів (фізичних і юридичних осіб, банків), номінальних утримувачів та кореспондентських рахунків, які відкриваються банкам-нерезидентам в банках України.

Відкриття фізичною особою поточного рахунку в банку здійснюється у такому порядку:

1. фізична особа пред'являє уповноваженому працівникові банку паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Фізичні особи - резиденти додатково мають пред'явити документ, виданий контролюючим органом, що засвідчує їх реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків;
2. фізична особа, яка займається підприємницькою та/або незалежною професійною діяльністю, зобов'язана зазначити про свій статус підприємця або особи, яка провадить незалежну професійну діяльність, у заяві про відкриття поточного рахунку у рядку «Додаткова інформація». Фізична особа - нерезидент, яка відкриває поточний рахунок для здійснення інвестицій в Україну, зазначає про це в заяві про відкриття поточного рахунку у рядку «Додаткова інформація»;
3. фізична особа, яка займається незалежною професійною діяльністю, зобов'язана також подати до банку копію документа, що підтверджує взяття на облік такої особи відповідним контролюючим органом;
4. фізична особа заповнює заяву про відкриття поточного рахунку;
5. між фізичною особою і банком укладається договір банківського рахунку.

Видаткові операції за поточними рахунками фізичних осіб здійснюються за розпорядженням власника або за його дорученням на підставі довіреності (копії довіреності), засвідченої нотаріально.

Банк відкриває поточні рахунки на ім'я малолітніх осіб (дітей, які не досягли 14 років) за зверненням їх законних

представників - батьків (усиновлювачів) або опікунів за умови пред'явлення законним представником малолітньої особи паспорта або іншого документа, що посвідчує особу законного представника, та документів, що дають змогу банку ідентифікувати цю малолітню особу - свідоцтва про народження малолітньої особи або іншого документа, що посвідчує малолітню особу. Опікун також має пред'явити документ, що підтверджує статус законного представника малолітньої особи (відповідне посвідчення, рішення суду тощо). Додатково подаються документи, видані відповідними контролюючими органами, що засвідчують їх реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків, якщо малолітня особа та її законний представник є резидентами України.

Коштами на поточному рахунку, відкритому на ім'я малолітньої особи, розпоряджаються її батьки (усиновителі) або опікуни після здійснення банком ідентифікації та верифікації цих осіб.

Банк відкриває поточний рахунок неповнолітній особі віком від 14 до 18 років в порядку передбаченому для фізичних осіб. Неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатися внесеними нею коштами на рахунок, відкритий нею на своє ім'я, а також заробітною платою (заробітком), стипендією або іншими доходами, що надходять на її рахунок. При унесенні коштів на поточний рахунок неповнолітньої особи будь-якою іншою особою - за згодою органу опіки та піклування і батьків (усиновителів) або піклувальників.

Для відкриття юридичною особою або фізичною особою—підприємцем вкладного рахунку до установи банку подається пакет документів, аналогічний пакету документів для відкриття поточного рахунку, та укладається договір банківського вкладу між банком і суб'єктом господарювання у письмовій формі. За вкладним (депозитним) рахунком суб'єкта господарювання забороняється проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою. Кошти на вкладний (депозитний) рахунок суб'єкта господарювання перераховуються з його поточного рахунку. Нараховані відсотки (дохід в іншій формі) за депозитом суб'єкта господарювання відповідно до умов договору

банківського вкладу можуть перераховуватися на поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу.

При відкритті вкладного рахунку між банком і фізичною особою укладається договір банківського вкладу у письмовій формі. Кошти на вкладний (депозитний) рахунок фізичної особи можуть бути внесені готівкою або перераховані з її іншого власного вкладного (депозитного) чи поточного рахунку. За вкладним (депозитним) рахунком фізичної особи можуть проводитися операції, пов'язані з реалізацією майнових прав на суму коштів, що зберігаються на вкладному (депозитному) рахунку. Нараховані відсотки (дохід в іншій формі) за вкладом (депозитом) фізичної особи відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на її поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту), або виплачуватися фізичній особі готівкою.

Закриття рахунків клієнтів банку здійснюється на підставі заяви клієнта, на підставі рішення відповідного органу, на який покладено функції щодо припинення діяльності юридичної особи або припинення підприємницької діяльності фізичної особи–підприємця, а також у разі смерті власника рахунку (фізичної особи) за зверненням спадкоємця. Банк може відмовитися від договору банківського рахунку та закрити поточний рахунок клієнта, якщо операції за цим рахунком не здійснюються протягом трьох років поспіль і на цьому рахунку немає залишку коштів. Банк закриває поточний рахунок юридичної особи на підставі документа, виданого державним реєстратором в порядку, встановленому законодавством України, який підтверджує державну реєстрацію припинення юридичної особи. Закриття поточного рахунку за бажанням клієнта здійснюється на підставі його заяви про закриття поточного рахунку, складеної у довільній формі із зазначенням найменування банку, найменування власника рахунку, номера рахунку, який закривається, та дати складання заяви.

Вкладні (депозитні) рахунки клієнтів у разі залучення строкових вкладів закриваються після закінчення строку зберігання вкладу та повернення коштів вкладнику. У разі залучення вкладу на умовах його видачі на першу вимогу вкладний (депозитний) рахунок закривається після повернення

коштів вкладнику. Для дострокового розірвання дії договору банківського вкладу або повернення частини вкладу за бажанням вкладника він зобов'язаний повідомити про це банк шляхом подання заяви.

Таку заяву вкладник подає до банку у двох примірниках не пізніше, ніж за два робочих дні до дати отримання коштів, зазначеної у заяві. Один примірник заяви з відміткою банку про отримання повертається вкладнику –фізичній особі. Другий примірник заяви після повернення коштів вкладникові зберігається у справі з юридичного оформлення рахунку.

5.4. МІЖБАНКІВСЬКІ РОЗРАХУНКИ. СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ НБУ

Платіжні системи та системи розрахунків відіграють провідну роль в економіці країни, забезпечуючи здійснення суб'єктами економіки переказу коштів і розрахунків за зобов'язаннями, що виникають у процесі економічної діяльності. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система. Здійснення безготівкових розрахунків між юридичними та фізичними особами породжує взаємні розрахунки між банками (міжбанківські розрахунки)

Міжбанківські розрахунки – система регулювання та здійснення грошових вимог та зобов'язань, що виникають між банками, їх філіями та клієнтами банків.

Міжбанківські розрахунки призначені для здійснення платіжних трансакцій між банками, обумовлених виконанням платежів їх клієнтів, або власних зобов'язань одного банку перед іншим.

На основі міжбанківських розрахунків:

– відбувається завершення розрахунків між суб'єктами господарської діяльності з купівлі-продажу товарів (послуг), цінних паперів тощо;

– здійснюються розрахунки з фінансовими органами щодо сплати податків та інших обов'язкових платежів;

– реалізуються фінансово-економічні зв'язки між самими банками щодо виконання взаємних зобов'язань.

Основними видами міжбанківських розрахунків є:

– розрахунки на основі організації кореспондентських відносин між банками;

– розрахунки на основі кореспондентських рахунків, відкритих у центральному банку. Як правило, це повні розрахунки, що виконуються на валовій основі. Їх можна характеризувати як платежі-брутто;

– розрахунки через клірингові установи, які називають платежі-нетто.

Головну роль в організації міжбанківських розрахунків відіграє система кореспондентських відносин.

Кореспондентські відносини з відкриттям кореспондентського рахунка (кореспондентські відносини) - договірні відносини між банками, метою яких є здійснення платежів, розрахунків та надання інших банківських послуг за взаємними дорученнями.

Банк кореспондент - банк, що на підставі договору та в порядку, встановленому Національним банком України, відкриває в іншому банку кореспондентський рахунок.

Кореспондентський рахунок – рахунок, відкритий конкретному банку в центральному банку або в іншому банку, призначений для відображення розрахунків, які здійснює один банк за дорученням і за рахунок іншого банку на підставі укладеної між ними кореспондентської угоди (договору).

Основними видами кореспондентського рахунку є:

– **«Ностро»** (від іт. *nostro conto* – «наш рахунок у Вас») – рахунок, відкритий банком у банку-кореспонденті для відображення взаємних розрахунків банків та їх клієнтів. Для банку, який має рахунок «ностро», він є активним, оскільки відображує розміщення коштів у формі банківського депозиту. Для іншого банку даний рахунок є пасивним, оскільки відображає залучені ресурси та називається рахунок «лоро».

– **«Лоро»** (від іт. *loro conto* – «Ваш рахунок у нас») – рахунок, відкритий банком своєму банку-кореспонденту, на який зараховуються всі одержані або видані за його дорученням

суми коштів. У банківському листуванні термін «лоро» також вживається по відношенню до кореспондентського рахунку третього банку, відкритого у банку-кореспонденті даної кредитної установи, а рахунок банку-кореспондента в даній кредитній установі називається «ностро».

– **«Востро»** (від іт. *vostro conto*) – рахунок, який банк веде за кордоном у місцевій валюті. Банк, який розмістив кошти на такому рахунку, буде посилається на нього як на рахунок «ностро».

Попередньо зазначено, що відповідно до статті 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» Національний банк України має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем. На сьогодні в Україні функціонують дві державні платіжні системи, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є Національний банк України:

– система електронних платежів (СЕП)

– Національна платіжна система (НПС) «Український платіжний ПРОСТІР».

Система електронних платежів Національного банку (СЕП) – державна банківська платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківського переказу через рахунки, відкриті в Національному банку України. Вона забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників системи. Саме СЕП здійснює понад 97% міжбанківських переказів у національній валюті в межах України.

За допомогою системи комерційні банки здійснюють міжбанківські перекази у безготівковій формі за міжбанківськими електронними розрахунковими документами, що формуються ними на підставі паперових розрахункових документів клієнтів або банку та електронних розрахункових документів, отриманих засобами автоматизованих систем.

Міжбанківський розрахунковий документ - документ на переказ, сформований банком на підставі розрахункових

документів банку, клієнтів та документів на переказ готівки або виконавчого документа.

Національна платіжна система ПРОСТІР – це система роздрібних платежів, у якій розрахунки за товари та послуги, отримання готівки та інші операції з національною валютою здійснюються за допомогою електронних платіжних засобів, а саме платіжних карток ПРОСТІР. Такі картки дають змогу здійснювати операції саме з національною валютою – гривнею, в межах України та на українських інтернет сайтах. Платіжна система ПРОСТІР забезпечує зростання рівня роздрібних безготівкових розрахунків в Україні.

Національний банк України, як платіжна організація, приділяє особливу увагу таким характеристикам побудови та роботи даних платіжних систем, як:

- здатність системи надавати швидкі, безпечні та економічно вигідні послуги суб'єктам економіки, що має значення для створення сприятливих умов функціонування фінансових ринків та економіки загалом;
- ефективність та надійність схем взаєморозрахунків за виконаними операціями з переказу коштів у платіжній системі;
- дієвість політики управління ризиками, яку проводить платіжна організація платіжної системи тощо.

Розвиток сфери функціонування платіжних систем в Україні характеризується постійним удосконаленням її елементів, а саме:

- нормативно-правової бази, що регулює платіжні відносини; бухгалтерської і технологічної моделі, що є основним операційним механізмом здійснення платежів; технологічної інфраструктури, що включає, зокрема, програмні та технічні засоби обробки та передачі даних, обслуговуючий персонал;
- захист інформації як сукупність програмно-технічних, нормативно-правових, адміністративно-організаційних засобів.

5.5. КАСОВІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

Порядок і вимоги щодо здійснення банками, їх філіями та відділеннями касових операцій у національній та іноземній валютах, правові засади взаємовідносин банків з територіальними управліннями НБУ, іншими банками та клієнтами з цих питань регламентований Постановою Національного банку України «Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні» від 25.09.2018 № 103.

Інструкція касові операції визначає як операції, які здійснює банк, а саме:

- приймання через касу банку (філії, відділення) готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки юридичних і фізичних осіб або на рахунок банку (філії, відділення);
- видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їх рахунків через касу банку (філії, відділення);
- приймання від фізичних та юридичних осіб готівки національної та іноземної валюти для переказу і виплати отримувачу суми переказу в готівковій формі через операційну касу банку (філії, відділення);
- отримання банком (філією, відділенням), інкасаторською компанією у Національному банку підкріплення готівкою, здавання придатної та не придатної до обігу готівки;
- вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет) та надсилання їх на дослідження до Національного банку;
- обмін клієнтам не придатних до обігу та вилучених з обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні, монет на банкноти, банкнот на монети, банкнот (монет) одних номіналів на банкноти (монети) інших номіналів;
- оброблення готівки;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків;
- переміщення/передавання між банками, приймання/видачі банками банківських металів в операційних касах.

Банк (філія, відділення) зобов'язаний:

1. здійснювати касове обслуговування клієнтів на підставі договірних відносин через касу банку. Якщо касове

обслуговування клієнтів здійснюється з використанням удосконаленого електронного підпису, удосконаленої електронної печатки чи простого електронного підпису, то договір повинен містити умови та порядок (процедуру) визнання учасниками електронної взаємодії електронних документів із використанням відповідного удосконаленого електронного підпису/удосконаленої електронної печатки банку/простого електронного підпису. Договір має також містити умови щодо розподілу ризиків збитків, що можуть бути заподіяні банку (філії, відділенню), клієнту і третім особам у разі використання простого електронного підпису, удосконаленого електронного підпису, або удосконаленої електронної печатки відповідно;

2. забезпечувати оброблення готівки в операційній касі;
3. забезпечувати контроль за платіжністю і справжністю банкнот (монет) під час приймання та оброблення готівки з використанням відповідного обладнання (приладів);
4. визначати платіжність банкнот (монет);
5. здійснювати операції лише з тими видами і номіналами банкнот іноземної валюти, які перебувають в обігу в країнах-емітентах або підлягають обміну в порядку, установленому банком-емітентом

Банк організовує роботу операційної каси з касового обслуговування клієнтів протягом операційного часу та в післяопераційний час відповідно до внутрішніх положень або інструкцій банку.

Операційна каса - касовий вузол банку (філії, відділення), у якому здійснюються касові операції.

Прибуткові каси банків призначені для приймання готівки від клієнтів, а видаткові каси - для видачі готівки клієнтам. У банках із невеликими обсягами касових операцій можуть організовуватися об'єднані прибутково-видаткові каси. Каси перерахування готівки здійснюють перерахування, сортування та пакування готівки, яка надходить від підприємств, організацій та банків. Банки можуть організовувати також вечірні каси для приймання від клієнтів виторгу, який надходить після закінчення операційного дня банку. Видаткові операції вечірні каси не здійснюють.

До касових документів, які оформляються банками згідно з касовими операціями (приймання та видача) належать:

– заява на переказ готівки – заява від юридичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки, від фізичних осіб - на поточні, депозитні рахунки, а також від юридичних та фізичних осіб - на рахунки інших юридичних або фізичних осіб. Клієнт має право зазначити в заяві на переказ готівки дату валютування, яка не може перевищувати 10 календарних днів після складання касового документа (день складання не враховується).;

– прибутково-видатковий касовий ордер - застосовується для оформлення касових операцій з приймання та видачі готівки територіальним управлінням, банком, їх філіям (відділенням) за описом цінностей у національній валюті, що перевозяться, завантаження і розвантаження банкоматів, видачі та приймання готівки під звіт касовим працівникам під час ведення аналітичного обліку, переміщення готівки з рахунку «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» на рахунок «Банкноти та монети в касі банку», а також для оформлення загальної суми проведених операцій (приймання платежів за рахунками, операції, виконані із застосуванням платіжних карток через касу банку та банкомат, тощо).;

– заява на видачу готівки – застосовується для видачі готівки фізичним особам із поточних, депозитних рахунків та фізичним і юридичним особам – для переказу без відкриття рахунка;

– прибутковий касовий ордер - оформляється від працівників банку за внутрішньобанківськими операціями;

– видатковий касовий ордер – оформляється працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями ;

– грошовий чек - застосовується юридичними особами та підприємствами; грошові чеки дійсні протягом 10 календарних днів із дня їх виписки, не враховуючи день виписки;

– квитанція про прийняття на інкасо банкнот іноземних держав – прийняття банкнот іноземних держав, які мають значні пошкодження та/або значні ознаки зношення, або є сумнів у їх платіжності; приймаються на інкасо від фізичних осіб-резидентів та нерезидентів за процедурою інкасо для

подальшої передачі до країни походження, де вони будуть обмінені на придатні до обігу;

– квитанція про приймання до сплати на інкасо чеків у іноземній валюті, рахунки на сплату платежів, а також сліп, квитанція, чек банкомати, що формуються платіжними пристроями, документи для відправлення переказу готівки та отримання його в готівковій формі, установлені відповідною платіжною системою;

– заява про приймання/видачу банківських металів.

При оформленні прибуткових касових документів працівник банку зобов'язаний перевірити у прибуткових касових документах повноту заповнення реквізитів та наявність підписів. Після проведеної операції працівник банку повинен видати квитанцію або інший документ, що є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі. Квитанція має містити найменування банку, який здійснив касову операцію, дату здійснення касової операції, а також підпис працівника банку, який прийняв готівку та відбиток печатки.

За видатковими касовими документами працівник банку перевіряє повноту заповнення реквізитів; належність пред'явленого паспорта громадянина України (або іншого документа, що посвідчує особу) отримувачу; відповідність його даних тим, що зазначені в касовому документі; у разі отримання готівки за довіреністю - відповідність оформлення довіреності на отримання готівки вимогам законодавства України; наявність підпису отримувача. Після завершення видачі готівки працівник банку зобов'язаний видати клієнту один примірник видаткового касового документа з відбитком печатки банку.

Касові документи мають містити такі обов'язкові реквізити:

- 1) найменування банку, який здійснює касову операцію;
- 2) дату здійснення операції;
- 3) зазначення платника та отримувача;
- 4) суму касової операції;
- 5) масу банківського металу (за операціями з банківськими металами);

6) призначення платежу;

7) власноручні підписи або електронний підпис платника/отримувача;

8) власноручний підпис або кваліфікований електронний підпис працівника банку (філії, відділення), уповноваженого здійснювати касову операцію;

9) номер рахунку отримувача (у разі зарахування суми переказу на рахунок);

10) найменування банку отримувача (у разі зарахування суми переказу на рахунок).

Касові документи можуть додатково містити електронну печатку.

Суб'єкти господарювання, які відкрили поточні рахунки в банках і зберігають на цих рахунках свої кошти, здійснюють розрахунки за своїми грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, у безготівковій формі, а також у готівковій формі з дотриманням обмежень та відповідно до законодавства (Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» від 29.12.2017 № 148). Вони мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

– між собою - у розмірі до 10000 (десяти тисяч) гривень включно;

– з фізичними особами - у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) гривень включно.

Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської фінансової установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку. Кількість суб'єктів господарювання та фізичних осіб, з якими здійснюються готівкові розрахунки, протягом дня не обмежується.

Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки готівкою:

– із суб'єктами господарювання протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами - у розмірі до 50 000 (п'ятдесяти тисяч) гривень включно.

Платежі на суму, що перевищує 50 000 гривень, проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством України порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, шляхом переказу коштів із поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської фінансової установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку;

– між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі до 50 000 (п'ятдесяти тисяч) гривень включно.

Платежі на суму, яка перевищує 50 000 гривень, здійснюються шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення та/або переказу коштів на поточні рахунки (у тому числі на депозит нотаріуса на окремий поточний рахунок у національній валюті).

Обмеження не стосуються:

1. розрахунків суб'єктів господарювання з бюджетами та державними цільовими фондами;
2. добровільних пожертвувань та благодійної допомоги;
3. використання готівки, виданої на відрядження;
4. виплат, пов'язаних з оплатою праці;
5. використання готівкових коштів з фонду оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій.

5.6. ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК ТА РИЗИКИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Необхідність раціоналізації платіжної системи будь-якої країни зумовлює процес поступового зменшення обсягів операцій з готівкою на користь безготівкових форм розрахунків. Одним із інструментів безготівкових розрахунків є платіжна картка. Розширення платіжної інфраструктури та зростаюча популярність інноваційних способів оплати сприяє сталому розвитку безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток в Україні.

Безготівкові розрахунки із використанням платіжних карток регулює Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» № 2346-III від 05.04.2001 р.

Платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

В системі розрахунків є три категорії фінансових учасників:

- емітенти (організації, що випустили картки);
- еквайри (банки, що обслуговують карткові угоди на підприємствах торгівлі/сервісу);
- розрахункові банки, покликані врегулювати фінансові зобов'язання інших учасників. Той самий банк може бути й емітентом, і еквайром, і розрахунковим банком одночасно.

Платіжна картка є власністю емітента і надається ним клієнту відповідно до умов договору.

Емісія платіжних карток у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи та отримали її дозвіл

на виконання цих операцій (крім односторонніх внутрішньобанківських платіжних систем). Вид платіжної картки, що емітується банком, тип її носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на неї в графічному вигляді, визначаються платіжною організацією відповідної платіжної системи, в якій ця картка застосовується. Обов'язковими реквізитами, що наносяться на платіжну картку, є реквізити, що дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента. Платіжні картки внутрішньодержавних платіжних систем повинні містити ідентифікаційний номер емітента, визначений в порядку, встановленому НБУ.

У межах України переказ за операціями, які ініційовані із застосуванням платіжних карток, виконується тільки у грошовій одиниці України. Видача готівки через банківські автомати в межах України здійснюється в національній валюті, а через банківські автомати уповноважених банків-емітентів – у валюті рахунка платіжної картки (Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затверджене постановою Правління Національного банку України від 05.11.2014 № 705).

Розпізнавання картки чи її персоналізація здійснюється за допомогою РІН-коду, який вміщує від 4 до 6 символів (іноді до 12). Цей код призначається клієнту при видачі картки служить засобом безпеки і захисту інформації від несанкціонованого доступу у випадку загублення чи викрадення картки.

Персональний ідентифікаційний номер (ПІН) - набір цифр або букв і цифр, відомий лише користувачу електронного платіжного засобу і потрібний для його ідентифікації та автентифікації під час здійснення операцій із використанням електронного платіжного засобу.

Процес ідентифікації клієнта з використанням РІН-коду називається авторизацією платежу. При цьому виконується не лише ідентифікація клієнта, а й перевірка наявності відповідної суми на рахунку клієнта в банку та перевірка стоп-списку (перелік електронних платіжних засобів, складений за певними їх реквізитами, за якими зупинено проведення операцій).

Пластикові картки розрізняють за такими видами (рис. 5.9)

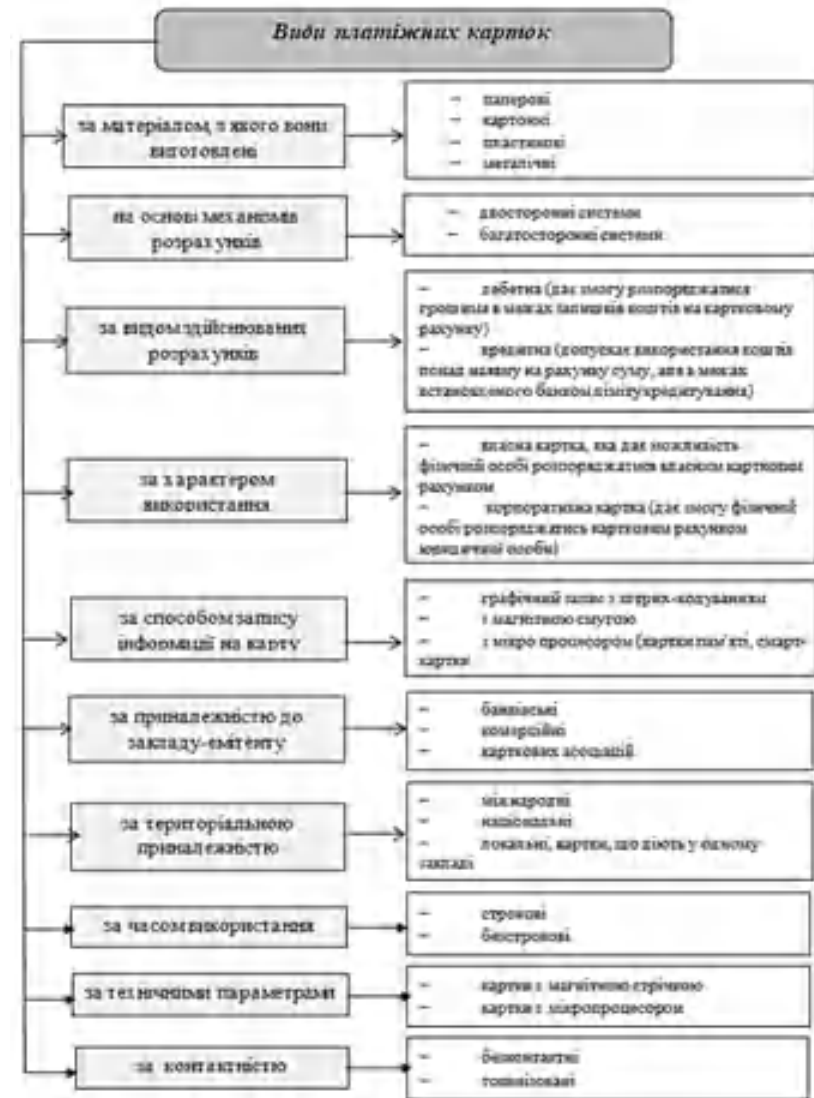

Рис. 5.9. Види пластикових карток

За допомогою різних видів пластикових карток можна скористатися такими послугами:

- отримання готівки через банкомати;
- отримання відповіді на запит про стан рахунку;
- переказ коштів з одного рахунку на інший;
- отримання виписки з поточного рахунку;
- оплата мобільного зв'язку;
- отримання кредиту при купівлі товарів чи авансом у вигляді готівки тощо.

Для отримання картки клієнт пише заяву, заповнює спеціальну анкету і укладає угоду з банком. Після виготовлення картки її видають клієнту разом із секретним PIN-кодом, який забороняється повідомляти іншим особам. Власнику картки відкривають картковий рахунок, тобто рахунок, розпоряджатися яким можна за допомогою картки. Банк, який обслуговує картковий рахунок і видає картку, називається банком-емітентом.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює розрахунки за готівку, є Закон України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (далі – Закон), який є спеціальним законом. Дія цього Закону поширюється на усіх суб'єктів господарювання, їх господарські одиниці та представників (уповноважених осіб) суб'єктів господарювання, які здійснюють розрахункові операції у готівковій та/або безготівковій формі.

Розрахункова операція – це приймання від покупця готівкових коштів, платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо за місцем реалізації товарів (послуг), видача готівкових коштів за повернутий покупцем товар (ненадану послугу), а у разі застосування банківської платіжної картки – оформлення відповідного розрахункового документа щодо оплати в безготівковій формі товару (послуги) банком покупця або у разі повернення товару (відмови від послуги) – оформлення розрахункових документів щодо перерахування коштів у банк покупця (ст.2 Закону).

Покупці мають право розраховуватися за товари та послуги у зручний для них спосіб: розрахунок готівкою чи розрахунок платіжною картою. Для цього у сфері торгівлі використовують

платіжні термінали – електронний пристрій, призначений для ініціювання переказу з рахунку, у т. ч. видачі готівки, отримання довідкової інформації, друкування документа за операцією із застосуванням спеціального платіжного засобу (пункт 1.32-1 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

Крім того, у великих торговельних центрах використовують програмно-технічні комплекси самообслуговування. Ці пристрої дають користувачам змогу переказувати кошти, а також виконувати інші операції відповідно до функціональних можливостей цього пристрою без безпосередньої участі касира (п. 1.32-1, 1.32-2 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні»). Проте розрахунок платіжною картою не завжди може бути реалізований. Обов'язок приймати спеціальні платіжні засоби для здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) покладено на тих суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у сфері продажу товарів, громадського харчування та послуг і які використовують реєстратори розрахункових операцій (РРО) відповідно до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг».

РРО дозволяється не використовувати:

- фізособам - платникам єдиного податку першої групи;
- фізособам - платникам єдиного податку другої і третьої груп за умови, що річний обсяг обороту не перевищує 1 млн. грн.;
- у випадках, перелічених у ст. Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (наприклад, у разі продажу води, молока, квасу, олії та живої риби з автоцистерн, цистерн, бочок та бідонів; страв і безалкогольних напоїв у їдальнях і буфетах загальноосвітніх навчальних закладів і професійно-технічних навчальних закладів під час навчального процесу).

При цьому платіжних терміналів має бути не менше половини від кількості РРО.

Не приймати спеціальні платіжні засоби мають право також підприємства торгівлі з торговельною площею до 20 кв.

м (крім автозаправних станцій) та суб'єкти господарювання, які проводять господарську діяльність у населених пунктах із чисельністю населення менше ніж 25 тис. осіб.

Банк має право передати електронний платіжний засіб у власність користувача або надати йому в користування (в оренду) у порядку, визначеному договором. Для забезпечення процесу приймання платіжних карток суб'єкт господарювання (торговець) має укласти договір еквайрингу з банком-еквайером, який займається встановленням та обслуговуванням платіжних терміналів. Такий банк-еквайер торговець може обрати на власний розсуд. Договір, укладений з банком-еквайером, надає торговцеві право приймати від споживачів до оплати товарів платіжні картки. Відповідно до договору банк бере на себе зобов'язання перераховувати кошти з карткового рахунку покупця на поточний рахунок торговця на підставі оброблених документів. При цьому розрахунки за операції з банківськими платіжними картками між еквайерами і торговцями у межах України здійснюють винятково у гривнях згідно з правилами і в порядку, обумовленому в договорі.

Еквайринг - послуга технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі.

Розрахунок платіжною картою проходить за загальними правилами документообігу за операціями з використанням електронних платіжних засобів, що прописані у розділі VII Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затверджене постановою Правління Національного банку України від 05.11.2014 № 705.

Операції, що їх здійснюють із використанням електронних платіжних засобів за допомогою платіжних терміналів, мають бути оформлені квитанцією платіжного терміналу. Документи за операціями з використанням електронних платіжних засобів мають статус первинного документа, ними можна користуватися під час врегулювання спірних питань.

Документи за операціями з використанням електронних платіжних засобів мають містити такі обов'язкові реквізити:

- ідентифікатор еквайера і торговця або інші реквізити, що дають змогу їх ідентифікувати;
- ідентифікатор платіжного пристрою;
- дату і час здійснення операції;
- суму та валюту операції;
- суму комісійної винагороди;
- реквізити електронного платіжного засобу, які дозволені правилами безпеки платіжної системи;
- вид операції;
- код авторизації або інший код, що ідентифікує операцію у платіжній системі.

Правила платіжних систем та/або внутрішньобанківські правила можуть також передбачати інші додаткові реквізити документів за операціями з використанням електронних платіжних засобів. Зокрема, пунктом 6 розділу II Положення про форму та зміст розрахункових документів, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 21.01.2016 № 13, передбачено, що в разі застосування платіжного терміналу, з'єданого або поєданого з РРО, касовий чек має містити такі додаткові обов'язкові реквізити:

- ідентифікатор еквайера і торговця або інші реквізити, що дають змогу їх ідентифікувати;
- ідентифікатор платіжного пристрою;
- суму комісійної винагороди (за наявності);
- вид операції;
- реквізити електронного платіжного засобу (платіжної картки) (що дозволені правилами безпеки платіжної системи), перед якими друкуються великі літери «ЕПЗ»;
- напис «Код авт.» і код авторизації або інший код, що ідентифікує операцію у платіжній системі, крім випадків, коли правила розрахунків платіжної системи передбачають складання розрахункових документів із застосуванням електронних платіжних засобів (платіжних карток) без виконання процедур авторизації;
- підпис касира та підпис держателя електронного платіжного засобу (платіжної картки) (якщо це передбачено правилами платіжної системи) в окремих рядках, перед якими друкуються відповідно написи «Касир» та «Держатель ЕПЗ».

Банківська система України є однією з галузей, де найбільш широко та активно використовуються новітні можливості інформаційних технологій та мережі Інтернет. А зважаючи, що зазначені технології використовуються для грошових переказів, вказана сфера привертає все більшу увагу злочинців. За інформацією Національного банку України, в банківській системі України найбільш розповсюдженими є наступні види кіберзлочинів.

Кардинг – шахрайські операції з кредитними картками (реквізитами кредитних карток), які не погоджені власником картки. Це може бути крадіжка чи незаконне отримання кредитної картки, вкопіювання даних картки для подальшого її підроблення, вкопіювання реквізитів картки для здійснення покупок через Інтернет без участі власника картки. Основною метою злочинців є отримання доступу до чужих грошових коштів. Для досягнення цієї мети зловмисники вигадують різноманітні способи отримання потрібної інформації в неуважних і легковірних громадян. Одним із таких способів є фішинг.

Фішинг – шахрайські дії, спрямовані на виманювання реквізитів картки у її власника. Зазвичай власник кредитної картки сам добровільно повідомляє шахраям потрібну інформацію.

Фішинг буває кількох видів:

СМС-фішинг, коли потенційна жертва шахраїв отримує повідомлення про те, що її кредитну картку заблокував банк, а для розблокування необхідно надати реквізити, або ж про те, що власник картки отримав виграш, але потрібно заплатити за його доставку і т.п.

Інтернет-фішинг, коли шахраї створюють фішингові (підроблені) сторінки, які імітують офіційні сторінки банків, платіжних сервісів, інтернет-магазинів тощо.

Вішинг – це майже той самий фішинг, однак виманювання реквізитів картки зловмисники здійснюють за допомогою телефонних дзвінків (шахраї часто представляються працівниками банку й намагаються вивідати у власника картки ПІН-код чи примусити здійснити якісь дії зі своїм рахунком).

Скімінг – копіювання даних платіжної картки за допомогою спеціального пристрою (скімера). Зазвичай відбувається під час здійснення карткових операцій із банкоматами. Для отримання даних злочинці використовують міні-камери або змінні клавіатури.

Шумінг – модернізований різновид скімінгу. У цьому разі шахраї використовують майже непомітний прилад, який розміщують усередині картридера. Таким чином дані кредитки копіюються непомітно.

Transaction Reversal Fraud – втручання в роботу банкомату при здійсненні операцій видачі готівки, яка залишає незмінним баланс карткового рахунку при фактичному отриманні готівки зловмисником.

Cash Trapping – заклеювання диспенсера для присвоєння зловмисником готівки, яка була списана з карткового рахунку законного держателя картки.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте структуру грошового обороту.
2. Розкрийте сутність платіжної системи та назвіть основні види платіжних інструментів.
3. Визначте принципи організації безготівкових розрахунків.
4. Які рахунки відкривають банки своїм клієнтам?
5. Охарактеризуйте переваги та недоліки форм безготівкових розрахунків. Що таке міжбанківські розрахунки?
6. Що таке кореспондентський рахунок?
7. Розкрийте механізм функціонування системи електронних платежів НБУ.
8. Назвіть основні принципи організації готівкових розрахунків.
9. Дайте характеристику основних видів банківських платіжних карток.
10. Розкрийте суть ризиків при розрахунках платіжними картками.

ТЕМА 6. КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

**6.1. Сутність, принципи та функції кредиту.
Класифікація банківських кредитів**

6.2. Процес банківського кредитування

6.3. Способи захисту від кредитного ризику

6.4. Позичковий процент та його диференціація

6.5. Управління проблемними кредитами банку

6.1. СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ТА ФУНКЦІЇ КРЕДИТУ. КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ

Кредит та кредитні відносини є невід'ємною складовою економічної системи України. Сфера кредитування безпосередньо пов'язана з потребами розвитку національного виробництва. Ринок кредитних ресурсів забезпечує умови для цілеспрямованого руху кредитів у ті сфери національної економіки, де вони можуть бути використані найефективніше. Обслуговуючи інтереси господарських суб'єктів, кредит опосередковує зв'язки між державою, банками, товаровиробниками та населенням.

Базисом для правового регулювання діяльності банківського кредитування є Закон України «Про банки та банківську діяльність», Цивільний кодекс у якому банківському кредитуванню присвячено ст. 380-385 та Господарський кодекс України, який регулює відносини комерційних банків між собою а також між комерційними банками та клієнтами, а також інші нормативні актів, спрямовані на регулювання кредитної діяльності.

Банківський кредит - будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Тобто кредит – це грошові кошти або інші матеріальні ресурси, які передаються у тимчасове користування за певну винагороду (відсотки) на умовах повернення.

Об'єктом кредиту є вартість, яка передається одним суб'єктом іншому на певних умовах. Така передача оформляється відповідною угодою з дотриманням вимог чинного законодавства і називається позикою. Надання позики породжує кредитні відносини між кредитором та позичальником. Тому поняття кредиту ширше за поняття позики, бо передбачає не тільки факт її надання, але й відносини між

сторонами, що виникають у зв'язку із подальшим погашенням позики та регулюванням взаємних претензій.

Суб'єктами кредитних відносин є кредитори та позичальники.

Кредитори - це учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам.

Позичальники - це учасники кредитних відносин, які мають потребу у додаткових коштах і одержують їх у позику від кредиторів.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» до кредитних операцій банку віднесено:

- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик;
- здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені;
- надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);
- лізинг.

Основні функції кредиту розглянуто на рисунку 6.1.

Банк зобов'язаний при наданні кредитів додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, додержуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків. Основними принципами організації кредитних відносин є:

1. Позичені кошти повинні бути повернуті повністю.
2. Повернути гроші необхідно в певний, чітко встановлений строк.
3. Позичальник платить кредитору винагороду за користування коштами.
4. Кредитор має право вимагати забезпечення або заставу.

Потреби та умови кредитування для різних позичальників відрізняються, тому всі кредити розділені на окремі групи за певними характеристиками.

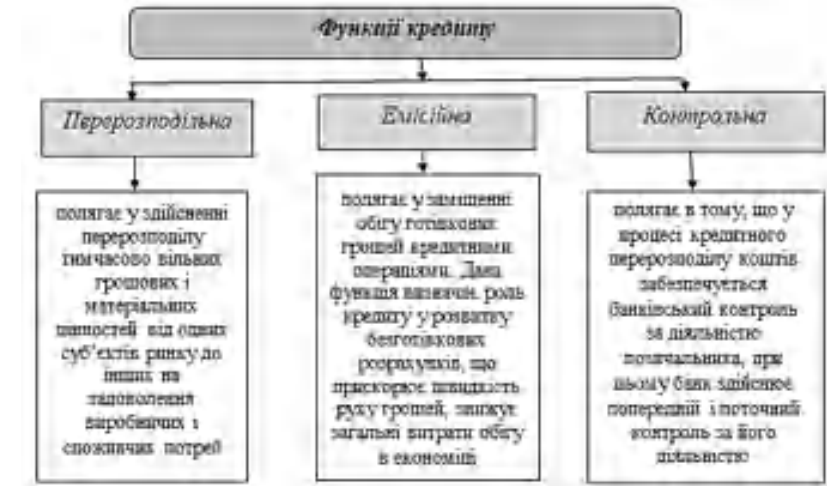

Рис. 6.1. Функції кредиту

► Види кредитів за типом кредитора:

1. **Банківські** – видаються банками юридичним або фізичним особам у вигляді готівкових або безготівкових коштів.
2. **Державні** – кредитування підприємств з державного бюджету або запозичення коштів державою за допомогою емісії грошей, випуску облігацій державної позики. В свою чергу державні кредити є таких видів (табл. 6.1.)
3. **Міжнародні** – фінансування країни або її суб'єктів іншими країнами під державні гарантії повернення з виплатою відсотків.

► Види кредитів за способом кредитування:

1. **Товарні** – надаються виробником або продавцем у вигляді товарів під боргові зобов'язання, з відстроченням платежу до певного строку й виплатою заборгованості з відсотками. Товарні кредити допомагають пришвидшити реалізацію продукції та грошовий обіг.

Таблиця 6.1.

Види державних кредитів

Характеристика	Вид
В залежності від місця отримання	<i>Внутрішні</i> – залучені на території країни
	<i>Зовнішні</i> – надані зовнішніми кредиторами (МВФ, Міжнародний банк реконструкції та розвитку)
В залежності від виду позичальника	<i>Централізовані</i> – отримує уряд, вповноважені державні органи
	<i>Децентралізовані</i> – отримують місцеві органи влади
В залежності від способу оформлення	<i>Облігаційні</i> – з випуском облігацій для розміщення
	<i>Безоблігаційні</i> – розміщуються під забезпечення або кошти видаються з державної скарбниці
За видом дохідності	<i>Відсоткові</i> – з зафіксованою у відсотках дохідністю
	<i>Безвідсоткові</i> – державні цінні папери реалізуються за ціною, нижчою від собівартості
	<i>Виграшні</i> – державні цінні папери беруть участь у розіграшу для виграшного погашення

2. **Комерційні** – надання фінансовою установою коштів в борг під відсотки з метою отримання прибутку. Кошти надаються з цільовим призначенням для сплати вартості товарів чи послуг або на будь-які цілі. Кредит надається на умовах поетапного повернення боргу й сплати відсотків за користування грошима згідно з встановленим угодою графіком або в певний строк.

► **Види кредитів в залежності від терміну:**

1. **Довгострокові** – понад 3 роки
2. **Середньострокові** – від 1 до 3 років
3. **Короткострокові** – до 1 року.

Види кредитів за забезпеченням:

1. **Забезпечені заставою** – з оформленням в заставу нерухомості, коштовного майна, цінних паперів. До них відносяться іпотечні кредити (під заставу нерухомого майна), кредити на авто, кредити на квартиру, на придбання основних фондів (обладнання, транспорт, виробничі лінії).
2. **Забезпечені гарантіями** – кредитні лінії для підприємств, чи комерційні кредити для розвитку бізнесу, часто видають під гарантії інших юридичних осіб. Гарантувати повернення кредиту можуть інші банки, великі корпорації, страхові компанії.
3. **Під поруку** – забезпечені поручительством іншої приватної чи юридичної особи, які несуть відповідальність за виплату боргу. Кредитори вимагають оформити поручительство третьої особи при оформленні незабезпеченого заставою кредиту людям з непідтвердженими доходами.
4. **Бланкові** (без застави) – нічим не забезпечені готівкові кредити для фізичних осіб. До них відносяться кредитні картки, студентські кредити на навчання, персональні споживчі кредити.

► **За суб'єктами кредитування:**

1. **Юридичним особам на виробничі цілі** – юридичним особам під заставу основних засобів і обігових коштів.
2. **Споживчий кредит** – грошова позика для потреб окремого домогосподарства, зазвичай має цільове призначення, видається для конкретних видів споживання. Регламентується законом України Про споживче кредитування від 15.11.2016 № 1734-VIII.

► **За призначенням:**

1. **Товарні (розстрочки)** – безпосередньо пов'язані з торгівлею й призначені для купівлі будь-яких товарів з виплатою вартості товару частинами.
2. **Грошові (кредити готівкою)** – для кредитування фізичних осіб без певного цільового призначення. Готівку можна

зняти з карти або отримати в касі банку, витратити, наприклад – на лікування, навчання, подорож, купівлю товарів. Види готівкових кредитів розглянуто в табл. 6.2.

Таблиця 6.2.

Види готівкових кредитів

Вид грошового кредиту	На які цілі видається
Інвестиційний кредит	Домогосподарствам на будівництво або ремонт
На розвиток приватного господарства	На придбання техніки, кормів, худоби, матеріалів, тощо.
На побутові товари	На авто, побутову техніку, меблі для дому
На оплату будь-яких товарів чи послуг	Для особистих потреб без необхідності їх вказувати
Ломбардні позики	На особисті потреби під заставу цінного майна
Кредитні карти	Особиста кредитна лінія для кредитування споживчих потреб

► За способом оформлення:

- 1. Стандартні** – надаються постійним клієнтам фінустанов, без повторної подачі документів, можливо в автоматичному режимі.
- 2. Одноразові** – видають новим клієнтам, які звертаються вперше, й раніше не мали кредитних відносин з банком. Для оформлення позики позичальник подає необхідні документи, довідки.
- 3. Револьверні** – це кредити, які автоматично поновлюються у встановлений угодою термін. Контокорентні – поточний рахунок з кредитним лімітом, який автоматично погашається з кожним надходженням коштів та автоматично поновлюється після погашення заборгованості. Наприклад – *кредитні картки з лімітом, овердрафт*.

6.2. ПРОЦЕС БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

Банківські установи активно розробляють та застосовують на практиці стратегії управління своєю кредитною діяльністю і формують на їх основі кредитну політику, що дозволяє більш успішно здійснювати фінансово-економічну діяльність у ринковому середовищі.

Стратегія кредитної діяльності формується банком в процесі формування кредитної політики, яка являє собою це сукупність факторів, документів і дій, що визначають розвиток комерційного банку в галузі кредитування. Саме остання визначає завдання і пріоритети кредитної діяльності банку, засоби і методи їх реалізації, а також принципи і порядок організації кредитного процесу.

Кредитна політика будь-якого банку визначає внутрішньо банківську процедуру видання кредиту, документообіг, моніторинг за кредитним портфелем, роботу з проблемними кредитами, встановлення процентних ставок за кредитом. Її головною метою є досягнення зростання шляхом зміцнення та підвищення надійності якості кредитного портфеля банку.

Кредитна політика банку формується відповідно до своїх цілей і за умови дотримання вимог чинного банківського законодавства. Механізм проведення кредитних операцій в загальних рисах регламентує - Господарський кодекс України, більш деталізовано - Положення НБУ «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», згідно з яким банк самостійно розробляє внутрішньобанківське положення щодо кредитування клієнтів та внутрішньобанківське положення щодо визначення розміру кредитного ризику.

Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженою Постановою НБУ № 368 від 28.08.2001 р., передбачено такі вимоги щодо кредитування банками позичальників:

1. Сукупна заборгованість за кредитами, наданими одному позичальнику, не може перевищувати 25 % регулятивного капіталу комерційного банку.

2. Загальний розмір кредитів, наданих банком усім позичальникам, не може перевищувати 8-ми кратний розмір регулятивного капіталу банку.
3. Сукупна заборгованість за кредитами, наданими пов'язаним із банком особам, не може перевищувати 25 % регулятивного капіталу.
4. Забороняється надавати кредит на такі цілі:
 - покриття збитків господарської діяльності позичальника;
 - формування та збільшення статутного фонду клієнта;
 - внесення клієнтом платежів у бюджет та позабюджетні фонди;
 - погашення раніше отриманих позик.

Однією із складових частин організації кредитної діяльності банку є організаційна структура кредитного підрозділу, яка має свої особливості в кожному конкретному банку, що визначаються розмірами, можливостями банку, а також потребами клієнтури.

Кредитна діяльність банку здійснюється через кредитний департамент банку, який виконує весь комплекс комерційних операцій з надання кредитів юридичним і фізичним особам, іншим банкам, здійснює забезпечення повернення наданих кредитів, дослідження кон'юнктури фінансово-кредитного ринку, консультування тощо. Обов'язковою є організація роботи кредитного комітету та комітету кредитного нагляду. Функціями кредитного комітету є: формування кредитної стратегії та кредитної політики банку; затвердження організаційної структури кредитного департаменту та посадових інструкцій для його працівників; встановлення напрямів диверсифікації кредитного портфеля банку та відповідних лімітів за країнами, галузями, кредитними інструментами, позичальниками; оцінка адекватності резервів під можливі втрати за кредитами, аналіз кредитного ризику портфеля та інших суттєвих ризиків, що пов'язані з кредитуванням; прийняття рішень про надання кредитів; періодичне списання безнадійних кредитів.

До функцій комітету кредитного нагляду належать: ухвалення змін та доповнень до загальної кредитної політики, аналіз та оцінка нових ринків, на які спрямовані інтереси банку, затвердження критеріїв прийнятності ризику, ухвалення впровадження нових кредитних інструментів, зокрема встанов-

лення припустимого рівня ризику за такими інструментами, розгляд відносин банку з найважливішими новими клієнтами та збільшення обсягу кредитних операцій з постійними клієнтами, затвердження окремих винятків із загальних правил кредитної політики банку, розгляд звітів внутрішніх аудиторів щодо процесу кредитування, ухвалення кредитних процедур.

Кредитна діяльність банку – це складова банківської діяльності, що являє собою узгоджену за стратегічними і тактичними цілями сукупність внутрішньобанківських процесів і практичних дій, спрямованих на формування кредитних ресурсів та їх розподіл за контрольованого рівня ризиків з метою отримання прибутку. Виходячи з цього виділяють основні етапи організації кредитної діяльності (рис. 6.2.).

Рис. 6.2. Етапи кредитування

Перший етап. У банк подається письмове клопотання (заява) на отримання кредиту за формою, визначеною банком. У заяві наводиться мета кредитування, сума позики, строк користування, забезпечення та бажана відсоткова ставка.

Заява на отримання позики подається співробітнику кредитного відділу для розгляду її на предмет надання згоди або відмови позичальнику. Окрім заяви надається пакет документів для ідентифікації особи та підтвердження її фінансового, матеріального та соціального стану. Його склад залежить від характеру кредитної операції і для різних категорій клієнтів він може бути різним.

► **Для юридичних осіб такими документами можуть бути:**

- копії установчих документів, документів про державну реєстрацію, а також підтвердження про повноваження керівників;
- копії паспортів керівників, які мають право підпису;
- бізнес-план або техніко-економічне обґрунтування проекту;
- баланси, звіти про фінансові результати, звіти про фінансово-майновий стан підприємства;
- копії договорів оренди приміщень і транспорту;
- виписка про рух коштів на розрахунковому рахунку за відповідний період;
- довідка з обслуговуючого банку про відсутність заборгованості за кредитами;
- копії дозволів та ліцензій на види діяльності, необхідні для реалізації проекту;
- документи, що підтверджують право власності чи користування на можливий предмет застави;
- інформація щодо юридичної структури боржника із зазначенням часток володіння;
- інформація про менеджмент боржника;
- будь-які інші документи, що можуть сприяти прийняттю рішення про надання кредиту.

► **Фізичні особи–підприємці для отримання кредиту подають до банку такі документи:**

- копію свідоцтва про державну реєстрацію;
- копію документа про реєстрацію у податковому органі;

- копії патентів, ліцензій та інших дозвільних документів на заняття певними видами діяльності (за наявності) тощо;
- копії декларацій про доходи за останні звітні періоди;
- інші документи, що підтверджують отримання додаткового доходу.

► **Фізичні особи подають до банку документи, що підтверджують особу позичальника та її доходи, а саме:**

- копію паспорта та копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера платника податків, завірені підписом власника;
- довідку з місця роботи із зазначенням посади та суми фактично отриманих доходів за останні 6 місяців (зі щомісячним розподілом). Довідка повинна бути завірена підписом директора та бухгалтера підприємства, печаткою підприємства, із зазначенням адреси, телефону, ЄДРПОУ підприємства.

Окрім вказаних документів, потенційні позичальники подають до банку документи, що стосуються забезпечення позики, а саме:

- договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них, гарантійні листи;
- документи, що підтверджують повноваження особи підписувати договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них від імені боржника/контрагента банку;
- юридична документація заставодавця/поручителя;
- копії правовстановлюючих документів на майно (майнові права), що передається в забезпечення;
- документи, що підтверджують ринкову вартість заставленого майна;
- документи, що свідчать про наявність та якість збереження заставленого майна (акти, довідки, матеріали перевірок);
- документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України;
- договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (за наявності).

Банк може розширити перелік даних про боржника, попередньо визначивши їх у внутрішньобанківському положенні.

При розгляді заяви та пакету документів щодо надання кредиту визначається можливість співпраці з клієнтом із урахуванням основних положень кредитної політики банку. Процедура розгляду заяви може бути відмінною для різних категорій клієнтів. При цьому вибір потенційних позичальників залежить від інформації про клієнтів, що має у своєму розпорядженні банк, або даних, що надаються службою безпеки банку.

Другий етап передбачає оцінку фінансового стану позичальника, визначення його кредитоспроможності, платоспроможності, а також кредитного ризику. Банк розробляє внутрішньобанківські положення, а також установлює оптимальні, економічно обґрунтовані значення показників оцінки фінансового стану боржників, що забезпечують своєчасну та адекватну оцінку розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, з урахуванням законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, особливостей, видів, обсягів та складності здійснюваних операцій.

Банк визначає клас боржника на підставі оцінки його фінансового стану окремо для кожного клієнта за моделлю розрахунку інтегрального показника боржника.

Кредитоспроможність - це наявність у позичальника передумов для проведення кредитної операції та його спроможність повернути позику та відсотки за нею у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Джерелами інформації для оцінки кредитоспроможності можуть бути:

- інформація, отримана від позичальника;
- внутрішня інформаційна база даних банку;
- зовнішні джерела інформації (кредитори, постачальники, клієнти, співробітники, а також кредитні бюро).

Оскільки банк як кредитор може мати різних клієнтів-позичальників (юридичні та фізичні особи, банки і бюджетні

установи), оцінювання їхньої кредитоспроможності здійснюється за різними методиками.

Оцінку фінансового стану юридичної особи банк здійснює шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану позичальника з метою визначення значення коефіцієнта імовірності дефолту. Інтегральний показник розраховується на основі фінансових коефіцієнтів діяльності позичальника, які визначаються на підставі даних фінансової звітності (коефіцієнти ліквідності, покриття боргу, оборотності, рентабельності тощо) (Додаток Е, табл. Е.1).

Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням логістичної моделі за такою формулою:

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_i \quad (6.1.),$$

де Z - інтегральний показник;

x_i - показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника - юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком діапазонів для кожного фінансового показника;

β_i - коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 - вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком.

Величини x_i , β_0 , β_i щороку актуалізуються Національним банком на підставі даних фінансової звітності боржників - юридичних осіб. Банк для актуалізації логістичної моделі подає до Національного банку дані про класифікацію боржників - юридичних осіб, а також дані їх фінансової звітності, за формою та в строки, установлені Національним банком.

Залежно від значення інтегрального показника, банк визначає клас позичальника-юридичної особи за галузевим принципом і розміром підприємства. Чинне банківське законодавство визначає 9 класів боржників-юридичних осіб, кожному з яких відповідає певний діапазон значень коефіцієнта дефолту. За допомогою визначеного коефіцієнта дефолту

та розміру позики розраховується резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку.

Банк із метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника - фізичної особи, у тому числі тієї, яка є суб'єктом господарювання, здійснює оцінку його фінансового стану на підставі таких кількісних та якісних показників.

До кількісних показників відносять такі:

- сукупні чисті надходження (щомісячні сукупні надходження, зменшені на щомісячні сукупні витрати та зобов'язання) - регулярні доходи, отримувані на території України та з джерел за межами України у вигляді заробітної плати, інших виплат та винагород, що сплачуються відповідно до умов трудового та цивільно-правового договору, доходів від надання в оренду (користування) майна, розташованого в Україні, включаючи рухомий склад транспорту, приписаний до розташованих в Україні портів, з відрахуванням податків та обов'язкових платежів; пенсії; соціальна допомога; проценти, дивіденди, роялті та будь-які інші пасивні (інвестиційні) доходи з відрахуванням податків; дохід від діяльності фізичної особи як суб'єкта господарювання або від здійснення незалежної професійної діяльності з відрахуванням податків і щомісячних сукупних витрат, пов'язаних із веденням господарської діяльності;

- накопичення на рахунках у банку (інформація надається боржником - фізичною особою за бажанням);

- коефіцієнти, які характеризують поточну платоспроможність фізичної особи-позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитом, зокрема:

- співвідношення сукупних доходів і витрат боржника;
- співвідношення обсягу боргу за кредитом до вартості об'єкта кредитування;
- співвідношення щомісячних витрат боржника на обслуговування боргу до обсягу його щомісячних доходів.

Оптимальні значення цих коефіцієнтів банк встановлює самостійно з урахуванням виду кредиту, залежно від форми

його надання, призначення, строку користування, наявності забезпечення та способу погашення.

Якісні показники:

- загальний матеріальний стан клієнта (тобто наявність у власності майна, крім майна, переданого в заставу);
- соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);
- вік клієнта;
- кредитна історія боржника.

Оцінка фінансового стану боржника - фізичної особи, яка є суб'єктом господарювання, має здійснюватися банком також з урахуванням аналізу податкової декларації,

Чинне банківське законодавство визначає 5 класів боржників-фізичних осіб із відповідним діапазоном значень коефіцієнта ймовірності дефолту. Банк визначає клас боржника на підставі результатів оцінки його фінансового стану відповідно до наведених характеристик, у тому числі з урахуванням фактора своєчасності сплати боргу з метою визначення суми резервування коштів за кредитною операцією.

Третій етап. На цьому етапі банком розглядається питання щодо ухвалення рішення про надання (чи відмову) кредитування та визначаються умови (вид та сума кредиту, розмір відсоткової ставки, термін та порядок погашення, забезпечення і додаткові умови, метою яких є мінімізація ризиків).

При ухваленні рішення щодо надання кредиту, питання, що пов'язані з банківським кредитуванням, вирішуються позичальником і банком шляхом укладання кредитного договору.

Кредитний договір - це цивільно-правовий документ, який визначає взаємні юридичні права і обов'язки та економічну відповідальність банку і клієнта (позичальника) з приводу проведення кредитної операції.

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти (ст.1054 Цивільного Кодексу України).

Предмет договору містить такі відомості:

- надання кредиту (відкриття кредитної лінії);
- мета кредиту;
- сума кредиту (прописом і цифрами);
- процентна ставка за користування кредитом;
- термін, на який видається кредит (строк погашення);
- дата погашення кредиту.

Процес структурування позики відбувається із дотриманням:

– визначення оптимального виду кредиту є важливим для встановлення реальних джерел погашення кредиту. Банк дотримується принципу диференційованого підходу тобто враховуються - категорія позичальника, оцінка його можливостей щодо погашення заборгованості, забезпеченість, об'єкт кредитування тощо.

Якщо кредит надається на формування оборотного капіталу позичальника і є короткостроковим, то джерелом його повернення будуть поточні грошові надходження. Позику, надана на відтворення основного капіталу позичальника, є, як правило, довгостроковою і має повертатися за рахунок доходу від експлуатації прокредитованого об'єкта.

– визначення строку кредитування. Для прийняття оптимального рішення щодо своєчасного повернення кредиту банк повинен враховувати власні можливості щодо використання залучених ресурсів (їх вартість і строки залучення) та здатність позичальників ефективно використати позичені кошти і погасити кредит у запропонований банком термін.

Визначення забезпечення за кредитом. Менеджмент банку повинен виходити із положень кредитної політики щодо використання відповідних форм забезпечення для мінімізації ризиків, а також враховувати тенденції на ринку того чи іншого майна (при використанні майнових форм забезпечення).

Вид забезпечення кредитної операції встановлюється відповідно до значень коефіцієнтів PD та LGD (Положення НБУ «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями»).

Коефіцієнт PD - коефіцієнт імовірності дефолту - компонент розрахунку розміру кредитного ризику, що

відображає ймовірність припинення виконання боржником/контрагентом своїх зобов'язань.

Коефіцієнт LGD - коефіцієнт втрати в разі дефолту - компонент розрахунку розміру кредитного ризику, що відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту боржника/контрагента), що відповідають вищим (гіршим) граничним значенням діапазону;

– визначення порядку видачі і погашення кредиту. Повернення одноразового кредиту може здійснюватися різноманітними способами: або одночасним погашенням по закінченню терміна позики, або рівномірними платежами в процесі всього періоду дії кредитного договору, при цьому розробляється графік погашення відповідно із термінами оборотності того виду капіталу, на формування якого був наданий кредит; або шляхом перерахування виторгу від реалізації продукції для повернення кредиту;

– визначення ціни кредитної операції (рис. 6.3, Додаток Е, табл. Е.2, Е.3). Після завершення структурування кредиту банк проводить переговори з позичальником щодо укладання кредитної угоди.

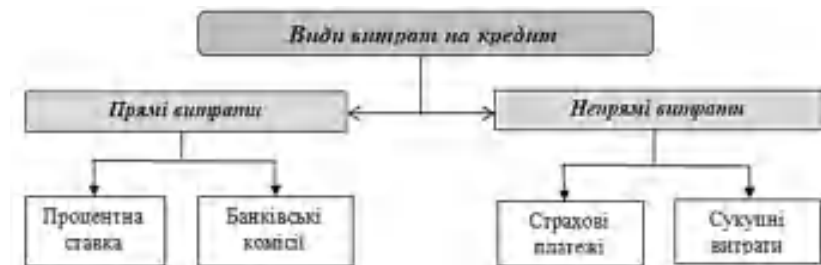

Рис. 6.3. Витрати, які впливають на вартість кредиту

Перелік прийнятного забезпечення та коефіцієнти ліквідності забезпечення наведені в Додатку Е (табл. Е.4.).

Четвертий етап кредитного процесу полягає у оформленні кредитної документації, що передбачає укладення кредитного договору та формування кредитної справи позичальника. В якості додатків до кредитного договору також укладаються договори застави, поруки, гарантії чи страхування.

Банки розробляють типові кредитні договори, основними положеннями яких є:

- опис суб'єктів угоди, визначення юридичних прав сторін;
- опис умов кредитування – вказуються сума і строк кредиту, порядок його видачі і погашення, вартість кредиту;
- зобов'язання позичальника повернути суму кредиту та сплатити проценти по ньому;
- опис забезпечення кредиту з посиланням на угоду, що є частиною договору (договір застави, гарантії, поручительства, страхова угода);
- обмежувальні умови – захисні статті (список умов, яких повинен дотримуватись позичальник протягом дії договору – надання періодично фінансової документації, інформації про господарську діяльність, тощо) та негативні статті (список умов, які не повинен допустити позичальник – заборона отримання додаткових кредитів, передачу в заставу третім особам активів, надання гарантій та інше);
- права суб'єктів угоди – банк залишає за собою право дострокового відкликання кредиту у випадку порушень умов кредитної угоди;
- санкції за порушення умов договору;
- строк набуття угодою чинності;
- можливості зміни умов угоди;
- юридичні адреси суб'єктів угоди, підписи уповноважених осіб.

Після визначення всіх параметрів майбутнього кредитного договору складається «Висновок по кредиту». Цей документ розглядається кредитним комітетом (комісією). У випадку позитивного рішення здійснюється підписання кредитного договору представником керівництва банку і клієнтом.

Банк за кожним кредитом боржника формує кредитну документацію яка формується банком на паперових носіях і повинна містити дані, згруповані хронологічно за визначеними розділами:

1. Установчі та реєстраційні документи боржника.
2. Документи про прийняття рішення щодо надання кредиту.
3. Документи щодо застави (у тому числі, її моніторингу).

4. Документи щодо моніторингу та супроводження кредиту.

5. Інші документи.

Наведений перелік не є вичерпним і може доповнюватися іншими документами на розсуд банку.

Відповідно до «Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту», банки зобов'язані в кредитному договорі зазначати сукупну вартість кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг та інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і погашенням кредиту.

На п'ятому етапі відбувається надання позики, а також здійснюється контроль за виконанням умов кредитного договору. Після підписання кредитного договору співробітник кредитного відділу оформляє бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунка.

Банківське кредитування здійснюється із застосуванням таких *позичкових рахунків*:

– простий рахунок - є найпоширенішою формою банківського строкового кредитування. На ньому може бути тільки активне (дебетове) сальдо, кожний факт видачі і погашення кредиту оформляється відповідними документами клієнта або банку (платіжне доручення, розпорядження кредитного відділу банку операційному відділу);

– спеціальний рахунок – застосовується банком в окремих випадках, наприклад, при кредитуванні позичальника під заставу векселів;

– контокорентний рахунок - активно-пасивний рахунок, який поєднує в собі позичковий і поточний рахунок, він може мати дебетове або кредитове сальдо (за дебетом на ньому відображають заборгованість банку і всі платежі з рахунку за дорученням клієнта, а за кредитом - надходження коштів у банк від платника у вигляді вкладів, повернення позичок тощо). ;

– поточний рахунок з овердрафтом - рахунок, за яким на основі угоди між банком і клієнтом допускається перевищення суми списання з рахунку понад величину залишку коштів, що означає надання позики.

Протягом терміну дії договору банк підтримує ділові контакти з позичальником і періодично здійснює перевірку фінансового стану та забезпечення, що передбачено у кредитному договорі. Зокрема, може здійснюватися контроль за цільовим використанням кредиту, станом погашення відсотків та заборгованості за кредитом, станом та вартістю застави, відстеження змін у фінансовому стані позичальника тощо.

У разі невиконання позичальником умов кредитного договору банк має право використовувати певні санкції (пені, штрафи) або достроково розірвати договір та вимагати погашення заборгованості за позичкою.

Кредитори застосовують наступні санкції:

- одноразовий штраф за прострочення в перший день його виникнення;
- пеня за кожний день прострочення;
- збільшення відсоткової ставки починаючи з 1-3 дня;
- внесення в чорний список позичальників (у випадку значного прострочення, банкрутства позичальника й неповернення кредиту).

Всі позичальники з поганою кредитною історією автоматично потрапляють до чорного списку всіх банків, тому що інформація надходить до бюро кредитних історій.

Кредитна історія – це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу, що її ідентифікує, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитними правочинами, іншої відкритої інформації відповідно до Закону.

Бюро кредитних історій – юридична особа, виключною діяльністю якої є збір, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію.

Погашення заборгованості та відсотків за кредитом здійснюється позичальниками, як правило, щомісяця, відповідно до обраної схеми погашення тіла кредиту:

- класична схема погашення кредиту передбачає щомісячне погашення тіла кредиту рівними частинами та нарахування відсотків на залишок заборгованості.
- ануїтетна схема погашення кредиту передбачає виплату рівних сум щомісячно, незалежно від заборгованості по тілу кредиту. Ця сума складається з частини погашення тіла кредиту та відсотків за користування кредитом.

6.3. СПОСОБИ ЗАХИСТУ ВІД КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

Кредитний ризик апріорі супроводжує весь комплекс кредитних відносин, які виникають у процесі здійснення певної кредитної угоди та надання позики потенційному клієнтові банку. Враховуючи зазначене, в узагальненому вигляді специфічні елементи сутності кредитного ризику як різновиду банківських ризиків представлені на рис.6.4.

Ризики, які супроводжують кредитну діяльність банків, являють собою одну з найсуттєвіших банківських загроз, оскільки більшість банкрутств банків зумовлена неповерненням позичальниками кредитів та непродуманою політикою банку у сфері ризиків. Згідно з Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу банку, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди з банківською установою або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

Під час оцінки кредитного ризику доцільно розділяти індивідуальний та портфельний кредитний ризик.

Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий конкретний контрагент банку - позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Оцінка індивідуального кредитного ризику передбачає оцінку кредитоспроможності такого окремого контрагента, тобто його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за прийнятими зобов'язаннями.

Портфельний кредитний ризик проявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, ніж унаслідок зміни ринкової процентної ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість перед банком за операціями, яким притаманний кредитний ризик (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо). Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку.

Рис. 6.4. Специфічні елементи поняття «кредитний ризик» як різновиду ризиків банків

Ризики кредитної діяльності доцільно поділити на:

► **Внутрішні:**

фінансові - кредитний, ризик ліквідності, валютний, процентний, ринковий;

функціональні - операційно-технологічний, юридичний, стратегічний, ризик втрати репутації.

► **Зовнішні:** політичний, правовий, соціальний, економічний, форс-мажорний.

Способи, які необхідно застосовувати з метою зниження ступеня кредитного ризику, правомірно поділити на зовнішні та внутрішні (рис. 6.5.).

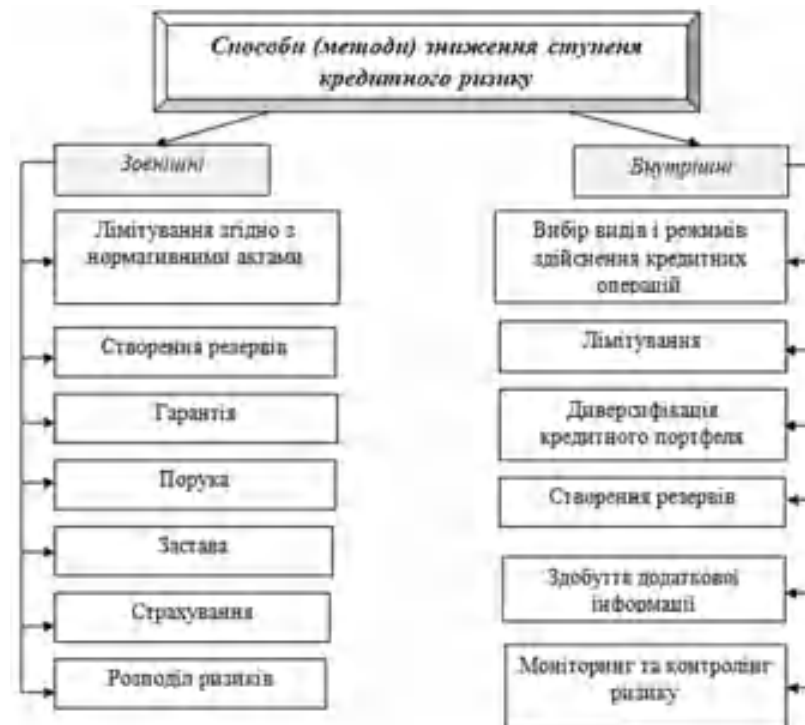

Рис. 6.5. Способи зниження ступеня кредитного ризику

Зовнішні способи зниження ступеня ризику здійснюються, по-перше, шляхом економічного та адміністративного регулювання кредитних ризиків з боку держави, а по-друге, банк здійснює передачу (повністю чи частково) ризик комусь іншому (страховій компанії, тощо).

З метою управління кредитними ризиками Національним банком України встановлені економічні нормативи недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку. До них належать нормативи Н7, Н8, Н9, Н10 (табл. 6.3.).

Таблиця 6.3.

Нормативи кредитного ризику

Норматив	Мета	Визначення	Значення нормативу
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремих контрагентами своїх зобов'язань	визначається за співвідношенням суми всіх зобов'язань банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, визначеної банком щодо цього контрагента (групи пов'язаних контрагентів), до регулятивного капіталу банку	не більше 25%
Норматив вимог кредитного ризику (Н8)	встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів	визначається за співвідношенням суми всіх вимог кредитного ризику, визначеної банком щодо всіх контрагентів з врахуванням всіх позабалансових зобов'язань, визначеної банком щодо цих контрагентів, до регулятивного капіталу банку	не повинен перевищувати 3-кратний розмір регулятивного капіталу банку
Норматив максимального розміру кредитної гарантії та поручительства, наданої одному інсайдеру (Н9)	встановлюється з метою обмеження ризику, який виникає причас здійснення операцій з інсайдером, що може призвести до прямого або непрямого впливу на діяльність банку	розроблюється за співвідношенням суми всіх зобов'язань банку до цього інсайдера (групи пов'язаних інсайдерів) перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, визначеної банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку	не повинен перевищувати 5%
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительства, наданих інсайдерам (Н10)	встановлюється з метою обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів	розроблюється за співвідношенням сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100% суми позабалансових зобов'язань, визначеної банком щодо всіх інсайдерів та статутного капіталу банку	не повинен перевищувати 30%

Резервуванню передують класифікація активів, що є базою для визначення адекватного рівня резервів під можливі кредитні втрати. Разом із загальними резервами резерви під можливі втрати формують здатність банку протистояти збиткам. Для визначення розміру резервів потрібно враховувати кредитну історію, заставу та всі інші чинники, які впливають на ймовірність погашення кредитів.

Внутрішні способи досить різноманітні й реалізуються адекватними внутрішньобанківськими засобами менеджменту й маркетингу. Розглянемо основні.

► *Лімітування* – одна з форм захисту фінансових ризиків, яка передбачає розроблення детальної стратегічної документації, що встановлює гранично допустимий рівень ризику за кожним напрямом діяльності банку.

Як правило, банки, встановлюють ліміт, який регламентує розмір обороту по видачах кредиту за певний період (ліміт видачі). У деяких випадках встановлюється ліміт заборгованості, який регламентує заборгованість за кредитом на певну дату.

Надання кредитів за допомогою ліміту видачі здійснюється, зазвичай, шляхом відкриття кредитної лінії (характеризує оборот по видачі кредиту). Вона відкривається клієнтам зі сталою репутацією, які мають стабільний фінансовий стан. Існують різні види кредитних ліній. Вони можуть бути поновлювальні, коли кредит надається і погашається в межах встановленого ліміту, і непоновлювальні, коли після надання і погашення кредиту відносини між банком і клієнтом припиняються.

У ряді випадків питання про видачу кредитів вирішується банком кожний раз індивідуально.

► *Диверсифікація кредитних вкладень* – метод зниження ризику шляхом розподілу коштів між кількома ризиковими активами, таким чином, що підвищення ризику для одного, як правило, означає зниження ризику для іншого. Диверсифікацією кредитів називають розподіл грошових капіталів, укладених в економіку або кредитованих між різними об'єктами. Це означає розподіл кредитів між різними суб'єктами правовідносин, клієнтами

різних форм власності і галузей економіки, між різними регіонами країни тощо.

Чим більший кількості позичальників надається кредит, тим меншим буде ризик неповернення кредитів за інших рівних умов, оскільки вірогідність банкрутства багатьох позичальників значно менша, ніж кількох.

Одним із важливих засобів підвищення ефективності кредитної діяльності банку є моніторинг. Більшість науковців розглядають кредитний моніторинг як процес нагляду за поверненням кредиту, тобто лише як один з етапів кредитного процесу. Однак кредитний моніторинг – це система безперервного спостереження, оцінки і попередження негативних наслідків кредитної діяльності банків службами внутрішнього контролю банку, а також зовнішніми наглядовими органами.

Основними напрямками контролю кредитної діяльності є: дотримання кредитної політики, робота працівників кредитного відділу, цільове використання кредиту, своєчасне погашення процентів та заборгованості за кредитом, стан, ринкова вартість та ліквідність застави, відстеження змін у фінансовому стані позичальника, якість та структура кредитного портфеля банку, виявлення проблемних кредитів і заходи щодо мінімізації втрат банку, рівень ризиків кредитної діяльності.

6.4. ПОЗИЧКОВИЙ ПРОЦЕНТ ТА ЙОГО ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

Об'єктом кредиту є певна вартість, яка передається від кредитора до позичальника, характерною рисою якої є зворотність руху, пов'язана з поверненням позичальником кредиту рівноцінного еквівалента отриманих у позику ресурсів із приростом, що становить плату за їхнє користування.

Позичковий процент або процент за кредит – це плата, яку отримує кредитор від позичальника за надані

в позику гроші чи матеріальні цінності. Як і будь-яка економічна категорія, позичковий відсоток виконує функції, що відображають прояв специфічних сторін його сутності. Перелік функцій позичкового відсотка наведений у табл. 6.4.

Таблиця 6.4.

Функції позичкового відсотка

Функції	Суть функцій
Розподільча функція	Політик у тому, що прибуток, отриманий позичальником шляхом використання позичкового капіталу, розподіляється на дві частини – позичковий процент і підприємницький дохід.
Функція зберігання вартості позичкового капіталу	Перекладає ризик зменшення позичкового капіталу на позичальника.
Стимулююча функція проценту	Спонукає позичальника ефективно використовувати кошти йому в поточному користуванні коштів.
Розумовна функція	Політик у встановленні норми позичкового процента співвідношення позички та процентів кредиту, встановлення раціонального поведінки власних і позичкових коштів.
Функція міри кредиту	Процент постає як функціональна форма міри.
Функція міри доходу	Процент постає як міра боргу позичальника, яка показує, скільки грошових одиниць у будь-якій валюті він повинен сплатити за користування 100 грошовими одиницями позичкового капіталу.
Функція зберігання вартості позичкового капіталу	Процент виступає в умовах інфляції.
Функція урівноваження співвідношення позички та процентів кредиту	Позичковий відсоток сприяє рівноважному поведінкою власних і позичкових коштів.
Функція розумовної оцінки заручених банком депозитів	Зростаючи потреб суб'єктів господарювання в кредитах повинно покриватися відповідним приростом банківських депозитів як джерел кредитування. Це веде до підвищення ставок депозитного відсотка до розміру, що врівноважує зростаючі депозити і попит на них із боку банку.
Утримання ліквідності банків	Диференціальний рівень позичкового відсотка за активними операціями залежно від ліквідності капіталу привносить до відповідності попит на ринковий кредит з боку позичальників з боку ліквідності балансу банку.
Функція прихованого перерозподілу купівельної спроможності	
Перерозподіляє частину доходу між класами	
Регулює прояви ризик капіталу на макроекономічному рівні	

Для оцінки доходу від кредитування фінансисти розрізняють три основні види кредитних ставок. Вони враховують різні витрати, які позичальник повинен сплатити в процесі отримання та виплати кредиту.

► **Номінальна відсоткова ставка** - це основна плата за кредит, яка визначає платежі у відсотках від позиченої суми, які позичальник зобов'язаний сплачувати. Ставка вказується у кредитній угоді і завжди фігурує у рекламі кредитних продуктів.

Щоб зробити власні продукти більш привабливими, фінансові компанії досить часто знижують номінальну процентну ставку, переносячи її на додаткові комісії у вигляді щомісячних відсотків.

► **Ефективна процентна ставка** враховує всі прямі витрати і показує, скільки всього коштів кредитор отримає від позичальника за користування кредитом.

До прямих витрат відноситься номінальна ставка, комісія за оформлення кредиту та щомісячна комісія, якщо вони передбачені умовами угод.

Ефективна ставка не залежить від номінальної ставки та розміру авансового внеску, на неї впливають наступні чинники:

- вид кредиту;
- строк кредитування;
- періодичність платежів за кредитом.

Ефективна ставка розраховується за спеціальною формулою:

$$E = P + K / \text{борг} \cdot 12/n \quad (6.2.)$$

де, E – ефективна ставка;

P – сума нарахованих процентів;

K – сума комісій;

Борг – загальна сума заборгованості;

n – кількість платежів.

► Реальна процентна ставка – враховує всі витрати на кредит – прямі, на користь кредитора, та непрямі, на користь третіх осіб. Реальна ставка найточніше показує повну вартість запозичених коштів для позичальника.

Таблиця 6.5.

Фактори впливу на процентну ставку при кредитуванні

Фактори	Характер впливу
Кредитна ставка Номінальна	це базисна ставка рефінансування (облікова ставка НБУ), яка застосовується при кредитуванні комерційних банків. Останні встановлюють процентну ставку по кредитних операціях, як правило, вище за облікову ставку.
Операційні витрати	вартість утримання банку, зарплати працівників, на ірок та інші;
Рівень інфляції	банки несуть збитки у зв'язку зі зменшенням грошей: чим вищою рівень інфляції, тим вище процентна ставка;
Строк кредиту	рівень процентної ставки знаходиться у безпосередній залежності від строку кредиту: чим більше строк, тим вище процентна ставка. Така залежність ґрунтується двома факторами: по-перше, за строком строки кредиту вищою є ризик втрати від несплати кредиту та зменшення коштів під час інфляції; по-друге, викладення коштів довгострокового характеру, як правило, приносить відносно вищу віддачу.
Витрати по формулюванню позичкового капіталу	витрати складаються з диспозитного процента та плати за кредит, що отриманий в інших банках. Чим дорожче банку коштують ресурси, тим вищою є норма позичкового процента;
Розмір позички	зазвичай процент по більш великим кредитам повинен бути меншим, ніж по дрібним, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не знаходяться у безпосередній залежності від її величини, з абсолютної дохід банку по великим позичкам вищий, ніж по дрібним.
Попит на кредити	збільшення попиту на кредити викликає збільшення процентних ставок по них. Однак в умовах конкуренції між кредитними інститутами та банками та розширення ринків банків не можуть збільшувати цю практику;
Характер забезпечення	кожна з форм забезпечення повернення кредитів має свій рівень надійності. Банк повинен оцінити якість відповідної форми забезпечення та встановлювати процентну ставку з урахуванням цих даних. Чим вище якість застави, тим нижчою може бути процентна ставка;
Ставки банків-конкурентів	на практиці вони не дуже відрізняються, однак в окремі періоди банк може проводити спеціальну процентну політику;
Характер взаємодій між банком і позичальником	постійному клієнту, якого банк давно знає та якому довіряє, що має строківий надход або депозит з невисокою ставкою, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового процента;
Норма прибутку від операцій	якщо банківські операції приносять відносно великий зиск (на одинокій вкладеному капіталу), він повинен, то банку слід переглянути свою процентну політику в бік підвищення рівня процентних ставок;
Базисний рівень прибутковості діяльності	норма позичкового процента повинна бути вищою за норму диспозитного процента. Величина цієї різниці (маржа) використовується для покриття банківських витрат та формування прибутку.

До реальної ставки включають витрати на послуги посередництва, грошових переказів, страхування, оцінки заставного майна та складання державних документів.

Процентна ставка залежить від виду кредиту, суми кредиту, його строку, та інших умов. Крім того, процентна ставка може змінюватись як зі згоди клієнта, так і без неї, якщо це передбачено кредитним договором.

► **Фіксована ставка** – встановлюється на весь термін кредитування, не змінюється до повного погашення іпотечного кредиту. Кредити з фіксованою процентною ставкою характерні для стабільної економіки.

► **Плаваюча ставка** – переглядається через певний період і може змінюватися в залежності від ставки кредитування на міжбанківському ринку. Застосовується з метою зменшення ризику недоотримання прибутку або запобігання збитків в умовах інфляції при видачі кредитів на значні строки. У відповідності з кредитним договором процентні ставки періодично переглядаються і звичайно прив'язуються до рівня облікової ставки центрального банку та фактичного темпу інфляції.

На величину процентної ставки впливає ряд факторів, які розглянуті в табл. 6.5.

6.5. УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ БАНКУ

Непрацюючі кредити (NPLs) входять до числа найбільш системних порушень договірних відносин. Вони впливають на економіку шляхом нераціонального розподілу кредитів та зниження довіри учасників ринку, що в кінцевому підсумку уповільнює зростання економіки країни.

Згідно з класифікацією НБУ, **непрацюючий кредит (NPL)** – це актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників) або за яким боржник неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення. Це визначення відповідає рекомендаціям Міжнародного валютного фонду щодо врегулювання питань NPLs.

У вітчизняній практиці до непрацюючих кредитів відносять сумнівні та безнадійні кредити. Поряд із недіючими кредитами виділяють також поняття «**проблемні кредити**» до складу яких включають прострочені та сумнівні. Фактично до проблемних кредитів відносять усю суму прострочених платежів за кредитом.

Частка непрацюючих кредитів (NPLs) в Україні становила 48,4% на початок 2020 року. Вона залишається вкрай високою протягом останніх років, хоча поступово скорочується із 2018 року.

Висока частка NPLs – результат кредитної експансії минулих років, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищеними.

В Україні досить великий ринок NPL, який виник у результаті проведення експансіоністської кредитної політики в той час, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищені. Обсяг NPL різко зріс у 2008 році та у 2015-2017 роках внаслідок:

- девальвації національної валюти;
- спаду економіки;
- окупації частини території України;
- виведення неплатоспроможних банків з ринку та націоналізації «Приватбанку»;
- практика кредитування пов'язаних осіб, що припинили обслуговувати кредити під час кризи;
- впровадження нового підходу для визначення NPLs, тощо.

На сьогодні всі непрацюючі кредити визнані банками, рівень покриття їх резервами постійно зростає та становить приблизно 95%. Тому надалі непрацюючі кредити суттєво не впливатимуть на фінансові результати та капітал банків. Проте велика їх частка – тягар для банківського сектору, особливо для держбанків, у яких сконцентровано приблизно 75% NPL сектору (близько 45% припадає на Приватбанк) (Додаток Е, табл. Е.5, Е.6).

До основних методів, які можуть застосовуватися банками щодо повернення наданих кредитних коштів, слід віднести:

► **реабілітацію проблемної заборгованості** - розробку спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту;

► **ліквідацію проблемної заборгованості** - повернення кредиту за допомогою використання заходів правового характеру, тобто стягнення заборгованості через звернення до суду, виконання судового рішення на користь банку або банкрутство позичальника.

До оновлених (реабілітованих) проблемних кредитів належать ті проблемні кредити, до яких уже були застосовані інструменти впливу та проведено переоформлення кредитних договорів:

– **реструктуризовані кредити** - кредити, за якими змінено умови повернення, відповідно до яких позичальнику тимчасово надаються пільгові умови погашення;

– **рефінансовані кредити** - погашення взятих раніше кредитних зобов'язань шляхом оформлення нового кредиту.

Реструктуризація кредиту - це зміна істотних умов за первісним кредитним договором шляхом укладання додаткової угоди, у зв'язку з фінансовими труднощами боржника (за визначенням банку) і необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом: зміна відсоткової ставки; скасування (повністю або частково) нарахованих і несплачених боржником фінансових санкцій (штрафу, пені, неустойки); зміна графіка погашення боргу тощо.

Банківські установи використовують такі варіанти реструктуризації:

– пролонгація кредиту - це подовження строку дії кредитного договору. Позитивним моментом для позичальника є зменшення суми щомісячного платежу, а негативним - здорожчання загальної суми кредиту;

– надання банком кредитних канікул - передбачає зменшення кредитного навантаження протягом певного періоду. Кредитні канікули означають виплату позичальником

тільки відсотків за кредитом протягом деякого періоду (тіло кредиту не сплачується);

– зміна схеми погашення кредиту зазвичай - має вигляд переходу з класичної схеми погашення на ануїтетну (фіксований щомісячний платіж). При такому методі реструктуризації кредиту загальна сума переплати по кредиту буде вищою, ніж при класичній схемі погашення;

– рефінансування через третю особу - це фактично купівля заставного майна проблемного позичальника з одночасним оформленням нового кредиту на третю особу. Переведення боргу на іншого позичальника є досить складною процедурою і не кожен банк тримає її в арсеналі методів погашення проблемних кредитів;

– тимчасове зниження відсоткової кредитної ставки - це зниження розміру відсоткової ставки (у межах 1–3 пп.) на визначений термін (зазвичай на кілька місяців) за умови, що позичальник достроково погашає більшу частину кредиту або додатково надає ліквідне забезпечення. Цей метод реструктуризації не є вигідним для банку, адже він втрачає свої відсоткові доходи, тому його застосовують лише до окремих категорій позичальників (VIP-клієнтів).

До методів ліквідації проблемного кредиту банки вдаються у тих випадках, коли використання методів реструктуризації не призводить до очікуваного результату.

Ліквідація проблемної заборгованості передбачає такі методи:

– підготовку та ведення претензійно-позовної роботи - полягає у стягненні заборгованості за рахунок реалізації заставного майна або іншого майна позичальника у разі відсутності забезпечення за кредитом. Звернення стягнення на майно позичальника реалізується на підставі рішення суду;

– погашення за рахунок відшкодування страховою компанією - відбувається шляхом відшкодування вартості предмету застави, з яким стався страховий випадок;

– списання активу, якщо він став безнадійним - визнання заборгованості безнадійною має місце у тому випадку, коли така заборгованість вже не може бути повернена і її

відшкодування у банку відбувається за рахунок спеціально створеного резерву.

Безнадійна заборгованість - заборгованість, яка відповідає будь-якій із наведених нижче ознак:

- заборгованість, яка виявилася непогашеною внаслідок недостатності майна фізичної чи юридичної особи, оголошеної банкрутом у встановленому законодавством порядку, або юридичної особи, що ліквідується;

- заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку із дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажору), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

- прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, померлими або недієздатними, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення волі.

Спрямування роботи банків на зниження рівня непрацюючих кредитів, висока частка яких визначена одним із системних ризиків для фінансової стабільності України регламентується Постановою Правління НБУ №97 від 18 липня 2019 року «Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України», яка набула чинності з 25 липня 2019 року.

Положення, зокрема, визначає:

- *перелік проблемних активів* (потенційно проблемні; непрацюючі активи; стягнуте майно, що перейшло у власність банку на підставі реалізації прав заставодержателя);

- *складові процесу управління проблемними активами* (система раннього реагування; запровадження інструментів врегулювання заборгованості за непрацюючими активами; управління стягнутим майном);

- *вимоги до організаційних аспектів управління проблемними активами* (наявність трирічної стратегії та оперативного плану скорочення рівня та обсягу таких активів; створення окремого підрозділу роботи з непрацюючими активами; моніторинг ефективності процесу).

Зазначені вимоги спрямовані на створення комплексного процесу управління проблемними активами, контроль за яким має забезпечуватись радою банку.

Запровадження системи раннього реагування має забезпечити виявлення на ранньому етапі потенційно проблемних активів та управління ними. Основним інструментарієм цієї системи мають стати визначені банком індикатори раннього попередження, спрямовані на завчасне виявлення ознак потенційної проблемності боржників, а також комплекс потенційно прийнятних заходів для упередження перетворення таких активів у непрацюючі. Положення вимагає від банків розробки та запровадження спеціальних процедур та інструментів врегулювання. Вибір найбільш прийнятних із них, включаючи реструктуризацію, позасудове або судове врегулювання, залежатиме від потенційної платоспроможності боржника, а також його готовності співпрацювати з банком.

Щодо процесу управління стягнутим майном, зокрема, від банків вимагається наявність плану продажу такого майна, внутрішньобанківських процедур щодо його утримання, експлуатації, охорони та страхування від втрати/пошкодження. Документ також визначає необхідність розробки банками стратегії управління проблемними активами, яка, серед іншого, передбачатиме наявність реалістичних цільових показників скорочення рівня та обсягу як непрацюючих активів, так і стягнутого майна, що знаходиться на балансі банку, а також шляхи досягнення цих показників.

Черговим кроком у спрямуванні роботи банків на зниження рівня непрацюючих кредитів є введення в практику механізму підтримки функціонування банківської системи в цілому - **вторинного ринку NPLs**.

Якщо непрацюючі кредити залишаються на балансі банків, які не мають методики або ресурсів для реструктуризації або повернення прострочених кредитів, основна база активів боржників може непоправно погіршитися.

Враховуючи те, що український ринок NPL приносить значні прибутки для ряду інвесторів, останні регуляторні зміни

розширили ринок, що дозволило державним банкам очистити свої баланси.

Одним із найбільш ефективних способів вирішення проблеми NPLs та отримання додаткової ліквідності для банків є продаж права вимоги по кредиту третім особам. Це дозволить банкам очистити баланси та обмежить погіршення якості активів.

Відповідно до пункту 13 Постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України» від 18 липня 2019 року № 97, згідно принципу ефективності, банки повинні забезпечити скорочення рівня (у відсотках до відповідного обсягу активів) та обсягу проблемних активів (в абсолютних значеннях) з досягненням оптимального балансу між часом та обсягом повернення заборгованості за такими активами/обсягом надходжень від продажу права вимоги за такими активами відповідно до затвердженої банком стратегії управління проблемними активами.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб України (ФГВФО) здійснює управління активами ліквідованих банків та співпрацює з електронною системою аукціонів ProZorro.Sale. Такі аукціони проводяться на основі договорів між організатором відкритих торгів (аукціону) та ФГВФО. Для участі у відкритих торгах (аукціоні) потенційний покупець зобов'язаний внести гарантійний внесок у вигляді грошових коштів на рахунок організатора та/або надати електронну банківську гарантію. У разі успішного проведення аукціону та визначення переможця, банк повинен укласти відповідний договір купівлі-продажу протягом 20 (двадцяти) робочих днів із дати формування протоколу відкритих торгів (аукціону).

Відповідно до Положення щодо організації продажу активів (майна) банків, що ліквідуються, від 24 березня 2016 року, продаж активів банком може здійснюватися *пулами*. Якщо NPL або проблемні активи не були продані на першому аукціоні, банк повторно виставляє на продаж із зменшенням їх ціни реалізації, встановленої для проведення попередніх відкритих торгів, на 10 відсотків від початкової

ціни, але сумарно не більше ніж на 80 відсотків від початкової ціни.

15 квітня 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про затвердження критеріїв та умов визначення банками, в яких державі належить 75 і більше відсотків статутного капіталу, заходів з управління проблемними активами» від 15 квітня 2020 р. № 281 («Керівні принципи»). Постановою *встановлено порядок дисконтованого продажу NPLs державними банками*. До цього часу державні банки неохоче продавали NPLs зі знижками (тобто, нижче номінальної вартості

Керівними принципами передбачено наступні особливості продажу NPLs:

- продаж кредиту/відступлення права вимоги до боржника здійснюється шляхом проведення відкритого аукціону за голландською моделлю аукціону, з поступовим зниженням ціни портфеля NPL до моменту отримання пропозиції;

- покупцем NPL не може бути боржник/контрагент, кінцевий бенефіціарний власник боржника/контрагента, засталодавець, поручитель або пов'язана з ними особа;

- початковою ціною непрацюючого кредиту є його номінальна вартість. Якщо NPL не продано після проведення двох аукціонів, банк має право переоцінити вартість кредиту та встановити початкову ціну на третьому або будь-якому наступному аукціоні нижче номінальної вартості.

NPLs є надзвичайно ризикованими інвестиціями проте їх придбання в Україні може мати низку переваг, серед яких:

- ринок NPLs є досить великим та диверсифікованим – 54,1% складають корпоративні кредити і 35,3% споживчі кредити;

- багато банків не мають фінансових ресурсів для реалізації ефективних стратегій щодо повернення кредитів;

- прозоре розпорядження NPLs – іноземні інвестори можуть вийти на український ринок NPLs, купуючи активи на відкритому аукціоні через інструмент спеціального призначення (SPV);

- можливість стягнення іпотеки, застави в позасудовому порядку.

Питання для самоконтролю

1. В чому суть кредиту як економічної категорії ?
2. В чому суть кредитних ліній?
3. Які основні принципи банківського кредитування ?
4. За якими ознаками здійснюється класифікація кредитів ? Які види банківських кредитів ?
5. Які основні коефіцієнти для використовуються для оцінки кредитоспроможності позичальника ?
6. В чому відмінності гарантій та поручительств
7. Що таке споживчий кредит?
8. Які вимоги до заставленого майна ?
9. Які існують способи зниження ступеня кредитного ризику?
10. Яка методика використання дебіторських заборгованостей для застави при кредитуванні ?
11. Назвіть основні показники оцінки кредитного ризику.
12. Як використовується контокорентний кредит та овердрафт ?
13. В чому специфіка кредитування під заставу цінних паперів ?
14. Кредитування під заставу векселів. Облік векселів .
15. В які етапи здійснюється процес кредитування
16. Порядок оцінки кредитоспроможності позичальника
17. Укладання кредитної угоди .Права та обов'язки позичальника.
18. Які документи необхідні для відкриття кредитування ?
19. На які цілі забороняється надавати кредити ?
20. Які основні джерела погашення кредиту?
21. Перелічіть методи управління проблемними кредитами.

ТЕМА 7. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ВЕКСЕЛЯМИ

7.1. Функції та види векселів

7.2. Операції врахування та переврахування векселів

7.3. Кредити під заставу векселів

7.4. Авалювання та акцептування векселів

7.5. Операції банку з інкасуванням і доміциляцією векселів

7.1. ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ ВЕКСЕЛІВ

Вексель як цінний папір є важливою економічною категорією ринкової економіки. У ході свого історичного розвитку вексель перетворився на універсальний фінансовий інструмент, роль і значення якого в сучасних умовах значно зростає і є невід'ємним елементом сучасного грошового обігу.

Вексель виник у 12-13 ст. в Італії в результаті розвитку міжнародної торгівлі та банківництва. Прообразом векселя були ордери, позичкові листи, грошові розписки. Спочатку вексель використовувався для здійснення валютообмінних операцій (у буквальному перекладі слово «вексель» - *wechsel, change, exchange, cambio* - означає «розмін») та подолання незручностей і небезпеки транспортування повноцінних грошей: банкір виписував свідоцтво про отримання грошової суми, при пред'явленні якого кореспонденту банкіра за кордоном клієнт отримував кошти у місцевій валюті. Активізація товарно-грошових відносин, розвиток ярмаркової торгівлі розширили сферу застосування векселів. У XV-XVI ст. купці вже мали можливість не лише переказати кошти у місце проведення ярмарку, а й отримати кредит від банкіра шляхом виписування ним векселя без внесення реальних коштів, а також доручити банкіру отримати платіж за борговим зобов'язанням, наданим йому за продані товари. До початку XVII ст. було розроблено схему функціонування векселя, сформовано вексельні звичаї, на основі яких створюються законодавчі акти, що регулювали обіг векселів. Зокрема, перший з них - вексельний статут Болоньї - було ухвалено у 1569 р.

Поширенню векселя сприяли обмеження на стягнення процентів за кредитами, що містились у канонічних статутах та цивільному законодавстві багатьох країн середньовічної Європи. Це викликало маскування кредитних операцій під торговельні угоди, заставні операції, котрі оформлялись векселем. Із вдосконаленням тексту векселя й розвитком вексельного права сфера використання векселя розширюється, він перетворюється в універсальний кредитний, платіжний та розрахунковий документ.

До 1847 року векселі були настільки поширені в Європі, що в Німеччині прийнято вексельний статут, який регулював найважливіші аспекти обігу векселів.

Переказний вексель пройшов шлях розвитку впродовж багатьох століть і часом характеризувався великими розбіжностями навіть у країнах, пов'язаних між собою багатовіковими економічними та культурними традиціями. З метою уніфікації законодавства й усунення конфліктів законопроектів проведено кілька міжнародних конференцій, остання з яких відбулася в 1930 році в Женеві. У результаті її роботи прийнято три конвенції: Конвенція № 358, що встановлює *Уніфікований закон про переказні векселі і прості векселі*, положення якого країни-учасниці зобов'язались прийняти як національні вексельні закони; Конвенція № 359, що має на меті вирішення деяких колізій законів про переказні і прості векселі; Конвенція № 360 про гербовий збір щодо переказних і простих векселів. У відповідність до женецьких вексельних конвенцій привели своє законодавство більшість європейських та ряд інших країн світу, які формують женецьку систему вексельного права. Разом з тим у ряді країн вексельне законодавство базується на основі британського закону про векселі (*Bills of Exchange Act*) 1882 р. До них належать Великобританія, США, більшість членів Британської співдружності націй. Ще ціла низка країн не приєдналися ні до женецької, ні до британської системи вексельного права.

6 січня 2000 року набрав чинності Закон України від 6 липня 1999 року N 826-XIV «Про приєднання України до Женецької конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі».

Основним документом, що визначає умови та порядок випуску й обігу цінних паперів в Україні, є Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок», відповідно до якого вексель – це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Класифікувати векселі можна за багатьма ознаками.

За формою та способом використання векселі поділяють на *прості і переказні*. Вони існують виключно у документарній формі.

Простий вексель - вексель, який містить зобов'язання векселедавця сплатити у зазначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Переказний вексель - вексель, який містить письмовий наказ однієї особи (юридичної або фізичної) іншій особі сплатити у зазначений строк визначену суму грошей третій особі.

Видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги, за виключенням фінансових банківських векселів, векселів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та фінансових казначейських векселів.

Особливості обігу векселів в Україні, який полягає у видачі переказних та простих векселів, здійсненні операцій з векселями та виконанні вексельних зобов'язань у господарській діяльності, визначаються Законом України «Про обіг векселів в Україні».

Залежно від характеру угод, що спричинили появу векселя, розрізняють комерційні та фінансові векселі.

Комерційний (товарний, торговий) вексель з'являється в обігу в результаті реальної угоди з купівлі-продажу цінностей, виконаних робіт, наданих послуг. Це векселі, які видані на підставі товарного боргу, наданих послуг, виконаних робіт тощо. Звідси походять синоніми комерційного векселя: товарний, торговий.

Фінансовий вексель виникає внаслідок фінансової операції і засвідчує отримання грошової позики.

До фінансових векселів належать:

- фінансовий банківський вексель;
- фінансовий казначейський вексель.

Фінансовий банківський вексель - цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання банківської установи сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя.

Особливості видачі, обігу, обліку, сплати та стягнення за фінансовими банківськими векселями визначаються Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Фінансовий казначейський вексель - цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання центрального органу виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, яким оформлено заборгованість державного бюджету, сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Порядок видачі, обігу, обліку та сплати за фінансовими казначейськими векселями, що видаються центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до закону про Державний бюджет України.

Ведення реєстру фінансових векселів, виданих як електронний документ, та облік прав за ними, а також їх погашення забезпечується адміністратором системи електронного обігу фінансових векселів. Функції адміністратора системи електронного обігу фінансових векселів виконує юридична особа, право власності на корпоративні права якої належить Розрахунковому центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, створеному відповідно до Закону України «Про депозитарну систему України».

В основі видачі і комерційних, і фінансових векселів завжди є фактична угода, чи то одержання товарного (комерційного) чи грошового (банківського) кредиту. Однак, в обігу можуть з'являтися і фіктивні, безгрошові векселі, до яких належать так звані дружні, бронзові, підроблені векселі.

Підроблений вексель - це вексель, в якому міститься підроблений підпис векселедавця, або акцептанта, фальсифіковано вексельну суму чи строк погашення. Підроблення здійснюється з метою отримання коштів у банку під даний вексель.

Дружній (приятельський) вексель також не передбачає реальної кредитної операції. Він акцептується з метою надання

допомоги в отриманні кредиту під вексель неплатоспроможній особі. Як правило, обидва суб'єкти угоди акцептують векселі один на одного для того, щоб згодом отримати під них кредит у банку. Такі векселі, коли кілька суб'єктів виступають то векселедавцем (платником), то векселедержателем (покупцем), називають **зустрічними**. Однак зустрічні векселі не завжди є фіктивними (дружніми чи бронзовими), оскільки вони можуть з'являтися і в результаті реальних торговельних відносин між контрагентами.

Бронзовий (дुтий, вигаданий) вексель виписується на ім'я неіснуючої або заздалегідь неплатоспроможної особи. Метою подібної операції є отримання кредиту чи збільшення заборгованості неплатоспроможної особи для того, щоб майно банкрута залишилось у близьких йому осіб, замість того, щоб перейти у власність реальних кредиторів. На відміну від дружнього векселя, в якому особа, що його акцептувала (підписала), бере на себе вексельні зобов'язання, бронзовий вексель виникає для обману кредиторів. Проблема, однак, у тому, що, незважаючи на економічну дефектність дружніх та бронзових векселів, у них немає юридичних дефектів, оскільки підписи не фіктивні, наявні усі реквізити. Це вимагає підвищеної уваги з боку працівників банку до здійснення вексельного кредитування.

Векселі (переказні і прості) складаються в документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від підроблення, форма та порядок виготовлення яких затверджуються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України з урахуванням норм Уніфікованого закону, і не можуть бути переведені в бездокументарну форму (знерухомлені).

Фінансовий банківський вексель видається в документарній формі як електронний документ. Фінансовий казначейський вексель видається в документарній формі як паперовий або як електронний документ.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України визначає склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів та іншої інформації, що містить фінансовий банківський

вексель, виданий як електронний документ. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, визначає склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів та іншої інформації, що містить фінансовий казначейський вексель, виданий як електронний документ.

Вексель підписується:

від імені юридичних осіб - власноручно керівником та головним бухгалтером (якщо така посада передбачена штатним розписом юридичної особи) чи уповноваженими ними особами. У разі якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання на внутрішній документ юридичної особи, відповідно до якого уповноважена особа має право підписувати вексель;

від імені фізичних осіб - власноручно зазначеною фізичною особою або уповноваженою нею особою, із зазначенням індивідуального ідентифікаційного номера з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів, наданого податковим органом (крім випадків відсутності індивідуального ідентифікаційного номера в осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття індивідуального ідентифікаційного номера та офіційно повідомили про це відповідні державні органи), та даних паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця векселедавця або трасанта (серія та номер паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця, найменування органу, що видав паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця, та дата його видачі, місце проживання). У разі якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання на довіреність фізичної особи, відповідно до якої уповноважена особа має право підписувати вексель;

від імені фізичних осіб - підприємців власноручно зазначеною особою або уповноваженою нею особою, із зазначенням дати та номера запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців і даних паспорта громадянина України або паспортних документів

іноземця векселедавця або трасанта (серія та номер паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця, найменування органу, що видав паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця, та дата його видачі, місце проживання). У разі якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання на довіреність фізичної особи, відповідно до якої уповноважена особа має право підписувати вексель.

Вексель, виданий в документарній формі як електронний документ, підписується:

від імені юридичних осіб - шляхом накладення електронного цифрового підпису керівника або уповноваженої ним особи та електронного цифрового підпису головного бухгалтера (за наявності посади головного бухгалтера у штатному розписі юридичної особи) або уповноваженої ним особи, а також електронного цифрового підпису юридичної особи, спеціально призначеного для засвідчення дійсності підпису на документах;

від імені фізичних осіб або фізичних осіб - підприємців - шляхом накладення одного електронного цифрового підпису зазначеної особи або уповноваженої нею особи.

Платіж за векселем на території України здійснюється тільки в безготівковій формі.

Установи банків та органи, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, які проводять розрахунково-касове обслуговування векселедавців простих векселів, трасатів (акцептантів) за переказними векселями, виконують функції розрахункових палат.

Порядок здійснення функцій розрахункових палат визначається:

- для органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів - Кабінетом Міністрів України;
- для установ банків - Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Резиденти можуть видавати та індосувати векселі, як переказні, так і прості, в іноземній та національній валюті для розрахунків з нерезидентами за зовнішньоекономічними

договорами (контрактами) відповідно до валютного законодавства України.

Забороняється використовувати векселі як внесок до статутного фонду господарського товариства.

Банки здійснюють операції з простими та переказними векселями за умови складання векселів у документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту та заповнення їх реквізитів відповідно до вимог чинного законодавства.

Вексельне право приділяє значну увагу формальній стороні заповнення векселя. Банки здійснюють операції з переказними векселями за умови заповнення чітко визначених реквізитів, а саме:

- назви «переказний вексель» (вексельної мітки), яка включена до тексту документа і написана тією мовою, якою цей документ складений (вексель, який видається на території України і місце платежу за яким також на території України, складається державною мовою. Найменування трасанта або векселедавця, інших зобов'язаних за векселем осіб зазначається тією мовою, якою визначено офіційне найменування в їх установчих документах);

- безумовного наказу сплатити визначену суму грошей;
- найменування особи, яка має сплатити (трасат);
- строку платежу;
- місця, у якому має здійснюватися платіж;
- найменування особи, якій або за наказом якої має здійснюватися платіж;
- дати і місця видачі векселя;
- підпису особи, яка видає вексель (трасант).

У переказному векселі, який підлягає оплаті відразу після пред'явлення або у визначений строк після пред'явлення, трасант може обумовити те, що на суму, яка підлягає сплаті, нараховуватимуться відсотки. У будь-якому іншому переказному векселі така умова вважається ненаписаною.

Відсоткова ставка має зазначатися у векселі, якщо її немає, то умова вважається ненаписаною. Відсотки нараховуються від дати видачі переказного векселя, якщо не зазначена інша дата.

Банки здійснюють операції з простими векселями за умови заповнення чітко визначених реквізитів, а саме:

– назви «простий вексель» (вексельної мітки), яка включена до тексту документа і написана тією мовою, якою цей документ складено;

– безумовного зобов'язання сплатити визначену суму грошей;

– строку платежу;

– місця, у якому має бути здійснений платіж;

– найменування особи, якій або за наказом якої має здійснюватися платіж;

– дати і місця видачі простого векселя;

– підпису особи, яка видає документ (векселедавець).

– Банки здійснюють операції з векселями, виданими від імені фізичної особи, за умови зазначення додаткових реквізитів, а саме:

– прізвища, ім'я, по батькові;

– паспортних даних векселедавця-трасанта (серія та номер паспорта, найменування органу, що видав паспорт, та дата його видачі, місце проживання);

– реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім випадків відсутності реєстраційного номера облікової картки платника податків у осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку в паспорті);

– підпису, власноручно зазначеного фізичною особою або уповноваженою нею особою.

Унесення змін до тексту векселя здійснюється за ініціативою векселедержателя виключно векселедавцем (трасантом) шляхом закреслення старого реквізиту та написання нового із зазначенням дати внесення змін та підписанням. У разі зміни строку платежу за переказним векселем векселедержатель має одержати згоду (акцепт) трасата на сплату векселя відповідно до нового строку.

Якщо акцепт уже було здійснено раніше, то векселедержатель має одержати додаткову згоду акцептанта відповідно до нового строку.

Якщо векселедержатель, який погодився на внесення змін до тексту векселя, бажає зберегти відповідальність попередніх індосантів, то він має одержати їх згоду. У протилежному випадку попередні індосанти несуть відповідальність таку, як і до внесення змін.

Переказний вексель може бути виданий у двох або більше тотожних примірниках, які мають містити порядкові номери в самому тексті векселя. В іншому разі кожний з них розглядається як окремий переказний вексель. Платіж, здійснений за одним примірником векселя, звільняє від зобов'язання, навіть якщо не було обумовлено, що цей платіж анулює дію інших примірників. Однак трасат є зобов'язаним за кожним акцептованим ним і не повернутим йому примірником векселя. Фізична або юридична особа, яка надіслала один примірник векселя для акцепту, має зазначити на інших примірниках найменування тієї особи, у якої зберігається цей примірник. Ця особа зобов'язана вручити примірник законному держателю іншого примірника. Якщо ця особа відмовляється це зробити, то векселедержатель не може використати своє право регресу до тих пір, поки векселедержатель не здійснить протест про те, що:

– примірник, що надісланий для акцепту, не був вручений йому на його вимогу;

– акцепт або платіж не могли бути отримані за іншими примірниками.

Незважаючи на практично ідентичність реквізитів простого та переказного векселів, порядок їх обігу має відмінності.

Простий вексель слугує для оформлення відносин боргу за реалізовані в кредит товари (надані послуги), видані грошові кошти. У складанні простого векселя беруть участь дві особи: боржник і кредитор. Боржник (векселедавець) випишує вексель, в якому зобов'язується виплатити суму боргу у зазначений термін, підписує його і передає своєму кредитору (векселедержателю).

Коли простий вексель є свідоцтвом боргу, що також дає його власнику можливість достроково вилучити капітал, **переказний вексель (тратта)** призначений для переміщення

коштів від однієї особи до іншої. Як правило, в складанні переказного векселя беруть участь три суб'єкти:

- **кредитор (трасант , векседавець)** - особа, яка виставляє вексель з наказом здійснити платіж;
- **боржник (трасат , платник)** - особа, яка отримує наказ заплатити;
- **ремітент (векселедержатель, перший покупець векселя)** - особа, на користь якої видано вексель.

Рис. 7.1 ілюструє обіг переказного векселя.

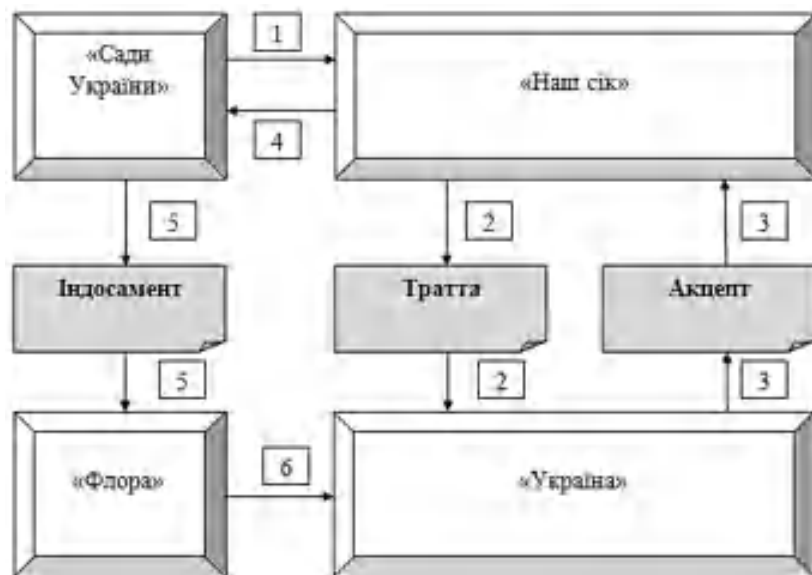

Рис. 7.1. Обіг переказного векселя з трьома учасниками

Наприклад, підприємство «Сади України» поставило партію свіжих яблук компанії «Наш сік» на суму 300 тис. грн з умовою оплати через три місяці (1). Згідно з попередньою угодою компанія «Наш сік» взяла на себе зобов'язання реалізувати фруктовий сік на таку ж суму Торговельній компанії «Україна», погодившись надати своєму контрагенту комерційний кредит строком на три місяці. У даному

прикладі компанія «Наш сік» (трасант) виписує переказний вексель (тратту) і разом з партією свіжих яблук продає його торговельній компанії (трасату) для акцептування (2).

Акцепт (від *accipere* (лат.) - приймаю) означає згоду платника оплатити вексель, прийняття ним зобов'язань за векселем. Він учиняється написом «акцептовано», «заплатчу» тощо та підписом боржника в лівому боці лицьового боку векселя, після чого **акцептант** стає основною зобов'язаною за векселем особою. Слід наголосити, що попри виняткове значення акцепту даний реквізит не належить до переліку обов'язкових. Це означає, що вексель може функціонувати і без акцепту, наприклад, коли векселедержатель упевнений у платоспроможності і порядності трасата. Проте в такому разі для реалізації своїх вимог векселедержатель не зможе скористатись силою вексельного права.

Хоч звичайно вексель подається до акцепту після його заповнення, строк подання може продовжуватись аж до настання строку оплати і навіть після нього. Акцептант має право здійснити **частковий акцепт**, тобто погодитись не на всю вексельну суму, і тоді на залишок коштів вексель вважатиметься неакцептованим.

Можливий випадок обігу переказного векселя з двома учасниками. Зокрема, трасант може призначити платником за векселем (трасатом) самого себе. Постачальник продукції також має можливість виписати вексель власному наказу, виступаючи одночасно ремітентом і трасантом. За своєю сутністю та механізмом обігу подібні векселі доволі схожі на простий вексель, однак складені у формі наказу.

Припустимо, що у нашому прикладі Торговельна компанія «Україна» акцептувала виставлений на неї вексель на повну суму і стала акцептантом. Після цього Торговельна компанія пересилає вексель назад компанії «Наш сік» (3), яка передає його підприємству «Сади України» (**ремітенту**) як покриття своєї кредиторської заборгованості (4).

Для ремітента володіння векселем передбачає кілька можливостей:

1) він може зберігати вексель у власному сейфі або в банку і при настанні строку платежу подати його трасату для оплати;

2) векселедержатель може отримати банківський кредит, переврахувавши вексель у банку до настання строку його погашення або надавши вексель банку в заставу;

3) власник векселя може розрахуватись ним зі своїм контрагентом. Для прикладу, підприємство «Сади України» замовило компанії «Флора» саджанці плодкових дерев на суму 500 тис. грн. За умовами угоди 200 тис. грн сплачуються негайно на рахунок постачальника, а 300 тис. грн компанія «Флора» погоджується отримати через три місяці, приймаючи від замовника вексель, акцептований Торговельною компанією. Для перевідступлення прав за векселем його тримач (*індосант*) учиняє на звороті векселя або приєднаному до нього аркуші передавальний напис - *індосамент* (від італ. in dosso - на хребті, у даному випадку - на звороті) на користь *індосата* і підписує його: «Замість нас заплатіть компанії «Флора. Підприємство «Сади України» (5). Підпис на індосаменті повинен бути виконаним власноручно, тоді як інші його частини можуть наноситись механічними засобами.

Останнім елементом схеми обігу переказного векселя є процедура його погашення. Останньому векселедержателю - компанії «Флора» - необхідно подати вексель до сплати в день, коли він має бути оплачений, або в один із двох наступних робочих днів (за згодою сторін строк платежу може бути пролонговано, а угода оформляється новим векселем з аналогічними умовами, в якій черговість індосантів повинна бути збережена). Дострокова оплата векселя можлива лише за згодою платника. Боржник, він же *презентат* (Торговельна компанія «Україна»), за допомогою індосаменту чи неперервного ланцюга індосаментів дізнається про нового власника векселя, впевнюється в тому, що *презентант* векселя (особа, яка подає вексель до платежу чи до акцепту) і векселедержатель є однією особою та сплачує останньому вексельну суму в грошовій формі з учиненням на звороті векселя розписки про здійснення платежу. Оплата векселя може провадитись готівкою, чеком або переказом на банківський рахунок. З моменту оплати векселя особа, що здійснила платіж, вважається вільною від зобов'язання.

Якщо боржник запропонує виплатити лише частину вексельної суми, то векселедержатель не має права відмовитись від такої пропозиції. У цьому разі у тексті векселя червоним кольором робиться помітка залишкової суми боргу.

У разі відмови або неспроможності боржника оплатити вексельну суму, використовуючи принцип солідарної відповідальності за векселем, векселедержатель може подати позов до всіх індосантів, гарантів та трасанта без урахування черговості підписів на векселі. Відповідно, коли вексель оплачується одним із індосантів, особа яка оплатила вексель, може подати позов до інших індосантів та трасанта, проте трасант не має права вимагати оплати від індосантів. Однак поданню позову проти солідарно відповідальних осіб має передувати процедура *протесту* векселя з боку векселедержателя. За умови відсутності протесту, несвоєчасного його подання, недотримання при здійсненні протесту необхідних правових норм, векселедержатель втрачає право на висунення позову до трасанта та індосантів.

Процедура протесту полягає в офіційному засвідченні факту відхилення від встановленого чинним законодавством порядку обігу векселя і настання певних правових наслідків. Існують строки давності щодо вимог за векселем. Зокрема, щодо акцептанта строк давності претензій становить три роки, до індосантів та особи, що виставила вексель, - один рік. У випадку, коли вексель було оплачено одним із індосантів, строк давності його вимог до інших солідарно відповідальних осіб становить шість місяців.

Отже, економічна сутність векселя полягає в наступному:

1. *Вексель* - це свідоцтво боргу. Право власності на вексель зумовлює право на зобов'язання, покладені в основу векселя, а вексель є символом цих зобов'язань під час надання, обігу та виконання останніх. Реалізація прав, що впливають з векселя, можлива лише по його пред'явленні, а у разі втрати векселя вимоги до боржника реалізують через складну судову процедуру.

2. *Вексель* - це грошове зобов'язання (причому, на території України платіж за таким зобов'язанням здійснюється

у безготівковій формі.). Предметом вексельного зобов'язання можуть бути лише гроші.

3. *Вексель* є абстрактним борговим зобов'язанням (незалежним від причин виникнення боргу, відносин між суб'єктами вексельної операції, часу і місця здійснення угоди), тобто властивістю векселя є відсутність будь-яких пояснень з приводу виникнення грошового боргу, а також беззаперечність (обов'язковість) здійснити платіж у визначений термін. Виникнувши на основі конкретної господарської угоди (контракту), вексель від неї відокремлюється і надалі функціонує як самостійна угода. У тексті векселя немає положень, які б пов'язували оплату векселя з виконанням умов товарної угоди. Відповідальність за векселем не залежить від матеріальної основи, тобто безпосередніх боргових зобов'язань, що спричинили появу векселя. Так, боржник за векселем зобов'язаний виплатити суму боргу будь-якому пред'явнику векселя, вказаному в тексті вексельного бланка, навіть при наявності підстав відмовитись від оплати за товарною угодою, наприклад через непоставку, недопоставку, некондиційність товару тощо і навіть якщо гроші помилково було сплачено раніше. Пред'явник векселя твердо переконаний в оплаті векселя, і його інтереси ніяк не перетинаються зі стосунками постачальника товару та його покупцем.

4. Вексель – це безумовне та беззастережне боргове зобов'язання. Вексель містить простий і нічим не обумовлений наказ або зобов'язання сплатити певну суму. Платіж вексельної суми має бути здійснений незалежно від причин виставлення векселя, навіть якщо в тексті векселя міститиметься згадка про котрийсь із документів, що лежав в основі появи векселя. Особа, що є платником за векселем, жодним чином не може ухилитись від сплати боргу чи продовжити термін використання кредиту.

5. Вексель – цінний папір на пред'явника і не може бути іменним документом. Це означає, що право на вексель передається з допомогою передавального напису індосаменту.

6. *Вексель* є письмовим документом, виписаним строго за встановленою формою і не може існувати поза письмовою формою. Тобто ні усна заява боржника при свідках про

визнання боргу, ні аналогічне визнання, записане на цифрових чи інших носіях інформації, не має сили векселя (*Quod non est in cambio, non est in mund* (лат.) - чого немає у векселі, те не існує). До втрати сили векселя призводять і порушення в заповненні його змісту. Іншими словами, все у тексті векселя, що не відповідає встановленим вимогам, вважається ненаписаним.

Перелічені ознаки векселя відрізняють його від інших боргових зобов'язань. Однак економічна сутність векселя може бути реалізована лише за наявності строгих і недвозначних регулюючих норм, котрі впорядковують відносини між суб'єктами вексельної угоди. Сукупність таких норм утворює **вексельне право**, яке має певні відмінності від цивільного права. Принципова відмінність полягає у тому, що вексельне право має *прецептивний*, тобто наставляльний, характер; ним заборонено усе, що не дозволено. Зокрема, не існує можливості тлумачення вексельного закону, скасування його настанов іншими законами, не приймаються заперечення боржника проти сплати коштів власнику векселя (виняток може бути зроблений лише у випадку, коли кредитор купував вексель з метою завдати збитків боржнику за векселем). Строгий характер вексельного права має на меті компенсувати ту простоту, з якою вексель потрапляє в обіг: на відміну від інших цінних паперів емісія векселя не передбачає процедури державної реєстрації, будь-яких вимог до емітента, окрім наявності право- чи дієздатності.

Банк може здійснювати такі операції з векселями (рис. 7.2): кредитні, торговельні, гарантійні, розрахункові, комісійні.

Під час проведення операцій з векселями банк бере на себе такі види ризиків: кредитний, ліквідності, процентний, операційний. Банки можуть включати в договори умови, які приводять до зменшення ризиків. Під час проведення кредитних, торговельних, гарантійних і розрахункових операцій банк має ретельно вивчати фінансовий стан, кредитота платоспроможність платників за векселями і зобов'язаних за векселями осіб, з якими він укладає угоди про проведення операцій.

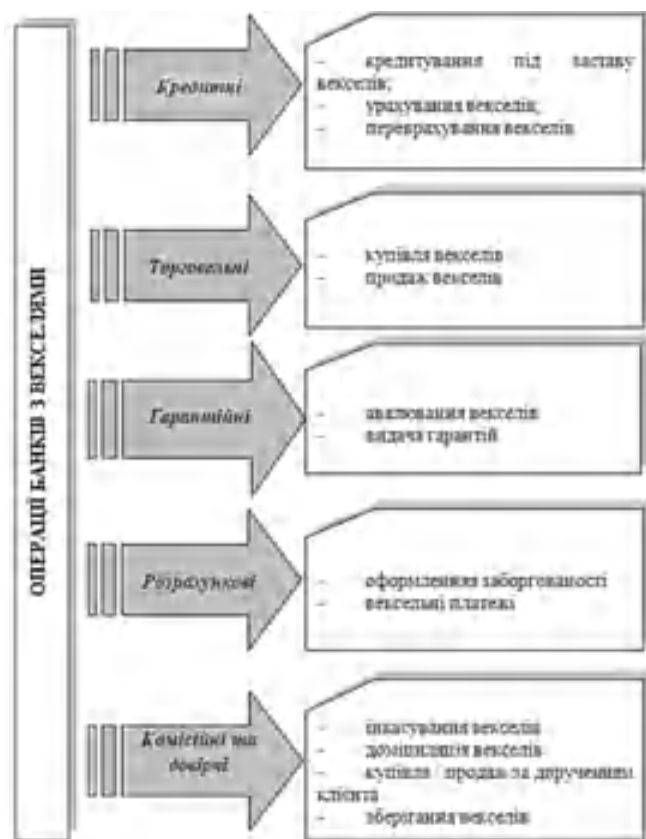

Рис. 7.2. Види операцій банків з векселями

Платіж за векселем банки здійснюють тільки в безготівковій формі. Під час одержання грошових коштів за векселями відмітка про це (розписка) здійснюється на самому векселі або на окремому аркуші паперу (алонжі). Розписки також можуть складатися під час приймання чи передавання векселів. Акти, як правило, складаються після повного або часткового виконання операції і містять інформацію про виконання/невиконання (неналежне виконання) контрагентами

своїх зобов'язань або ж виникнення в ході виконання угод (договорів) дебіторської та кредиторської заборгованості.

Якщо банк прийняв рішення про здійснення операцій з поданими векселями, то після оформлення відповідних первинних документів реєстрація руху векселів здійснюється у відповідному обліковому регістрі. Регістри аналітичного обліку призначаються для ведення хронологічних і систематичних записів за операціями з векселями. Хронологічний облік призначається для докладного опису кожного прийнятого і переданого векселя та виконаних щодо нього дій. Регістри аналітичного обліку використовуються для відображення стану і руху заборгованості за векселями в розрізі пред'явників (позичальників - щодо кредитних операцій) та/або платників за векселями.

З метою захисту прав за векселями, що перебувають у власності або в заставі банку, прав клієнтів за векселями, що є у володінні (користуванні, розпорядженні) банку у зв'язку із здійсненням відповідних операцій, банк має контролювати дотримання всіх процедурних строків, а саме: строків пред'явлення до акцепту, платежу, протесту тощо.

7.2. ОПЕРАЦІЇ ВРАХУВАННЯ ТА ПЕРЕВРАХУВАННЯ ВЕКСЕЛІВ

Урахування векселів є формою кредитування банком юридичної або фізичної особи шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним зі знижкою (дисконтом) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі.

Урахування векселів є кредитною операцією. Ураховуючи вексель, банк надає векселедержателю - пред'явнику строковий кредит. Як правило, можуть бути враховані векселі на визначений строк платежу, а саме:

- **визначено-строкові** (на певну дату);
- **дато-векселі** (у визначений строк від дати складання);
- **візо-векселі** (у визначений строк від пред'явлення).

Крім того, на них має бути дата про пред'явлення.

Векселедержатель, який має бажання пред'явити векселі до врахування, подає в банк заяву за встановленим банком зразком. До такої заяви на вимогу банку можуть додаватися інші документи, що, зокрема, характеризують фінансове становище векселедержателя, його кредитоспроможність, а також угоди, на підставі яких придбавалися векселі, тощо.

Рішення про можливість прийняття векселів до врахування (відмову у врахуванні) приймається уповноваженим органом банку або уповноваженою на це банком особою.

Урахування векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем договору про їх урахування. Договір може укладатися на певний термін (генеральна угода про врахування векселів) та/або врахування визначених векселів (окремий договір про врахування векселів).

Векселі подаються пред'явником до врахування з реєстром пред'явлених до врахування векселів, форма якого встановлюється банком, щонайменше у двох примірниках.

Векселі в реєстрах, як правило, розміщуються в порядку настання строків платежу, починаючи з найближчого. Місцеві та іногородні векселі можуть групуватися в окремі реєстри.

На самих векселях пред'явник зобов'язаний на вимогу банку виконати повний або бланковий індосамент, навіть якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника. Виняток становлять лише ті векселі, які подані для безоборотного врахування.

Під час приймання реєстрів банк перевіряє відповідність даних пред'явника реквізітам векселя. Реєстри з неправильними даними повертаються на переоформлення. Якщо векселі прийняті банком для розгляду, то пред'явнику видається розписка про одержання векселів та призначається орієнтовний термін кредитування або ж день, у який він має забрати невраховані векселі. Векселі, що не відповідають вимогам, викреслюються з реєстрів для повернення пред'явнику.

Після прийняття банком позитивного рішення про врахування всіх або окремих векселів установлюється сума дисконту та інших утримань з клієнта за кожним векселем, а з клієнтом укладається договір про врахування векселів. Невраховані векселі повертаються клієнту під розпис.

За врахованими іногородніми векселями банки, крім дисконту, мають право утримувати дамно (комісію за інкасування іногородніх векселів) і порто (поштові витрати).

Кредит у формі врахування векселів надається шляхом:

- перерахування на поточний рахунок пред'явника у строк, установлений у договорі про врахування, суми, що належить до сплати пред'явнику векселя;

- сплати кредиторської заборгованості пред'явника іншим кредиторам за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості (акт звірки заборгованості, договори про поставку продукції, товарно-транспортні накладні тощо) у межах суми, яка належить до сплати пред'явнику векселя. У цьому разі банк перераховує кошти на поточний рахунок відповідного кредитора пред'явника в порядку, установленому чинним законодавством.

У разі дострокової оплати придбаного векселя банк має право повернути платнику певну частку дисконту, що був утриманий ним під час врахування векселя. Розмір суми коштів, що повертаються, установлюється за угодою сторін.

У разі оплати векселя після закінчення строку платежу банк має право вимагати від особи, яка платить за векселем, сплатити банку крім повної суми за векселем ще й відсотки, установлені законодавством, а також витрати на опротестування, відсилання повідомлень тощо (якщо стосовно них банк пред'явив вимогу), крім випадків, за якими банк під час настання строку платежу не мав змоги своєчасно пред'явити векселі до платежу або ж платіж не міг бути здійснений платником у строк через обставини непереборної сили.

До різновидів врахування належать безоборотне врахування і врахування з реверсом, які відрізняються від звичайного врахування порядком і обсягом відповідальності векселедержателя-пред'явника.

Безоборотне врахування - різновид врахування, за якого пред'явник векселя вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється шляхом учинення пред'явником у тексті індосаменту безоборотного застереження (проставлення безоборотного індосаменту) або через передавання банку векселя пред'явником без учинення індосаменту, якщо

останній індосамент бланковий або на пред'явника. Ризик, пов'язаний з можливістю втрати підпису пред'явника, банк має компенсувати утриманням підвищеного дисконту. Також банк може вимагати від клієнта позавексельного поручительства третьої особи щодо викупу векселя у разі його несплати в строк.

Урахування з реверсом - різновид урахування, за якого пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання строку їх оплати або при настанні чи ненастанні певних обставин. Від звичайного врахування цей різновид врахування відрізняється тим, що платіж за векселем виконує не безпосередньо зобов'язана за векселем особа-платник, а пред'явник, який підписує письмове зобов'язання викупити векселі до настання строку їх оплати та/або при настанні/ненастанні певних обставин (*реверс*) і викупує вексель. За допомогою реверсу векселі відчужуються і тимчасово передаються банку.

Розглянемо схему врахування простого векселя з трьома учасниками (рис. 7.3).

Рис. 7.3. Схема врахування простого векселя з трьома учасниками

Наведена схема справедлива у тому разі, якщо векселедавець врахованого векселя і банк розташовані в одному місті. Інакше в схемі братиме участь ще один банк, розташований за місцем розташування векселедавця (банк-пред'явник). Це не змінює суті відносин між векселедавцем, векселедержателем та враховуючим банком, проте призводить до подорожчання операції, яке пов'язане з:

- 1) необхідністю доставки (пересилання) враховуючим банком векселя в інше місто банку-пред'явнику (витрати «порто»);
- 2) витратами на оплату переказу суми, отриманої при погашенні векселя (витрати «дамно»);
- 3) комісійною винагородою банку-пред'явнику.

Як правило, такі додаткові витрати відразу враховують у сумі дисконту, з яким враховуючий банк приймає вексель.

Розглянемо схему врахування простого векселя з чотирма учасниками (рис. 7.4).

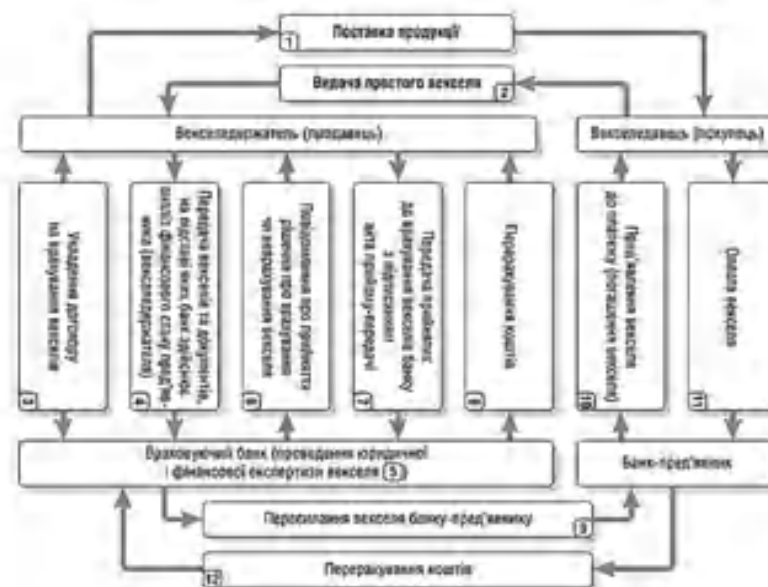

Рис. 7.4. Схема врахування простого векселя з чотирма учасниками

Учасниками операції врахування переказного векселя будуть мінімум чотири суб'єкти: підприємство-покупець продукції (векселедавець), підприємство-продавець продукції (перший векселедержатель), підприємство-боржник векселедавця (акцептант) і враховуючий банк.

Розглянемо схему врахування переказного векселя з чотирма учасниками (рис. 7.5).

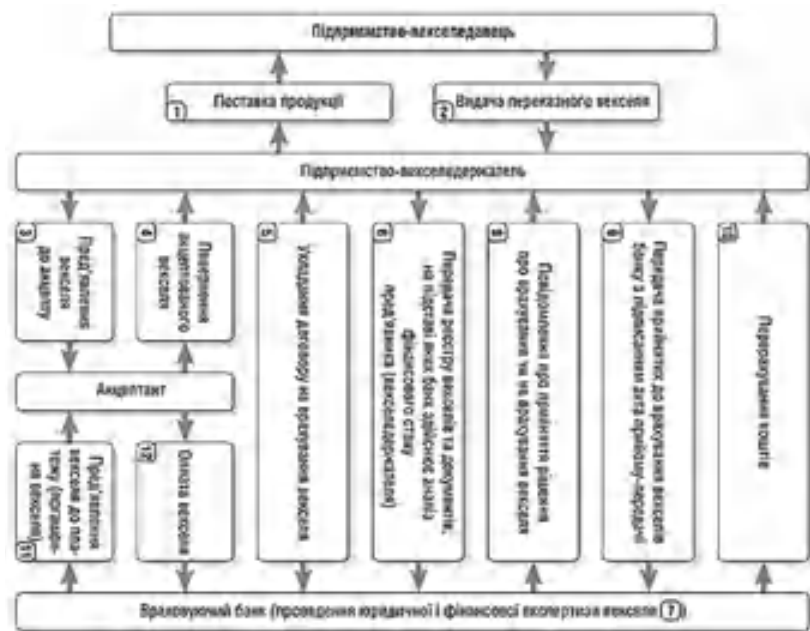

Рис. 7.5. Схема врахування переказного векселя з чотирма учасниками

Якщо акцептант (платник) перебуває в іншому місті, ніж враховуючий банк, то додається, як і у випадку з простим векселем, ще один учасник — банк-пред'явник. У загальному випадку вексель, перш ніж буде врахований у банку, може використовуватися серед необмеженого кола осіб, які виступають як індосанти.

Наявність безоборотних застережень, зроблених проміжними індосантами, не є перешкодою для врахування такого векселя. Але підпис останнього векселедержателя, що пред'явив вексель до врахування, не повинен містити безоборотне застереження.

Векселі, що не оплачені в строк, з метою використання права регресу можуть бути опротестовані.

Проте банк і без протесту зберігає право:

- вимоги - за простими векселями, на яких усі індосаменти безоборотні;

- регресу - за такими векселями:

- за якими векселедавець, трасант або всі індосанти обумовили, що протест не вимагатиметься шляхом застереження «обіг без витрат», «без протесту» або іншого рівнозначного напису;

- за якими проти платника порушено справу про банкрутство або цього платника визнано банкрутом незалежно від того, чи акцептував він вексель, чи ні, а також у разі визнання банкрутом трасанта за векселем, що не підлягає акцепту.

Якщо до банку надійшов платіж за векселем, який переданий нотаріусу для опротестування і ще не повернений банку, то останній передає лист нотаріусу про повернення векселя банку без вимоги про оплату.

Векселі, що перебувають у портфелі комерційного банку, є надійною і ліквідною статтею його активу. Це дає змогу направляти на формування даних активів найбільш схильні до несподіваного вилучення зобов'язання банку, наприклад кошти на поточних рахунках клієнтів, і використовувати вексельний портфель як «вторинні резерви». У разі потреби у ліквідності банк може рефінансуватись в інших комерційних банках, а також у центральному банку у формі переврахування векселів, іншими словами - врахування уже врахованих банком векселів.

7.3. КРЕДИТИ ПІД ЗАСТАВУ ВЕКСЕЛІВ

Надання банком кредитів під заставу векселів є кредитною операцією і здійснюється на загальних принципах банківського кредитування. При кредитуванні під заставу векселів позичальник не переводить вексель банку (на відміну від облікового кредиту), а лише віддає його під заставу на певний строк, зберігаючи всі права векселедержателя (право власності на вексель може перейти лише у разі непогашення позики). Ще одна відмінність між цими формами вексельного кредиту полягає в тому, що якщо при обліковому кредиті позичальник і той, хто повертає кошти, є різними особами, то при кредитуванні під заставу векселів погашення позики здійснюється самим позичальником.

Особливістю цього виду кредитування є порядок надання, зберігання та реалізації застави, якою є векселі. Під забезпечення кредиту приймаються векселі, що видані лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Банк приймає векселі в заставу на підставі укладеного з векселедержателем-позичальником договору про заставу, у якому також встановлюється місце зберігання заставлених векселів.

Кредити під заставу векселів можуть надаватись у вигляді:

- **строкових кредитів**, тобто позик, дата погашення яких зафіксована за домовленістю з позичальником;
- **кредитів до запитання** (онкольних кредитів), коли строк погашення не вказується або встановлюється термін до настання строку погашення векселів із застави.

Строкові позички під заставу векселів, як правило, є разовими. Банк аналізує юридичну й економічну надійність векселя і при позитивному висновку укладає з позичальником кредитну угоду та договір застави векселів. Строк кредиту встановлюється відповідно до терміну погашення векселя (векселів). Кредит надається в розмірі 60 - 90 % номінальної суми векселя; заборгованість за позикою обліковується на простому кредитному рахунку.

Онкольні кредити під заставу векселів призначені для задоволення постійної потреби клієнтів в обігових коштах. Надання вексельного онколю, облік заборгованості, її погашення здійснюються за допомогою спеціального позичкового рахунку, котрий є аналогом контокоренту. Цей рахунок є рахунком до запитання, що надає банкові право у будь-який момент вимагати від клієнта повного чи часткового погашення кредиту або внесення додаткового забезпечення векселями.

Порядок надання позики, вимоги до надійності векселів, ведення бухгалтерського обліку, хронологічних і синтетичних записів при кредитуванні під заставу векселів у формі спеціального позичкового рахунку багато в чому аналогічні тим, що провадяться при операції врахування. Звичайно в заставу приймаються векселі, строк платежу за якими є тривалішим, ніж термін дії позики.

Для отримання кредиту зі спеціального позичкового рахунку клієнт подає в банк стандартний пакет документів, а також векселі, котрі призначені для передання в заставу. Векселі подаються пред'явником у заставу з реєстром пред'явлених у заставу векселів, щонайменше у двох примірниках. Приймаючи реєстри, банк перевіряє відповідність даних пред'явника даним реквізитів векселів. Реєстри з неправильними даними повертаються на переоформлення.

На векселях пред'явник може виконати заставний, повний або бланковий індосамент, індосамент на пред'явника. Вид індосаменту встановлюється договором про заставу.

За заставним індосаментом банку передаються такі права:

- на пред'явлення до платежу та одержання платежу за векселем;
- на здійснення протесту в разі неоплати чи часткової оплати векселя;
- на звернення з позовом про стягнення належної суми платежу до зобов'язаних за векселем осіб.

Якщо векселі прийняті банком до розгляду, то пред'явнику видається розписка про одержання векселів. Остаточне рішення щодо прийняття в заставу конкретних векселів банк приймає на підставі проведеного аналізу цих векселів і доводить до відома позичальника.

Банк і клієнт укладають кредитну угоду, в якій міститься низка умов, що є обов'язковими для позичальника. У кредитній угоді визначається:

- 1) ліміт кредиту (кредитна лінія);
- 2) граничне співвідношення між забезпеченням (загальної номінальної суми векселів) і можливою заборгованістю у межах 60 - 90 % від загальної суми векселів;
- 3) розмір процентів за кредит і комісію на користь банку;
- 4) право банку підвищувати на свій розсуд, але з попередженням клієнта, розмір процентів і комісії;
- 5) право банку закрити рахунок і вимагати в будь-який час повного чи часткового погашення заборгованості або надання додаткового забезпечення;
- 6) право банку обертати на погашення боргу суми, що надходять для оплати прийнятих у заставу векселів;
- 7) право банку погашати заборгованість клієнта із сум, що належать клієнту і перебувають у банку на інших рахунках клієнта;
- 8) право банку дозволяти клієнту з його ініціативи замінити одні векселі до строку їх оплати іншими;
- 9) місце зберігання векселів, переданих у заставу.

Розмір плати за кредит, частки банківського кредиту в номінальній вартості забезпечення визначаються банком залежно від кредитоспроможності позичальника та надійності наданих у заставу векселів.

Векселі, що застосовуються як застава, можуть передаватися на зберігання банку, державному чи приватному нотаріусу. Банк заінтересований, щоб заставлені векселі зберігалися саме у нього.

Банк відкриває позичальнику особовий рахунок для запису:

- а) суми отриманої позики;
- б) нарахованих банком процентів за рахунком, комісії та інших витрат;
- в) усіх грошових сум, що надходять для погашення кредиту;
- г) сум векселів, що надходять на забезпечення і виключаються із забезпечення у разі їх оплати або заміни новими.

Активно - пасивний характер спеціального позичкового (контокорентного) рахунку, з якого надається вексельний онколь, передбачає можливість виникнення як дебетового, так і кредитового сальдо. На кредитові залишки банк періодично здійснює нарахування процентів у розмірі, що сплачується ним за зберігання коштів на поточних рахунках або ж перераховує кредитові залишки на основний поточний рахунок позичальника. Порядок нарахування процентів за спеціальним поточним рахунком аналогічний розрахунку процентних платежів за контокорентним кредитом.

Погашення кредиту під заставу векселів може здійснюватися шляхом перерахування коштів за розпорядженням позичальника з його поточного рахунку (після чого йому повертають векселі) або зарахуванням безпосередньо на спеціальний позичковий рахунок платежів, котрі надійшли від векселедавців за векселями, що були передані в заставу (якщо позичальник не має змоги погасити заборгованість іншим чином).

У разі одержання банком платежу за векселем до настання строку погашення заборгованості за кредитом банк може зарахувати суму платежу як виконання позичальником його зобов'язання, якщо це передбачено угодою сторін. Різниця між сумою платежу за векселем і заборгованістю, якщо така виявиться, підлягає поверненню позичальнику.

Звернення стягнення на заставлені векселі в разі неналежного виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитом банк здійснює в порядку, передбаченому договором про заставу та чинним законодавством.

Звернення банком стягнення на заставлені векселі може бути здійснене шляхом:

- пред'явлення векселя до платежу зобов'язаній особі, якщо вексель одержаний за заставним або передатним індосаментом;
- продажу, якщо вексель одержаний за передатним індосаментом.

Кредитування під заставу векселів є досить привабливим для підприємств, що інтенсивно використовують векселі у своїй господарській діяльності й володіють значним

вексельним портфелем. Особливо зручним для суб'єктів господарської діяльності є вексельний онколь. Прийнятність даної форми кредитування пов'язана з її високою еластичністю, що дає змогу позичальнику оперативно отримувати кошти за рахунок банківського кредиту, уникаючи тривалої процедури оцінки кредитоспроможності, яка передбачена, наприклад, при обліковому кредиті. Крім цього, позичальник сплачує проценти лише за фактичний термін користування кредитом, на відміну від облікового кредиту, при якому клієнт часто змушений погоджуватись на строки, що перевищують реальну потребу в позиці.

7.4. АВАЛЮВАННЯ ТА АКЦЕПТУВАННЯ ВЕКСЕЛІВ

Гарантійні операції – це операції, що супроводжуються взяттям підприємством зобов'язань платежу за вексями з умовою відкладання, тобто оплатити векселі за настання певних обставин і в обумовлений термін.

Гарантійні операції підвищують зручність вексельних розрахунків клієнтів банку, а також є джерелом комісійних доходів банку без незначного ризику.

Функціонування комерційного кредиту і вексельного обігу можливе лише за наявності впевненості кредитора в оплаті боржником поставленої продукції (наданих послуг). Часто гарантії боржника, навіть такої, що спирається на силу вексельного права, виявляється недостатньо, і тоді відповідальність за невиконання боржником своїх зобов'язань може взяти на себе третя особа, відома своєю платоспроможністю у формі гарантії, поручництва.

Найбільш прийнятними вважаються гарантії солідних комерційних банків. Надання банківської гарантії як забезпечення оплати векселів є формою кредитування клієнта, що здійснюється згідно з загальними принципами банківського кредитування. Вексельні гарантії комерційних банків можуть мати явний або прихований вигляд. В явному вигляді видається аваль. Прихований вигляд мають учинені у

формі окремої гарантії платежу (гарантійні листи), надписи банку на векселі як однієї із зобов'язаних за векселем осіб, але не аваліста.

Аваль – це вексельне поручительство, за яким особа (аваліст), яка його здійснює, бере на себе відповідальність перед власником векселя за виконання зобов'язаною за векселем особою (векседавцем, акцептантом або індосантом) зобов'язань щодо оплати цього векселя.

Аваль виражається словами «важати за аваль» або будь-яким іншим рівнозначним формулюванням, оформляється на векселі або на додатковому аркуші (алонжі), підписується авалістом із зазначенням місця видачі. Для авалю достатньо одного лише підпису, поставленого авалістом на лицьовому боці переказного векселя, якщо тільки цей підпис не поставлений платником або векседавцем.

Алонж - аркуш паперу, що додається до векселя для додаткових індосаментів (передатних записів), якщо на зворотному боці векселя вони не вміщуються. Перший передатний запис на алонжі робиться впоперек з'єднання векселя і додаткового аркуша, тобто таким чином, щоб він починався на векселі й закінчувався на алонжі. На алонжі можна також оформляти аваль;

В авалі банку має зазначатися, за кого він виданий. Якщо такої вказівки немає, то він вважається виданим за векседавця (трассанта).

Платіж за векселем банк може забезпечити авалем повністю або в частині його суми. Аваль може бути виданий у будь-який час (складання, видача, будь-який інший етап обігу векселя).

Авалювання - оформлення юридичною або фізичною особою авалю за векселем, тобто прийняття зобов'язання оплатити вексель повністю або частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб у разі неоплати векселя платником у строк або, якщо немає змоги одержати платіж за векселем у строк.

Аваліст - юридична або фізична особа, яка гарантує оплату векселя;

Здійснюючи платіж за векселем, банк, який його авалював, набуває прав, що впливають з векселя, проти

особи, зобов'язання якої він забезпечив, і проти тих осіб, які зобов'язані перед останньою особою за переказним векселем, а також відповідає так само, як і та особа, зобов'язання якої він забезпечив.

Юридична або фізична особа, яка бажає пред'явити вексель до авалювання, подає до банку заяву, зразок якої встановлює банк.

Авалювання векселів банк здійснює на підставі укладеного з позичальником договору про авалювання, який може укладатися на певний термін (генеральна угода про авалювання), та/або авалювання визначених векселів (окремий договір про авалювання).

Векселі подаються в банк для авалювання пред'явником - позичальником або іншою особою (векселедержателем) разом із реєстром пред'явлених до авалювання векселів не менше ніж у двох примірниках.

Векселі в реєстрі, як правило, розташовуються в порядку настання строків платежу, починаючи з найближчого.

Під час прийняття реєстру банк перевіряє відповідність даних пред'явника і реквізитів векселів. Реєстр з неправильними даними повертається пред'явнику - позичальнику або іншій особі (векселедержателю) для переоформлення.

Якщо банк приймає вексель до розгляду, то пред'явнику надається розписка про одержання векселя (зокрема, вона може вчинятися на копії реєстру) та призначається день, у який пред'явник має з'явитися за векселем.

Прийнявши позитивне рішення про авалювання всіх або окремих векселів, банк на кожному реєстрі розраховує суму нарахувань, які має сплатити позичальник, а з останнім укладає договір про авалювання, якщо він до цього ще не був укладений.

Авальовані та неавальовані векселі банк повертає представнику пред'явника під розпис на реєстрах. Порядок оплати послуги авалювання здійснюється згідно з умовами договору про авалювання. Крім того, за іногородніми векселями банки мають право утримувати дамно і порто.

Банк також має право утримувати з позичальника комісію за зобов'язання надати авальний кредит.

Розрахунок загальної суми винагород банку за авальований вексель може здійснюватися за формулою:

$$K = S \left(1 + \frac{\partial^2 i}{100n} \right) \left(\frac{\partial^3 j}{100n} + v + g \right) + p,$$

де K - загальна сума винагороди банку за надання авального кредиту;

S - номінальна сума векселя;

i - процентна ставка, за якою нараховуються проценти на номінальну суму векселя;

j - процентна ставка, за якою нараховуються проценти за авальний кредит;

v - процентна ставка, за якою нараховується комісія;

g - процентна ставка, за якою нараховується дамно;

p - сума порто;

n - кількість днів року;

d^2 - кількість днів від дня, з якого нараховуються проценти на номінальну суму векселя, до дня платежу за векселем;

d^3 - кількість днів від дня авалювання до дня закінчення строку кредиту за векселем.

Банк зобов'язаний оплачувати вексель тільки в тій сумі, на яку він дав аваль. Також банк має право сплатити векселедержателю відсотки і пеню на повну суму векселя, витрати на опротестування, відсилення повідомлень та інші витрати, якщо вимога про ці витрати пред'явлена банку векселедержателем або надписувачем, який оплатив вексель у порядку регресу.

Банк не зобов'язаний відшкодовувати векселедержателю (надписувачу) витрати на опротестування, якщо векседавець (трасант) зняв із себе відповідальність за будь-які витрати (зокрема, застереженнями «оборот без витрат», «без протесту» або іншими рівнозначними).

Банк зобов'язаний платити за авальованим ним векселем у таких випадках:

– якщо була відмова платника від платежу або акцепту - проти пред'явлення опротестованого в неплатежі або неакцепті векселя;

– якщо трасат припинив платежі незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні або в разі безрезультатного звернення стягнення на його майно - проти пред'явлення опротестованого векселя;

– у разі визнання трасата банкрутом незалежно від того, здійснив він акцепт чи ні або в разі визнання банкрутом трасанта за векселем, який не підлягає акцепту, - проти рішення суду про визнання банкрутом.

Якщо аваль наданий за акцептанта або векседавця простого векселя, то для звернення вимоги до банку-аваліста здійснення протесту не обов'язкове. Банк може вимагати від векселедержателя належних доказів того, що він звертався з вимогою про платіж або акцепт, але в цьому було відмовлено.

Якщо з вимогою про платіж до банку звертається не останній векселедержатель, а надписувач, який придбав вексель за регресом, то в цьому разі банк відповідає лише перед тим із надписувачів, який вчинив свій підпис після позичальника.

Зобов'язання банку як аваліста припиняється в разі оплати ним векселя.

Відповідальність банку як аваліста припиняється в разі:

- оплати векселя платником;
- оплати векселя особою, яка вчинила свій підпис раніше позичальника;
- закінчення строку позовної давності проти банку-аваліста.

Гроші за авальованим і прийнятим банком до сплати векселем банк у строки, визначені законодавством для переказу грошей, перераховує на поточний рахунок векселедержателя або надписувача, який оплатив вексель у порядку регресу.

Особа, яка одержала платіж, має надати банку розписку про це. Після оплати векселя банк-аваліст набуває права регресної вимоги проти особи, за яку він надав аваль, а також проти всіх осіб, зобов'язаних перед цією особою, як солідарних боржників.

Механізм авальовання векселя у загальному вигляді представлено на рис. 7.6.

Рис. 7.6. Механізм здійснення операції авальовання векселя

У міжнародній торгівлі, де наявність гарантії оплати особливо велика, значного поширення набули **акцептні операції** комерційних банків. Вони полягають у тому, що банк гарантує оплату своїм клієнтом поставленої продукції (виконаних робіт) шляхом акцептування замість нього переказного векселя. У результаті виникають так звані **банківські акцепти** (*banker's acceptance*) - акцептовані векселі, які здатні обертатись на грошовому ринку. Через свою високу ліквідність та надійність банківські акцепти виступають як міжнародний платіжний засіб, адже завдяки наявності подвійної гарантії оплати - імпортера, який надає кошти на оплату векселя, і банку, котрий гарантує і здійснює безпосередній платіж, - їх охоче приймають в оплату експортери продукції; крім цього, під

банківський акцепт легко рефінансуватись, бо на грошовому ринку існує попит на дані інструменти.

Акцепт векселя - напис платника на переказному векселі (тратті) про згоду на оплату.

Акцептант векселя - юридична або фізична особа, яка акцептує (підписує) вексель (тратту), беручи на себе зобов'язання здійснити платіж за переказним векселем під час настання строку платежу.

Трасант відповідає за акцепт і за платіж. Він може зняти з себе відповідальність за акцепт, будь-яка умова, за якою він знімає з себе відповідальність за платіж, вважається ненаписаною.

Через свою високу ліквідність та надійність банківські акцепти виступають як міжнародний платіжний засіб, адже завдяки наявності подвійної гарантії оплати - імпортера, який надає кошти на оплату векселя, і банку, котрий гарантує і здійснює безпосередній платіж, - їх охоче приймають в оплату експортери продукції; крім цього, під банківський акцепт легко рефінансуватись, бо на грошовому ринку існує попит на дані інструменти.

На відміну від облікового кредиту, який надається векселедержателю, акцептний кредит видається векселедавцю (боржнику за векселем). Загальний порядок здійснення акцептної операції проілюстровано на рис. 7.7.

Для того щоб експортер мав упевненість у тому, що банк імпортера акцептує тратту, звичайно контрактом передбачається відкриття імпортером безвідзивного акредитиву на користь постачальника. Банк імпортера в акредитивному листі зобов'язується акцептувати тратту після її пред'явлення. Отже, ризики експортера, який формально надає комерційний кредит імпортеру, перекладаються на банк-акцептант. У ряді випадків при здійсненні зовнішньоекономічних операцій з використанням банківського акцепту експортер може, не відсилаючи тратту для акцептування, відразу врахувати її у своєму банку, а вже останній передає вексель у банк-акцептант. Витрати експортера на врахування звичайно компенсуються імпортером.

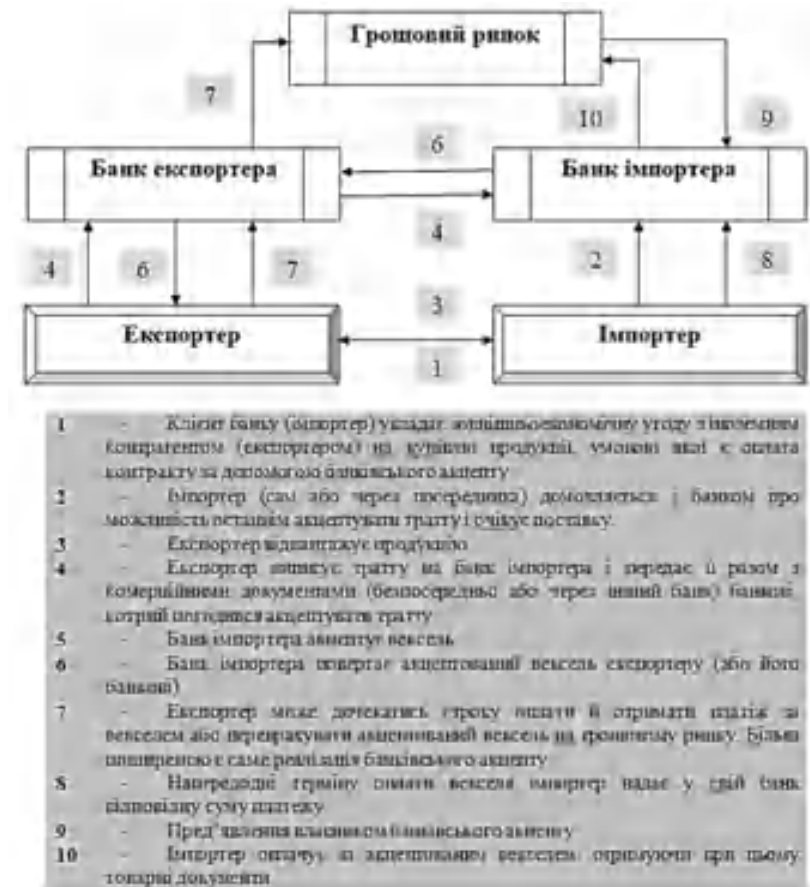

Рис. 7.7. Порядок здійснення акцептного кредитування

Для зниження ризику акцептної операції банки надають перевагу акцептуванню товарних векселів, намагаються дотримуватись відповідності термінів погашення векселя строкам виконання контракту, здійснювати контроль за товарно-грошовими потоками. Знижує ризик банку і поєднання акцепту з рамбурсуванням - відшкодуванням клієнтом суми платежу до настання строку платежу за банківським акцептом (звичайно за один - три дні залежно від репутації клієнта).

Для отримання такого відшкодування банки, як правило, утримують товарні документи до внесення клієнтом суми покриття. З цією ж метою банк перевіряє кредитоспроможність клієнта, оформлення угоди строковим зобов'язанням (простим векселем) і навіть може вимагатися ліквідне забезпечення у формі цінних паперів, банківської гарантії тощо.

Поширеною формою акцептної операції комерційних банків є акцептно-рамбурсний кредит. Він застосовується у міжнародних операціях, особливо тоді, коли валюта платежу за контрактом не збігається з валютами країн - суб'єктів угоди.

На відміну від попереднього прикладу, коли банк-акцептант здійснював непокрите трасування векселя (покриття надходило в банк напередодні строку платежу), акцептно-рамбурсний кредит є різновидом покритого кредиту. Він супроводжується відкриттям безвідзивного акредитиву і забезпечений товарними документами.

Порядок здійснення операції приблизно такий. Імпортер дає доручення банку, з яким є домовленість про акцептування тратт, відкрити акредитив на користь експортера. Після отримання від експортера товарних документів замість акцептованого векселя, банк-акцептант списує суму платежу за векселем та комісії з кореспондентського рахунку банку-імпортера. У разі, коли банк-акцептант і банк імпортера не мають кореспондентських відносин, у здійсненні угоди може брати участь третя особа - банк-комісіонер. При цьому банк-акцептант списує кошти з кореспондентського рахунку комісіонера, а той дебетує кореспондентський рахунок банку імпортера. В обох випадках імпортер вносить суму платежу у свій банк напередодні терміну оплати векселя.

Винагорода банку за здійснення акцептної операції складається з комісійної винагороди, яка сплачується клієнтом відразу ж після досягнення домовленості про акцептування і не повертається навіть у випадку невикористання права на акцепт (витрати імпортера, крім комісії банку, як правило, включають ще й відшкодування експортеру витрат за врахування векселя). Додаткові доходи від здійснення акцептної операції банк-акцептант може отримати за допомогою врахування акцептованого ним векселя, а також депонування банківського акцепту за дорученням його держателя.

Акцепт переказного векселя оформляється як надпис на векселі, зокрема, «акцептований», «прийнятий до платежу» або інший рівнозначний напис. Достатнім для акцепту є один лише підпис трасата на лицьовому боці векселя. Акцепт набуває сили після передавання векселя або після повідомлення про акцепт, зробленого трасатом у письмовій формі векселедержателю або одному з надписувачів векселя. В останньому випадку трасат відповідає згідно з умовами свого акцепту тільки перед тією особою, якій він відіслав або вручив таке повідомлення.

Якщо тратта підлягає оплаті у визначений строк після пред'явлення і акцептант не зазначає дати акцепту, то векселедержатель може здійснити протест у недатованні акцепту. У такому разі дата протесту вважатиметься датою пред'явлення до акцепту. Якщо протесту немає, то недатований акцепт вважається відносно до акцептанта вчиненим в останній день строку, передбаченого для пред'явлення до акцепту. Реєстрація виданих банком простих і переказних векселів і акцептованих тратт здійснюється у відповідному журналі.

У разі передавання боржником кредитором векселя за зобов'язанням, на підставі якого виданий вексель, настають такі правові наслідки: зобов'язання припиняється, якщо боржник є векседавцем простого векселя або акцептантом тратти, а кредитор - першим векселедержателем простого векселя або трасантом акцептованої тратти, і якщо немає права регресу проти боржника щодо зобов'язання, на підставі якого виданий вексель. Якщо в платежі відмовлено, то позов може бути заявлений лише за векселем.

У відносинах між боржником і його безпосереднім кредитором або правонаступником останнього умови векселя (текст і реквізити векселя) можуть бути змінені або доповнені будь-якою іншою письмовою угодою сторін, укладеною як частина тієї самої угоди, за винятком того, що права законного векселедержателя не порушуються жодними обмеженнями, що впливають з окремої письмової угоди, якщо він не був інформований про це обмеження під час одержання векселя.

Як видно з наведених прикладів, акцептна операція за своєю економічною суттю є гібридом гарантійної

(забалансової) послуги та послуги кредитного характеру. Коли банк акцептує тратту і цим гарантує оплату контракту платником, фактично кредит у вигляді відстрочення платежу надається експортером імпортеру, а з боку банку, по суті, має місце гарантійна послуга. І хоч де-юре акцептна операція не має ознак гарантії чи поручительства, де-факто такою є: банк-акцептант відповідає перед пред'явником за прямою вимогою, а його клієнт - за регресивною. Відмінність акцептної операції від авальовання, крім форми, полягає у тому, що банк мусить сплатити суму векселя в будь-якому випадку, тоді як при авалі - лише при невиконанні клієнтом своїх зобов'язань.

Однак акцептна операція може перерости у кредитну за умови врахування банком акцептованого ним векселя, або внесення клієнтом чи за його дорученням покриття (акцептно-рамбурсний кредит). У таких випадках банк, крім комісії, стягує ще й проценти.

Акцептний кредит призначений для покриття потреби в обігових коштах і не може використовуватись для інвестиційних цілей.

У випадку, коли сума контракту або/ї ризики надто значні, акцептний кредит може надаватись у формі консорціумного кредитування. Серед членів банківського консорціуму назначають головний банк, якого наділяють повноваженнями в плані організації угоди, за що йому сплачується додаткова комісія.

7.5. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ІНКАСУВАННЯ ТА ДОМІЦІЛЯЦІЇ ВЕКСЕЛІВ

Банківська операція з інкасування векселів, що належить до комісійних операцій, разом із супровідними документами (рахунками, транспортними документами, товаророзпорядчими документами або іншими подібними документами) полягає в здійсненні банком за дорученням комітента (векселедержателя) операцій з вексями і супровідними документами на підставі одержаних від комітента інструкцій з метою одержання платежу та/або

акцепту за вексями, передавання векселів і супровідних документів проти платежу та/або акцепту, передавання векселів і супровідних документів на інших умовах.

Інкасування (інкасо) векселя - здійснення банком за дорученням векселедержателя операції з векселем з метою одержання платежу.

Інкасування векселів разом із супровідними документами здійснюється за двома видами: чисте інкасо та документарне інкасо.

Інкасо документарне - інкасування векселів із супровідними документами.

Інкасо чисте - інкасування векселів без супровідних документів.

Сторонами операції з інкасування є: комітент (принципал), банк-ремітент, інкасувальний банк, банк-пред'явник та платник, якому має бути зроблене пред'явлення векселів та супровідних документів згідно з дорученням на інкасування.

Комітент - юридична або фізична особа, яка доручає банку здійснити операцію з векселем на підставі укладеної угоди з банком.

Банк-ремітент - банк, якому комітент доручив операцію з інкасування векселя.

Банк-пред'явник (інкасувальний банк) - банк, який здійснює пред'явлення векселів платнику.

Здійснюючи інкасування, банк не бере на себе жодної відповідальності за форму, повноту, точність, справжність, підробку, юридичне значення будь-яких документів, так само як і за загальні та/або окремі умови, вказані в документах. Банк також не несе жодної відповідальності за відповідність даних, що зазначені в дорученні на інкасування, умовам договору між принципалом і платником. Він не відповідає за неплатоспроможність, недбалість, неправомірну поведінку, помилку або невиконання іншого банку чи платника, або ж нотаріуса при протесті, а також за затримку, втрату або знищення документів під час їх пересилання або під час їх перебування у володінні інших осіб.

Чисте і документарне інкасо векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем договору про інкасування.

Банк має право укладати договір щодо:

- прийняття простих і переказних векселів для пред'явлення платникам у разі настання за ними строку платежу для одержання платежу та вчинення за ними протесту - у разі неплатежу або часткового платежу;
- прийняття переказних векселів для пред'явлення до акцепту і простих векселів зі строком платежу у визначений строк від пред'явлення для проставлення дати пред'явлення та здійснення за ними протесту - у разі неакцепту, часткового акцепту, умовного акцепту або недатованого акцепту;
- прийняття опротестованих векселів для їх пред'явлення до платежу зазначеним у дорученнях на інкасування особам (за винятком судового порядку);
- прийняття копії векселя для затребування оригіналу векселя, який є у зберігача;
- прийняття примірника переказного векселя для затребування іншого (акцептованого) його примірника, який є у зберігача;
- прийняття векселів для їх передавання зазначеним у дорученнях на інкасування особам на визначених дорученнями на інкасування умовах;
- вчинення інших дій з векселями та супровідними документами відповідно до викладених у дорученнях на інкасування інструкцій з метою передавання супровідних документів платнику:
- проти платежу за векселем;
- проти акцепту за векселем;
- проти платежу за векселем з попереднім акцептом векселя;
- на інших умовах;
- виконання всіх інших дій, пов'язаних з інкасуванням векселів, супровідних документів та захистом прав комітента.

Усі документи, що передаються банку для інкасування, мають супроводжуватися дорученням на інкасування, у якому мають бути точні та повні інструкції принципала. Банку дозволяється діяти тільки відповідно до таких доручень. Доручення на інкасування векселів повинно мати реєстр або опис векселів.

Банк не зобов'язаний вивчати самі документи, що інкасуються, щоб знайти в них потрібні інструкції. Однак,

перевіряючи документи, банк має переконатися в тому, що одержані документи за зовнішніми ознаками відповідають тим, що зазначені в дорученні на інкасування.

Доручення на інкасування подається банку-ремітенту комітентом:

- у трьох примірниках, якщо банк-ремітент і банк-пред'явник - одна особа;
- у чотирьох примірниках, якщо банк-ремітент і банк-пред'явник - різні особи;
- у п'яти примірниках, якщо в інкасуванні, крім банку-ремітента і банку-пред'явника, бере участь інкасувальний банк.

Банк-ремітент має право вимагати від комітента подання додаткових примірників доручень на інкасування, якщо це передбачено договором або виникає така потреба під час проведення операції.

Банк-ремітент уважно перевіряє правильність оформлення комітентом доручень на інкасування, що подаються, і в разі виявлення помилок або неточностей повертає їх клієнтам на переоформлення.

Правильно оформлені доручення на інкасування та інші документи, що інкасуються, банк-ремітент приймає від комітента під розпис із зазначенням дати їх одержання на останньому примірнику доручення і реєструє у відповідному журналі.

Комітент може зазначити в дорученні на інкасування назву інкасувального банку (банку-пред'явника), якщо його вибір обумовлений сторонами угоди (комітентом і платником). Таким банком, як правило, має бути банк, з яким цей банк уклав договір про інкасування, та/або кореспондент цього банку.

Якщо з інкасувальним банком (банком-пред'явника) банк не уклав договір про інкасування або перший не є кореспондентом цього банку, то останній може, але не зобов'язаний, прийняти від комітента (іншого банку) доручення на інкасування.

Якщо угодою між комітентом і платником не передбачений банк-пред'явник, то вибір останнього (і заповнення відповідного реквізиту доручення на інкасування) здійснюється безпосередньо банком-ремітентом.

Банки, приймаючи векселі для інкасування, висувають вимогу про наявність у місці оплати банківських установ. Як правило, банки відмовляються від інкасування неакцептованих переказних векселів, а також недовідомітьованих векселів.

Якщо платежі забезпечені гарантією, то комітент у дорученні на інкасування додатково включає вимогу про платіж за рахунок гарантії на випадок неоплати платником документів, що інкасуються, у встановлений строк. Однак це лише за умови, що така вимога не суперечитиме положенням виданої гарантії.

У всіх випадках за наявності гарантії комітент має зазначити в дорученні на інкасування гаранта, а якщо гарантія надана окремо від векселя в письмовій формі, - дату гарантії, її номер, суму і строк дії.

Під час передавання векселя для інкасування комітент має здійснити на векселі передоручений індосамент на користь банку-ремітента. Передоручений індосамент може містити такі вказівки: «як довіреному (назва банку) для (перелік дій)» (застосовується для визначених комітента дій), «для пред'явлення до акцепту» (застосовується для пред'явлення переказного векселя до акцепту), «валюта на інкасо» або «валюта до отримання» (застосовується для пред'явлення векселя до платежу) тощо.

Банк-ремітент, який уклав договір про інкасування з комітентом, здійснює інкасування самостійно або користуючись послугами інших банків, якщо комітент згідно з договором або дорученням на інкасування, поданим до банку-ремітента, надав останньому таке право. Послуги інших банків надаються на підставі відповідних договорів між:

- банком-ремітентом та інкасувальним банком (банком-пред'явником);
- інкасувальним банком і банком-пред'явником.

Банк, який користується послугами іншого банку для виконання інструкцій комітента, здійснює це за рахунок останнього.

Якщо банк-ремітент не є банком-пред'явником, то він може, якщо комітент надав йому таке право, передати вексель шляхом вчинення передорученого індосаменту інкасувальному банку, а останній у свою чергу - банку-пред'явнику.

Під час здійснення інкасування векселів за умови вчинення індосаменту на банк - юридичну особу та в разі наступного передавання векселя від однієї з установ цього самого банку до іншої виконання передорученого індосаменту необов'язкове. Тому під час передавання векселів комітентом або одним з банків іншому банку, що одержує векселі, може вимагатися вчинення передорученого індосаменту не на ім'я установи банку, а на ім'я власне банку - юридичної особи. Крім того, опротестування одержаних установою від іншої установи одного й того самого банку векселів на інкасо має виконуватися не від імені цієї установи банку, а від імені банку взагалі. У разі додержання такого порядку немає потреби під час пересилання векселів від одного банку до іншого вчиняти на векселях передоручені індосаменти.

Прийняті доручення на інкасування і додані до них документи перед відсиланням інкасувальному банку оформляються таким чином:

- зазначається назва інкасувального банку, який вибирає банк-ремітент;
- банку-пред'явнику подається інструкція про порядок зарахування суми виручки на рахунки банку-ремітента, а також про спосіб повідомлення банку-ремітента про хід виконання доручення (про здійснення акцепту або платежу, неакцепт або неплатіж тощо).

Пред'явлення документів платнику може бути здійснено:

- поштою - у цьому разі час пред'явлення є часом одержання поштової кореспонденції;
- у місці акцепту або платежу, зазначеному на векселі, а якщо воно не зазначено, то в місці перебування особи, яка має акцептувати або оплатити вексель. Якщо особа, яка має акцептувати або оплатити вексель, або будь-яка особа, уповноважена діяти за неї, не перебуває в цьому місці або з нею неможливо встановити контакт, то документи пред'явнику не пред'являються.

Банк, не маючи інших інструкцій, може пред'явити документи, що не підлягають оплаті, через банк або в банку шляхом відсилання платнику письмового повідомлення про те, що банк тримає цей документ з метою одержання акцепту

або оплати тощо. Повідомлення має бути відіслане в такий час, щоб воно могло бути одержане до того дня або того самого дня, у який настане строк пред'явлення, якщо в дорученні на інкасування не зазначене інше.

Якщо не визначено інше, то під час інкасування документів зі строком оплати за пред'явленням або без зазначення строку оплати документи пред'являються банком протягом трьох діб з дня їх одержання.

Якщо документи підлягають оплаті, то банк-платник може вимагати від банку-пред'явнику, крім зазначеного повідомлення пред'явлення оригіналів доручення на інкасування і документи.

Якщо пред'явлення зроблене шляхом повідомлення, але акцепт або оплата не надійшли до закінчення банківських операцій наступного дня після настання строку за векселем, а за операціями з векселями, що підлягають оплаті за пред'явленням, - на третій банківський день після відсилання повідомлення, то банк-пред'явник може вважати вексель як неакцептований або несплачений і пред'явити його до протесту або ж виконати інші дії згідно із дорученням на інкасування.

Документи на інкасо із зазначенням точного строку оплати мають оплачуватися не пізніше наступного дня після настання відповідного строку платежу.

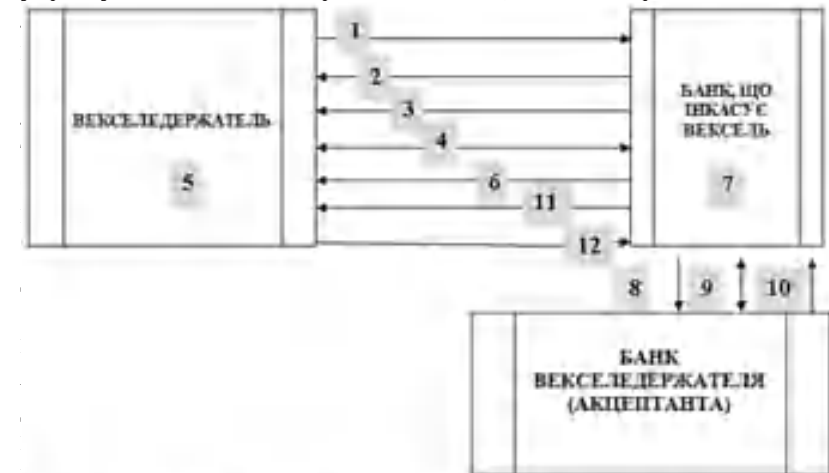
Акцепт тратт, а також виставлення простих векселів здійснюється платником у строк, зазначений в дорученні на інкасування, а якщо термін не зазначений - не пізніше трьох діб з дня одержання документів банком-пред'явником.

Якщо останній день строку, зазначеного в дорученні на інкасування, припадає на неробочий день, то акцепт або оплата документів тощо можуть здійснюватися в перший робочий день.

Якщо банк за будь-якої причини не може виконати інструкції, що містяться в дорученні на інкасування (у тому числі, якщо ці інструкції нечіткі або неточні), а також, якщо немає тих чи інших документів, то банк не пізніше наступного робочого дня повідомляє про це сторону, від якої він одержав доручення на інкасування, і запитує у неї відповідні інструкції. За дорученням на інкасування з нечіткими і неточними

інструкціями документи зберігаються до отримання відповіді від належної сторони.

За здійснення операцій з інкасування банк має право утримувати на свою користь комісію, а за іногородніми вексе-

- 1 - надання документів для розгляду питання про інкасування векселя
- 2 - видача розписки в отриманні векселя
- 3 - повернення векселя для оформлення індоамента у випадку прийняття рішення про відмову в інкасуванні
- 4 - укладення договору про прийняття векселя на інкасо
- 5 - оформлення поручительного індоамента векселя
- 6 - підписання Акта прийому-передачі векселя
- 7 - реєстрація векселя в Книзі обліку інкасованих векселів
- 8 - пред'явлення векселя до платежу
- 9 - підписання Акта пред'явлення векселя до платежу
- 10 - погашення векселя
- 11 - перерахування платежу за векселем
- 12 - оплата комісійної винагороди

Рис. 7.8. Схема інкасування векселів

Доміциліант - особа, яка є особливим платником за векселем за дорученням і за рахунок доміциліанта. Місцезнаходження такої особи і доміциліанта різні;

Доміциляційна формула - напис на векселі, що обумовлює особливе місце платежу, яке відрізняється від місцезнаходження особи, яка зазначена як платник за векселем. Учиняється векселедавцем.

Вексель, що підлягає оплаті в місці доміциляції, називається доміцильованим.

Доміциляція векселів належить до комісійних операцій. Векселедавець під час видачі векселя може зазначити особливого платника (зокрема банк), який здійснить оплату векселя відповідно до строку платежу за ним:

- за місцезнаходженням платників за векселями - векселедавця простого або трасата переказного векселя. Такі векселі є недоміцильованими, а зазначена для здійснення платежу третя особа - особливим платником у місці платежу;

- не за місцезнаходженням платників за векселями - векселедавця простого або трасата переказного векселя - доміциліантів. Такі векселі є доміцильованими, а зазначена для здійснення платежу третя особа - особливим платником в особливому місці платежу - доміциліатом.

Якщо особливий платник або доміциліат не зазначений трасантом, то він може бути названий трасатом у разі акцепту. Але місце платежу (населений пункт) трасат-акцептант змінити не може. Якщо він у разі акцепту змінить місце платежу, то це означає, що в акцепті було відмовлено.

Ознака доміцильованого векселя - це наявність на лицьовому боці векселя вказівки векселедавця простого або переказного векселя «Доміцильований у ____» (найменування особливого місця платежу і назва банку) або «Платник ____» (назва банку і найменування особливого місця платежу), або «Підлягає оплаті в ____» (назва банку і найменування особливого місця платежу). Банк-доміциліат виконує платіж від імені та за дорученням платника за векселем (векселедавця простого або акцептанта переказного векселя).

Ознака недоміцильованого векселя з особливим платником - це наявність на лицьовому боці векселя вказівки векселедавця простого або переказного векселя або акцептанта переказного векселя «Підлягає оплаті в ____» (найменування місця платежу і назва банку) або «Платник ____» (назва

банку і найменування місця платежу). У цьому разі банк як особливий платник також виконує платіж від імені та за дорученням платника за векселем (векселедавця простого або акцептанта переказного векселя).

Під час призначення банку особливим платником за доміцильованим або недоміцильованим векселем із платником за векселем (векселедавцем, акцептантом) укладається договір про оплату банком векселів. За здійснення оплати векселів банк може утримувати з платника за векселем винагороду.

Згідно з умовами договору з банком платник за векселем зобов'язаний перерахувати в банк на відповідний рахунок достатню суму коштів для оплати векселя. За рахунок цих коштів банк як особливий платник або доміциліат здійснює платіж за векселем законному векселедержателю. Кошти, що зараховані на відповідний рахунок, можуть бути використані для оплати векселів або повернені на вимогу платника на його поточний рахунок.

На вимогу законного векселедержателя банк приймає до оплати і здійснює платіж за векселем за умови:

- пред'явлення оригіналу векселя і супровідного реєстру пред'явлених до оплати векселів. Здійснення платежу за копією векселя забороняється. Оплата переказних векселів, складених у кількох примірниках, здійснюється за тим акцептованим і належним чином індосованим примірником векселя, який пред'явлений до оплати першим;

- наявності на відповідному рахунку коштів для оплати векселя. Платіж за векселем може здійснюватися повністю - у разі наявності достатньої суми коштів і частково в межах наявних коштів - у разі їх недостатності для оплати векселя в повній сумі.

Банк не зобов'язаний приймати до оплати недоміцильовані з особливим платником та невизначено доміцильовані векселі, у яких прямо не зазначений цей банк як особливий платник (доміциліат) або зазначена лише адреса банку, хоча банку і було відомо, що він призначений платником за векселем на підставі інших документів.

Якщо коштів недостатньо або їх зовсім немає, то відповідальність за неоплату (часткову неоплату) векселя

покладається на довірителя. Оплачені в повній сумі векселі банк повертає представнику платника за векселями під розпис або відсилає (спеціальним зв'язком, цінним листом) під час повідомлення про їх оплату. Повідомлення може бути надіслане платнику і в разі часткової оплати векселя в строк і способом, що встановлені договором.

У разі часткової оплати векселя і повернення векселя векселедержателю на його вимогу він видає розписку про одержаний частковий платіж.

Розглянемо основні схеми із застосуванням векселів, які використовуються для залучення грошових потоків клієнтів (рис. 7.9).

Рис. 7.9. Схема доміциляції векселя

При застосуванні схеми розрахунки здійснюються за допомогою векселя, кошти для його оплати знаходяться в банку до строку платежу. Банк отримує дешеві ресурси, при цьому клієнт має можливість здійснювати розрахунки та отримати винагороду за депонування коштів.

Рис. 7.10. Погашення кредитів доміцильованими векселями

Схема, наведена на рис. 7.10, застосовується при необхідності кредитування починальника, що має платоспроможного контрагента. При цьому забезпечується можливість розрахунків між контрагентами (за допомогою векселя), а грошові потоки спрямовуються через банк. З метою запобігання відкликанню коштів під доміцильований вексель, надання кредиту та його погашення здійснюється впродовж одного дня.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення векселя
2. Перелічіть класифікаційні ознаки векселів
3. У чому полягає різниця між простим та переказним векселем?
4. Які векселі належать до фінансових векселів?
5. Які векселі належать до фіктивних векселів?
6. Перелічіть основні етапи обігу переказного векселя
7. Що таке акцепт?
8. Що таке індосамент?
9. У чому полягає процедура протесту векселя?
10. Перелічіть основні види операцій банків з векселями
11. Розкрийте суть операції врахування векселів
12. Які існують різновиди врахування векселів?
13. Розкрийте суть операції переврахування векселів
14. Розкрийте суть кредитів під заставу векселів
15. Що таке аваль?
16. Що таке алонж?
17. Розкрийте суть операції авалування векселя
18. Яким є порядок здійснення акцептного кредитування?
19. Розкрийте суть інкасування векселів
20. В чому суть доміциляції векселя?

ТЕМА 8. ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

8.1. Діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів

8.2. Емісійні операції банків

8.3. Інвестиційні операції банків з цінними паперами

8.4. Посередницька діяльність банків на фондовому ринку

8.5. Інвестиційні ризики

8.1. ДІЯЛЬНІСТЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) - сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Учасники фондового ринку - емітенти (у тому числі іноземні) або особи, що видали неемісійні цінні папери, інвестори в цінні папери, інституційні інвестори, професійні учасники фондового ринку, об'єднання професійних учасників фондового ринку, у тому числі саморегулювні організації професійних учасників фондового ринку.

Цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

Цінні папери за формою існування поділяються на бездокументарні цінні папери та документарні цінні папери.

Бездокументарним цінним папером є обліковий запис на рахунок в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів.

Документарним цінним папером є паперовий або електронний документ, оформлений у визначеній законодавством формі, що містить найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити.

Цінні папери за формою випуску можуть бути на пред'явника, іменні або ордерні.

Права на цінний папір та права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать:

- пред'явникові цінного папера (цінний папір на пред'явника);
- особі, зазначеній в цінному папері (іменний цінний папір);

– особі, зазначеній в цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу (ордерний цінний папір).

Ордерні цінні папери можуть існувати виключно в документарній формі.

Права на цінний папір та права за цінним папером, що існують в бездокументарній формі, належать власникові рахунка в цінних паперах, відкритого в депозитарній установі, у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса - відповідному кредиторів.

Іменні емісійні цінні папери існують виключно в бездокументарній формі.

В Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів (рис. 8.1):

1) **пайові цінні папери**, які засвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) у статутному капіталі та/або активах емітента (у тому числі активах, які знаходяться в управлінні емітента) та надають власнику зазначених цінних паперів (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом цінних паперів або рішенням про емісію цінних паперів. До пайових цінних паперів відносяться:

- а) акції;
- б) інвестиційні сертифікати;
- в) сертифікати ФОН;
- г) акції корпоративного інвестиційного фонду.

2) **боргові цінні папери** - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

- а) облігації підприємств;
- б) державні облігації України;
- в) облігації місцевих позик;
- г) казначейські зобов'язання України;
- г) ощадні (депозитні) сертифікати;

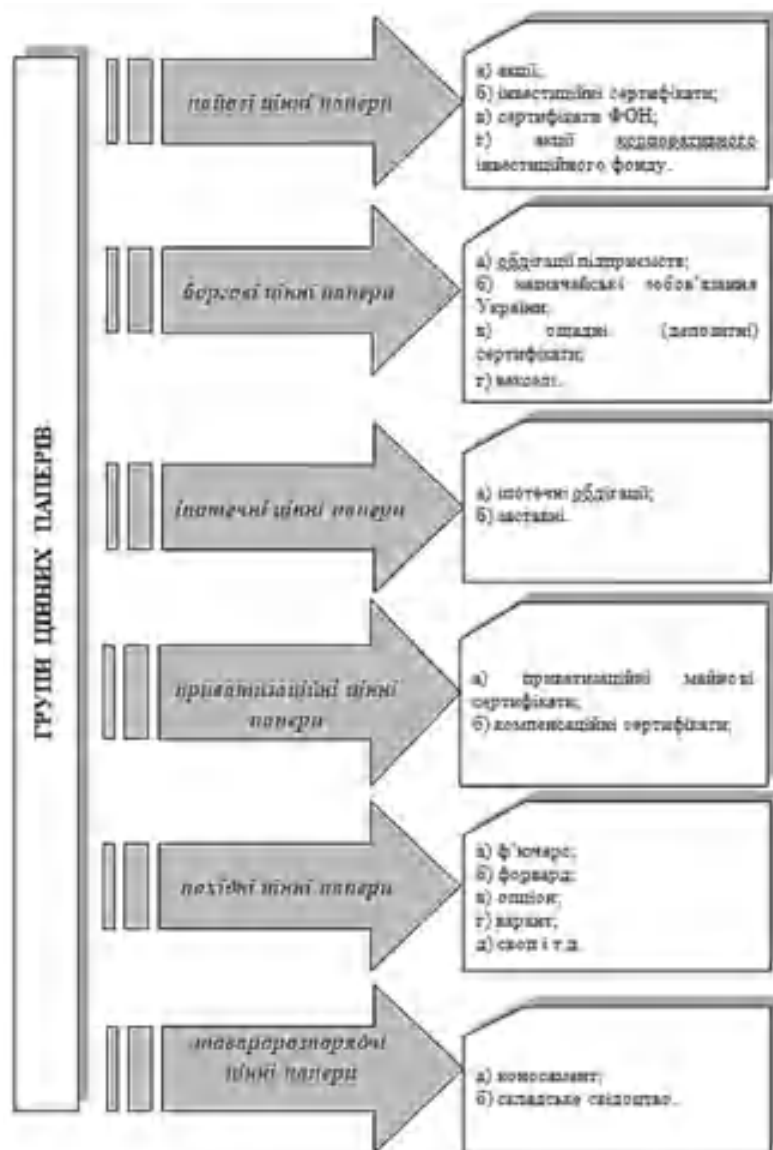

Рис. 8.1. Групи цінних паперів

- д) векселі;
- е) облігації міжнародних фінансових організацій;
- є) облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) **іпотечні цінні папери** - цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

- а) іпотечні облігації;
- б) заставні;

4) **приватизаційні цінні папери** - цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) **похідні цінні папери** - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

6) **товаророзпорядчі цінні папери** - цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Розглянемо докладніше види цінних паперів.

Акція - іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Емітентом акцій є тільки акціонерне товариство. Акції існують виключно в бездокументарній формі. Акціонерне товариство розміщує акції двох типів - прості та привілейовані.

Прості акції надають їх власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації та інші права, передбачені законом, що регулює

питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Прості акції надають їх власникам однакові права.

Привілейовані акції надають їх власникам переважні, стосовно власників простих акцій, права на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, а також надають права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і законом, який регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі акціонерного товариства не може перевищувати 25 відсотків.

Облігація - цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України - умовами їх розміщення) строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України - умовами їх розміщення).

Облігації можуть існувати виключно в бездокументарній формі. Емітент, у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, може здійснювати емісію відсоткових, цільових та дисконтних облігацій.

Відсоткові облігації - облігації, за якими передбачається виплата відсоткових доходів або за якими відсоткова ставка дорівнює нулю.

Цільові облігації - облігації, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі товарів та/або надання послуг відповідно до вимог, встановлених проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України - умовами їх розміщення), а також шляхом сплати коштів власнику таких облігацій у випадках та порядку, передбачених проспектом або рішенням про емісію цінних

паперів, облігацій (для державних облігацій України - умовами їх розміщення).

Дисконтні облігації - облігації, що розміщуються за ціною, нижчою ніж їх номінальна вартість. Різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації, яка виплачується власнику облігації під час її погашення становить дохід (дисконт) за облігацією.

Емітент може розміщувати іменні облігації та облігації на пред'явника.

Не допускається розміщення облігацій підприємств для формування і поповнення статутного капіталу емітента, а також покриття збитків від господарської діяльності шляхом зарахування доходу від продажу облігацій як результату поточної господарської діяльності.

Юридична особа має право розміщувати відсоткові та/або дисконтні облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається їй з цією метою третіми особами.

Конвертовані облігації підприємств - облігації, емісія яких здійснюється акціонерним товариством та передбачає зобов'язання емітента з виплати доходів, погашення облігацій шляхом конвертації таких облігацій на відповідну кількість акцій цього емітента або шляхом виплати номінальної вартості такої облігації за вибором власника такої облігації у порядку, передбаченому проспектом або рішенням про емісію цінних паперів.

Емітент конвертованих облігацій підприємств може здійснювати емісію виключно іменних облігацій.

Казначейське зобов'язання України - державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України. Номінальна вартість казначейських зобов'язань України може бути визначена у національній або іноземній валюті.

Обсяг емісії казначейських зобов'язань України у сукупності з емісією державних облігацій внутрішніх державних позик України не може перевищувати граничного обсягу внутрішнього державного боргу та обсягу пов'язаних з обслуговуванням державного боргу видатків, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Емісія казначейських зобов'язань України є частиною бюджетного процесу і не підлягає регулюванню Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Погашення та сплата доходу за казначейськими зобов'язаннями України гарантується доходами Державного бюджету України. Емітентом казначейських зобов'язань України виступає держава в особі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом, за дорученням Кабінету Міністрів України. Казначейські зобов'язання України можуть бути іменними або на пред'явника. Казначейські зобов'язання України розміщуються у документарній або бездокументарній формі.

Інвестиційний сертифікат - цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

Емітентом інвестиційних сертифікатів виступає інвестиційний фонд, інвестиційна компанія або компанія з управління активами пайового інвестиційного фонду.

Ощадний (депозитний) сертифікат - цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Ощадний (депозитний) сертифікат є неемісійним цінним папером, що видається на певний строк (під відсотки, передбачені умовами його видачі). Ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути іменними або на пред'явника та існують виключно у документарній формі.

Вексель - цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі.

Особливості емісії (видачі), обігу та обліку заставних, іпотечних сертифікатів, іпотечних облігацій, сертифікатів ФОН, приватизаційних, похідних, товаророзпорядчих цінних паперів та порядок розкриття інформації щодо них визначаються законодавством.

Професійна діяльність на фондовому ринку - діяльність акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю з надання фінансових та інших послуг у сфері розміщення та обігу цінних паперів, обліку прав на цінні папери та прав за цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, що відповідає вимогам, установленим до такої діяльності цим Законом та законодавством.

Поєднання професійної діяльності на фондовому ринку з іншими видами діяльності забороняється, крім:

- провадження банком діяльності з торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності та діяльності з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю;
- здійснення компанією з управління активами діяльності з адміністрування пенсійних фондів та/або діяльності з управління іпотечним покриттям;
- провадження професійним учасником фондового ринку діяльності з надання інформаційних послуг на фондовому ринку, відмінне від надання рекламних послуг.
- На фондовому ринку здійснюються такі види професійної діяльності (рис. 8.2):
 - діяльність з торгівлі цінними паперами;
 - діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
 - депозитарна діяльність;
 - діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
 - клірингова діяльність;

- діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів;
- діяльність з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю.

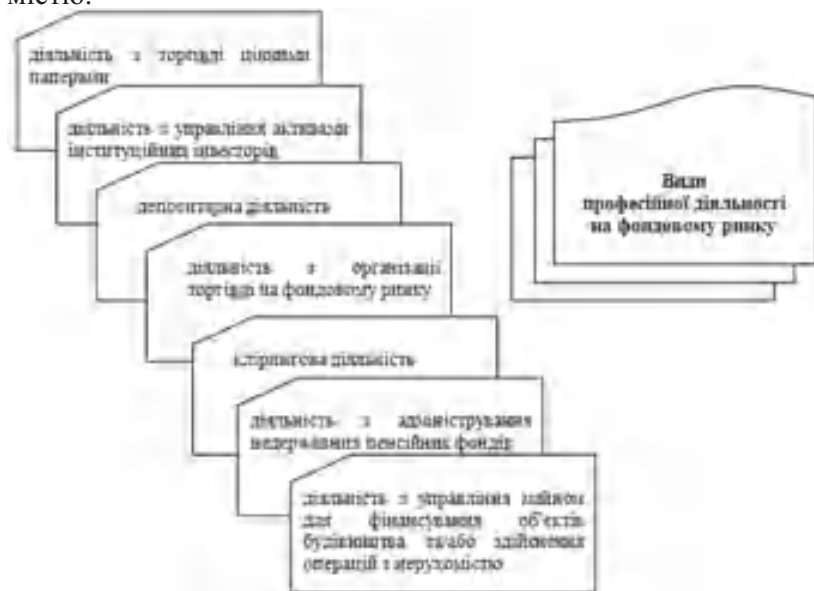

Рис. 8.2. Види професійної діяльності на фондовому ринку

Професійна діяльність на фондовому ринку здійснюється виключно на підставі ліцензії, що видається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (крім професійної діяльності Центрального депозитарію цінних паперів та депозитарної діяльності Національного банку України). Перелік документів, необхідних для отримання ліцензії, порядок її видачі та анулювання встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами на фондовому ринку провадиться торговцями цінними паперами, які створюються у формі господарського товариства та для

яких операції з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами є виключним видом діяльності, крім випадків, передбачених цим Законом, а також банками.

Професійна діяльність з торгівлі цінними паперами включає:

- брокерську діяльність;
- дилерську діяльність;
- андеррайтинг;
- діяльність з управління цінними паперами.

Торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений коштами статутний капітал у розмірі не менш як 500 тисяч гривень, брокерську діяльність - не менш як 1 мільйон гривень, андеррайтинг або діяльність з управління цінними паперами - не менш як 7 мільйонів гривень.

Брокерська діяльність - укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема на підставі договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи.

Торговець цінними паперами може виступати поручителем або гарантом виконання зобов'язань перед третіми особами за договорами, що укладаються від імені клієнта такого торговця, отримуючи за це винагороду, що визначається договором торговця цінними паперами з клієнтом.

Торговець цінними паперами, який провадить брокерську діяльність, може надавати своїм клієнтам консультації щодо купівлі-продажу цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Дилерська діяльність - укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом.

Андеррайтинг - укладення торговцем цінними паперами договорів щодо відчуження цінних паперів та/або здійснення дій чи надання послуг, пов'язаних з таким відчуженням, у процесі

емісії цих цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента на підставі відповідного договору з емітентом.

Андеррайтер може надавати консультації емітенту щодо розміщення цінних паперів цього емітента.

Андеррайтер відповідно до договору з емітентом може здійснювати:

- купівлю цінних паперів у емітента з подальшим їх перепродажем інвесторам;
- гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з подальшим перепродажем;
- продаж якомога більшої кількості цінних паперів, без зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані.

Діяльність з управління цінними паперами - діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами, іншими фінансовими інструментами та коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, а також отриманими у процесі управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами і коштами в інтересах установника управління або визначених ним третіх осіб.

Договір про управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами і коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, може передбачати виникнення у торговця цінними паперами права довірчої власності на передані йому в управління цінні папери, інші фінансові інструменти і кошти, призначені для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, а також виникнення права довірчої власності на кошти, цінні папери, інші фінансові інструменти, отримані торговцем цінними паперами від управління цінними паперами та іншими фінансовими інструментами.

Торговець цінними паперами, який провадить діяльність з управління цінними паперами, може надавати консультації, пов'язані з обслуговуванням установника управління.

Торговець цінними паперами має право укладати договори про управління цінними паперами з фізичними та

юридичними особами. Сума договору про управління цінними паперами з одним клієнтом - фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам.

Діяльність з управління активами інституційних інвесторів - професійна діяльність учасника фондового ринку - компанії з управління активами, що провадиться такою компанією за винагороду від свого імені або на підставі відповідного договору.

Діяльність з управління активами інституційних інвесторів включає:

- діяльність з управління активами;
- діяльність з управління іпотечним покриттям.

Діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів - професійна діяльність учасника фондового ринку - адміністратора недержавного пенсійного фонду, що провадиться ним за винагороду від свого імені та на підставі відповідного договору з недержавним пенсійним фондом.

Діяльність з управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю - професійна діяльність учасника фондового ринку - управителя, що провадиться ним за винагороду від свого імені на підставі відповідних договорів (відповідного договору) управління майном з установниками (установником) управління майном.

Депозитарна діяльність провадиться учасниками фондового ринку відповідно до законодавства про депозитарну систему України.

Клірингова діяльність - діяльність з визначення зобов'язань, що підлягають виконанню за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, підготовка документів (інформації) для проведення розрахунків, а також створення системи гарантій з виконання зобов'язань за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Особами, які провадять клірингову діяльність, є клірингові установи та Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках. Центральний депозитарій цінних

паперів та Національний банк України можуть провадити клірингову діяльність з урахуванням вимог, встановлених законодавством. Вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу особи, яка провадить клірингову діяльність, а також інші обмеження її діяльності визначаються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України.

Клірингова установа утворюється та функціонує у формі акціонерного товариства. Особа набуває статусу клірингової установи з дня отримання ліцензії на провадження клірингової діяльності та ліцензії Національного банку України на здійснення окремих банківських операцій у порядку, встановленому Національним банком України.

Клірингову діяльність за договорами щодо цінних паперів, укладеними на певній фондовій біржі, може провадити лише одна особа, яка має ліцензію на провадження клірингової діяльності. Клірингова діяльність є виключним видом професійної діяльності на ринку цінних паперів, крім її поєднання у встановленому законом випадку за умови провадження таких видів діяльності окремими структурними підрозділами.

Центральний контрагент - юридична особа, яка провадить клірингову діяльність, набуває взаємні права та обов'язки сторін правочинів щодо цінних паперів, зобов'язання за якими допущені до клірингу, та стає покупцем для кожного продавця і продавцем для кожного покупця.

Діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку - діяльність фондової біржі із створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно пропозицій цінних паперів та інших фінансових інструментів і попиту на них, проведення регулярних біржових торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, централізованого укладання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів згідно з правилами, встановленими такою фондовою біржею, зареєстрованими у встановленому законом порядку. Діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку може включати здійснення клірингу та розрахунків за фінансовими інструментами, іншими, ніж цінні папери. Розмір

статутного капіталу фондової біржі має становити не менш як 15 мільйонів гривень. Розмір власного капіталу фондової біржі, що здійснює кліринг та розрахунки, має становити не менш як 25 мільйонів гривень.

8.2. ЕМІСІЙНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

Емісійна діяльність банків полягає у випуску власних цінних паперів з метою залучення коштів для формування і поповнення статутного капіталу, а також з метою тимчасового залучення ресурсів для проведення окремих банківських операцій, фінансування певних програм чи напрямів діяльності.

Емісійна політика являє собою частину загальної фінансової стратегії банку, яка включає організаційні, інформаційні, консультаційні та інші процедури і полягає у виборі та реалізації найефективніших шляхів розширення обсягу активних операцій через випуск власних цінних паперів.

Метою емісійних операцій банку є:

- залучення коштів для формування і поповнення статутного капіталу. Для досягнення цієї мети здійснюється випуск пайових цінних паперів – акцій (інструментів власності);
- залучення ресурсів для проведення активних банківських операцій, фінансування визначених програм або напрямків діяльності. Для досягнення цієї мети здійснюється випуск боргових цінних паперів – облігацій, ощадних (депозитних) сертифікатів, іпотечних облігацій (інструментів позики);
- хеджування ризиків операцій з цінними паперами. Для досягнення цієї мети здійснюється випуск похідних цінних паперів (деривативів) – ф'ючерсів, опціонів і т.п. (інструментів строкових угод).

Банк здійснює емісію власних цінних паперів відповідно до Законів України «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок» з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Емісія цінних паперів - сукупність дій емітента, що спрямовані на реєстрацію випуску цінних паперів у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, їх розміщення серед інвесторів в цінні папери та здійснюються в послідовності, встановленій чиним законодавством.

Випуск цінних паперів - сукупність певного виду емісійних цінних паперів одного емітента, однієї номінальної вартості, які мають однакову форму випуску і міжнародний ідентифікаційний номер, та забезпечують їх власникам однакові права незалежно від часу придбання і способу їх емісії.

Оферент цінних паперів - фізична або юридична особа, яка є власником цінних паперів та здійснює публічну пропозицію на умовах публічного договору продажу таких цінних паперів.

Емісійні операції банків на ринку цінних паперів можна класифікувати залежно від виду цінних паперів, що випускаються в обіг, а саме (рис. 8.3):

- операції з випуску пайових цінних паперів (акцій);
- операції з випуску боргових зобов'язань (облігацій, ощадних (депозитних) сертифікатів, векселів);
- операції з випуску похідних цінних паперів.

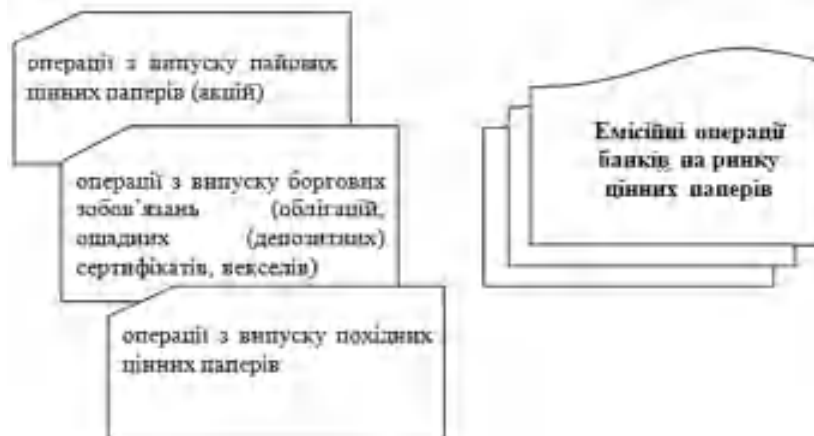

Рис. 8.3. Емісійні операції банків на ринку цінних паперів

Випуск акцій здійснюється в обсязі статутного капіталу банку, додатковий випуск можливий тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю, не нижчою за номінальну. Банк може приступити до здійснення емісії цінних паперів з моменту видачі дозволу Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій.

Акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства.

Публічне акціонерне товариство - акціонерне товариство, щодо акцій якого здійснено публічну пропозицію та/або акції якого допущені до торгів на фондовій біржі в частині включення до біржового реєстру.

Публічну пропозицію власних акцій може здійснювати виключно публічне акціонерне товариство. Якщо приватне акціонерне товариство має намір здійснити публічну пропозицію власних акцій, загальні збори такого товариства разом з прийняттям рішення про здійснення публічної пропозиції власних акцій повинні прийняти рішення про зміну типу товариства з приватного на публічне. Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства.

Переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, може бути передбачено статутом акціонерного товариства, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. У разі якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено переважне право його акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізовується

відповідно до частин третьої - шостої цієї статті. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

Акціонери приватного акціонерного товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, діє протягом двох місяців з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір продати акції, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства.

Акція акціонерного товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства. Усі акції товариства є іменними та існують виключно в бездокументарній формі. Акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій двох типів - простих та привілейованих. Статутом акціонерного товариства може передбачатися розміщення одного чи кількох класів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права. Товариство не може встановлювати обмеження щодо кількості акцій або кількості голосів за акціями, що належать одному акціонеру.

Прості акції акціонерного товариства не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства. Частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може перевищувати 25 відсотків.

Емісія цінних паперів здійснюється за такими етапами:

- 1) прийняття рішення про емісію цінних паперів органом (особою) емітента, уповноваженим приймати таке рішення;
- 2) укладення у разі потреби договору з андеррайтером;
- 3) подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку заяви, рішення про емісію цінних паперів і всіх необхідних документів для реєстрації випуску цінних паперів;

4) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску цінних паперів та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів;

5) укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів або з Національним банком України договору про обслуговування випусків цінних паперів (за відсутності такого договору);

6) присвоєння цінним паперам міжнародного ідентифікаційного номера;

7) реалізація акціонерами свого переважного права на придбання акцій додаткової емісії у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

8) розміщення цінних паперів;

9) затвердження результатів емісії цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення;

10) внесення до статуту акціонерного товариства змін, пов'язаних із збільшенням статутного капіталу товариства, з урахуванням результатів емісії акцій;

11) реєстрація змін до статуту акціонерного товариства в органах державної реєстрації;

12) подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів;

13) реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати емісії цінних паперів та видача свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів.

Емітент подає до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку заяву, рішення про емісію цінних паперів і всі необхідні документи для реєстрації випуску цінних паперів протягом 60 днів після прийняття рішення про емісію цінних паперів органом (особою) емітента, уповноваженим приймати таке рішення. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку веде Державний реєстр випусків цінних паперів у встановленому нею порядку.

Емітент акцій подає до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 30-денний строк з дня прийняття на загальних зборах акціонерів рішення про внесення змін до статуту товариства (у випадках, визначених законом щодо обов'язкового погодження змін до статуту з відповідними

державними органами у 60-денний строк) звіт про результати емісії акцій та інші визначені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку документи, необхідні для реєстрації звіту.

Емітент цінних паперів (крім акцій) подає до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 15-денний строк з дня затвердження результатів емісії цінних паперів (крім акцій) органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, звіт про результати емісії цінних паперів (крім акцій) та інші визначені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку документи, необхідні для реєстрації звіту.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку після отримання необхідних документів зобов'язана прийняти рішення про реєстрацію звіту про результати емісії цінних паперів або про відмову в реєстрації.

Облігації можуть існувати виключно у бездокументарній формі. Емітент може здійснювати емісію звичайних (незабезпечених) та забезпечених облігацій.

Облігації можуть вважатися забезпеченими, якщо:

- емітентом укладаються відповідні договори поруки щодо забезпечення виконання зобов'язання стосовно погашення основної суми боргу/погашення основної суми боргу та виплати доходу за облігаціями;
- емітенту видається гарантія щодо погашення основної суми боргу/погашення основної суми боргу та виплати доходу за облігаціями;
- емітентом укладаються відповідні договори застави щодо забезпечення виконання зобов'язання стосовно погашення основної суми боргу/погашення основної суми боргу та виплати доходу за облігаціями.

Облігації вважаються забезпеченими порукою, якщо емітент визначив їх такими в проспекті облігацій та/або рішенні про емісію облігацій та уклав відповідний договір поруки з поручителем про забезпечення виконання зобов'язання щодо погашення основної суми боргу / погашення основної суми боргу та виплати доходу за облігаціями.

Облігації вважаються забезпеченими гарантією, якщо емітент визначив їх такими в проспекті облігацій та/або

рішенні про емісію облігацій та гарант (банк, інша фінансова установа) гарантує перед власниками облігацій виконання емітентом зобов'язання щодо погашення основної суми боргу / погашення основної суми боргу та виплати доходу за облігаціями.

Облігації вважаються забезпеченими заставою, якщо емітент визначив їх такими в проспекті облігацій та/або рішенні про емісію облігацій та емітентом буде укладено договори застави з першими власниками облігацій у період розміщення про забезпечення виконання зобов'язання щодо погашення основної суми боргу/погашення основної суми боргу та виплати доходу за облігаціями.

Емітент повинен враховувати, що розмір забезпечення, отриманого від поручителя(ів), гаранта(ів), з урахуванням раніше наданих ним порук та/або гарантій не має перевищувати розміру власного капіталу такого(их) поручителя(ів), гаранта(ів).

Емітент може здійснювати емісію відсоткових, цільових та дисконтних облігацій:

1) емітент облігацій підприємств має право розміщувати відсоткові та/або дисконтні облігації на суму, яка з урахуванням суми випусків незабезпечених облігацій цього самого емітента, реєстрація яких не скасована на дату прийняття рішення про розміщення облігацій, не перевищує трикратного розміру власного капіталу або розміру забезпечення, що надається йому з цією метою третіми особами у разі розміщення забезпечених відсоткових та/або дисконтних облігацій;

2) емітент відсоткових облігацій повинен виплачувати відсотковий дохід за облігаціями в розмірі та в строк, що встановлені проспектом та/або рішенням про емісію таких облігацій.

Відсотковий дохід за облігаціями, номінальна вартість яких визначена в іноземній валюті, виплачується в іноземній валюті, у якій виражена номінальна вартість цих облігацій, з урахуванням законодавства про валютне регулювання або в національній валюті в порядку, встановленому рішенням про емісію облігацій та/або проспектом облігацій;

3) загальна номінальна сума емісії цільових облігацій, виконання зобов'язань за якими передбачається об'єктами житлового будівництва, для фінансування будівництва яких залучаються кошти від фізичних та юридичних осіб через розміщення облігацій, не може перевищувати вартість будівництва об'єкта, яким передбачається виконання зобов'язань за цільовими облігаціями, за затвердженою проектною документацією.

Емісію цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва, може здійснювати юридична особа, яка згідно із законодавством має право на виконання функцій замовника будівництва такого об'єкта, або юридична особа, що уклала договір участі у будівництві житла з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, що мають право власності, оренди чи постійного користування земельною ділянкою, на якій буде розташовано об'єкт житлового будівництва, яким забезпечуватиметься виконання зобов'язань за цільовими облігаціями. Строк, на який укладено договір оренди земельної ділянки, має бути не меншим, ніж строк виконання будівельних робіт згідно з проектною документацією та здачі об'єкта житлового будівництва в експлуатацію.

Інвестування та фінансування спорудження об'єктів житлового будівництва, що здійснюється з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законодавством, шляхом емісії облігацій допускаються лише в разі здійснення емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва.

Емітентом конвертованих облігацій може бути лише акціонерне товариство. Емітент конвертованих облігацій підприємств може здійснювати емісію виключно іменних облігацій. Обов'язковою умовою конвертації є обмін облігацій, що підлягають конвертації, на цілу кількість акцій, в які конвертуються ці облігації, для кожного інвестора.

Відсоткова ставка за відсотковими облігаціями може бути фіксованою або плаваючою. Якщо відсоткова ставка є фіксованою, конкретний розмір цієї ставки визначається в рішенні про емісію облігацій та/або в проспекті облігацій. Якщо відсоткова ставка є плаваючою, в рішенні про емісію облігацій та/або в проспекті облігацій визначається порядок її розрахунку за відповідною формулою або визначається уповноважений орган емітента та мінімальний і максимальний розмір відсоткової ставки, який такий уповноважений орган може визначити.

Стосовно кожної емісії облігацій емітент приймає окреме рішення про емісію облігацій. Рішення про емісію облігацій, крім конвертованих облігацій, приймається органом управління емітента, повноваження якого підтверджуються установчими документами емітента. Рішення про емісію конвертованих облігацій приймається тільки за рішенням загальних зборів акціонерів.

У разі емісії облігацій їх розміщення здійснюється серед заздалегідь визначеного кола осіб, кількість некваліфікованих інвесторів серед яких не може дорівнювати або перевищувати 150 осіб, крім випадку здійснення публічної пропозиції емітентом у процесі емісії.

У процесі емісії облігацій може здійснюватись публічна пропозиція.

Не допускається розміщення облігацій для формування і поповнення статутного капіталу емітента, а також покриття збитків від господарської діяльності шляхом зарахування доходу від продажу облігацій як результату поточної господарської діяльності. Протягом установленого в рішенні про емісію облігацій, проспекті облігацій та змінах до проспекту облігацій (у разі оформлення проспекту для здійснення публічної пропозиції в процесі їх емісії та у разі внесення таких змін) строку розміщення учасники такого розміщення подають заяву, укладають договір купівлі-продажу облігацій. Кожен інвестор у цінні папери має оплатити вартість облігацій у повному обсязі до дати затвердження результатів емісії облігацій.

Залучення коштів шляхом емісії облігацій має для банку певні переваги порівняно:

1. з емісією акцій:
 - проценти, які банки виплачують за зобов'язаннями, вираховуються з прибутку;
 - боргові зобов'язання не надають їх власникам права голосу на зборах акціонерів;
2. з міжбанківським кредитом або залученням депозитів:
 - ціна коштів, залучених у такий спосіб, значно менша;
 - проценти за зобов'язаннями є фіксованими (вони зазначаються в умовах випуску), що при інфляції становить для банку-емітента значну вигоду;
 - термін погашення облігації, як правило, вимірюється роками, тобто значно переважає строки за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;
 - банк-емітент може не повертати кошти власникам облігацій, якщо останні по закінченні строку обігу будуть конвертовані в акції банку.

Ощадний (депозитний) сертифікат – це цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав. Ощадний (депозитний) сертифікат є неемісійним цінним папером, що видається на певний строк (під відсотки, передбачені умовами його видачі).

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути іменними або на пред'явника та існують виключно у документарній формі. В ощадному (депозитному) сертифікаті зазначаються вид цінного паперу, найменування і місцезнаходження банку, що випустив сертифікат, серія і номер сертифіката, дата випуску, сума депозиту, процентна ставка, строк отримання вкладу, підпис керівника банку або іншої уповноваженої особи, засвідчений печаткою банку.

Права за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом передаються в порядку, встановленому для відступлення права вимоги. Передача прав за ощадним (депозитним) сертифікатом на пред'явника здійснюється шляхом передачі ощадного (депозитного) сертифіката. Доход за ощадними (депозитними)

сертифікатами виплачується під час пред'явлення їх для оплати в банк, що розмістив ці сертифікати.

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть випускатися за ініціативою банку:

- одноразово або серіями;
- іменними або на пред'явника;
- на строк.

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути номіновані як у національній валюті, так і в іноземній валюті.

Випуск та розміщення банками ощадних (депозитних) сертифікатів, номінованих у банківських металах, не дозволяється.

Емітентами ощадних (депозитних) сертифікатів можуть бути лише банки - юридичні особи.

Ощадними (депозитними) сертифікатами на пред'явника, номінованими як у національній, так і в іноземній валюті, оформляються лише вклади (депозити) на строк більше ніж 30 днів. Розміщуючи ощадні (депозитні) сертифікати, банки зобов'язані залучати лише ту валюту, у якій номіновані ощадні (депозитні) сертифікати.

Строк обігу ощадних (депозитних) сертифікатів установлюється від дати видачі сертифіката безпосередньо вкладнику (власнику сертифіката) до дати, з якої власник сертифіката отримав право вимоги вкладу (депозиту).

Розрахунки за придбані ощадні (депозитні) сертифікати та сплата грошових коштів за ними для юридичних осіб здійснюються лише в безготівковій формі. Розрахунки за придбані ощадні (депозитні) сертифікати та сплата грошових коштів за ними для фізичних осіб здійснюються як у готівковій, так і в безготівковій формі.

З огляду на особливості випуску та способи сплати доходів розрізняють процентні та дисконтні ощадні сертифікати. За першими дохід обчислюється процентами, нарахованими на номінал. У свою чергу, такі ощадні сертифікати залежно від умов сплати процентів поділяються на сертифікати зі сплатою процентів у день їх погашення та з регулярною виплатою процентів після закінчення розрахункового періоду, обумовленого умовами випуску. Дисконтні ощадні

сертифікати розміщуються зі знижкою (тобто вони оцінені нижче їх номінальної вартості), однак погашаються за номінальними цінами. Власники дисконтних сертифікатів одержують процентний дохід у вигляді знижки (дисконту).

За умовами сплати процентів вони поділяються на сертифікати з регулярною сплатою процентів після закінчення визначеного розрахункового періоду і з виплатою їх у день погашення сертифіката.

У структурі пасивів і зобов'язань банків цінні папери власного боргу мають незначну питому вагу.

Для банку депозитні (ощадні) сертифікати є привабливим інструментом, оскільки їх емісія йому дозволяє гнучко управляти процесом залучення коштів та самостійно визначати номінал, обсяг, тривалість обертання та порядок їх емісії.

Ефективність залучення ресурсів за допомогою видачі ощадних (депозитних) сертифікатів тісно пов'язана з перевагами та вадами їх як інструмента мобілізації коштів. Залучення банками ресурсів за допомогою ощадних сертифікатів має низку суттєвих переваг над строковими вкладками, оформленими депозитними договорами:

1) ощадні (депозитні) сертифікати органічно поєднують у собі властивості вкладу та цінного паперу. З одного боку, вони приносять вкладникові дохід, а з іншого – можуть використовуватись як платіжний засіб і обертатися на вторинному ринку цінних паперів.

2) завдяки обігу на вторинному ринку цінних паперів ощадні сертифікати у разі потреби можуть бути достроково продані власником іншій особі з одержанням деякого прибутку чи з можливістю уникнути втрат, яких неможливо уникнути за дострокового розірвання депозитного договору.

3) реалізація власниками ощадних (депозитних) сертифікатів на вторинному ринку не призводить до вилучення коштів, тобто втрати банком частини своїх ресурсів, тоді як дострокове розірвання депозитного договору означає для банку втрату частини його ресурсів. Більш того, використання сертифікатів сприяє банкам за інших рівних умов залучити значні суми грошових коштів та на триваліші терміни, ніж коли б вкладники погодилися тримати кошти у формі звичайного строкового депозиту.

4) використання ощадних сертифікатів, особливо на пред'явника, значно полегшує одержання фізичними особами основної суми вкладу і процентів.

5) ощадні (депозитні) сертифікати можуть слугувати способом забезпечення виконання зобов'язань перед кредитором. Це є доцільним з огляду на простоту передавання сертифікатів (особливо на пред'явника) та оперативність одержання коштів.

Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі. Забороняється використовувати векселі як внесок до статутного фонду господарського товариства.

Видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги, за виключенням фінансових банківських векселів, векселів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та фінансових казначейських векселів.

На момент видачі переказного векселя особа, зазначена у векселі як трасат, або векселедавець простого векселя повинні мати перед трасантом та/або особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж, зобов'язання, сума якого має бути не меншою, ніж сума платежу за векселем.

Фінансовий банківський вексель - цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання банківської установи сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя. Особливості видачі, обігу, обліку, сплати та стягнення за фінансовими банківськими векселями визначаються Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Публічна пропозиція цінних паперів - пропозиція (оферта), звернена до невизначеного кола осіб, про придбання цінних паперів за ціною та на умовах, визначених такою пропозицією, що здійснюється з урахуванням вимог, встановлених законодавством.

Публічна пропозиція повинна містити умови та порядок придбання цінних паперів, щодо яких здійснюється така публічна пропозиція, строк дії такої пропозиції та відповідати

вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Публічна пропозиція може здійснюватися:

- 1) емітентом у процесі емісії цінних паперів;
- 2) емітентом щодо викуплених цінних паперів;
- 3) оферентом щодо продажу належних йому цінних паперів.

Проспект цінних паперів оформлюється особою, яка здійснює публічну пропозицію. Проспект повинен містити всю інформацію, яка, з огляду на особливості емітента та цінних паперів, щодо яких здійснюється публічна пропозиція, необхідна для надання інвесторам можливості зробити обґрунтовану оцінку фінансового становища активів і пасивів та перспектив емітента та будь-якої особи, яка забезпечує виконання зобов'язання емітента за таким випуском, а також прав за такими цінними паперами, та яка подається у формі, яку легко зрозуміти та проаналізувати.

Проспект повинен включати:

- 1) анотацію;
- 2) реєстраційний документ;
- 3) документ про цінні папери.

Анотація повинна містити інформацію про істотні характерні ознаки та ризики, пов'язані з емітентом, його цінними паперами або будь-якою особою, яка забезпечує виконання зобов'язань емітента за таким випуском. Анотація повинна містити інформацію щодо суттєвих характеристик цінних паперів та ризиків, пов'язаних з емітентом, будь-якою особою, яка надає забезпечення за відповідним випуском цінних паперів, а також не повинна суперечити іншим частинам проспекту. У реєстраційному документі повинна міститися інформація про емітента. У документі про цінні папери повинна міститися інформація про цінні папери, щодо яких здійснюється публічна пропозиція.

Публічна пропозиція цінних паперів емітентом у процесі їх емісії здійснюється в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, виключно за умови:

- 1) оприлюднення проспекту, затвердженого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

- 2) виконання вимог щодо дотримання послідовності етапів емісії цінних паперів;

- 3) реєстрації випуску цінних паперів відповідно до вимог чинного законодавства.

Метою емісійної політики комерційного банку є визначення стратегічних пріоритетів при організації роботи банку як емітента на ринку цінних паперів. Успішна реалізація даної політики покликана забезпечити вирішення наступних завдань:

- послідовне збільшення власного капіталу як чинника, що визначає ринкові можливості, а також загальний імідж банку;
- збільшення об'ємів засобів, залучених на умовах, що забезпечують можливість їх подальшого рентабельного розміщення.

Емісійна політика являє собою частину загальної фінансової стратегії банку, яка включає організаційні, інформаційні, консультаційні та інші процедури і полягає у виборі та реалізації найефективніших шляхів розширення обсягу активних операцій через випуск власних цінних паперів.

8.3. ІНВЕСТИЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Інвестиційна діяльність комерційних банків на ринку цінних паперів передбачає вкладення інвестиційних ресурсів в цінні папери для формування їх портфеля. Інвестиційні можливості банків визначаються обсягом сформованого ними інвестиційного потенціалу, який залежить від величини банківських пасивів.

Інвестиційні операції – це активні операції із вкладення власних та залучених фінансових ресурсів у фондові активи шляхом придбання відповідних цінних паперів на фондовому ринку від свого імені.

Основними цілями банківських інвестицій є:

- отримання доходу;
- диверсифікація активних операцій;
- розширення джерел отримання додаткових доходів;

– збереження капіталу і забезпечення його приросту на основі росту курсової вартості ЦП;

– регулювання та забезпечення ліквідності банку.

Цілі, що переслідує банк здійснюючи інвестиційну діяльність, реалізуються через вироблення інвестиційної політики. При її виробленні банки керуються традиційними критеріями: ліквідність, дохідність, ризик та величина банківських процентних ставок.

Прийнято розрізняти *два основні види інвестиційної політики* банків:

– **агресивну**: надається перевага ЦП із великим ступенем ризику, проте із значною потенційною дохідністю (акції);

– **консервативну**: значну частину інвестицій займають вклади в облігації та інші короткострокові боргові зобов'язання, що призводить до зменшення ризику, підвищення ліквідності, проте до зменшення дохідності.

Основними видами інвестиційних операцій банку є:

– арбітражна дилерська – виконання угод купівлі-продажу цінних паперів від свого імені та за свій рахунок шляхом виставлення власних цін купівлі-продажу із зобов'язанням їх купівлі та (або) продажу за заявленими цінами;

– купівля акцій з метою утримання їх у своєму розпорядженні терміном більше ніж 1 рік.

Здійснюючи інвестиційні операції, банк формує портфелі цінних паперів різних видів. Загальна схема здійснення інвестиційних операцій комерційним банком наведена на рис. 8.4.

Національний банк здійснює контроль за інвестиціями банку з придбання банком корпоративних прав (акцій, паїв, часток) в обмін на кошти або майно з метою отримання доходу/прибутку або права на участь в управлінні юридичною особою, у тому числі за прямими інвестиціями.

Прямі інвестиції банків – це внесення банками власних коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права (акції, паї, частки), емітовані такою юридичною особою.

Банк здійснює інвестицію на підставі письмового дозволу Національного банку:

а) у фінансову установу в обсязі більше 1 відсотка статутного капіталу банку;

б) в юридичну особу в обсязі 20 і більше відсотків її статутного капіталу та/або голосів (крім інвестицій у фінансову установу в обсязі менше 1 відсотка статутного капіталу банку).

Рис. 8.4. Загальна схема здійснення інвестиційних операцій банком

Банк має право здійснити інвестицію (у тому числі у фінансову установу в обсязі, що перевищує 1 відсоток статутного капіталу банку) за умови одночасного дотримання таких спеціальних вимог:

а) строк банківської діяльності становить не менше ніж три роки;

б) розмір регулятивного капіталу банку відповідає вимогам законодавства;

в) банк не є об'єктом застосування заходів впливу (в частині щодо обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів операцій);

г) виконання протягом останніх шести місяців економічних нормативів та вимог щодо порядку формування обов'язкових резервів;

г) наявність прибутку за даними балансу банку протягом останніх шести місяців.

Банк має право здійснити інвестицію в рамках процедури фінансової реструктуризації як комплексу заходів із реструктуризації заборгованості боржника під час процедури добровільної фінансової реструктуризації або процедури досудової санації. Банку забороняється інвестувати кошти в юридичну особу, статутом якої передбачена повна відповідальність її власників.

Банк для отримання письмового дозволу подає до структурного підрозділу Національного банку, що здійснює нагляд за діяльністю банку, такі документи:

- клопотання банку про видачу письмового дозволу за підписом голови правління банку;
- обґрунтування мети і розміру очікуваного ефекту від інвестицій;
- інформацію щодо дотримання банком установлених нормативів та спеціальних вимог для отримання письмового дозволу Національного банку на здійснення інвестиції.

Національний банк приймає рішення про відмову банку в наданні письмового дозволу на здійснення інвестиції, якщо дійде висновку, що зазначена операція матиме негативний вплив на фінансовий стан банку та/або створюватиме загрозу безпеці коштів вкладників та інших кредиторів банку.

Нормативи інвестування (*investment caps*) – економічні нормативи, що встановлюються Національним банком України з метою забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, у т. ч. за прямими інвестиціями. До таких нормативів належать Н11 та Н12.

Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з інвестуванням в акції, паї, частки та

інвестиційні сертифікати окремої юридичної особи. Норматив інвестування Н11 визначається визначається як співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до статутного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н11 не має перевищувати 15 відсотків.

Норматив загальної суми інвестування (Н12) встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного зі здійсненням банком інвестиційної діяльності. Норматив Н12 визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н12 не повинно перевищувати 60%.

До розрахунку нормативів інвестування не включаються суми акцій та інших цінних паперів, придбаних банком:

- а) у зв'язку з реалізацією права заставодержателя та за умови, що банк не утримує їх більше одного року;
- б) у зв'язку з інвестицією, яка здійснюється в статутний капітал банку - учасника банківської групи;
- в) за договором про андеррайтинг та знаходяться у власності банку не більше одного року;
- г) за рахунок та від імені своїх клієнтів.

Банківський портфель цінних паперів - це сукупність усіх придбаних (отриманих) банком цінних паперів, право на власність, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за типами і призначенням. Метою формування банками портфеля цінних паперів є досягнення однієї з таких цілей як підтримання ліквідності, збільшення прибутковості, диверсифікація та сек'юритизація активів, зниження ризиковості активних операцій банку.

Залежно від мети, характеристики цінного паперу та строків зберігання в портфелі банку цінні папери класифікуються таким чином (рис.8.5):

- ▶ торговий портфель цінних паперів;
- ▶ портфель цінних паперів на продаж;
- ▶ портфель цінних паперів, що утримуються до погашення;
- ▶ інвестиції в асоційовані та дочірні компанії.

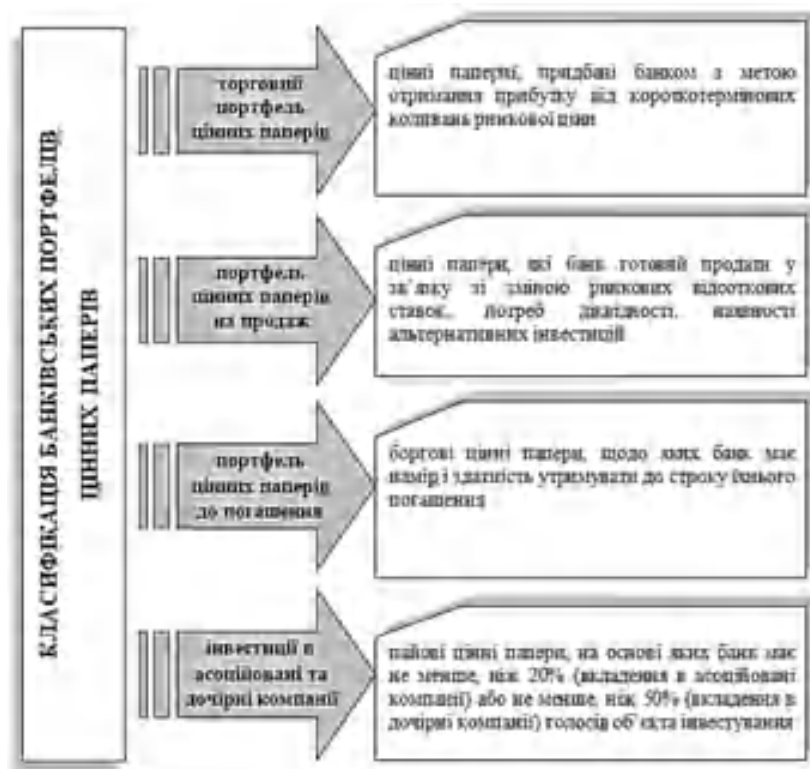

Рис. 8.5. Класифікація банківських портфельів цінних паперів

Торговий портфель банку – боргові цінні папери й акції, придбані банком з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкової ціни. Цінні папери в цьому портфелі обліковуються винятково за справедливою вартістю.

Портфель на продаж – боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру тримати до дати їхнього погашення; цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, потреб ліквідності, наявності альтернативних інвестицій; акції та боргові цінні папери, за якими неможливо достовірно визначити

справедливу вартість; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, які придбані й утримуються винятково для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Портфель до погашення вміщує боргові цінні папери, щодо яких банк має намір і здатність утримувати до строку їхнього погашення.

Банк не повинен первісно визнавати цінні папери у портфелі до погашення, якщо:

- а) не має фінансових ресурсів для фінансування цінних паперів до погашення;
- б) є юридичне або інше обмеження, яке може перешкодити наміру банку утримувати цінні папери до погашення;
- в) протягом поточного фінансового року або протягом двох попередніх фінансових років банк продав до дати погашення значну суму інвестицій порівняно із загальною сумою інвестицій, утримуваних до погашення.

Банк не повинен визнавати цінні папери як утримувані до погашення, якщо:

- а) він має намір утримувати цінні папери протягом невизначеного часу;
- б) він готовий продати їх у разі змін ринкових ставок відсотка, ризиків, потреб ліквідності;
- в) умови випуску безстрокових боргових цінних паперів передбачають сплату відсотків протягом невизначеного часу (тобто немає фіксованого строку погашення);
- г) емітент має право погасити цінні папери сумою, значно меншою, ніж їхня амортизована собівартість.

Не є порушенням намірів утримувати портфель до погашення, якщо продаж цінних паперів з портфеля до погашення був здійснений у таких випадках:

- а) не більше, ніж за 3 місяці до дати погашення;
- б) після того, як отримано переважно всю первісну вартість фінансової інвестиції у вигляді планових платежів або передоплати;
- в) значного погіршення кредитоспроможності емітента;
- г) реорганізації емітента;
- д) змін законодавчих або регулятивних вимог;
- е) значного підвищення регулятивних вимог до капіталу;

є) у зв'язку з непередбаченою подією, що відбулася з незалежних від банку причин, яка не повторюється і щодо якої є докази, що банк не мав змоги її спрогнозувати.

У разі прийняття рішення про продаж цінних паперів з портфеля до погашення банк повинен перевести такі цінні папери у портфель на продаж та здійснювати реалізацію цінних паперів з портфеля на продаж.

Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії – вкладення у пайові цінні папери, на основі яких банк має не менше, ніж 20% (вкладення в асоційовані компанії) або не менше, ніж 50% (вкладення в дочірні компанії) голосів об'єкта інвестування, і ці інструменти будуть утримуватись у портфелі цінних паперів банку більше від 1-го року.

У випадку зміни намірів щодо придбання і утримання цінних паперів, або їх ліквідності, дохідності, ринку, погіршення фінансового стану емітента, цінні папери можуть переводитися з одного портфеля до іншого.

Цінні папери з торгового портфеля можуть бути переведені до портфеля на продаж у разі зміни намірів та здатності банку утримувати боргові цінні папери для отримання прибутків від короткотермінових коливань їх ринкової ціни. Крім того, цінні папери з торгового портфеля на продаж, якщо неможливо достовірно визначити справедливую вартість таких цінних паперів.

Цінні папери з портфеля цінних паперів на продаж переводяться до торгового портфеля, якщо банк приймає рішення про отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкових цін або дилерської маржі. Також за рішенням банку цінні папери з портфеля на продаж можуть бути переведені до портфеля до погашення.

Переведення цінних паперів з портфеля до погашення до портфеля на продаж можливе у тому разі, коли менеджмент банку має сумніви щодо доцільності утримання цінних паперів до настання строків погашення у зв'язку з:

- погіршенням кредитоспроможності емітента;
- зміною податкового законодавства;
- об'єднанням або ліквідацією банку;
- зміною законодавства та регуляторних вимог;

- зміною вимог до капіталу;
- підвищенням ризику цінних паперів.

Тип портфеля цінних паперів банку визначає його інвестиційну характеристику, яка базується на відношенні доходу і ризику. Важливою ознакою при класифікуванні типу портфеля є те, яким чином та за рахунок якого джерела цей дохід отримано: за рахунок зростання курсової вартості або за рахунок поточних виплат - дивідендів, процентів.

Узагальнюючи існуючі підходи до співвідношення ліквідності, дохідності і ризику доцільно виділити такі типи портфелів цінних паперів (рис. 8.6):

1. Портфель зростання, метою якого є приріст капіталу інвесторів. Він формується з цінних паперів, курсова вартість яких зростає.

2. Портфель доходу, який спрямований на одержання високих поточних процентних і дивідендних доходів при мінімальному ступеню ризику. Цей тип портфелю орієнтується на отримання високого поточного доходу – процентних та дивідендних виплат. Портфель доходу складається в основному з цінних паперів, які характеризуються помірним ростом курсової вартості та високими дивідендами, облігацій та інших цінних паперів, інвестиційною характеристикою яких являються високі поточні виплати.

3. Збалансований портфель, який спрямований на досягнення декількох цілей, таких як одержання доходу, підтримка ліквідності, обмеження ризику і який складається частково з об'єктів інвестицій із швидко зростаючою ринковою ціною, частково із високодохідних цінних паперів.

4. Портфель ризикового капіталу - складається із цінних паперів компаній агресивного типу і має не меті одержання надприбутків за рахунок

придбання цінних паперів, які недооцінені на ринку.

5. Змішаний портфель, який об'єднує різні за характеристиками цінні папери з врахуванням як зростання, так і доходу інвестованого капіталу. Формування даного типу портфеля здійснюється для уникнення можливих втрат на фондовому ринку як від зниження курсової вартості, так і від низьких дивідендних та процентних виплат. Одна частина фінансових

активів, яка входить до данного портфеля, приносить власнику ріст капітальної вартості, а друга доход. Втрата однієї частини може компенсуватися іншою.

6. Спеціалізований портфель, в якому інвестиції в цінні папери об'єднуються не за загальним цільовим критерієм, а за частковими критеріями, такими як галузева чи територіальна належність, вид ризику тощо.

Рис. 8.6. Типи портфелів цінних паперів

Основними етапами інвестиційної діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів є:

1. Розробка інвестиційної політики банку.
2. Аналіз цінних паперів.
3. Формування банківського портфеля цінних паперів.
4. Моніторинг портфеля цінних паперів.
5. Формування резервів на відшкодування можливих збитків за операціями з цінними паперами.
6. Оцінка ефективності портфеля цінних паперів.

Першим етапом при вкладенні коштів у цінні папери є розробка інвестиційної політики, яка поєднує принципи та положення, що визначають концептуальні засади діяльності банківської установи на фондовому ринку.

Основними положеннями інвестиційної політики банку мають бути: 1) цілі інвестування та їхнє узгодження зі стратегічною метою діяльності банківської установи; 2) визначення періоду, на який розробляється ця політика; 3) обмеження регуляторних органів; 4) власні застереження щодо розміщення коштів у цінні папери; 5) податкові пільги; 6) визначення бази для порівняння ефективності вкладень.

Основна мета банківського інвестування – забезпечити дохідність, яка буде вища, ніж витрати, пов'язані з обслуговуванням залучених коштів. На її основі менеджмент розробляє конкретні завдання, серед яких: збереження коштів; зростання капіталу; дохідність; ліквідність; мінімізація ризику. Одночасно всі ці завдання вирішити неможливо, оскільки не існує «ідеальної» інвестиції, а тому акцентується увага на одному з цих напрямків. Збереження коштів – це забезпечення захисту від інфляційних змін. Зростання капіталу передбачає орієнтацію на ті цінні папери, які мають потенціал для зростання курсової вартості.

Ліквідність – це можливість продажу фінансового інструменту в будь-який момент за сприятливими цінами. Дохідність – це придбання цінних паперів з метою отримання дивідендів за акціями та відсотків за борговими цінними паперами. Мінімізація ризику – купівля цінних паперів з низькою волатильністю з метою зменшення загального розміру ризику для банку. Серед усіх перелічених завдань банківська установа має вибрати пріоритетне.

Іншим важливим елементом політики банку щодо інвестування є розрахунок планового горизонту, тобто періоду, протягом якого буде здійснюватись реалізація визначених цілей.

Наступний етап – це встановлення обмежень регуляторних органів щодо операцій з цінними паперами. Банк також встановлює власні застереження щодо інвестицій, тобто визначає певний граничний відсоток вкладення коштів в інструменти

одного емітента, відсоток вкладень у певну галузь, у певний тип цінних паперів.

Українські банки можуть (без письмового дозволу НБУ) інвестувати кошти в цінні папери з нефіксованим прибутком будь-якої юридичної особи в розмірі, що становить не більше, ніж 5% регулятивного капіталу банку; юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде винятково діяльність з надання фінансових послуг; регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам, встановленим НБУ. Решту обмежень банківські установи визначають самостійно, виходячи з власних цілей.

Останнім елементом, що входять до інвестиційної декларації банку, є визначення бази для порівняння ефективності вкладень. У переважній більшості країн – це забезпечення дохідності, що на декілька відсотків перевищує дохідність певного фондового індексу. Крім цього, банк може використати рівень дохідності інвестицій як певну величину, яка перевищує вартість залучення коштів, що в українській практиці при слабкому розвитку інформаційної бази є більш прийнятним.

Для обґрунтування рішення про належність цінного паперу до певного виду портфеля банк повинен розробити внутрішньобанківське положення і порядок документального оформлення і підтвердження оцінки цінних паперів, яке має містити:

- умови та підстави віднесення цінного папера до відповідного портфеля з урахуванням наміру його придбання і можливості утримання;
- порядок оцінки цінних паперів (у тому числі докладний перелік критеріїв, що є об'єктивними доказами зменшення корисності цінних паперів);
- порядок оцінки ризику цінного папера (у тому числі порядок оцінки ризику емітента, наявності додаткового забезпечення та/або рейтингових оцінок);
- опис методів визначення справедливої вартості відповідних цінних паперів, у тому числі критерії подібності цінних паперів;
- опис методів розрахунку суми очікуваного відшкодування за цінними паперами в портфелях банку на продаж і до погашення, у тому числі критерії оцінки майбутніх грошових потоків;

– порядок і критерії оцінки зменшення корисності інвестиціями в асоційовані та дочірні компанії.

Всі перелічені складові інвестиційної політики банку мають бути затверджені у вигляді внутрішнього положення (Меморандуму інвестиційної політики) та стати першочерговим орієнтиром при здійсненні операцій на ринку цінних паперів.

Наступною складовою інвестиційного менеджменту є проведення фінансового аналізу для визначення об'єктів вкладення грошових ресурсів. Традиційно передбачається використання фундаментального або технічного аналізу.

Фундаментальний аналіз полягає у визначенні дійсної вартості цінних паперів на основі аналізу фінансово-господарської діяльності емітента (рис. 8.7).

З допомогою макроекономічного аналізу банківська установа здійснює відстеження, оцінювання та критичний аналіз основних економічних індикаторів і визначає їхній вплив на стан ринку цінних паперів. Саме макроекономічний аналіз дає змогу банку визначити, який сегмент фінансового ринку (фондовий, валютний, кредитний) на цей момент є найбільш дохідним та привабливим для вкладення коштів. Для визначення привабливості певного сегмента фінансового ринку банкам доцільно простежувати динаміку зміни дохідності від вкладення коштів у певний інструмент (валюту, цінні папери, надання кредиту), здійснювати їхнє порівняння і прогнозування.

Галузевий аналіз допомагає банкам більш повно визначити економічну ситуацію в країні та напрямки інвестиційних вкладень. Цей тип дослідження дає змогу банківським установам скоротити відбір кількості цінних паперів, що буде аналізуватися, на основі встановлення найбільш інвестиційно привабливих галузей. Для здійснення галузевого аналізу необхідно провести вивчення динаміки та структури основних видів економічної діяльності. Суттєво доповнити галузевий аналіз допоможуть оцінювання напрямків прямих іноземних інвестицій, які є свідченням майбутніх перспектив виробництва, й аналіз стану дебіторсько-кредиторської заборгованості в галузях, обсягу прибутку та рентабельності, питомої ваги галузі в загальному обсязі експорту України, рівня і перспектив приватизації та ін.

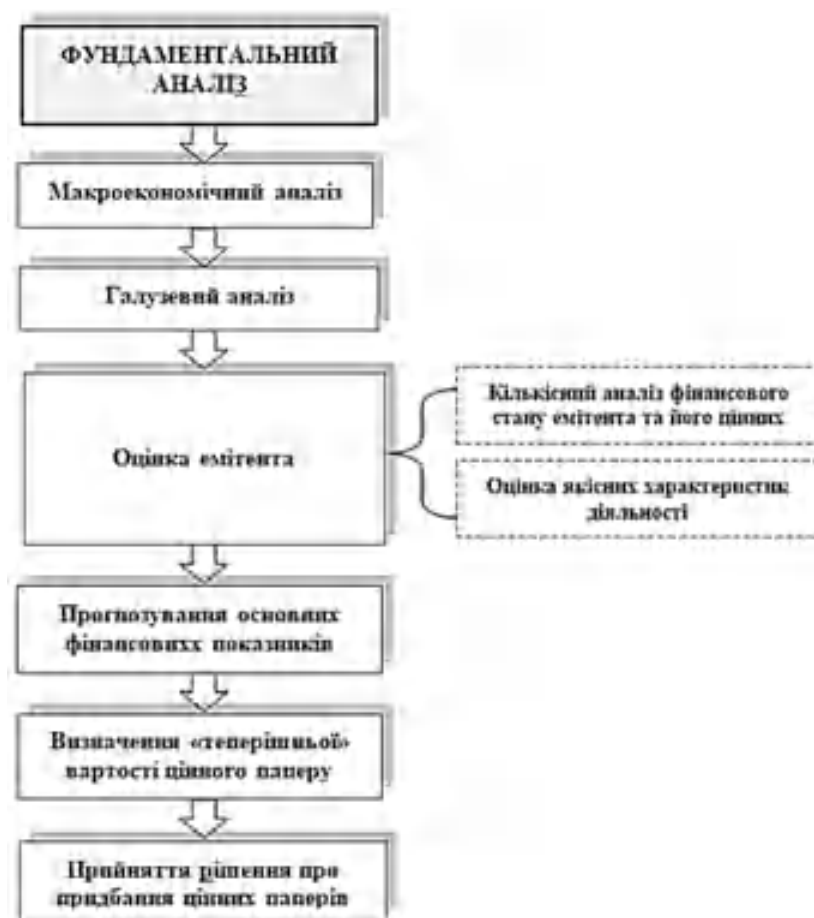

Рис. 8.7. Етапи фундаментального аналізу цінних паперів

Проведення всебічного галузевого аналізу потребує великих затрат як для пошуку інформації, так і для її обробки та констатації результатів. Тому банківським аналітикам доцільно зіставити витрати на аналіз і вигоду, яку можна отримати в майбутньому. На основі отриманих даних про найбільш привабливі галузі для здійснення інвестицій банківська установа

здійснює оцінювання підприємств, які представляють ці галузі економіки, та цінних паперів, емітованих ними.

Банківській установі слід розробити і затвердити внутрішньобанківське положення про порядок та систему оцінювання емітентів. НБУ зобов'язує використовувати для оцінювання підприємств-емітентів цінних паперів ті самі показники, що і при оцінюванні позичальників при наданні кредитів, відповідно до Положення НБУ про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

Для визначення інвестиційної привабливості підприємств банк здійснює ретроспективний аналіз даних, порівняння їх з найкращими, найгіршими і середніми показниками в галузі.

Банк повинен розраховувати також показники, що стосуються оцінювання фінансових інструментів емітентів, особливо якщо цінні папери котируються на фондових біржах. Це дасть змогу банківській установі порівнювати дохідність цінних паперів з доходами від кредитування та інших операцій, а також допоможе відібрати ті цінні папери, які недооцінені на ринку.

Щодо пайових цінних паперів, то найважливішим є показник загальної дохідності акцій, який вираховується таким чином:

$$r = (P_1 - P_0 + D) / P_0,$$

де r – дохідність паперу;

P_1 – ціна в кінці періоду;

P_0 – ціна на початок періоду;

D – дивідендний дохід, отриманий за даний період.

Цей показник порівнюється з дохідністю інших акцій, облігацій і кредитних операцій. Загальна дохідність акцій охоплює дохідність від приросту ціни та дивідендну дохідність.

Іншим важливим показником оцінювання цінних паперів є капіталізація компаній, яка визначається шляхом множення ринкової ціни акцій на їхню кількість. На основі цього показника розраховується значна кількість коефіцієнтів, які розширюють уявлення про стан справ емітента.

Серед них ринкова додаткова вартість на акціонерний капітал (MVA, капіталізація мінус капітал, що використовує

компанія); відношення ринкової капіталізації до капіталу або виручки; відношення капіталізації до прибутку перед вирахуванням податків, відсотків і амортизації (EBITDA) та ін.

Для більш повного уявлення про стан справ емітента доцільно здійснювати якісний аналіз його діяльності. Це дасть змогу банківським установам оцінити: стратегію та перспективи розвитку емітента; прогнозовані суттєві фактори ризику; структуру й політику управління; його відносини з покупцями, постачальниками, кредиторами, органами влади, а також визначити вплив цих факторів на майбутній рух котирування цінного папера.

Для визначення «дійсної» вартості пайових цінних паперів (цільової ціни – *target price*), що входять до складу активів інвестиційного портфеля банку, можна використати такі методи:

- 1) метод оцінювання доходів;
- 2) метод порівняння;
- 3) метод оцінювання витрат.

Витратний підхід в оцінюванні розглядає вартість акцій з точки зору здійснених витрат. Вартість акцій визнається рівною вартості активів компанії-емітента, що залишаються після погашення усіх зобов'язань. При цьому, як правило, балансова вартість активів не відображає їхньої ринкової вартості. Отже, в неї необхідно внести зміни, здійснивши попереднє оцінювання ринкової вартості кожного активу зокрема. За основу витратного підходу взято принцип заміщення, відповідно до якого інвестор не заплатить за об'єкт суму більшу, ніж та, в яку обійдеться виробництво (придбання) аналогічного об'єкта однакової корисності.

Метод порівняння ґрунтується на аналізі угод купівлі-продажу аналогічних інвестиційних об'єктів, а також на пошуку недооцінених фінансових інструментів на основі визначення й аналізу ринкових мультиплікаторів цінного паперу (рис. 8.8)

Обсяг прибутку на одну акцію (E) (*Earnings per Share* – *EPS*) обчислюється як відношення прибутку, доступного власникам звичайних акцій (після відрахування дивідендів за привілейованими акціями), до середньозваженої кількості звичайних акцій, що перебувають в обігу.

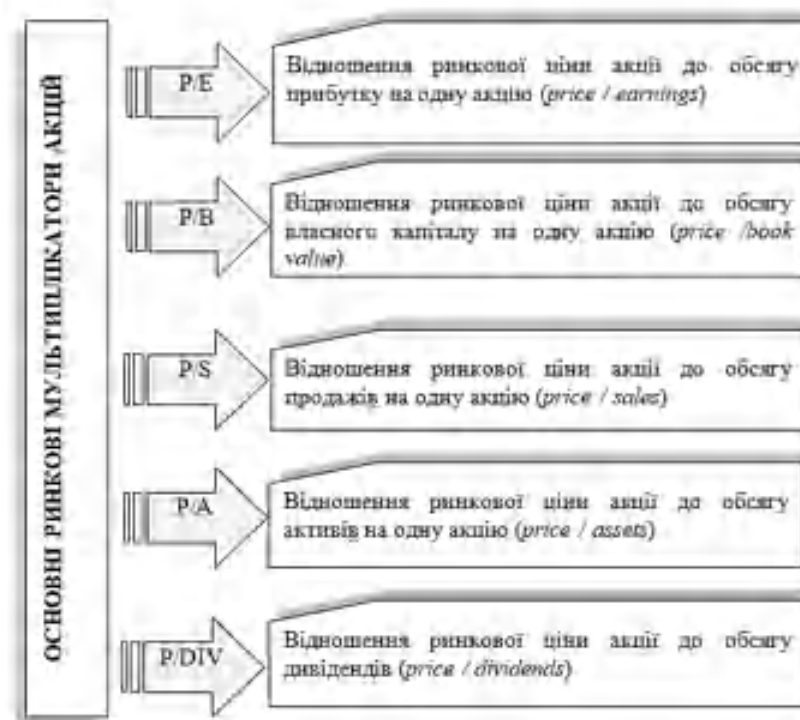

Рис. 8.8. Порядок розрахунку основних ринкових мультиплікаторів акцій при портфельному інвестуванні

На основі порівняльного аналізу можна визначити, чи недооцінена акція, шляхом порівняння із середніми даними по галузі, по ринку загалом. Якщо показник низький, то це може свідчити й про погіршення фінансового стану компанії емітента.

В інвестиційній практиці також почали використовувати вдосконалені методики розрахунку P/E, такі як PEG та PEGY.

PEG (Price/Earnings to Growth) = «ціна–прибуток / зростання».

Цей ринковий мультиплікатор застосовується для оцінки швидкозростаючих компаній і враховує зростання прибутків компанії в розрахунку на акцію. PEG допомагає оцінити P/E на

предмет його відповідності очікуваному зростанню прибутків компанії. P/E відображає лише минуле компанії, тоді як PEG намагається врахувати тенденції зростання.

$$\text{PEG Ratio} = (\text{P/E}) / (\text{Заплановане зростання EPS})$$

Якщо PEG дорівнює 1, то це означає, що ринкова ціна на 100% відображає зростання прибутків на акцію. Якщо PEG більше від 1, то це свідчить про переоціненість акцій або про те, що ринок очікує майбутнього зростання прибутків компанії з темпами, які перевищують поточні. Якщо ж PEG менше від 1, то акції або недооцінені, або ринок очікує падіння прибутків емітента. Якщо ринок збалансований і справедливо оцінює акції компанії, то PEG має бути близько 1.

Різновидом PEG є PEGY Ratio:

$$\text{PEGY Ratio} = (\text{P/E}) / (\text{Заплановане зростання EPS} + \text{Дивідендна дохідність}).$$

Коефіцієнт дає змогу враховувати очікувані виплати дивідендів. Акції емітентів, які регулярно виплачують більші дивіденди, більш привабливі для внесення у банківський інвестиційний портфель. Якщо значення PEGY менше від 1, то можна припустити, що акції недооцінені, і навпаки. P/B відображає розрив між ринковою капіталізацією компанії й бухгалтерською вартістю її власного капіталу. P/B залежить від показника P/E і рентабельності власного капіталу (ROE):

$$\text{P/B} = \text{P/E} \times \text{ROE}.$$

Розбіжності між P/B й ROE можуть свідчити про потенціал емітента акцій з погляду інвесторів. Комбінація низького ROE та високого P/B може вказувати на переоцінку акцій, і навпаки, комбінація високого ROE та низького P/B переважно пов'язана з тим, що ринок недооцінює потенціал емітента акцій. При зростанні ROE має збільшуватися й коефіцієнт P/B. Якщо цього не відбувається і немає причин для зміни P/E, то ринок просто не відреагував на фундаментальні зміни в компанії. Для формулювання аналітичних висновків потрібно розглядати мультиплікатори й показники рентабельності протягом тривалих періодів часу.

P/S, або відношення «ціна - обсяг продажів», показує залежність ціни акції від величини обсягу продажів компанії. Його значення в класичному варіанті коливається в межах

0,4–0,8. Якщо показник є меншим, ніж задані межі, то акція недооцінена і навпаки. Цей мультиплікатор можна пов'язати з мультиплікатором P/E:

$$\text{P/S} = \text{P/E} \times \text{E/S}.$$

Низький P/S свідчить також про низьку прибутковість операцій, а не про недооціненість акцій. На основі показника P/S можна зробити висновок про недооціненість акцій лише у разі якщо маржа чистого прибутку при продажах (E/S) не нижча від середнього рівня в галузі.

P/A або коефіцієнт «ціна – активи» (*Price/Assets Ratio*), показує співвідношення між ринковою вартістю компанії та сукупною величиною її активів. Він також може бути визначений через P/E і рентабельність активів (ROA):

$$\text{P/A} = \text{P/E} \times \text{ROA}.$$

P/DIV використовується для акцій, за якими сплачуються дивіденди («дохідні» акцій). Він дає змогу визначити залежність ціни на акцію від дивідендної компанії емітента при дослідженні динаміки за тривалі періоди часу. Цей мультиплікатор можна пов'язати з мультиплікатором P/E:

$$\text{P/DIV} = (\text{P/E}) / (1 - b),$$

де b – частка прибутку, що виплачується у вигляді дивідендів.

Дохідний метод є найбільш привабливим з точки зору інвестиційних мотивів, оскільки вартість акцій розуміють не як вартість набору активів, а як оцінку потоку майбутніх доходів. Основним методом оцінювання є метод дисконтованих грошових потоків (DCF). Цей метод базується на припущенні, що вартість, яку готовий сплатити потенційний власник за акції або за бізнес, визначається на основі прогнозу грошових потоків, котрі він може розраховувати одержати від компанії в майбутньому.

Грошовий потік компанії у спрощеному вигляді охоплює прибуток і амортизаційні відрахування.

Прогнозовані грошові потоки до певного моменту часу (звичайно це 5 – 10 років) і грошові потоки у постпрогнозний період зводяться до поточної вартості на дату проведення оцінювання шляхом дисконтування за ставкою, що відображає ризик, пов'язаний з надходженням цих грошових потоків.

$$\text{PV} = \text{C1} / (1+r) + \text{C2} / (1+r)^2 + \dots + (\text{Cn} + \text{Cзал.}) / (1+r)^n,$$

де Cn – грошовий потік за рік n;

Сзал. – залишкова вартість підприємства;

г – річна ставка відсотка.

Для отримання справедливої вартості акцій дисконтований грошовий потік ділиться на кількість акцій, емітованих підприємством, та співвідноситься з існуючою ціною акцій на ринку. Якщо справедлива вартість вища, то необхідно купувати акції, і навпаки.

При вкладенні коштів в облігації банки мають основну увагу приділяти адекватності купонної ставки з терміном обігу цінного паперу та наявності застереження щодо дострокового викупу облігації емітентом при несприятливій для емітента зміні ринкових відсоткових ставок. Позитивним сигналом для банку-інвестора є внесення у проспект емісії емітентом положення щодо можливого дострокового пред'явлення інвестором облігацій для погашення. При цьому об'єктом аналізу є частота реалізації протягом обігу облігації права на дострокове погашення банком-інвестором і ціна, за якою емітент купуватиме цінний папір.

При купівлі облігацій банкам слід звертати увагу і на кредитний рейтинг емітента, вивчення якого дає змогу оцінити ризикованість інвестування, а саме ризик непогашення облігацій. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання, в якій пропонується національна шкала оцінювання кредитоспроможності українських емітентів.

Технічний аналіз передбачає вивчення ринку цінних паперів лише шляхом використання графіків ціни та обсягу продажів цінних паперів. Він ґрунтується на таких принципах: 1) відображення – усі події (економічні, політичні, соціальні та інші) враховані у цінах фінансових інструментів; 2) тренду – динаміка цін рухається у певному напрямку; 3) повторюваності – рух цін має здатність через певний період повторюватись.

Основними перевагами, які отримують банки від використання технічного аналізу в порівнянні з фундаментальним аналізом, є:

1) мала кількість вхідної інформації (головний постулат технічного аналізу стверджує, що вплив усіх факторів відображається в ціні, тому необхідно вивчати лише її динаміку);

2) простота і легкість обробки даних (існує багато комп'ютерних програмних продуктів з технічного аналізу);

3) можливість більш точно визначити час здійснення угоди.

Не позбавлений технічний аналіз цінних паперів і окремих недоліків, найбільш суттєвим з яких є наявність декількох індикаторів, що мають лише певну ймовірність щодо достовірності сигналів купівлі-продажу цінних паперів, а також індикаторів, ефективність яких логічно пояснити неможливо.

Крім цього, технічний аналіз переважно дає кращі результати при короткостроковому інвестуванні, а в довгостроковому аспекті доцільно брати до уваги і висновки фундаментального аналізу ринку цінних паперів.

Початковий етап технічного аналізу ставить за мету визначити характер руху ціни, тобто наявність тренда. Для побудови висхідного тренду проводиться лінія через мінімуми (лінія підтримки – *support*), а низхідного – через два максимуми (лінія опору – *resistance*). Рух ціни акцій має здебільшого різновекторний характер, що дає змогу банкам застосовувати інструментарій технічного аналізу, зокрема розробити оптимальну торгову систему, тобто певний набір правил та процедур, що використовується для ідентифікації сигналів купівлі-продажу цінних паперів (рис. 8.9).

Після проведеного фундаментального або технічного аналізу та прогнозування ціни цінного паперу здійснюється розміщення ресурсів між різними фінансовими інструментами залежно від вимог інвестиційної політики.

Після формування портфеля цінних паперів банк здійснює його постійний моніторинг і продає фондові цінності, які нерентабельно надалі утримувати, та купує перспективні – для збільшення ефективності інвестування.

Завершальним етапом процесу вкладення банківських ресурсів у цінні папери є визначення ефективності таким вкладень. Цю процедуру банківські установи можуть здійснити порівнянням отриманої доходності від портфеля цінних паперів:

1) з вартістю залучених коштів (депозитів, облігацій), що дає змогу встановити збиткові чи прибуткові операції з цінними паперами;

Рис. 8.9. Типи торгових систем технічного аналізу

2) з доходами від кредитних та інших операцій – допомагає визначити найбільш дохідні активні операції банку;

3) з дохідністю фондового індексу – встановлюється розмір перевищення дохідності банківського портфеля цінних паперів над середньою дохідністю фондового ринку;

4) із запланованою величиною, що визначається при формуванні інвестиційної політики банку (наприклад, дохідність фондового індексу плюс певний відсоток).

8.4. ПОСЕРЕДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

Посередницькі (комісійні, клієнтські) операції з цінними паперами дають можливість банку залучити тимчасово вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб та перетворити їх у капітал, інвестуючи у реальний сектор економіки.

Схематично види банківського посередництва на ринку цінних паперів можна класифікувати так (рис. 8.10).

Брокерська діяльність є одним із видів професійної діяльності з торгівлі цінними паперами. Торговець цінними паперами може провадити брокерську діяльність, якщо має сплачений коштами не менш як 1 мільйон гривень.

Рис. 8.10. Посередницькі операції банків на ринку цінних паперів

Брокерська діяльність - укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (зокрема на підставі договорів комісії, доручення) щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи.

Торговець цінними паперами, який провадить брокерську діяльність, може надавати своїм клієнтам консультації щодо купівлі-продажу цінних паперів та інших фінансових інструментів. Сучасні банки, як правило, пропонують своїм клієнтам індивідуальний підбір схем брокерського обслуговування. Банки-брокери у процесі взаємодії з клієнтами пропонують також послуги Інтернет-трейдингу, що є зручним для клієнтів, котрі активно працюють на ринку.

Договір на брокерське обслуговування - договір, укладений між торговцем та клієнтом, який передбачає надання торговцем послуг щодо укладання правочинів з цінними

паперами або іншими фінансовими інструментами на підставі разових замовлень клієнта. Номер договору, що укладається торговцем, повинен містити присвоєну ним літерну ознаку виду договору, а саме:

- договір доручення - «БД» (присвоюється торговцем, який за договором виступає повіреним);
- договір комісії - «БК» (присвоюється торговцем, який за договором виступає комісіонером);
- договір на брокерське обслуговування - «БО» (присвоюється торговцем при укладанні договору з клієнтом, який не є торговцем), «БОТ» (присвоюється торговцем, який за договором з іншим торговцем виступає комісіонером, субкомісіонером або повіреним), «БОК» (присвоюється торговцем, який за договором з іншим торговцем виступає комітентом в інтересах свого клієнта);
- договір субкомісії - «БСС» (присвоюється торговцем, який за договором субкомісії з іншим торговцем виступає субкомісіонером), «БСК» (присвоюється торговцем, який за договором субкомісії з іншим торговцем виступає комітентом);
- договір на виконання договору комісії, договору доручення, наданого разового замовлення до договору на брокерське обслуговування, укладених з клієнтом, який не є торговцем, - «БВ»;
- договір на виконання договору комісії, договору доручення, договору субкомісії, наданого разового замовлення до договору на брокерське обслуговування, укладених між торговцями, - «БВТ» (присвоюється торговцем, який за договором з іншим торговцем виступає комісіонером, субкомісіонером або повіреним), «БВК» (присвоюється торговцем, який в інтересах свого клієнта виступає комітентом за договором з іншим торговцем);

Маржинальна операція - купівля-продаж цінних паперів, що здійснюється торговцем на підставі разового замовлення клієнта у разі, якщо в момент укладання договору купівлі-продажу суми грошових коштів, що обліковуються на рахунку внутрішнього обліку клієнта, або кількості цінних паперів, що обліковуються на рахунку внутрішнього обліку клієнта з урахуванням прав вимог та зобов'язань щодо сплати грошо-

вих коштів та поставки цінних паперів за раніше укладеними договорами, недостатньо для виконання зобов'язань за таким договором, та виконання (розрахунок) за цим договором перед контрагентом здійснюється торговцем (комісіонером) з подальшим урегулюванням (виконанням) клієнтом (комітентом) зобов'язань перед торговцем згідно з умовами договору на брокерське обслуговування.

Рівень маржі - відношення суми активів клієнта за вирахуванням зобов'язань, що виникли в результаті маржинальних операцій в інтересах клієнта, до суми активів клієнта, виражене у відсотках.

Маржинальні операції здійснюються на фондових біржах. При здійсненні таких операцій торговець за умови, якщо це передбачено договором на брокерське обслуговування:

- здійснює виконання (розрахунки) зобов'язань за договорами купівлі-продажу цінних паперів, укладеними на підставі разових замовлень клієнта, за умови подальшого врегулювання (виконання) клієнтом зобов'язань перед торговцем згідно з умовами договору на брокерське обслуговування;
- має право розпоряджатися грошовими коштами клієнта з метою придбання цінних паперів у розмірі, достатньому для проведення розрахунків за зобов'язаннями клієнта перед торговцем;
- має право продати (продавати) цінні папери, обліковані на рахунку внутрішнього обліку клієнта, в обсязі, достатньому для виконання клієнтом його зобов'язань перед торговцем.

Банк – торговець цінними паперами має право здійснювати маржинальні операції за умови:

- надання клієнтом у забезпечення цінних паперів, що належать клієнту та/або придбаваються торговцем для клієнта;
- надання клієнтом у забезпечення грошових коштів, що належать клієнту та/або отримані клієнтом.

Як забезпечення виконання зобов'язань клієнта перед торговцем можуть використовуватись кошти та цінні папери, що належать клієнту, а також кошти та цінні папери, що мають бути отримані (придбані) клієнтом унаслідок здійснення торговцем в інтересах клієнта маржинальних операцій.

Банк – торговець цінними паперами відповідно до затвердженого ним положення про провадження діяльності з торгівлі цінними паперами зобов'язаний забезпечити:

- облік розміру зобов'язань кожного клієнта, що виникають унаслідок здійснення торговцем маржинальних операцій;
- облік направлених клієнту вимог про внесення коштів та/або цінних паперів, наданих торговцем, у розмірі, достатньому для збільшення рівня маржі до граничного;
- з метою звернення торговцем стягнення на кошти та/або цінні папери клієнта, що є забезпеченням виконання зобов'язань клієнта перед торговцем, облік договорів з продажу торговцем цінних паперів, що були використані як забезпечення, а також договорів з купівлі торговцем цінних паперів за рахунок коштів клієнта, що використані як забезпечення виконання зобов'язань клієнта.

Додатково до умов, обов'язкових для договору на брокерське обслуговування, для здійснення маржинальних операцій у таких договорах визначаються:

- порядок надання послуги з купівлі-продажу цінних паперів при здійсненні маржинальних операцій;
- розмір плати та порядок одержання плати за послуги з купівлі-продажу цінних паперів, обумовлені особливостями маржинальних операцій;
- рівень маржі (граничний рівень, рівень для направлення вимоги та критичний рівень);
- розмір дисконтів;
- опис цінних паперів, які можуть бути предметом забезпечення при маржинальних операціях;
- застереження стосовно купівлі торговцем цінних паперів за кошти клієнта, що складають забезпечення;
- застереження про можливість продажу торговцем цінних паперів, які можуть бути предметом забезпечення, через фондові біржі при врегулюванні зобов'язань клієнта перед торговцем;
- застереження щодо ризиків, які виникають при здійсненні маржинальних операцій, зокрема ціновий ризик як за активами, набутими за власний кошт, так і за активами, переданими як забезпечення зобов'язань перед торговцем,

ризиків втрати доходу, ризику втрати грошових коштів або ризику втрат, що перебільшують власні грошові кошти клієнта при примусовому закритті клієнтських позицій; ризику невиконання чи неповного виконання маржинальних операцій за рішенням брокера тощо.

При цьому невід'ємною частиною договору є підписана банком - торговцем та клієнтом згода (відмова) клієнта окремо за кожною позицією щодо особливостей провадження брокерської діяльності з подальшим врегулюванням зобов'язань клієнта про те, що клієнт ознайомлений з умовами надання послуги з купівлі-продажу цінних паперів при здійсненні маржинальних операцій та ризиками, що виникають при їх провадженні, а також умовами надання клієнтом належних йому цінних паперів та грошових коштів торговцю.

Продаж банком - торговцем цінних паперів, що складають забезпечення виконання зобов'язань клієнта, а також купівля торговцем цінних паперів за рахунок коштів клієнтів, що складають забезпечення виконання зобов'язань клієнта, з метою звернення торговцем стягнення на кошти та/або цінні папери клієнта, що є забезпеченням виконання зобов'язань клієнта перед торговцем, здійснюються на фондовій біржі.

Порядок здійснення маржинальних операцій є наступним.

Банк - торговець має право виконувати розпорядження клієнтів при здійсненні маржинальних операцій шляхом купівлі та/або продажу тільки тих цінних паперів, що допущені до торгів на фондовій біржі. Предметом таких операцій на фондовій біржі можуть бути цінні папери, які перебувають у біржовому списку. Вимоги до цінних паперів, які можуть бути предметом маржинальних операцій на фондовій біржі, визначаються торговцем. Не можуть бути предметом маржинальних операцій облігації, строк погашення яких настає протягом строку виконання зобов'язань за такими операціями, та цінні папери, що перебувають у клієнта на підставі договору РЕПО.

Як забезпечення при здійсненні маржинальних операцій можуть виступати лише цінні папери, які допущені до торгів принаймні на одній фондовій біржі. Критерії ліквідності таких цінних паперів формуються фондовою біржею у встановленому нею порядку. Банк має право в договорі з клієнтом

визначити перелік цінних паперів, які він може приймати як забезпечення при здійсненні маржинальних операцій, з урахуванням вимог до цінних паперів, визначених у цьому пункті. Банк зобов'язаний повідомити клієнта про зміни у переліку цінних паперів, а також про наслідки таких змін у терміни та в порядку, передбаченими в договорі з клієнтом.

Банк розраховує рівень маржі за формулою:

$$PM = \frac{СКК + ВЦП - ЗК}{СКК - ВЦП} \times 100\%,$$

де СКК - сума коштів клієнта, що обліковується на рахунку клієнта в системі внутрішнього обліку торговця, а також кошти, що повинні бути зараховані на рахунок клієнта, мінус кошти, що повинні бути сплачені за договорами, раніше укладеними в інтересах клієнта;

ВЦП - ринкова вартість цінних паперів клієнта з урахуванням дисконту, який торговець може встановити для кожного цінного папера, які обліковуються на рахунку клієнта в системі внутрішнього обліку торговця, а також ринкова вартість цінних паперів, що мають бути зараховані на рахунок клієнта, за мінусом ринкової вартості цінних паперів, які повинні бути списані з рахунку клієнта за укладеними раніше договорами в інтересах клієнта;

ЗК - грошовий еквівалент зобов'язань, що виникли в результаті здійснення торговцем маржинальних операцій в інтересах клієнта, для виконання (розрахунків) за якими у клієнта недостатньо коштів та/або цінних паперів.

Рівень маржі розраховується банком з урахуванням усіх договорів відповідного клієнта, що укладені для цього клієнта та не виконані до моменту розрахунку рівня маржі.

При розрахунках величини ВЦП, рівня маржі та заборгованості клієнта перед банком на момент розрахунку розрахункова вартість кожного виду цінних паперів клієнта приймається за ціну, що дорівнює ціні останньої біржової угоди на такий самий цінний папір, зафіксованої в системі фондової біржі.

При здійсненні маржинальних операцій на двох або більше фондових біржах банк згідно з умовами договору

з клієнтом має право самостійно, але з урахуванням інтересів клієнта визначити фондову біржу та ціни за договорами купівлі-продажу цінних паперів, зафіксованими в системі фондової біржі, які приймаються торговцем для зазначених у цьому пункті розрахунків.

Граничний рівень маржі - рівень маржі, при якому банк - торговець не має права:

- укладати договори, внаслідок яких рівень маржі зменшиться нижче граничного рівня маржі, а також договори, що призводять до зменшення рівня маржі, коли рівень маржі нижчий за граничний рівень маржі, крім операцій купівлі-продажу цінних паперів, що здійснюються торговцем для врегулювання зобов'язань клієнта перед торговцем;

- здійснювати операцію з коштами та/або цінними паперами клієнта, наслідком якої є зміна залишку на рахунок внутрішнього обліку коштів та/або цінних паперів цього клієнта, внаслідок якої рівень маржі зменшиться нижче граничного рівня маржі, за винятком розрахунків за раніше укладеними договорами або у разі, коли рівень маржі є нижчим за граничний, за винятком розрахунків за раніше укладеними договорами.

Рівень маржі, при досягненні якого банк - торговець повинен направити клієнту вимогу про внесення коштів або цінних паперів у розмірі, достатньому для збільшення рівня до граничного рівня маржі (далі - рівень маржі для направлення вимоги) або зменшення величини ЗК, шляхом укладання договорів, які до цього призводять, узгоджується торговцем з клієнтом та обов'язково має бути вписаний у застереження про ризики, що підписується клієнтом.

Рівень маржі для направлення вимоги не може бути нижче встановленого банком критичного рівня маржі та вище граничного рівня маржі. Критичний рівень маржі узгоджується банком з клієнтом та обов'язково має бути вписаний у застереження про ризики, що підписується клієнтом.

Чинним законодавством встановлені певні вимоги до разового замовлення. **Разове замовлення** надається клієнтом банку та містить розпорядження на визначених умовах виконати певну операцію з конкретними цінними

паперами або іншими фінансовими інструментами в інтересах клієнта відповідно до договору на брокерське обслуговування.

Перелік видів разового замовлення (рис. 8.11):

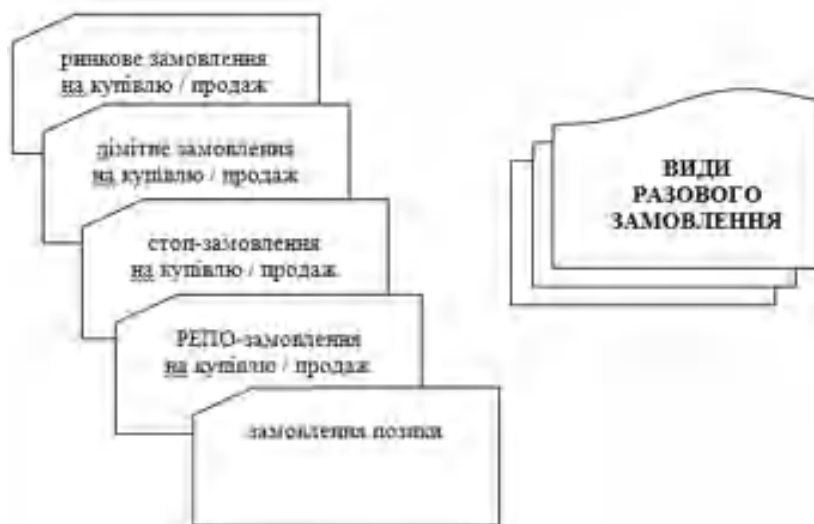

Рис. 8.11. Перелік видів разового замовлення

ринкове замовлення на купівлю - замовлення купити цінні папери або інші фінансові інструменти за найкращою (мінімальною) ціною та/або (максимальною) доходністю (для боргових цінних паперів), а у разі замовлення купити облігації внутрішніх державних позик під час їх розміщення шляхом проведення аукціонного продажу - за доходністю, що розраховуватиметься Міністерством фінансів України як середньозважена величина на підставі рівнів доходності облігацій та кількості їх придбання за поданими до цього міністерства заявками, які містять таку інформацію та задовольняються ним;

ринкове замовлення на продаж - замовлення продати цінні папери або інші фінансові інструменти за найкращою

(максимальною) ціною та/або (мінімальною) доходністю (для боргових цінних паперів);

лімітне замовлення на купівлю - замовлення купити цінні папери або інші фінансові інструменти за ціною, що не перевищує обумовлену клієнтом, та/або за доходністю, яка не менше обумовленої клієнтом (для боргових цінних паперів);

лімітне замовлення на продаж - замовлення продати цінні папери або інші фінансові інструменти за ціною, що не нижча, ніж обумовлена клієнтом, та/або за доходністю, яка не менше обумовленої клієнтом (для боргових цінних паперів);

стоп-замовлення на купівлю - замовлення купити цінні папери або інші фінансові інструменти в той момент, коли ціна та/або доходність (для боргових цінних паперів) досягне обумовленого клієнтом значення;

стоп-замовлення на продаж - замовлення продати цінні папери або інші фінансові інструменти в той момент, коли ціна та/або доходність (для боргових цінних паперів) досягне обумовленого клієнтом значення;

РЕПО-замовлення на купівлю - замовлення купити цінні папери із зобов'язанням зворотного їх продажу через визначений строк за заздалегідь обумовленою ціною;

РЕПО-замовлення на продаж - замовлення продати цінні папери із зобов'язанням зворотної їх купівлі через визначений строк за заздалегідь обумовленою ціною;

замовлення позики - замовлення передати у власність іншій стороні (позичальнику) або отримати у власність від іншої сторони певну кількість цінних паперів з відповідними реквізитами ідентифікації з обов'язком їх повернення через визначений строк або на вимогу однієї із сторін.

Договором на брокерське обслуговування можуть бути передбачені інші види разових замовлень відповідно до законодавства. Під терміном «доходність» розуміється відносна величина, що характеризує дохід за облігацією.

У разі якщо облігації є дисконтними або відсотковими, за якими між датою надання разового замовлення (укладання договору комісії/субкомісії, договору доручення) та датою погашення облігації (згідно з умовами випуску облігації) немає жодних проміжних виплат (купонного платежу, часткової

амортизації номінальної вартості тощо), дохідність обчислюється за такою формулою:

$$D = \frac{\sum_{i=1}^T CF_i - P}{P} \cdot \frac{365}{t_T - t_0} \cdot 100\%,$$

де P - ціна облігації;

D - дохідність;

CF_i - виплата за облігацією на момент i в майбутньому;

t_T - t₀ - кількість днів між поточною датою та датою останньої виплати;

T - кількість виплат за облігацією в майбутньому, в інших випадках за відсотковими облігаціями дохідність обчислюється як корінь такого рівняння:

$$P = \sum_{i=1}^T \left(\frac{CF_i}{\left(1 + \frac{D}{100}\right)^{\frac{t_i - t_0}{365}}} \right),$$

де P - ціна облігації;

D - дохідність, %;

CF_i - виплата за облігацією на момент i в майбутньому;

t_i - t₀ - кількість днів між поточною датою та датою i-ої виплати;

T - кількість виплат за облігацією в майбутньому.

Під час розміщення облігацій внутрішніх державних позик шляхом аукціонного продажу дохідність облігацій обчислюється відповідно до основних умов випуску та порядку розміщення таких облігацій.

Разове замовлення містить, зокрема:

а) номер разового замовлення відповідно до встановленого торговцем порядку нумерації разових замовлень;

б) дату надання разового замовлення;

в) номер та дату укладання договору на брокерське обслуговування;

г) вид послуги (купівля, продаж, міна, здійснення операції РЕПО, позика);

г) реквізити ідентифікації цінного папера або іншого фінансового інструменту;

д) кількість цінних паперів або інших фінансових інструментів;

е) вид разового замовлення;

є) суму (орієнтовну суму) договору та/або дохідність (для боргових цінних паперів), що розраховується відповідно до умов, визначених клієнтом, з урахуванням видів разового замовлення. У разі надання разового замовлення на купівлю облігацій внутрішніх державних позик під час їх розміщення шляхом проведення Міністерством фінансів України аукціонного продажу дохідність у разовому замовленні може не зазначатися;

ж) дату, з якої набирає чинності разове замовлення;

з) строк дії разового замовлення;

и) місце укладання договору на виконання (на фондовій біржі/поза фондовою біржею) (крім випадків здійснення операцій поза межами України);

і) спосіб проведення розрахунків за договором на виконання (з дотриманням/без дотримання принципу «поставка цінних паперів проти «оплати»») (крім випадків здійснення операцій поза межами України).

Разове замовлення діє протягом встановленого клієнтом строку (замовлення протягом строку) або до моменту його виконання чи відміни (відкликання) клієнтом (відкрите замовлення).

Дилерська діяльність - укладання торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом.

Торговець цінними паперами може провадити дилерську діяльність, якщо має сплачений коштами статутний капітал у розмірі не менш як 500 тисяч гривень.

У випадку здійснення банком дилерських операцій він залишається посередником на фінансовому ринку, оскільки розміщує на ринку корпоративних цінних паперів частину ресурсів, яка була залучена або запозичена. Дилерська діяльність на вторинному ринку при торгівлі цінними паперами дає банкові змогу підтримати власний інвестиційний портфель, збільшити різницю між ціною купівлі та продажу цінних паперів, орієнтуючись на короткотермінові коливання цін. Приймаючи зобов'язання з котирування цінних паперів, дилери формують рівень цін на організованому фондовому ринку, підтримуючи ліквідність. У такому випадку банк виступає маркетмейкером – фірмою брокер/дилер, яка перебирає ризик придбання та зберігання на своїх рахунках цінних паперів визначеного емітента з метою організації їх продажу.

Маркет-мейкери діють на позабіржовому ринку як безпосередні учасники угод, виступаючи переважно продавцями та покупцями. Також, вони забезпечують ліквідність окремих інструментів, виставляючи заявку на купівлю чи продаж і заробляють на різниці цін купівлі-продажу.

Дилерський договір - договір купівлі-продажу (міни, позики) цінних паперів або інших фінансових інструментів, що укладається банком – торговцем цінних паперів від свого імені та за свій рахунок;

Номер договору, що укладається банком, повинен містити присвоєну ним літерну ознаку виду договору, а саме:

- дилерські договори - «ДД»;
- договір комісії - «ДКК» (присвоюється банком, який за договором виступає комітентом);
- договір доручення - «ДДД» (присвоюється банком, який за договором виступає довірительом);
- договір на брокерське обслуговування - «БОД» (присвоюється банком, який за договором з іншим торговцем виступає комітентом або довірительом);
- договір на виконання договору комісії, договору доручення, наданого разового замовлення до договору на брокерське обслуговування, укладених між торговцями, - «ДВК» (присвоюється банком - торговцем, який за договором з іншим торговцем виступає комітентом або довірительом).

Чинним законодавством визначено основні вимоги до дилерського договору.

Предметом дилерського договору є купівля, продаж, позика або міна цінних паперів або інших фінансових інструментів. Дилерський договір має містити:

а) реквізити ідентифікації цінного папера або іншого фінансового інструменту;

б) кількість цінних паперів або інших фінансових інструментів (у разі придбання цінних паперів інституту спільного інвестування у емітента; їх кількість визначається з урахуванням статті 56 Закону України «Про інститути спільного інвестування»);

в) суму договору;

г) умови і термін/строк оплати цінних паперів або інших фінансових інструментів, які є об'єктом цивільних прав за договором;

г) умови і строк здійснення переходу прав власності на цінні папери або інші фінансові інструменти;

д) спосіб проведення розрахунків (з дотриманням/без дотримання принципу «поставка цінних паперів проти оплати»).

Згідно із Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» **андеррайтинг** - укладення торговцем цінними паперами договорів щодо відчуження цінних паперів та/або здійснення дій чи надання послуг, пов'язаних з таким відчуженням, у процесі емісії цих цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента на підставі відповідного договору з емітентом.

Андеррайтер може надавати консультації емітенту щодо розміщення цінних паперів цього емітента. Андеррайтер відповідно до договору з емітентом може здійснювати:

– купівлю цінних паперів у емітента з подальшим їх перепродажем інвесторам;

– гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з подальшим перепродажем;

– продаж якомога більшої кількості цінних паперів, без зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані.

– Можна виділити основні **форми андеррайтингу** (рис. 8.12):

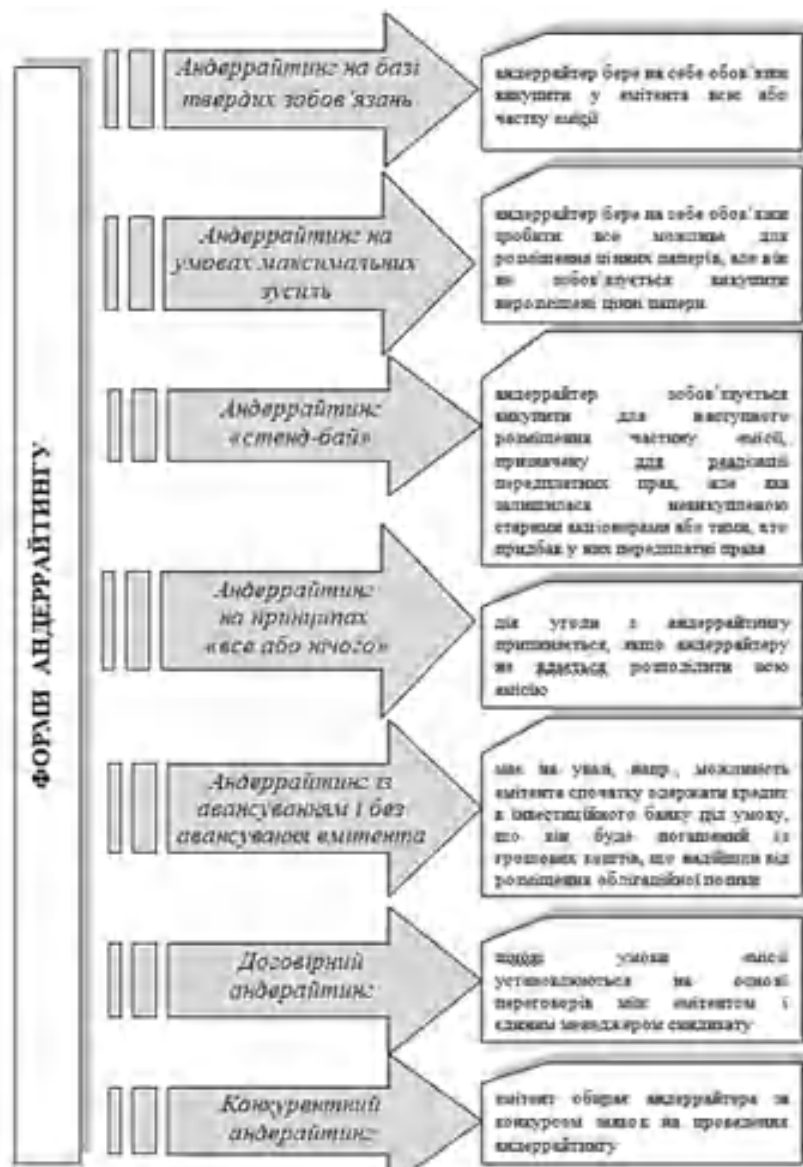

Рис. 8.12. Основні форми андеррайтингу

– андеррайтинг на базі твердих зобов'язань;

Андеррайтинг на базі твердих зобов'язань (гарантованих зобов'язань) має місце тоді, коли андеррайтер бере на себе обов'язки викупити у емітента всю або частку емісії. В тому разі, якщо емісія розміщена не в повному обсязі, саме андеррайтер бере на себе фінансові ризики, так як зобов'язався викупити цінні папери, які не вдалося розмістити. Але якщо ціни на цінні папери на ринку будуть вищі, заздалегідь обумовлених, андеррайтер має право викупити ці папери, що компенсує йому додатковий ризик. Вартість андеррайтингу на базі твердих зобов'язань при інших рівних умовах вища, ніж андеррайтинг на умовах максимальних зусиль.

Винагорода андеррайтера за послуги є «спред», тобто різниця між ціною, за яку папери викупив посередник, та ціною, за якою він продав цінні папери інвесторам на ринку.

– андеррайтинг на базі максимальних зусиль.

Андеррайтинг на умовах максимальних зусиль – андеррайтер бере на себе обов'язки зробити все можливе для розміщення цінних паперів, але він не зобов'язується викупити нерозміщені цінні папери. Всі ризики, пов'язані з нерозміщеною частиною цінних паперів, бере на себе емітент, так як всі цінні папери, які не вдалося продати, повертаються емітенту. При цьому виді андеррайтингу в випадках, коли курсова вартість цінних паперів росте, андеррайтер не має права викупити ці папери, тобто додатковий прибуток отримує емітент. Таким чином, можна зробити наступний висновок: головна відмінність основних форм андеррайтингу в тому, на кому лежить відповідальність за розміщення цінних паперів, а, отже, і фінансові ризики. У випадку андеррайтингу на базі твердих зобов'язань відповідальність несе андеррайтер, у випадку андеррайтингу на базі кращих зусиль – емітент.

Винагорода в такому випадку – це комісійні у вигляді відсотка від вартості розміщених цінних паперів.

– андеррайтинг «стенд-бай»

(андеррайтер зобов'язується викупити для наступного розміщення частину емісії, призначену для реалізації передплатних прав, але яка залишилася невикупленою старими акціонерами або тими, хто придбав у них передплатні права);

– **андеррайтинг на принципах «все або нічого»** (дія угоди з андеррайтингу припиняється, якщо андеррайтеру не вдається розподілити всю емісію. Інакше кажучи, андеррайтер зобов'язується повністю розмістити всю емісію цінних паперів);

– **андеррайтинг із авансуванням і без авансування емітента** (має на увазі, наприклад, можливість емітента спочатку одержати кредит в інвестиційного банку під умову, що він буде погашений із грошових коштів, що надійшли від розміщення облігаційної позики);

– **договірний андеррайтинг** (цінові умови емісії (ціна випуску акцій в емітента, спред між зазначеною ціною та ціною, за якою розміщує емісію синдикат) установлюються на основі переговорів між емітентом і єдиним менеджером синдикату);

– **конкурентний андеррайтинг** (при цій формі андеррайтингу підготовку емісії на конкурентних засадах ведуть декілька андеррайтерів, кожен з яких формує свої цінові умови, емісійні синдикати і т.д. Далі емітент обирає андеррайтера за конкурсом заявок на проведення андеррайтингу, звичайно орієнтуючись на кращі цінові та інші умови).

Ліцензія на провадження андеррайтингу видається лише за умови наявності у торговця цінними паперами ліцензії на провадження дилерської діяльності.

З метою організації публічного розміщення цінних паперів андеррайтери можуть укладати між собою договір про спільну діяльність.

Операції з андеррайтингу можуть проводити лише найбільші банки, оскільки обсяги випуску цінних паперів інколи становлять від кількох мільйонів до кількох мільярдів гривень. Банк - торговець цінними паперами може провадити андеррайтинг, якщо має сплачений коштами статутний капітал у розмірі не менш як 7 мільйонів гривень. Тому одному банку досить складно розмістити весь обсяг емісії, позаяк у процесі розміщення цінних паперів, як правило, беруть участь кілька банків, створюючи таким чином консорціум (синдикат) андеррайтерів. Таким чином зменшується ризик, пов'язаний з реалізацією емісії, і прискорюється процес реалізації

цінних паперів. Створення андеррайтингового консорціуму потребує відповідної ієрархії та розподілу обов'язків. До консорціуму входять фінансовий консультант, андеррайтер, маркет-мейкер, платіжний агент. Андеррайтер (інвестиційна компанія) – менеджер синдикату (переважно великий банк) створює синдикат та несе повну відповідальність за андеррайтинговим договором перед емітентом та отримує прибуток за андеррайтинговим договором (близько 2% від усього обсягу емісії для великих інвестиційних компаній та до 7-8% для дрібних венчурних) та спред. Банки зі значним розміром статутного капіталу можуть виступати в ролі генеральних менеджерів корпоративних емісій, а банки середні та малі можуть виконувати роль співменеджерів в емісійному синдикаті. При розміщенні значних випусків корпоративних облігацій в економічно розвинутих країнах залучають спеціалізовані інвестиційні банки. І при випуску цінних паперів корпорація шукає партнера в особі інвестиційного банку, який виступає в ролі генерального менеджера. Такий банк формує консорціум андеррайтерів і бере на себе гарантії щодо випуску та розміщення цінних паперів. Кількість членів консорціуму може коливатись – від двох до шістдесяти банків.

Іноді банки та фінансові компанії самостійно виконують роль організатора випуску, а розміщує його крупніший банк (можливо, в якості співандеррайтера), оскільки йому легше працювати з більшими обсягами і він може викупити частину емісії.

Договір андеррайтингу - договір, який укладається між банком -торговцем (андеррайтером) та емітентом щодо відчуження цінних паперів та/або здійснення дій чи надання послуг, пов'язаних з таким відчуженням, від імені та за рахунок емітента за винагороду.

Договір на придбання цінних паперів при андеррайтингу - договір купівлі-продажу цінних паперів, який укладається банком - торговцем (андеррайтером) з першим власником (контрагентом) на виконання договору андеррайтингу та на підставі заявки на придбання, а також договір купівлі-продажу цінних паперів, який укладається торговцем (андеррайтером) з емітентом щодо купівлі торговцем (андеррайтером) усіх

або частини нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі андеррайтингу фіксованою ціною.

Договір про спільну діяльність - двосторонній або багатосторонній договір, що укладається між андеррайтерами з метою організації публічного розміщення цінних паперів.

Номер договору, що укладається банком – торговцем цінними паперами, повинен містити присвоєну ним літерну ознаку виду договору, а саме:

- договір андеррайтингу - «АА»;
- договір на придбання - «АП»;
- договір про спільну діяльність - «АС».

Предметом договору андеррайтингу є надання торговцем (андеррайтером) послуг емітенту щодо розміщення цінних паперів емітента на первинному ринку за дорученням від імені та за рахунок цього емітента.

Договір андеррайтингу містить, зокрема:

а) реквізити ідентифікації цінного папера вид/ тип/ різновид/ найменування цінних паперів; серія цінних паперів - за наявності, вид опціонних сертифікатів - для випуску опціонних сертифікатів, найменування емітента цінного папера; код за ЄДРПОУ - для емітента-резидента, номер реєстрації - для емітента-нерезидента; номінальна вартість цінного папера в разі наявності (частка консолідованого іпотечного боргу, що припадає на один сертифікат участі, - для іпотечних сертифікатів участі, премія - для опціонних сертифікатів) - у національній чи іноземній валюті; форма існування цінного папера; міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів (для емісійних цінних паперів, якщо присвоєння цього коду для них передбачено законами України) у разі присвоєння; інші реквізити ідентифікації відповідно до виду цінного папера;

б) кількість цінних паперів, що підлягають розміщенню андеррайтером, загальний обсяг емісії (у разі придбання цінних паперів інституту спільного інвестування їх кількість визначається з урахуванням статті 56 Закону України «Про інститути спільного інвестування»);

в) загальну номінальну вартість цінних паперів (частку консолідованого іпотечного боргу - для іпотечних сертифікатів

участі, премію - для опціонних сертифікатів), що підлягають розміщенню андеррайтером;

г) інформацію щодо сторони, відповідальної за облік розміщення цінних паперів (ведення журналу обліку розміщення цінних паперів, інших документів);

г) інформацію щодо надання емітентом андеррайтеру повноважень керуючого рахунком у цінних паперах емітента в Центральному депозитарії (склад, зміст, час дії повноважень, порядок взаємодії керуючого рахунком та емітента щодо управління рахунком емітента у цінних паперах у Центральному депозитарії);

д) порядок та строки здійснення оплати за розміщені цінні папери (на рахунок емітента або на рахунок андеррайтера з подальшим переказом грошових коштів за розміщені цінні папери на рахунок емітента);

е) порядок та строки повернення андеррайтером сплачених грошових коштів першим власникам у випадку прийняття рішення емітентом про відмову від розміщення цінних паперів, визнання емісії недійсною, або незатвердження у встановлені законодавством строки результатів розміщення цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, або невнесення (незатвердження) у встановлені законодавством строки змін до статуту, пов'язаних зі збільшенням статутного капіталу акціонерного товариства з урахуванням результатів розміщення акцій (зазначається у випадку, якщо повернення сплачених грошових коштів першим власникам здійснюється із залученням андеррайтера через рахунок андеррайтера);

є) права андеррайтера (зазначаються у разі, якщо емітент наділяє андеррайтера такими правами):

– здійснювати купівлю цінних паперів у емітента з подальшим їх перепродажем інвесторам;

– установлювати за погодженням з емітентом ціну продажу цінних паперів відповідно до умов розміщення (у випадках, передбачених законодавством);

– здійснювати продаж якомога більшої кількості цінних паперів без зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані;

– у разі розміщення цінних паперів андеррайтер може брати на себе зобов'язання за домовленістю з емітентом щодо гарантування продажу всіх цінних паперів емітента, що підлягають розміщенню, або їх частини. Якщо випуск цінних паперів розміщується не в повному обсязі, андеррайтер може здійснити повний або частковий викуп нереалізованих цінних паперів за визначеною в договорі андеррайтингу фіксованою ціною з подальшим перепродажем відповідно до взятих на себе зобов'язань;

– укладати договір про спільну діяльність з іншими андеррайтерами з метою організації публічного розміщення цінних паперів;

ж) обов'язки андеррайтера:

– здійснювати облік розміщення цінних паперів (облік заявок на придбання цінних паперів; облік осіб, що придбавають цінні папери; облік укладених договорів на придбання цінних паперів; облік документів, що підтверджують оплату цінних паперів (у випадку, якщо оплата за розміщені цінні папери здійснювалася на рахунок андеррайтера з подальшим переказом грошових коштів за розміщені цінні папери на рахунок емітента), якщо стороною, відповідальною за облік розміщення цінних паперів, є андеррайтер;

– надавати розпорядження Центральному депозитарію на переказ розміщених цінних паперів на рахунки в цінних паперах у депозитарних установах з метою зарахування цими депозитарними установами цінних паперів/прав на цінні папери на рахунки перших власників (у разі вчинення правочину щодо цінних паперів поза фондовою біржею без додержання при розрахунках принципу «поставка цінних паперів проти оплати» за умови, якщо андеррайтер є керуючим рахунком у цінних паперах емітента у Центральному депозитарії);

– формувати звіти емітенту про результати розміщення;

– надавати емітенту інформацію стосовно здійснення розміщення цінних паперів, що передбачено договором андеррайтингу;

– андеррайтер цінних паперів біржового інституту спільного інвестування зобов'язується забезпечувати придбання цінних паперів під час їх первинного розміщення, забезпечувати продаж емітентом раніше викуплених цінних паперів та/

або пред'явлення до викупу цінних паперів такого інституту; підтримувати котирування (ціни попиту та пропозиції) таких цінних паперів на визначеній проспектом емісії фондовій біржі;

з) права емітента:

– отримувати від андеррайтера в установлені договором андеррайтингу строки та терміни документи, звіти та інформацію про виконання обов'язків щодо розміщення цінних паперів;

и) обов'язки емітента:

– надавати андеррайтеру всі необхідні документи для здійснення розміщення цінних паперів відповідно до законодавства;

– негайно повідомляти андеррайтера про зміни умов розміщення цінних паперів (у випадках, передбачених законодавством), які можуть істотно вплинути на виконання його обов'язків, визначених договором андеррайтингу;

– надавати андеррайтеру документи щодо ідентифікації емітента, осіб, уповноважених діяти від імені емітента, осіб, які є вигодоодержувачами емітента;

і) розмір та порядок оплати послуг андеррайтера;

ї) строк дії договору (крім випадків, коли законодавством не встановлені обмеження щодо строку розміщення цінних паперів);

й) підтвердження, що інформація про загальний характер та/або джерела потенційного конфлікту інтересів надана емітенту.

Крім вищезазначених умов, договір андеррайтингу може передбачати надання андеррайтером емітенту консультацій щодо розміщення цінних паперів цього емітента.

Довірчі (трастові) операції містять елементи як залучення, так і розміщення коштів клієнтів. Довірче управління передбачає прозору процедуру розміщення, а дохід банк отримує у вигляді комісійних.

Траст (англ. *trust* – довіра довірче управління) - це операції з управління коштами (майном, грошима, цінними паперами тощо) клієнта, які здійснюються на підставі договору від свого імені в інтересах і але дорученням клієнта на правах довіреної особи.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» **діяльність із управління цінними паперами** – це діяльність, яку проводить торговець цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб.

Банк - торговець цінними паперами може провадити діяльність з управління цінними паперами, якщо має сплачений коштами статутний капітал у розмірі не менш як 7 мільйонів гривень.

Договір про управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами і коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, може передбачати виникнення у банку - торговця цінними паперами права довірчої власності на передані йому в управління цінні папери, інші фінансові інструменти і кошти, призначені для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти, а також виникнення права довірчої власності на кошти, цінні папери, інші фінансові інструменти, отримані торговцем цінними паперами від управління цінними паперами та іншими фінансовими інструментами.

Банк, який провадить діяльність з управління цінними паперами, може надавати консультації, пов'язані з обслуговуванням установника управління.

Банк має право укладати договори про управління цінними паперами з фізичними та юридичними особами. Сума договору про управління цінними паперами з одним клієнтом - фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам. Вказане обмеження щодо суми не поширюється на договори про управління цінними паперами, що укладаються на виконання вимог статті 36 Закону України «Про запобігання корупції».

Банк - торговець цінними паперами здійснює управління цінними паперами відповідно до вимог Цивільного кодексу України, Закону України «Про цінні папери та фондовий

ринок», інших законів, нормативно-правових актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

На кошти та цінні папери клієнтів, що передаються банкам - торговцям цінними паперами в управління, не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями торговця цінними паперами, що не пов'язані із здійсненням ним функцій управителя.

Для провадження діяльності з управління цінними паперами кошти клієнта (клієнтів), у разі якщо це передбачено договором управління, зараховуються на окремий поточний рахунок банку - торговця цінними паперами в банку окремо від власних коштів торговця цінними паперами та відповідно до умов договору (договорів) про управління цінними паперами, іншими фінансовими інструментами і коштами, призначеними для інвестування в цінні папери та інші фінансові інструменти. Торговець цінними паперами звітує перед клієнтами про використання їхніх коштів.

Банк може використовувати кошти клієнтів, якщо це передбачено договором про управління цінними паперами. Договором про управління цінними паперами може бути передбачено розподіл між сторонами прибутку, отриманого банком від використання коштів клієнта.

Банки розробляють рекомендації щодо купівлі цінних паперів, здійснюють купівлю цінних паперів, що вибрав клієнт, і за необхідності відкривають для нього рахунок в цінних паперах у свого зберігача.

Доходи від трастових послуг формуються за рахунок комісійних винагород (щорічні відрахування від доходів трасту, щорічний внесок з первинної суми трасту тощо). Ставки внесків диференційовані залежно від видів трастів та пов'язаних з ними послуг по управлінню трастами

Дохід від трастових послуг банків формується за рахунок комісійних винагород, у які включаються: щорічні відрахування від доходів за трастовими операціями; щорічний внесок з первісної суми наданої трастової послуги; внесок із суми за трастовою операцією після закінчення строку дії трастдоговору.

У довірчих правовідносинах беруть участь три сторони:

► **довіритель майна (засновник)** – юридична або фізична особа, яка заснувала траст та/або передала довірительному

власнику повноваження власника належного їм майна відповідно до умов укладеного між ними договору;

► **довірительний власник (траст)** – сторона, яка здійснює управління майном. Ним можуть бути спеціалізовані трастові компанії (довірчі товариства) або трастові відділи банків;

► **бенефіціар** – особа, на користь та в інтересах якої надаються довірчі послуги. Ним може бути сам довіритель майна або третя особа.

У зарубіжній практиці розрізняють такі види трастів:

– **забезпечувальний**, що використовується при опосередкуванні реалізації кредитором заставленого майна або позбавленні боржника права його викупу за рішенням суду;

– **охоронний**, який застосовується у разі тривалого збереження майна з метою одержання довірителем доходу від його управління;

– **дискреційний** – якщо довірена особа самостійно визначає час і розмір виплат довірителю доходу, отриманого від управління переданим майном;

– **благодійний**, який характеризується необмеженим терміном передачі майна в довірче управління та невизначеним колом вигодо-набувачів і може мати різне призначення (допомога інвалідам, сиротинцям, підтримка соціальних програм тощо);

– **голосуючий**, що використовується для концентрації пакетів акцій або інших майнових прав з метою забезпечення контрольного пакета та права вирішального голосу в управлінні компанією.

В Україні законодавчо закріплено два **види довірчих відносин**:

– відносини довірчого управління

– відносини довірчої власності.

На ринку інфраструктурних послуг зростає роль таких учасників, як зберігачі та депозитарії. Відповідно до Закону України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» **зберігач** – це комерційний банк або торговець цінними паперами, який має ліцензію на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітента з цінними паперами на рахунках у цінних паперах стосовно

як цінних паперів, що належать йому, так і тих, котрі він зберігає згідно з договором про відкриття рахунків в цінних паперах; при цьому зберігач не може вести реєстр власників іменних цінних паперів, стосовно яких він здійснює угоди.

Депозитарна діяльність зберігача цінних паперів – діяльність з надання послуг щодо зберігання цінних паперів, обслуговування правочинів щодо цінних паперів на рахунках власників цінних паперів.

Законодавство унормовує, що зберігачами можуть бути тільки банки або торговці цінними паперами. Зберігачі цінних паперів як одні з найважливіших елементів технічної підсистеми інфраструктури ринку цінних паперів відіграють важливу роль у забезпеченні надійної системи обліку прав власності на цінні папери і захисту інтересів інвестора. Вони обслуговують електронний обіг цінних паперів, випущених у бездокументарній або документарній формі, знерухомлених у депозитарії. Зважаючи на необхідність підвищення прозорості операцій на фондовому ринку, створення надійної системи захисту прав інвесторів та розвитку організованого обігу цінних паперів, їх випуск у бездокументарній формі є найбільш доцільним та перспективним.

Послуги зберігачів охоплюють наступні депозитарні операції (рис. 8.13). Нині в Україні діє дворівнева депозитарна система, на верхньому рівні якої – Національний депозитарій України (НДУ) і депозитарії, що ведуть рахунки для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів (депозитарій державних цінних паперів Нацбанку та ВДЦП). Нижній рівень – це зберігачі, які ведуть рахунки власників цінних паперів, та реєстратори власників іменних цінних паперів.

Депозитарна система України – сукупність учасників депозитарної системи та правовідносин між ними щодо ведення обліку цінних паперів, прав на цінні папери і прав за цінними паперами та їх обмежень, що встановлюються в системі депозитарного обліку цінних паперів, у тому числі внаслідок проведення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів.

Рис. 8.13. Класифікація депозитарних операцій банків-зберігачів

Депозитарна діяльність - діяльність професійних учасників депозитарної системи України та Національного банку України щодо надання послуг із зберігання та обліку цінних паперів, обліку і обслуговування набуття, припинення та переходу прав на цінні папери і прав за цінними паперами та обмежень прав на цінні папери на рахунках у цінних паперах депозитарних установ, емітентів, депозитаріїв-кореспондентів, осіб, які провадять клірингову діяльність, Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, депонентів, номінальних утримувачів, а також надання інших послуг, які відповідно до цього Закону мають право надавати професійні учасники депозитарної системи України.

Депонент - власник цінних паперів, співвласники цінних паперів, нотаріус, на депозит якого внесено цінні папери, яким рахунок у цінних паперах відкривається депозитарною установою на підставі відповідного договору про обслуговування рахунка в цінних паперах, а також депозитарна установа, яка відкриває собі рахунок у цінних паперах на підставі наказу керівника цієї депозитарної установи. Національний банк України може бути депонентом у випадках, передбачених законодавством.

Кліринг - визначення взаємних зобов'язань за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, у тому числі шляхом неттінгу.

Неттінг - повне або часткове припинення зобов'язань за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів шляхом заліку зобов'язань або в інший спосіб. На момент здійснення неттінгу строк виконання зобов'язань, за якими здійснюється неттінг, вважається таким, що настав.

Система депозитарного обліку цінних паперів - сукупність інформації, записів про емісійні цінні папери (вид із зазначенням типу, номінальна вартість і кількість, реєстр кодів цінних паперів (міжнародних ідентифікаційних номерів цінних паперів), обмеження обігу тощо) на рахунках у цінних паперах власників таких рахунків; інформації про емітентів; про власників цінних паперів, які мають права за цінними паперами та права на цінні папери; про обмеження прав на цінні папери та прав за цінними паперами; про осіб, уповноважених

власниками цінних паперів (управителів, заставодержателів, інших осіб, наділених відповідними правами щодо цінних паперів); про номінальних утримувачів; інші дані, що дають змогу ідентифікувати емісійні цінні папери і зазначених осіб; інша передбачена законодавством інформація.

Рахунок у цінних паперах депонента відкривається депозитарною установою на підставі договору про обслуговування рахунка в цінних паперах власнику цінних паперів, співвласникам цінних паперів або нотаріусу, на депозит яких внесено цінні папери, а також самій депозитарній установі (на підставі наказу керівника цієї депозитарної установи) або Національному банку України відповідно до законодавства.

Депозитарний облік цінних паперів - облік цінних паперів, прав на цінні папери та їх обмежень на рахунках у цінних паперах. Депозитарний облік у системі депозитарного обліку цінних паперів ведеться у кількісному виразі. При цьому облік прав на цінні папери конкретного власника ведеться виключно депозитарними установами (крім обліку прав на цінні папери, які обліковуються на рахунку номінального утримувача), Національним банком України у визначених законодавством випадках і депозитаріями-кореспондентами, номінальними утримувачами чи їх клієнтами, а облік цінних паперів і прав за цінними паперами - виключно Центральним депозитарієм або Національним банком України.

Депозитарна діяльність депозитарної установи може поєднуватися з діяльністю з торгівлі цінними паперами та/або банківською діяльністю за умови провадження таких видів діяльності окремими структурними підрозділами депозитарної установи в порядку, встановленому НКЦПФР.

Депозитарна установа на підставі договору про надання реєстру власників іменних цінних паперів має право надавати послуги емітенту цінних паперів.

Депозитарна установа має право надавати емітенту додаткові послуги при проведенні загальних зборів (чергових або позачергових) акціонерного товариства, зокрема, виконувати функції реєстраційної комісії або лічильної комісії, здійснювати для емітента підготовку та надання йому довідково-аналітичних матеріалів, що характеризують ринок

цінних паперів, консультування з питань обліку та/або обігу цінних паперів, а також послуги щодо управління його рахунком у Центральній депозитарії чи інші послуги, не заборонені законодавством, щодо цінних паперів, випущених емітентом.

Депозитарна установа має право надавати депоненту додаткові послуги, зокрема з реалізації прав за цінними паперами.

Для отримання ліцензії на провадження депозитарної діяльності депозитарної установи юридична особа повинна мати сплачений коштами статутний капітал у мінімальному розмірі не менш як 7 мільйонів гривень.

У статутному капіталі депозитарної установи частка іншої депозитарної установи, торговця цінними паперами повинна становити не більш як 5 відсотків.

Депозитарна діяльність провадиться депозитарною установою на підставі ліцензії, що видається НКЦПФР в порядку, встановленому законодавством.

Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках забезпечує здійснення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів, укладеними на фондових біржах та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати». В Україні може існувати лише один Розрахунковий центр.

Розрахунковий центр - банк, що функціонує у формі акціонерного товариства відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про депозитарну систему України». Банк набуває статусу Розрахункового центру з дня реєстрації Правил Розрахункового центру в Національному банку України в установленому порядку.

Акціонерами Розрахункового центру можуть бути Національний банк України, професійні учасники фондового ринку, а також міжнародні депозитарно-клірингові установи. У статутному капіталі Розрахункового центру частка Національного банку України повинна становити не менш як 25 відсотків плюс одна акція.

Виключною компетенцією Розрахункового центру є проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати».

Розрахунковий центр відкриває та веде грошові рахунки учасників фондового ринку. Розрахунковий центр забезпечує виплату доходу за цінними паперами, номінальної вартості при погашенні цінних паперів та при здійсненні емітентом інших корпоративних операцій, у тому числі за тими цінними паперами, що розміщені та обертаються за межами України.

Розрахунковий центр може провадити професійну діяльність на фондовому ринку - клірингову діяльність у порядку, встановленому законодавством.

Для здійснення розрахункових операцій Розрахунковий центр відкриває рахунок у Національному банку України, а також відкриває та веде рахунки клієнтів для здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Клієнтами Розрахункового центру можуть бути резиденти України (юридичні особи, їх відокремлені підрозділи, фізичні особи) та нерезиденти України (юридичні особи, представництва юридичних осіб в Україні та фізичні особи).

Депозитарна установа в установленому НКЦПФР порядку відповідно до отриманих від Центрального депозитарію та/або Національного банку України депозитарних активів провадить діяльність з депозитарного обліку та обслуговування обігу цінних паперів і корпоративних операцій емітента на рахунках у цінних паперах депонентів, номінальних утримувачів, а також на власному рахунку в цінних паперах, на якому обліковуються цінні папери, права на цінні папери та обмеження прав на цінні папери, що належать такій депозитарній установі.

Депозитарними активами для депозитарної установи є цінні папери, зараховані Центральним депозитарієм та/або Національним банком України та/або іноземною фінансовою установою на рахунок (рахунки) у цінних паперах такої депозитарної установи. На депозитарні активи депозитарної

установи не може бути звернено стягнення за зобов'язаннями депозитарної установи як суб'єкта господарювання. Депозитарна установа зобов'язана забезпечувати дотримання депозитарного балансу.

Депозитарній установі заборонено розпоряджатися цінними паперами, права на які обліковуються на рахунку депонента, номінального утримувача, або вчиняти будь-які інші дії з такими цінними паперами, крім дій, що вчиняються за дорученням депонента, номінального утримувача, або в інших випадках, передбачених законом. Укладення договору про обслуговування рахунка в цінних паперах депонента не тягне за собою переходу прав на цінні папери та прав за цінними паперами до депозитарної установи.

Депозитарна установа в порядку та за умови дотримання вимог, встановлених НКЦПФР, має право надавати своїм клієнтам послуги з обліку цінних паперів та їх обмежень, реєстрації переходу права власності на відповідні цінні папери на підставі відповідних договорів з іноземними фінансовими установами, що здійснюють облік цінних паперів, їх обмежень, реєстрацію переходу права власності на цінні папери згідно із законодавством держави, в якій зазначені установи зареєстровані.

Емітент іменних цінних паперів зобов'язаний укласти з визначеною ним особою договір про надання реєстру власників іменних цінних паперів (далі - договір про надання реєстру). Визначеною особою може бути депозитарна установа, Центральний депозитарій або Національний банк України.

Емітент або інша особа, яка має право на отримання реєстру власників іменних цінних паперів, дає в установлених Комісією випадках визначеній особі розпорядження щодо надання реєстру власників іменних цінних паперів та зазначає дату, станом на яку необхідний такий реєстр.

У разі якщо депозитарна установа є визначеною особою, що отримала розпорядження про надання реєстру власників іменних цінних паперів, вона дає Центральному депозитарію розпорядження про складення реєстру власників іменних цінних паперів відповідного емітента.

Центральний депозитарій складає реєстр власників іменних цінних паперів, облік яких відповідно до компетенції здійснює Центральний депозитарій, та подає його депозитарній установі, з якою емітентом укладено договір про надання реєстру. Депозитарна установа після отримання реєстру власників іменних цінних паперів відповідно до договору надає емітенту реєстр власників іменних цінних паперів в установленому таким договором порядку.

У разі подання реєстру власників іменних цінних паперів у формі паперового документа він засвідчується печаткою та підписом уповноваженої особи депозитарної установи.

Депозитарна установа не має права вносити зміни до реєстру власників іменних цінних паперів, облік яких відповідно до компетенції, встановленої цим Законом, здійснює Центральний депозитарій, складених Центральним депозитарієм.

Банки можуть надавати консультаційні послуги щодо випуску та обігу цінних паперів (аналіз ринку цінних паперів, правові консультації, професійне навчання, інформаційне обслуговування). Об'єктивна потреба в наданні послуг у цій сфері зумовлена складністю індустрії цінних паперів, швидкою зміною обставин на ринку цінних паперів, наявністю ризику.

Банківські консультаційні послуги стосуються таких питань, як прибутковість розташування капіталів у фінансові активи (акції, облігації), оптимальне управління ліквідними ресурсами підприємств, фінансове планування і прогнозування. Таке обслуговування опирається на внутрішню інформаційну систему банку, використання матеріалів якої дає уявлення про ризиковані або прибуткові вкладення банківських активів.

Останнім часом банки акцентують свою увагу на інвестиційному консалтингу як одному з найважливіших видів обслуговування у сфері корпоративного фінансування. Хоча даний вид обслуговування не передбачає надання банками коштів підприємницьким структурам, при цих послугах банки орієнтуються на індивідуальні потреби клієнтів і за відповідну плату допомагають у розв'язанні їх інвестиційних проблем.

Одним із видів інвестиційного консалтингу є проектний інвестиційний консалтинг – консультування клієнтів щодо

вибору стратегії та об'єктів інвестування відповідно до окреслених завдань, визначення найвигідніших напрямів інвестування вільного капіталу, обґрунтування фінансової ефективності передбачуваного інвестиційного проекту, визначення оптимальної схеми фінансування і залучення інвестицій під проекти клієнтів в різних формах.

8.5. ІНВЕСТИЦІЙНІ РИЗИКИ

Інвестиційна діяльність банку тісно пов'язана з ризиками, які є невід'ємною складовою ринкової форми господарювання.

Інвестиційний ризик - це можливість відхилення конкретних інвестиційних рішень чи дій банку від запланованих та ймовірність неотримання або недоотримання установою банку очікуваного доходу (приросту капіталу) як результату інвестиційної діяльності. Ці відхилення можуть бути пов'язані як із додатковими доходами, так і з додатковими витратами, оскільки отримані величини є випадковими, тобто невідомими на момент прийняття інвестиційного рішення.

Ризики звичайно поділяють на дві групи:

– **фінансові**, пов'язані з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості і структурі активів і пасивів;

– **функціональні**, пов'язані з використанням банками різної техніки і технологій, з діяльністю операційних підрозділів, з помилками в управлінні тощо.

Сучасна фінансова наука розрізняє дві базові категорії ризиків, що формують загальний інвестиційний ризик: системний та несистемний ризики (рис. 8.14).

Системний - це ризик понесення збитків від зміни умов функціонування фінансового ринку в цілому або окремих його сегментів (наприклад, інфляційний ризик, ризик відмови уряду від виконання своїх боргових зобов'язань або затримки виконання урядом зобов'язань).

Несистемний - це ризик, пов'язаний з особливостями обігу конкретних фінансових інструментів, з діяльністю окремих учасників ринку (наприклад, ризик невиконання дивідендів).

Рис. 8.14. Класифікація інвестиційних ризиків комерційного банку

У процесі здійснення інвестиційних операцій з цінними паперами банки підпадають під дію багатьох ризиків, основними з яких є (рис.8.15):

ринковий ризик - пов'язаний з можливістю непередбаченої зміни дохідності можливим лише за умови великої знижки);

ризик процентних ставок - пов'язаний із мінливістю процентних ставок на фінансовому ринку (наприклад, зростання процентних ставок веде до зниження ринкової ціни раніше емітованих зобов'язань);

кредитний ризик - пов'язаний із можливістю невиконання боргових зобов'язань емітентом;

інфляційний та вартості цінних паперів на ринку (внаслідок чого їх продаж стане ризик, пов'язаний із можливістю знецінення активів.

Існують дві загальновизнані концепції оцінки інвестиційного ризику: аналіз чутливості кон'юнктури ринку та

аналіз ймовірного розподілу дохідності. Перша концепція ґрунтується на розрахунку розмаху варіації дохідності, враховуючи найкращий та найгірший варіанти. Друга – на побудові ймовірного розподілу значень дохідності та вирахованні стандартного відхилення від середньої дохідності й коефіцієнта варіації, яке, власне, і показує рівень ризику інвестицій. Вихідними даними як за першою, так і за другою концепціями виступають експертні оцінки.

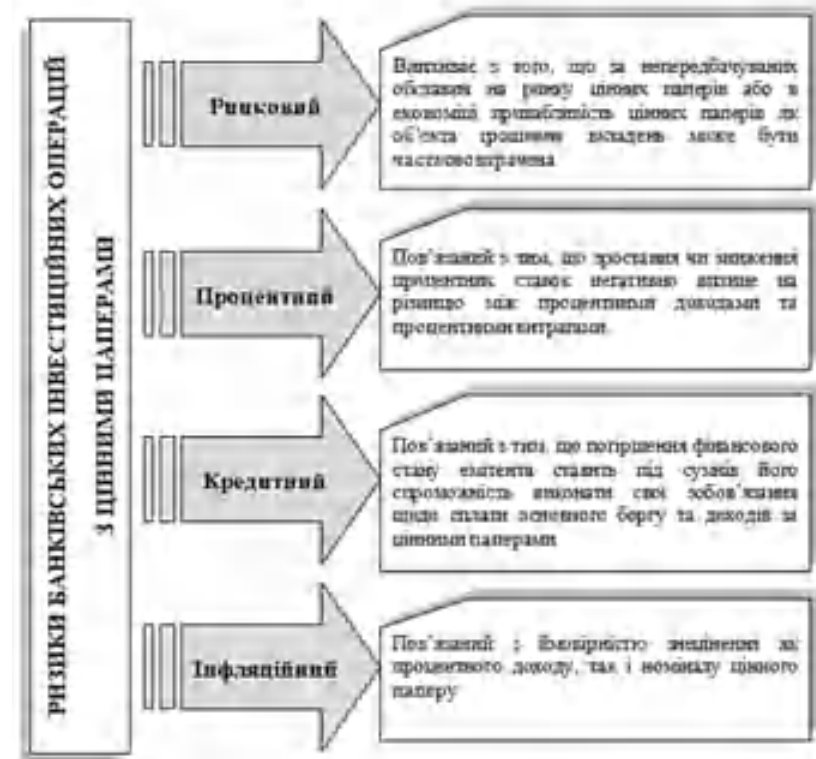

Рис. 8.15. Ризики банківських інвестиційних операцій з цінними паперами

У теорії та практиці інвестиційної діяльності комерційних банків сформовані такі **стратегії (підходи) до управління ризиками**:

1) **уникнення ризиків** – відмова банку від участі в інвестиційному проєкті або зміна його параметрів, яка дозволяє уникнути певного типу ризиків;

2) **профілактика** (упередження) ризиків – реалізація проєкту за допомогою методів, коли банк-інвестор має змогу впливати на ризик-фактори, застосовуючи до них комплекс заходів, спрямованих на зниження ймовірності прояву ризиків;

3) **поглинання** (прийняття) ризиків – перенесення ризиків (і можливих збитків) на банк-інвестор та інших учасників проєкту (використовується, коли ймовірність настання несприятливих подій незначна або втрати не є суттєвими порівняно з фінансовими результатами проєкту);

4) **страхування ризиків** – надає можливість банку зменшити можливі втрати шляхом перерозподілу (передання) ризиків третім особам (страховим компаніям) й отримати компенсацію зі страхових фондів у разі настання несприятливих подій.

Процес управління ризиками складається з кількох етапів:

- виявлення ризику,
- оцінка масштабу (величини) ризику,
- моніторинг ризику,
- мінімізація ризику.

Комерційні банки використовують такі методи мінімізації інвестиційних ризиків:

- диверсифікація інвестицій;
- установлення лімітів на здійснення тих чи інших інвестиційних операцій;
- хеджування ризиків за допомогою відповідних похідних фінансових інструментів;
- створення резервів на знецінення цінних паперів.

Резерви згладжують негативні наслідки для банків втрат від реалізації цінних паперів за ціною нижчою, ніж ціна придбання.

Одним з основних методів мінімізації інвестиційних ризиків є диверсифікація вкладень, коли банк купує цінні

папери різних емітентів, різних видів та з різним терміном погашення.

Згідно з нормативними документами НБУ банки зобов'язані створювати резерв на відшкодування можливих втрат від операцій з цінними паперами. Державні цінні папери вважаються такими, що не мають ризику погіршення фінансового стану емітента, проте можуть знецінюватися внаслідок зміни ринкової норми дохідності і тому банк має право створювати резерв у розмірі перевищення балансової вартості цих цінних паперів порівняно з їх ринковою вартістю. При цьому для достовірного відображення в балансі реальної вартості всіх активних операцій банк зобов'язаний здійснювати оцінку ризику, що пов'язаний з проведенням операцій з державними цінними паперами. Комерційний банк коригує балансову вартість портфеля цінних паперів за правилом нижчої вартості.

З метою розрахунку резерву в портфелі цінних паперів банку виділяються такі категорії цінних паперів:

1. Цінні папери в портфелі на продаж, що мають активний ринок.
2. Цінні папери в портфелі на продаж, що не мають активного ринку.
3. Цінні папери в портфелі на інвестиції, що мають активний ринок.
4. Цінні папери в портфелі на інвестиції, що не мають активного ринку.

Залежно від категорії цінного папера застосовується різна методика визначення ринкової вартості. Для деяких категорій цінних паперів законодавством передбачено кілька альтернативних варіантів визначення ринкової вартості. Банк має право самостійно обрати одну із запропонованих методик. Методика визначення ринкової вартості цінних паперів банку затверджується за внутрішньобанківським положенням про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами.

Спеціальний резерв під цінні папери в портфелі банку формується у разі зниження ринкової вартості групи цінних паперів (для цінних паперів на інвестиції - всього портфеля

цінних паперів) нижче рівня балансової вартості цієї групи (портфеля) цінних паперів. Факт перевищення ринкової вартості групи цінних паперів (портфеля цінних паперів) над балансовою вартістю цієї групи (портфеля) цінних паперів у фінансовому обліку не визнається і при визначенні оціночної суми резерву до розрахунку не приймається.

Резервуванню підлягають усі групи цінних паперів, що перебувають у портфелях банку: на продаж - 15 і більше календарних днів, на інвестиції - за станом на 1 січня наступного за звітним періодом. За групою цінних паперів, що зараховані до портфеля на інвестиції, - протягом грудня звітного року, банк може доформувати резерв до дати подання річного балансу.

Резервуванню не підлягають:

- цінні папери власної емісії (пайові та боргові);
- цінні папери, про продаж яких укладено договір і отримана передоплата;
- векселі, враховані банком, що виступають об'єктом резервування як складова частина кредитного портфеля. Ті векселі, що придбані з метою перепродажу чи з метою пред'явлення їх до платежу, виступають об'єктами резервування як складова частина балансового портфеля цінних паперів;
- вкладення, на суму яких коригується (зменшується) регулятивний капітал, а саме: коштів в акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж та інвестиції, які випущені банками, а також інвестицій в капітал (що не консоліднуються) установ у розмірі 10 і більше відсотків їх статутного капіталу та в дочірні установи;
- вкладення у пайові цінні папери установ, де метою банку є можливість реалізації інших прав, а не одержання економічного доходу (акції бірж, депозитаріїв).

Як правило, у практиці комерційних банків методи мінімізації інвестиційних ризиків використовуються комплексно, доповнюючи один одного залежно від конкретної економічної ситуації та фінансового становища банку.

Питання для самоконтролю

1. *Перелічіть класифікаційні ознаки цінних паперів*
2. *Перелічіть основні групи цінних паперів*
3. *Перелічіть види професійної діяльності на фондовому ринку*
4. *Перелічіть класифікаційні ознаки емісійних операцій комерційних банків*
5. *Що таке публічна пропозиція цінних паперів?*
6. *Охарактеризуйте основні види інвестиційної політики банків*
7. *Охарактеризуйте основні види інвестиційних операцій банку*
8. *Яким є порядок здійснення інвестиційних операцій банком?*
9. *Розкрийте суть нормативів інвестування*
10. *Перелічіть класифікаційні ознаки банківських портфелів цінних паперів*
11. *Що таке торговий портфель банку?*
12. *Що таке портфель на продаж?*
13. *Що таке портфель до погашення?*
14. *Охарактеризуйте основні типи портфелів цінних паперів*
15. *Охарактеризуйте етапи фундаментального аналізу цінних паперів*
16. *Охарактеризуйте типи торгових систем технічного аналізу*
17. *Охарактеризуйте види посередницьких операцій банків на ринку цінних паперів*
18. *Розкрийте суть брокерської діяльності?*
19. *Охарактеризуйте основні форми андеррайтингу*
20. *Охарактеризуйте основні види депозитарних операцій банків-зберігачів*
21. *Що таке кліринг?*
22. *Перелічіть класифікаційні ознаки інвестиційних ризиків комерційного банку*
23. *Охарактеризуйте основні ризики банківських інвестиційних операцій з цінними паперами*

ТЕМА 9. ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

9.1. Сутність, основні принципи та інструменти валютного регулювання

9.2. Організаційні основи здійснення операцій банків в іноземній валюті

9.3. Відкриття та обслуговування рахунків в іноземній валюті

9.4. Неторговельні операції банків в іноземній валюті

9.5. Торговельні операції банків в іноземній валюті

9.6. Операції комерційних банків на валютному ринку

9.1. СУТНІСТЬ, ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У світовій практиці валютне регулювання поширене як елемент державного впливу на структуру і кон'юнктуру національних валютних ринків.

Валютне регулювання визначається як специфічна економічна форма регулювання валютних відносин, яку здійснює держава на основі суворої регламентації процесів руху внутрішніх валютних потоків відповідно до встановлених цілей.

Це пов'язано з тим, що валютне регулювання має дві сторони прояву – зовнішню та внутрішню. *Зовнішня сторона*, що проявляється у вигляді організації руху валютних коштів між суб'єктами валютних відносин, формуванні валютного курсу та забезпеченні еквівалентного обміну національної валюти на іноземну, є предметом практичної діяльності управління цими процесами. *Внутрішня* – це конкретні економічні форми (планування доходів підприємствами зовнішньоекономічної діяльності, стимулювання, ціна валюти), які зазвичай виступають як стимули зацікавленості суб'єктів валютних відносин. У цих формах найбільш повно проявляються обмінні та розподільчі відносини, які характеризують внутрішню сутність валютного регулювання.

Основою валютного регулювання є науково обґрунтовані принципи, що покладені в основу формування системи валютного регулювання, серед яких визначається:

1) принцип цілісності та комплексності. Комплексність валютного регулювання на стадії його формування означає взаємозумовленість, взаємоузгодженість елементів його системи, їх однорідність і володіння властивостями всієї системи, оптимальність сполучення елементів і їх ефективність, що забезпечує її розвиток як єдиного цілого. Тобто взаємозв'язок валютного регулювання з елементами валютної політики та інструментами системи державного регулювання економіки в цілому;

2) принцип доцільності – забезпечення економічної безпеки України через дотримання макроекономічної безпеки, виключення невиправданого впливу держави та

уповноважених органів на валютні операції резидентів і нерезидентів;

3) принцип гнучкого реагування – здійснення постійного моніторингу валютного ринку; координація дій на національному та світовому ринках;

4) безперервність контролю – вжиття своєчасних заходів щодо узгодження поточних операцій платіжного балансу, з регламентації банківських операцій з валютними цінностями;

5) принцип стабілізації – полягає у незмінності механізму дії валютного контролю в цілому, хоча би протягом року. Такий підхід буде однією із закріплених законом гарантій дотримання прав і законних інтересів під контрольних суб'єктів;

6) принцип упорядкування – максимальна гармонізація економічних інтересів суб'єктів валютного ринку; пріоритет економічних заходів реалізації державної політики у сфері валютного регулювання;

7) принцип єдності – єдність зовнішньої та внутрішньої політики держави; єдність системи валютного регулювання та валютного контролю;

8) принцип справедливості – забезпечення державою захисту прав і економічних інтересів резидентів та нерезидентів при здійсненні валютних операцій;

9) стимулювання розвитку міжнародного економічного співробітництва з метою поліпшення інвестиційного клімату в країні та вирівнювання платіжного балансу.

Основними завданнями валютного регулювання є:

► захист національної валюти, що передбачає мінімізацію зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на її купівельну спроможність;

► установлення оптимального режиму обмінного курсу національної валюти, спроможного збалансувати інтереси експортерів та імпортерів задля ефективної участі країни у міжнародному поділі праці;

► регламентація порядку використання іноземної валюти суб'єктами валютного ринку країни, що визначає динаміку його кон'юнктури, а відтак і стан обмінного курсу;

► захист прав власності на валютні цінності, що є необхідною умовою ефективного руху валютного капіталу та розвитку валютного ринку країни;

► визначення статусу національної валюти, що передбачає встановлення відповідного режиму її конвертованості для забезпечення стратегічних завдань розвитку національної економіки та її участі у світовому господарстві.

Залежно від виду використовуваних державою інструментів валютне регулювання може бути прямим або опосередкованим.

Пряме валютне регулювання являє собою сукупність законодавчих та нормативно-правових актів, а також адміністративних дій органів державної влади, що визначають порядок проведення операцій з валютними цінностями.

Опосередковане валютне регулювання передбачає використання економічних важелів впливу на поведінку суб'єктів валютного ринку шляхом створення у них економічної зацікавленості у проведенні тих чи інших валютних операцій.

В Україні головним виконавчим органом валютного регулювання, що видає нормативні акти у сфері валютної політики держави та використовує сукупність інструментів для впливу на валютні операції суб'єктів ринку, є Національний банк України.

Валютне регулювання є не лише однією із основних форм валютної політики, але й складовою частиною більш загальної системи інструментів економічної політики держави, а отже і державного регулювання економіки, яке є складовим елементом економічної політики.

Процес регулювання органом монетарного регулювання валютних відносин є неможливим без використання певної сукупності інструментів (засобів впливу), які пов'язані з використанням валютних цінностей через регламентацію державою міжнародних розрахунків і порядку проведення валютних операцій, що закріплюється національним законодавством та міжнародними угодами.

До 2019 року в Україні валютне регулювання здійснювалось на основі 56 нормативно-правових актів, декількох законів та указів Президента і в значній мірі зводилось до валютних обмежень в країні. Діючі обмеження було накладено на

систему валютного контролю, запроваджену ще у 90-х роках, яка також була спрямована на запобігання відтоку валюти з України. Суть цієї системи зводилася також до обмежувальних заходів щодо валютних операцій.

Тривалі обмежувальні заходи й адміністративний валютний контроль стали джерелом розвитку теми відповідності валютного регулювання положенням ЄС у частині забезпечення сторонами вільного руху капіталу. Це отримало широке обговорення на громадських майданчиках, а також відображається в програмі НБУ з лібералізації валютного ринку.

21 червня 2018 року було прийнято новий Закон України «Про валюту і валютні операції» (№ 2473), а також Національний банк України затвердив і оприлюднив усі нормативно-правові акти, які є основою для нової ліберальної системи валютного регулювання, передбаченої Законом.

Нова система складається з восьми основних постанов Правління Національного банку, які замінили попередню базу (табл. 9.1.)

Старі пострадянські валютні правила забороняли інвестиції за кордон як фізичним, так і юридичним особам (умови ліцензування існували лише на папері, але їх неможливо було виконати на практиці) і дозволяли купувати іноземну валюту лише для обмеженого переліку цілей (які мали бути задекларовані і перебували під суворим контролем). Порушники валютного законодавства несли серйозну адміністративну відповідальність: для компанії наслідком виявлених незначних порушень правил, окрім штрафних санкцій, могло бути призупинення всіх транскордонних платежів або режим індивідуального ліцензування кожної транзакції. Під час кризи 2014-2015 років НБУ довелося ввести додаткові валютні обмеження, щоб уникнути неконтрольованого відтоку капіталу та знецінення гривні. Ці надзвичайні заходи включали введення максимальних лімітів на зняття готівки (в гривнях або іноземній валюті), зобов'язання для експортерів продавати 100% валютної виручки (пізніше цей ліміт було знижено до 75%), а також введення триденного періоду резервування при купівлі іноземної валюти (так зване правило $t + 4$) і заборона на репатріацію дивідендів тощо.

Таблиця 9.1.

Нормативно-правові акти для нової ліберальної системи валютного регулювання

Постанови	Характер дії
№ 1: «Про затвердження Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та близькосхопий металом на валютному ринку України»	постійно діючі нормативно-правові акти, але в повному обсязі діятимуть тоді, коли Національний банк не матиме потреби застосовувати заходи захисту на валютному ринку для упередження обставин, що загрожують макроекономічній стабільності
№ 2: «Про затвердження Положення про здійснення операцій із валютними цінностями»	
№ 3: «Про затвердження Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей»	
№ 4: «Про затвердження Положення про перелік заходів захисту, порогов та критерії їх запровадження, подокладання та дострокового припинення»	постійно діючий акт. Визначає загальний перелік можливих заходів захисту та критерії застосування на валютному ринку, а також запроваджує повідомну процедуру щодо кредитних договорів з нерезидентами
№ 5: «Про затвердження Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій з іноземної валюти»	має тимчасовий характер і визначає конкретні заходи захисту, запроваджені Національним банком. Ці заходи скасовуватимуться відповідно до темпів поліпшення макроекономічної ситуації
№ 6: «Про затвердження Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виникнення резидентним борговим зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученням резидентних кредитних позичок»	постійно діючий акт. Визначає загальний перелік можливих заходів захисту та критерії застосування на валютному ринку, а також запроваджує повідомну процедуру щодо кредитних договорів з нерезидентами
№ 7: «Про затвердження Інструкції про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків із операціями з експорту та імпорту товарів»	тимчасово введений порядок здійснення банками валютного нагляду за дотриманням граничних строків розрахунків із операціями з експорту та імпорту товарів до скасування такої вимоги
№ 8: «Про затвердження Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції»	ключовий документ у запровадженні ризик-орієнтованого підходу у валютному надгляді

З метою реалізації вимог нового валютного законодавства Правлінням НБУ затверджено ще два технічних документи:

► Постанова №10 від 2 січня 2019 року «Про затвердження Правил функціонування Системи підтвердження угод на валютному ринку України». Документ зберігає гнучкі підходи щодо використання банками засобів Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України ВалКлі.

Нацбанк також подовжує час роботи Системи з 17-30 до 19-00 для зручності банків, які матимуть більше часу для подання НБУ інформації про наявну на суму коштів у гривнях рахунку 2900 (рахунок для резервування коштів клієнтів для купівлі іноземної валюти) та про запланований на наступний день обсяг обов'язкового продажу валютних надходжень.

► Постанова №16 від 4 січня 2019 року «Про документ для обліку та реєстрації валютно-обмінних операцій», яка встановлює форму і зміст розрахункових документів для проведення валютно-обмінних операцій.

Загалом, **нові правила валютного законодавства** стосуватимуться здійснення:

- транскордонних платежів за торговельними та іншими контрактами;
- іноземних інвестицій в Україну;
- операцій з надання позик нерезидентами українським позичальникам;
- купівлі та обміну іноземної валюти;
- інвестицій українськими громадянами;
- репатріації дивідендів та повернення іноземних інвестицій.

Більш детальна інформація щодо основних положень нового валютного регулювання та ключових валютних послаблень подана на рис. 9.1. та табл. 9.2.

Отже, **лібералізація системи валютного регулювання** для суб'єктів економіки України, по суті, є вимогою часу і, значною мірою, має об'єктивний характер. Глобалізація економіки, яка проявляється через формування загальносвітових ринків товарів і послуг (в тому числі й фінансових), передбачає свободу переміщення факторів виробництва – праці і капіталу. А тому кожна країна, яка ставить за мету скористатися перевагами глобалізації, повинна вибудовувати своє законодавство та економічні механізми з орієнтацією на принципи функціонування глобальної економіки.

Рис. 9.1. Основні положення нового валютного регулювання

Тому відміна практики обмеження конвертованості гривні за поточними операціями і поступове запровадження конвертованості гривні за капітальними операціями (з формуванням необхідних для такого кроку передумов) у перспективі сприяли б повноцінній інтеграції України в світову економіку та реалізації переваг глобалізації для суб'єктів національної економіки.

Таблиця 9.2

Валютні послаблення та збережені обмеження

Валютні послаблення	Збережені обмеження
- банк не здійснюватиме валютний нагляд за операціями, що не перевищують 150 тис. грн (в еквіваленті); - стосовно помил. від нерезидентів класифікується: необхідність реєстрації договорів помил. і НБУ; - обмеження на їх дострокове погашення: максимальна процентна ставка; - резиденти можуть відкрити та використовувати рахунок за кордоном без обмежень по сумі або висоті операцій; - здійснюються відкриття валютних ліхнів НБУ – наявність окремих валютних операцій здійснюватимуться не в межах річного ліхня; - на бізнес не накладатимуться санкції у випадку еквівалентного резиду ліхневування збл. тимчасового зупинення розрахунково-оплатових діяльності; - іноземні інвестори можуть інвестувати в Україну в іноземних валютал 2-ї групи, серед яких, наприклад, турецька ліра та російський рубль; - клієнти банків можуть купувати іноземну валюту в день подання заявки на купівлю;	- обмеження на повернення дивідендів у розмірі не більше 7 млн євро на місяць; - обмеження на повернення інвестицій (від продажу корпоративних прав або цінних паперів) у розмірі не більше 5 млн євро на місяць; - обов'язковий продаж 50 (з 1 березня 2019 року – 30) відсотків валютної виручки отриманої резидентами з-за кордону або з поточних рахунків компаній-нерезидентів, відкритих в Україні; 363 дні – граничний строк розрахунків за експорт-імпорт; - визначення зобов'язань за валютні товари не знаєся операційно в валютного нагляду; - інвестування за кордон та переказ коштів з України на власні рахунок за кордоном – у межах загального річного ліхня в; 2 млн євро на рік для юридичних осіб, 50 тис. євро на рік для фізичних осіб; - заборона на купівлю іноземної валюти на суму понад 150 тис. грн (в еквіваленті) на кредитні кошти або без наявності зобов'язань за контрактом; - заборона на надання резидентами помил. у гривні нерезидентам;

Основні валютні обмеження, які збережено після введення у дію Закону про валюту:

- строк розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів – 360 календарних днів;
- вимога щодо обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті із-за кордону - 50 % (30 % - з 01 березня 2019 року);

- обмеження щодо повернення закордон іноземних інвестицій сумою до 5 млн. євро на місяць;
- обмеження щодо репатріації іноземним інвестором дивідендів сумою до 7 млн євро на місяць (за періоди до 2018 року включно);
- електронні ліміти на здійснення резидентами інвестицій закордон: 2 млн. євро/рік - для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, 50 тис. євро/рік - для фізичних осіб;
- заборона заліку зустрічних однорідних вимог за експортними операціями резидента (окрім несуттєвих винятків);
- ліміт на переказ фізичними особами іноземної валюти за межі України без відкриття поточного рахунку - до 150 тис. грн./день в еквіваленті;
- обмеження онлайн-купівлі фізичними особами іноземної валюти та банківських металів на суму до 150 тис. грн./день в еквіваленті;
- обмеження купівлі фізичними особами готівкової іноземної валюти сумою до 150 тис. грн./день в еквіваленті;
- строк резервування банком гривні для купівлі іноземної валюти (режим T+1) за дорученням клієнта (в окремих випадках) - 1 операційний день;
- заборона купівлі іноземної валюти без зобов'язань за договорами чи за кредитні кошти;
- строк використання придбаної іноземної валюти - 10 робочих днів;
- заборона надання кредитів (позик) в гривні нерезидентам (окрім споживчих кредитів нерезидентам).

9.2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Згідно з чинним законодавством міжнародні розрахунки, пов'язані з експортом та імпортом товарів, наданням послуг, іншими комерційними угодами, здійснюються резидентами України лише через уповноважені установи - банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку,

які отримали ліцензію Національного банку України згідно з Законом «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 № 2473-VIII.

Банк, що одержав Генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій, називається уповноваженим банком. Міжнародні розрахунки за комерційними угодами виконуються банками, як правило, у вільно конвертованій валюті (Додаток Ж, табл. Ж.1). На підставі одержаної в НБУ ліцензії уповноважені банки мають право здійснювати наступні валютні операції (рис. 9.2.).

Валютна операція – операція, що має хоча б одну з таких ознак:

- операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта;

- торгівля валютними цінностями;

- транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей.

Об'єктами валютних операцій є валютні цінності:

1. **національна валюта** (гривня):

а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

в) електронні гроші, номіновані у гривні.

2. **іноземна валюта:**

а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав;

Рис. 9.2. Валютні операції банків

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах

банківські метали:

золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Суб'єктами валютних операцій є:

1. резиденти:

а) фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за межами України;

б) фізичні особи - підприємці, зареєстровані згідно із законодавством України;

в) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України;

г) дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

д) відокремлені підрозділи юридичних осіб, а саме філії, представництва, відділення або інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи та здійснюють підприємницьку діяльність від імені юридичної особи на території України;

2. нерезиденти:

а) фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання

за межами України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають на території України;

б) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки участі в яких належать резидентам;

в) розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

г) відокремлені підрозділи юридичних осіб, що розташовані за межами України та здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави.

9.3. ВІДКРИТТЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ РАХУНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Масштабна валютна реформа, введена в дію в лютому 2019 р., позначилася на режимі валютних рахунків, відкритих у вітчизняних банках. Основним нормативним актом, який встановлює режим валютних рахунків, є Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 5. Це комплексний нормативний акт, який охоплює багато питань у сфері валютного регулювання, в тому числі порядок використання рахунків в іноземній валюті як резидентами, так і нерезидентами. У цілому можна стверджувати, що у резидентів та нерезидентів з'явилися нові можливості для проведення різного роду валютних операцій.

Клієнти банків (резиденти та нерезиденти) для здійснення операцій в іноземній валюті/гривнях можуть використовувати залежно від діяльності **поточні рахунки:**

– суб'єктів господарювання-резидентів (юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців);

- фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) для власних потреб;
- фізичних осіб для провадження незалежної професійної діяльності;
- офіційних представництв;
- представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю (уключаючи представництва іноземних банків), установ (груп управління програмами або проектами міжнародної технічної допомоги);
- установ міжнародних організацій;
- постійних представництв;
- юридичних осіб-нерезидентів;
- іноземних інвесторів (інвестиційні рахунки).

Відкриття поточних та вкладних (депозитних) рахунків в іноземній валюті в Україні здійснюється аналогічно до відкриття рахунків у національній валюті.

Резиденти України, які є суб'єктами господарської діяльності, можуть проводити такі операції по своїх валютних рахунках (п. 109 Р. Х Положення № 5):

- ▶ проводити розрахунки за зовнішньоекономічними контрактами;
- ▶ отримувати від нерезидентів і надавати нерезидентам фінансову допомогу;
- ▶ отримувати від нерезидентів і повертати нерезидентам кредити (позики);
- ▶ здійснювати платежі обов'язкового характеру іноземним судовим, нотаріальним органам, іноземним юридичним компаніям;
- ▶ сплачувати податки і збори, які передбачені в іноземних державах;
- ▶ адвокатські компанії-резиденти можуть без будь-яких перешкод отримувати валютні кошти від нерезидентів за надання юридичних послуг;
- ▶ здійснювати всі платежі, пов'язані з інвестиційною діяльністю (інвестування за кордон, отримання доходів від інвестицій тощо);
- ▶ проводити розрахунки на підставі договорів комісії, доручення, консигнації або агентських договорів;

- ▶ вкладати валютні кошти на депозитні рахунки і отримувати ці кошти з нарахованими відсотками;
- ▶ виплачувати або повертати кошти на відрядження за кордон;
- ▶ перераховувати валютні кошти за кордон для участі в міжнародних виставках і конференціях, здійснювати платежі для участі в конференціях;
- ▶ інші валютні операції.

Статус валютного рахунку юридичної особи та фізичної особи — підприємця (ФОП) є однаковий. Однак слід врахувати, що ФОП заборонено переказувати кошти зі свого валютного рахунку на особистий валютний рахунок. Завдяки валютній лібералізації у суб'єктів підприємницької діяльності України з'явилася можливість отримувати кредити і позики на свої валютні рахунки.

На поточних валютних рахунках фізичних осіб - резидентів можна проводити такі валютні операції:

- ▶ переказувати кошти за кордон зі своїх валютних рахунків за неторговельними операціями;
- ▶ отримувати платежі з-за кордону на свої валютні рахунки;
- ▶ проводити платежі, пов'язані з переказом на власний рахунок умовного зберігання (ескроу) в іноземній валюті з метою проведення розрахунків з нерезидентом-інвестором;
- ▶ переказувати валютні кошти на рахунки резидентів у межах України та відповідно отримувати платежі в іноземній валюті (за умови, що такі платежі здійснюються між родичами);
- ▶ перерахування або компенсація витрат на відрядження;
- ▶ торгівля валютними цінностями;
- ▶ отримувати платежі в порядку спадкування чи на підставі договору дарування;
- ▶ отримувати платежі на підставі судових рішень;
- ▶ отримувати доходи від обігу цінних паперів, емітентами яких є іноземці, оборот яких здійснюється на території України;
- ▶ погашати заборгованості по кредитах в іноземній валюті;

- із переказу коштів кредитором для виконання зобов'язань за боржника за договором поруки;
- з надання нерезиденту, одержання від нерезидента поворотної фінансової допомоги та її повернення з використанням рахунку нерезидента, відкритого в Україні та/або за кордоном;
- інші платежі.

Порівняно з раніше діючим законодавством фізичні особи - резиденти вже мають можливість проводити операції за валютними рахунками *ескроу*, отримувати кредити, надавати позики, отримувати та надавати безповоротну фінансову допомогу нерезидентам, перераховувати компенсацію нерезиденту-поручителю, проводити торгівлю валютними цінностями.

Ескроу-рахунок – це умовний депозит грошових коштів, який одна сторона угоди передає в тимчасове володіння банку до настання конкретно визначеної договором умови та пред'явлення банку визначених договором документів. До цього моменту банк зобов'язується зберігати кошти ескроу-рахунку.

В подальшому, за настання підстав, банк повністю або частинами перераховує суму з ескроу-рахунку бенефіціару. Якщо ж визначена обставина не настає, кошти повертаються власнику.

Приклад. Покупець хоче придбати товар, але гроші за нього потрібно сплатити наперед. З іншого боку, продавець хоче продати цей товар, але не впевнений, що, коли він його привезе, отримає кошти. Саме для цього в банку відкривають ескроу-рахунок. Покупець відкриває такий рахунок й дає банку розпорядження: за настання обставин (тобто постачання товару) передати ці гроші продавцю.

Важливою ознакою ескроу-рахунку є те, що ні його власник, ані бенефіціар не можуть розпоряджатися цими коштами. Так і власник рахунку, і бенефіціар, впевнені, що їхні інтереси захищені.

Валютні рахунки фізичних осіб – нерезидентів мають практично однаковий режим що і валютні рахунки фізичних осіб резидентів. Проте є низка відмінностей:

- нерезиденти сплачують деякі податки і збори в іноземній валюті;
- на валютні рахунки нерезидентів може зараховуватися заробітна плата за умови, що ці нерезиденти є співробітниками офіційних представництв;
- не передбачено використання рахунків ескроу;
- нерезидент може переказувати кошти зі свого валютного депозитного рахунку, який відкрито в Україні, за межі України.

Законодавством встановлено режим валютних рахунків для офіційних представництв і постійних представництв.

Офіційними представництвами вважаються іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями.

Їм дозволено проводити такі валютні операції:

- операції з чеками і готівкою;
- операції з торгівлею валютними цінностями;
- із виплати/повернення коштів на відрядження за кордон;
- перерахування коштів з-за кордону для потреб власника рахунку;
- переказ валютних коштів в межах України відповідно до національного законодавства;
- нарахування заробітної плати співробітникам, які не є резидентами України;
- перерахування за кордон валютних коштів для купівлі обладнання;
- переказ грошових коштів за межі України на рахунки відповідних органів іноземних держав та юридичних осіб, інтереси яких представляють в Україні ці представництва;
- із переказу коштів на рахунок юридичної особи - резидента як благодійного внеску;
- інші операції (п. 124 положення № 5).

Зазначені рахунки не можна використовувати для підприємницької діяльності.

Постійними представництвами є представництва юридичних осіб - нерезидентів та міжнародних організацій, що представляють їх інтереси в Україні, через які повністю

або частково здійснюється підприємницька діяльність нерезидентів, діяльність міжнародних організацій на території України. Платежі за цими рахунками можуть бути пов'язані із здійсненням підприємницької діяльності.

Для валютних рахунків постійних представництв встановлено такі правила:

- ▶ операції з готівкою та чеками;
- ▶ операції з торгівлі іноземною валютою;
- ▶ виплата або компенсація коштів для закордонних відряджень;
- ▶ переказ грошових коштів з-за кордону;
- ▶ переказ грошових коштів з валютного рахунку і на валютний рахунок у межах України;
- ▶ переказ грошових коштів з власного поточного рахунку на власний депозитний рахунок і навпаки;
- ▶ зарахування надходжень, отримання яких не суперечить законодавству України.

Важливим наслідком проведеної валютної реформи є можливість юридичним особам - нерезидентам відкривати валютні рахунки в Україні і проводити різні операції за цими рахунками.

Юридичні особи - нерезиденти можуть проводити такі операції за своїми валютними рахунками:

- ▶ розрахунки з резидентами за експорт-імпорт товарів та послуг;
- ▶ розрахунки щодо повернення позики від резидента-позичальника (враховуючи сплату процентів та інших платежів);
- ▶ пов'язані зі здійсненням іноземних інвестицій в Україну та їх поверненням (включаючи повернення прибутків, доходів, інших коштів, одержаних від інвестиційної діяльності іноземних інвесторів в Україні);
- ▶ на підставі рішень судів або рішень інших органів (посадових осіб), які підлягають примусовому виконанню;
- ▶ щодо сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- ▶ із переказу коштів на свої інші рахунки як за кордоном, так і відкриті в банках України;

▶ з розміщення вкладів та повернення коштів за такими операціями, включаючи проценти закладами, а також за залишками коштів на їхніх рахунках;

▶ із переказу коштів з поточних рахунків та на поточні рахунки інших нерезидентів - юридичних осіб в Україні;

▶ із переказу коштів з рахунків та на рахунки інших нерезидентів за кордоном;

▶ із торгівлі іноземною валютою;

▶ одержання кредитів або позик від фінансових установ;

▶ із переказу коштів з поточного рахунку та на поточний рахунок власного представництва в Україні;

▶ пов'язані з наданням резиденту/отриманням від резидента поворотної фінансової допомоги та її поверненням;

▶ із переказу коштів для погашення заборгованості перед резидентом за кредитним договором, договором позики (включаючи проценти та інші платежі з обслуговування кредиту, позики, встановлені відповідним договором);

▶ інші платежі.

Режим валютних рахунків, відкритих юридичним особам - нерезидентам, не відрізняється від аналогічних рахунків для резидентів України, які є суб'єктами підприємницької діяльності. Таке нововведення сприятиме активізації діяльності іноземних компаній на території України та притоку іноземних капіталів.

Законодавчі зміни, які мали місце в сфері валютного регулювання, істотно вплинули на режим валютних рахунків. Це відкриває більше перспектив і можливостей як для резидентів, так і нерезидентів. Перелік операцій, які можуть проводитися за валютними рахунками, істотно збільшено. Такі нововведення є позитивним кроком вперед для подальшого процесу лібералізації валютної політики.

9.4. НЕТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Неторговельні операції банків в іноземній валюті - це операції, які пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютних відносин, що здійснюються на некомерційних засадах, тобто вони не пов'язані з торговельною, інвестиційною та підприємницькою діяльністю резидентів і нерезидентів.

Перелік неторговельних операцій відповідно до Положення про здійснення операцій із валютними цінностями від 02.01.2019 № 2 подано у додатку Ж (табл. Ж.2).

За економічним змістом поточні неторговельні операції банків в іноземній валюті поділяються на (рис. 9.3):

Рис. 9.3 Неторговельні операції банків в іноземній валюті

Операції з готівковою іноземною валютою здійснюються через операційну касу банку або пункти обміну валюти у разі здійснення валютно-обмінної операції. Робота банків щодо

обміну готівковою іноземною валюти в Україні регламентується вище згаданою постановою.

Банк здійснює операції з банківськими металами та валютно-обмінні операції з оформленням квитанції про здійснення валютно-обмінної операції/операції із торгівлі банківськими металами з фізичною поставкою.

Квитанція оформлюється у двох примірниках: перший примірник видається фізичній особі, другий - зберігається у вигляді паперового або електронного документа в банку. Другий примірник квитанції, оформлений банком у вигляді електронного документа відповідно до законодавства та умов договору, повинен містити електронний підпис клієнта і кваліфікований електронний підпис працівника банку.

Банк має право за письмовою згодою клієнта не оформляти перший примірник квитанції про здійснення валютно-обмінної операції, однак у разі відсутності першого примірника квитанції про здійснення валютно-обмінної операції банк буде не вправі здійснювати клієнту операцію сторно, окрім операцій, які здійснюються в пунктах обміну валюти банку (операція сторно здійснюється протягом 15 хвилин після проведення валютно-обмінної операції, у разі звернення клієнта з відмовою від раніше проведеної операції за умови наявності квитанції про здійснення валютно-обмінної операції/розрахункового документа РРО).

РРО - документ, який друкується реєстратором розрахункових операцій та застосовується для обліку і реєстрації валютно-обмінних операцій (розрахунковий документ РРО).

З 1 січня 2019 року фінансові установи можуть проводити валютно-обмінні операції з фізичними особами через платіжні пристрої (банкомати), під час яких обов'язково має бути оформлено квитанцію/чек банкомата. При цьому, дані про клієнта заповнюються лише під час здійснення валютно-обмінної операції на суму, що дорівнює або перевищує в еквіваленті 150 000 гривень.

До валютно-обмінних операцій належать:

► купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

- продаж фізичним особам–резидентам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- зворотний обмін фізичним особам–нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Порядок застосування дорожніх чеків в іноземній валюті регулюється Положенням № 520. Відповідно до п. 1.6 цього Положення дорожнім чеком є - паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті та використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателю (власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу.

Операції з продажу дорожніх чеків за іноземну валюту здійснюються:

- касою банку (установи) юридичним особам-резидентам та представництвом юридичних осіб-нерезидентів для їх працівників, які від'їжджають за кордон у службове відрядження, за заявою на видачу дорожніх чеків у довільній формі та з оформленням повідомлення про продаж дорожніх чеків;
- касою банку (установи) фізичним особам з оформленням квитанції про купівлю/продаж дорожніх чеків та повідомлення про продаж дорожніх чеків.

Операції з купівлі (сплати) та продажу дорожніх чеків здійснюються банком за іноземну валюту I групи Класифікатора або за гривні.

Здійснені операції відображаються касою банку (установи) в Реєстрі проданих дорожніх чеків в іноземній валюті та оформляються квитанціями, що виписуються у двох примірниках: перший примірник видається фізичній особі, другий - зберігається в документах дня.

Банки (установи) мають право доповнювати квитанцію про купівлю/продаж дорожніх чеків додатковими реквізитами,

потрібними для оформлення операцій з купівлі (сплати)/продажу дорожніх чеків.

Після продажу дорожніх чеків фізична особа (резидент чи нерезидент) або уповноважений представник юридичної особи - резидента, або уповноважена особа представництва юридичної особи - нерезидента, що від'їжджають у службове відрядження, у присутності працівника банку (установи) ставлять свій підпис на повідомленні про їх продаж і на кожному чеку у визначеному іноземною компанією-емітентом місці («Thomas Cook» - на лінії в нижньому лівому кутку; «American Express» - на лінії у верхньому лівому кутку; «Visa» - на лінії у верхньому правому кутку тощо).

Дорожні чеки сплачуються лише власнику чека, зразок підпису якого є на чеку, після ідентифікації підпису в присутності уповноваженого працівника банку (установи) і тільки в повній сумі, що зазначена в чеку.

Під час купівлі (сплати) дорожніх чеків уповноважений працівник банку (установи) перевіряє:

- паспорт або інший документ, що посвідчує особу, а також відсутність на дорожніх чеках виправлень або написів, які заважають прочитанню першого підпису власника;
 - реквізити дорожніх чеків на наявність захисних елементів дорожніх чеків (перевірити дійсність чеків можна за каталогом іноземної компанії-емітента «Оригінальні банкноти країн світу і основні дорожні чеки» та зразками бланків чеків) та першого підпису чекодавця у відповідному місці;
 - відповідність першого підпису чекодержателя на дорожніх чеках його підпису в паспорті або іншому документі, що посвідчує особу;
 - назву іноземної валюти, яку чекодержатель бажає одержати за дорожніми чеками;
 - як і де чекодержатель ставить другий підпис на дорожніх чеках згідно з правилами, установлені емітентом.
- У разі виникнення будь-яких сумнівів щодо дійсності підпису пропонує чекодержателю:
- підписати дорожні чеки втретє на зворотному боці та записує паспортні дані;

► надати повідомлення про продаж дорожніх чеків, де зазначено їх кількість, серію, номер, назву іноземної валюти, номінал та загальну суму, а також є підпис чекодержателя.

У разі виявлення невідповідності підписів чекодержателя дорожні чеки до сплати не приймаються.

Однією з важливих послуг із валютного обслуговування приватних клієнтів є міжнародні перекази коштів фізичних осіб, за допомогою яких здійснюються платежі за неторговельними операціями.

До грошових переказів в іноземній валюті за дорученням та на користь приватних клієнтів належать такі:

- перекази з оплати праці, стипендій, пенсій, аліментів, матеріальної
- допомоги, допомоги родичів, виплат і компенсацій;
- виплати на підставі рішень судових органів;
- оплата витрат на лікування в медичних закладах іншої держави;
- оплата витрат на навчання стажування в закладах іншої держави;
- оплата участі у міжнародних наукових, культурних і спортивних заходах, що відбуваються на територіях іноземних країн;
- оплата витрат, пов'язаних із відрядженням за кордон;
- перекази з оплати авторських гонорарів, премій;
- перерахування фізичними особами у разі виїзду за кордон на постійне місце проживання тощо.

Здійснення міжнародних переказів коштів фізичних осіб як із використанням поточних рахунків, так і без їх відкриття.

Фізичні особи можуть не використовувати поточний рахунок при здійсненні переказу іноземної валюти за межі України за поточними неторговельними операціями, якщо в один операційний день сума такого переказу (в еквіваленті) не перевищує незначний розмір.

Незначний розмір валютної операції - розмір валютної операції (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на дату здійснення операції), який є меншим за розмір, передбачений статтею 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тисяч гривень на момент проведення фінансової операції).

Фізичні особи для здійснення переказу іноземної валюти за межі України за поточними неторговельними операціями:

1) подають до банку, небанківської установи платіжне доручення або заяву на переказ готівки, або документ відповідної платіжної системи на відправлення переказу в іноземній валюті (оригінал документа);

2) пред'являють до банку, небанківської установи паспорт або інший документ, що посвідчує особу (за винятком випадків, коли фізична особа подає документи для здійснення переказу за допомогою систем дистанційного обслуговування).

Для одержання переказу в іноземній валюті:

1) подають до банку, небанківської установи заяву на видачу готівки або документ, установлений відповідною платіжною системою на одержання переказу;

2) пред'являють до банку, небанківської установи паспорт або інший документ, що посвідчує особу.

Фізичні особи–нерезиденти здійснюють такі перекази на підставі документів, що підтверджують джерела походження коштів.

9.5. ТОРГОВЕЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Ринкове середовище, обумовлене миттєвими змінами функціонування сучасних комерційних банків в умовах міжнародної інтеграції та фінансової конкуренції, розвитку інформаційного суспільства, тенденцій і вподобань споживачів банківського продукту, потребує від банків та фінансових установ розширення способів та форм надання послуг, які виходять за межі однієї країни.

До поточних торговельних операцій належать операції, зазначені у підпункті 1 пункту 4 розділу I Положення про здійснення операцій із валютними цінностями.

Поточні торговельні операції - розрахунки за експорт та імпорт товару (уключаючи сплату штрафів, пені, бонусів, відшкодування супутніх витрат у зв'язку із виконанням зовнішньоекономічного договору, відшкодування збитків у зв'язку із невиконанням зовнішньоекономічного договору), включаючи такі розрахунки на території України.

Разом із документарними формами розрахунків велика кількість українських підприємств у своїй діяльності використовує й недокументарні.

Вибір конкретної форми міжнародних розрахунків, за допомогою якої здійснюватимуться платежі за зовнішньоторговельним контрактом, визначається угодою сторін – партнерів по зовнішньоторговельній операції.

В Україні найбільш широко використовуються такі форми міжнародних розрахунків договорами купівлі-продажу (рис. 9.4).

Рис. 9.4. Форми міжнародних розрахунків

Акредитив – це грошове зобов'язання банку-емітента виконати зобов'язання за дорученням клієнта, який відкриває акредитив, проти належного представлення документів.

Загальні правила здійснення операцій за акредитивами встановлюються Положенням про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями.

Основними учасниками акредитивної операції є:

імпортер - покупець, який звертається до банку із дорученням про відкриття акредитива;

бенефіціар - особа, на користь якої відкривається акредитив (продавець, експортер, якому адресується акредитив і на користь якого буде виконано платіж);

банк-емітент - банк, який за дорученням наказодавця акредитива або від власного імені відкриває акредитив на користь бенефіціара (банк покупця, який відкриває акредитив);

авізуючий банк - банк, який на прохання банку-емітента або іншого банку здійснює авізування бенефіціару, або доручає іншому авізуючому банку здійснити авізування бенефіціару або іншому авізуючому банку (банк продавця, якому доручається повідомити бенефіціара про відкриття на його ім'я акредитива)

Послідовність розрахунків за документарним акредитивом здійснюється за схемою, що наведена на рис.9.5.

Перевагою документарного акредитиву є – наявність належного забезпечення платежу у вигляді зобов'язання банку здійснювати розрахунки за відвантажені товари; швидкість надходження експортної виручки, нерідко навіть ще до прибуття товару в пункт призначення; відсутність потреби у згоді покупця на оплату товару; забезпечення дотримання продавцем строків поставки, передбачених зовнішньоекономічним договором; документальне підтвердження відповідності відвантажених товарів умовам зовнішньоекономічного договору; отримання заставних коштів на підставі товаророзпорядчих документів, які надійшли до банку від продавця.

Основними недоліком акредитивної форми міжнародних розрахунків є те, що вона найбільш складна і дорога. За виконання акредитивних операцій (перевірку документів, авізування, платіж, підтвердження) банки беруть високу комісію, яка складає близько 3 % суми платежу (Додаток Ж, табл. Ж.3, Ж.4).

Рис. 9.5. Схема розрахунків за документарним акредитивом

При поставках товарів і наданні послуг ризики можуть виникнути на різних етапах: від проведення

тендеру, придбання сировини, виготовлення товарів до поставки товару, надання послуг і здійснення платежу. В таких ситуаціях, з метою захисту інтересів як продавця, так і покупця, виникає необхідність використання інструменту, який буде забезпечувати та стимулювати виконання контрагентами умов договорів. Ефективним та поширеним інструментом забезпечення будь-яких договірних зобов'язань як у внутрішній, так і у міжнародній торгівлі є **банківська гарантія**.

Гарантія є одним із видів забезпечення виконання зобов'язання. За гарантією банк-гарант гарантує перед кредитором виконання боржником свого зобов'язання. Загальні правила Національного банку України щодо порядку здійснення банками операцій надання та отримання банківських гарантій в національній та іноземних валютах та порядок їх виконання встановлені Положенням про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах (Постанова НБУ від 15.12.2004 №639).

Відповідно до Положення:

Гарантія - спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед **бенефіціаром сплатити кошти в разі настання гарантійного випадку. Зобов'язання банку-гаранта перед бенефіціаром не залежить від базових відносин, які забезпечуються такою гарантією (їх припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли посилання на такі базові відносини безпосередньо міститься в тексті гарантії.**

Гарантійний випадок - одержання банком-гарантом/банком-контргарантом вимоги бенефіціара, що становить належне представлення, протягом строку дії або до дати закінчення дії гарантії/**контргарантії**, що свідчить про порушення принципом базових відносин.

Банківська гарантія не є саме формою розрахунків, а виступає засобом забезпечення зобов'язань між контрагентами. Це дає змогу отримувачу коштів за зовнішньоекономічними операціями не залежати від платоспроможності відправника.

Основною метою банківських гарантій є додаткове забезпечення фінансових інтересів учасників зовнішньоторговельного договору.

В гарантійній операції беруть участь щонайменше три сторони:

Принципал (аплікант, наказодавець) - особа, зобов'язання якої за базовими відносинами забезпечуються гарантією;

Банк-гарант - банк, який надає гарантію;

Бенефіціар - особа, на користь якої надається гарантія.

Згідно загальноприйнятої міжнародної банківської практики можуть надаватися:

- ▶ банківські гарантії:
 - «прямі» банківські гарантії;
 - «непрямі» банківські гарантії;
- ▶ резервні акредитиви:
 - непідтверджені резервні акредитиви;
 - підтверджені резервні акредитиви.

За «прямою» гарантією принципал звертається до свого обслуговуючого банку, який у якості банка-гаранта надає гарантію на користь місцевого або іноземного бенефіціара. Класична схема «прямої» банківської гарантії (рис. 9.6):

Рис. 9.6. Схема «прямої» банківської гарантії

Іноді, через вимоги бенефіціара, норми законодавства або банківську практику певних країн, вимагається

надання гарантії банком в країні бенефіціара або банком, який відповідає певним критеріям («міжнародним»; «першокласним»; з рейтингами не нижче інвестиційного рівня тощо).

В таких випадках здійснюється надання «непрямої» банківської гарантії. За «непрямою» гарантією аплікант звертається до свого обслуговуючого банку – банка-контргаранта. Банк-контргарант надає відповідні інструкції (контргарантію) банку-гаранту, який надає гарантію на користь місцевого або іноземного бенефіціара.

В деяких випадках, до участі в наданні «непрямої» гарантії залучаються міжнародні фінансові організації (СБРР або МФК), які надають на користь банка-гаранта стендбай-акредитив з метою забезпечення виконання зобов'язань банка-контргаранта. Схема «непрямої» банківської гарантії наведена на рис. 9.7.

Рис. 9.7. Схема «непрямої» банківської гарантії

Резервний або стендбай акредитив, так само, як і банківська гарантія, є інструментом забезпечення будь-яких договірних зобов'язань.

Застосування резервних акредитивів замість банківських гарантій обумовлено особливостями національних законодавств або банківськими традиціями певних країн.

За сутністю та змістом резервний акредитив є подібним до банківської гарантії.

Принциповою відмінністю резервного акредитива від банківської гарантії полягає в тому, що взаємовідносини за резервним акредитивом підпорядковуються або Уніфікованим правилам та звичаям для документарних акредитивів, або Міжнародній практиці резервних акредитивів, натомість гарантії підпорядковуються або Уніфікованим правилам для гарантій за вимогою, або виключно законодавству певної країни.

Схема надання непідтвердженого резервного акредитива відповідає схемі надання «прямої» гарантії, відповідно схема надання підтвердженого резервного акредитива - схемі надання «непрямої» гарантії.

Документарне інкасо - це банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів суму коштів, що йому належить, від платника (імпортера) за відвантажені йому товари чи надані послуги й зараховує ці кошти на рахунок клієнта-експортера в себе в банку. При цьому інкасо являє собою тільки інкасування паперів, і банк не гарантує оплату коштів експортеру за відвантажений товар чи надані послуги. В інкасовій операції банки не несуть відповідальності за небажання платника дотримуватися зазначених в інкасовому дорученні інструкцій, тобто не несуть зобов'язань з оплати документів чи акцепту векселів.

Для зменшення ризику несплати при інкасовій формі розрахунків експортер повинен наполягати на наданні покупцем гарантії платежу, яку окремо видає банк. Гарантія в цьому разі повинна бути надана на термін, що перевищує термін сплати документів, і на суму, яка відповідає сумі наданих на інкасо документів.

В операціях з документарного інкасо беруть участь такі сторони:

довіритель - експортер, продавець, який подає до свого банку документи з відповідним інкасовим дорученням та доручає одержати певну суму;

платник - імпортер, покупець, якому надаються інкасові документи;

банк-ремітент - банк довірителя, якому клієнт доручає одержати певну суму та який надсилає документи, відповідно до інкасового доручення, банку у країні покупця;

інкасуючий банк - банк, що надає документи платнику (банк імпортера або в країні імпортера). Він займається інкасуванням суми платежу або одержанням акцепту векселя, відповідно до розпоряджень інкасового доручення, отриманого від банку-ремітента.

Послідовність розрахунків за документарним інкасо здійснюється за схемою, що наведена на рис. 9.8.

Переваги інкасової форми розрахунків: можливість безпечної доставки товаророзпорядних документів імпортеру; можливість доручити банку здійснення протесту трат у разі відмови імпортера від акцепту або платежу; можливість дострокового, до остаточної оплати товарів покупцем, поповнення оборотних коштів шляхом обліку в банку акцептованих покупцем трат; здійснення оплати товарів тільки проти документів, які засвідчують фактичне виконання експортером своїх зобов'язань із відвантаження товарів; отримання документального підтвердження відповідності відвантажених товарів умовам зовнішньоекономічного договору до здійснення оплати; менш значні витрати, ніж при акредитивній формі розрахунків.

Рис. 9.8. Схема розрахунків за документарним інкасо

Недоліки інкасової форми розрахунків: має місце ризик експортера, що пов'язано з можливою відмовою імпортера від платежу у випадку погіршення кон'юнктури або фінансового стану платника. Тому умовою інкасової форми розрахунків є довіра експортера до платоспроможності імпортера і його сумлінності; є значний розрив у часі між надходженням валют-

ної виручки за інкасо і відвантаженням товару, особливо у разі тривалого транспортування вантажу.

Банківський переказ - розрахункова банківська операція, яка являє собою доручення комерційного банку своєму банку-кореспонденту сплатити відповідну суму грошей на прохання та за рахунок переказувача іноземному отримувачу із зазначенням способу відшкодування банку-платнику сплаченої суми. Банківські перекази здійснюються у безготівковій формі через посередництво платіжного доручення, яке адресує один банк іншому.

Учасниками такої форми розрахунків є:

- **імпортер** - переказодавець;
- **експортер** - переказоотримувач;
- **банк імпортера** - банк, який прийняв доручення;
- **банк експортера** - банк, який здійснює зарахування суми переказу експортеру (рис. 9.9).

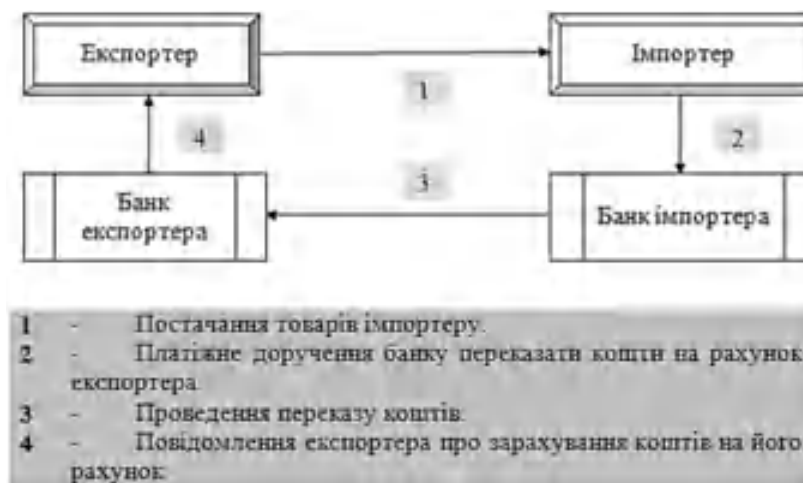

Рис. 9.9. Схема розрахунків із використанням банківського переказу

Банківський переказ є найпоширенішою і найризикованішою формою розрахунків, оскільки кошти, які вже зараховані на рахунок отримувача (бенефіціара), неможливо відкликати. Позитивними рисами банківського переказу є швидке здійснення платежу (1–5 банківських днів) та низька вартість операції, негативною – ризик непоставки товару за вже здійсненою оплатою або ситуація навпаки.

Авансовий платіж – це грошова сума чи майнова цінність, передана покупцем продавцю до відвантаження товару в рахунок виконання зобов’язань за контрактом. Аванс може бути наданий у грошовій і товарній формах. Останній передбачає передачу імпортером експортеру сировинних матеріалів чи комплектуючих виробів, необхідних для виготовлення замовленого обладнання. Аванс в грошовій формі передбачає виплату покупцем узгоджених в контракті сум в рахунок платежів за умовами договору до відвантаження товару (надання послуг), а інколи навіть до початку виконання контракту.

В світовій практиці авансові платежі використовуються у випадках: коли продавець не впевнений у платоспроможності покупця; коли політична і (чи) економічна ситуація в країні покупця нестабільна; при поставках дорогавартісного обладнання; при поставках товарів стратегічного призначення; при тривалих термінах здійснення контракту.

9.6. ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА ВАЛЮТНОМУ РИНКУ

Валютний ринок – це система економічних і правових відносин між покупцями, продавцями валюти і країною з приводу купівлі-продажу іноземної валюти, банківських металів, платіжних документів і цінних паперів у іноземній валюті, а також здійснення кредитно-депозитних та інших операцій з валютою.

На валютному ринку сформувався широкий набір специфічних валютних операцій, використання яких дає можливість суб’єктам ринку вирішувати три групи завдань:

- ▶ забезпечувати потреби в платіжних засобах для погашення своїх зовнішніх зобов’язань;
- ▶ забезпечувати страхування своєї діяльності від валютних ризиків;
- ▶ одержувати додаткові прибутки від спекулятивних операцій.

До суб’єктів валютного ринку відносяться:

- ▶ державні установи, основне місце серед яких посідають центральні банки та казначейства окремих країн;
- ▶ юридичні та фізичні особи, зайняті у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності;
- ▶ комерційні банківські установи, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв’язків, особливо брокерські контори;
- ▶ валютні біржі та валютні відділи товарних та фондових бірж.

Активізація операцій на валютних ринках зумовлена низкою факторів:

- ▶ зростання масштабів світової торгівлі та розширення на цій основі регулярних економічних зв’язків між різними країнами;
- ▶ поступове витіснення золота з міжнародного платіжного обороту і поширення кредитних засобів обігу у вигляді національних валют різних країн і платіжних інструментів, виражених у цих валютах;
- ▶ зростання масштабів міжнародної діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ, які забезпечують належну концентрацію капіталів для безперебійного переміщення значних обсягів коштів у зовнішньоторговому обороті;
- ▶ інтенсивний розвиток інформаційних технологій та удосконалення засобів зв’язку, що сприяє оптимізації обміну даними між ринками різних країн та зниженню рівня ризику при здійсненні валютно-обмінних операцій.

Згідно з Законом України «Про валюту і валютні операції» валютні операції визначаються як операція, що має хоча б одну з таких ознак:

- а) операція, пов’язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов’язаних з цим зобов’язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами,

крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта;

б) торгівля валютними цінностями;

в) транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей.

Валютні цінності - національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали.

В Україні, суб'єкти ринку мають право здійснювати купівлю-продаж іноземної валюти виключно на національному міжбанківському валютному ринку, а операції з обміну іноземної валюти вони можуть здійснювати як на національному валютному ринку, так і на міжнародному.

Суб'єкти міжбанківського валютного ринку мають право купувати іноземну валюту для власних потреб та за дорученням клієнтів.

Міжбанківський валютний ринок - це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою між суб'єктами ринку.

Національний банк надав можливість спрощеного переоформлення ліцензій всім учасникам валютного ринку. Ліцензії на здійснення валютних операцій, видані на підставі Закону України «Про валюту і валютні операції», діють безстроково (раніше генеральні ліцензії на обмін валют видавалися строком до трьох років). На сьогодні на валютному ринку діють 42 учасники, які мають генеральну ліцензію/ліцензію на здійснення валютних операцій.

Діяльність банків на валютних ринках, що полягає в управлінні активами та пасивами в іноземній валюті, пов'язана з валютними ризиками (одним з елементів ринкового ризику), які виникають у зв'язку з використанням різних валют під час проведення банківських операцій.

Валютна позиція - це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті.

Валютна позиція буває:

► **закрита** (при рівності вимог і зобов'язань банку позиція вважається закритою);

► **відкрита** (при нерівності вимог і зобов'язань банків - відкритою) і буває:

– **коротка** (виникає у випадку, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою перевищує обсяг вимог);

– **довга** (має місце, якщо обсяг вимог за купленою валютою перевищує обсяг зобов'язань).

При цьому довга відкрита валютна позиція при розрахунку зазначається зі знаком плюс, а коротка відкрита валютна позиція - зі знаком мінус.

Валютні операції класифікуються за такими критеріями:

1. За механізмом здійснення операцій:

- операції спот;
- форвардні операції;
- ф'ючерсні операції;
- опціонні операції.

2. За терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти:

- касові, або операції з негайною поставкою;
- строкові.

3. За цільовим призначенням:

- операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками;
- операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування);
- операції з метою одержання прибутку або спекулятивні операції.

4. За формою здійснення:

- безготівкові;
- готівкові.

На міжбанківському валютному ринку України і на міжнародних валютних ринках при торгівлі валютою суб'єкти цього ринку здійснюють операції основні характеристики яких подано на рисунку (рис. 9.10.).

Конверсійні операції – це угоди агентів валютного ринку за купівлі-продажу (конверсії) певних сум готівкових (безготівкових) грошей однієї країни на валюту іншої країни за погодженим курсом на певну дату.

Метою конверсійних операцій є:

– обмін валют при міжнародній торгівлі, здійсненні туризму, інвестицій;

– спекулятивні операції (одержання прибутку від зміни курсу валют);

– хеджування валютних ризиків.

Касові операції полягають у купівлі-продажу валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладання угоди за курсом, згодженим у момент її підписання. Такі угоди можуть передбачати поставку валюти в той же день, на наступний робочий день, проте найчастіше - на другий робочий день.

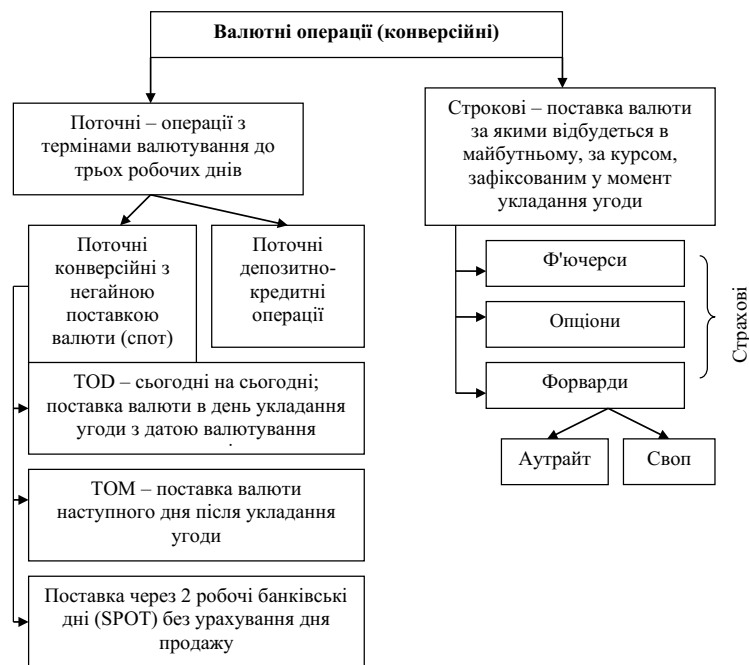

Рис. 9.10. Основні характеристики валютних операцій

Залежно від умов проведення касові валютні операції поділяються:

– валютна операція на умовах «тод» - валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в день укладення договору;

– валютна операція на умовах «том» - валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в перший робочий день після дня укладення договору;

– валютна операція на умовах «спот» - валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору.

Ринок поточних конверсійних «спотових» операцій дає можливість контрагентам здійснювати конвертацію однієї валюти в іншу для оплати реальних угод, пов'язаних з рухом товарів і капіталів між різними країнами (експортно-імпортні контракти та інші).

Угоди «спот» можуть укладатися за телефоном, факсом, Інтернетторговим терміналом Рейтер-дилінг або безпосередньо на валютному ринку, а розрахунки здійснюються банківськими переказами електронною поштою. В міжнародній практиці використовують електронну систему «SWIFT» – Товариство міжнародних міжбанківських фінансових комунікацій), членом якої є НБУ і провідні банки України.

Обмінний курс продажу чи купівлі, який використовується для валютних операцій без будь-якої попередньої угоди для здійснення майбутньої конверсії (купівлі / продажу) – називається спот-курсом. Це базовий курс для крос-курсів, курсів форвардних і ф'ючерсних угод, тому що при зміні курсу спот змінюється котирування угод із деривативами.

Для банків та їхніх клієнтів – міжнародних торговців, експортерів та імпортерів дуже важливо знати не тільки курс конвертації валют, а й дату, коли на їх рахунок зарахують валютні гроші.

Здійснюючи будь-яку валютну операцію, слід розрізняти дві дати:

– дату укладання угоди (дата угоди) – дата досягнення сторонами угоди домовленості щодо всіх суттєвих умов, передбачених чинним законодавством та міжнародною практикою (назва обмінних валют, курс обміну, сума обмінних коштів, дата валютування, платіжні інструменти) та всіх інші умов, відносно яких згідно із заявою однієї із сторін потрібно досягти **домовленості**;

– дату валютування – дату здійснення поставки коштів на рахунок контрагента згідно з угодою.

Для безготівкових конверсійних операцій датою валютування є календарне число здійснення реального обміну грошових коштів у вигляді отримання купленої валюти та поставки контрагенту угоди проданої валюти.

Для депозитних операцій датою валютування буде дата початку депозиту, тобто дата надходження коштів на банківський рахунок позичальника. Датою закінчення депозиту є дата повернення основної суми на рахунок кредитора. Датою валютування та датами закінчення угоди є тільки робочі дні банку, тобто всі дні за винятком вихідних і святкових днів для даної валюти.

З розширенням валютних операцій на валютних ринках актуальною ставала потреба в страхуванні ризиків, зв'язаних з курсовими коливаннями. **Система заходів щодо зменшення валютних витрат називається «хеджуванням».** Форварди, опціони, ф'ючерси – служать природними методами короткострокового хеджування. Це закладено в самій двоякій ролі валютних операцій - одержання прибутку і страхування від збитків.

Строкові валютні операції полягають у купівлі-продажу валютних цінностей з відстрочкою поставки їх на термін, що перевищує два робочі дні. Ці операції, у свою чергу, підрозділяються на кілька видів залежно від механізму їх здійснення: форвардні, ф'ючерсні, опціонні та їх похідні.

Ф'ючерсні операції - це теж різновид строкових операцій, в яких два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму валюти в певний час за курсом, установленим у момент укладання угоди (купівлі-продажу ф'ючерсного контракту). Відмінності їх від форвардних операцій зводяться до такого: вони здійснюються тільки на біржах, під їх контролем, а форма і умови контрактів чітко уніфіковані.

Серед особливостей ф'ючерсних угод виділяють:

► будь-яка сторона ф'ючерсного контракту має право відмовитися від його виконання виключно за наявності згоди іншої сторони контракту;

► покупець ф'ючерсного контракту має право продати такий контракт протягом строку його дії іншим особам без погодження умов такого продажу з продавцем контракту;

► стандартизована форма валютних контрактів зі спеціально обумовленою сумою валюти та стандартизованими датами валютування;

► правила випуску та обігу валютних деривативів поширюються також на ф'ючерсні валютні контракти;

► торгівля ф'ючерсами здійснюється тільки на біржовому ринку.

Опціонні операції - це різновид строкових операцій, за яких між учасниками укладається особлива угода, що надає одному з них право (але не обов'язок) купити чи продати другому певну суму валюти в установлений строк (чи протягом певного строку) і за узгодженим сторонами курсом. Така угода називається опціон.

Розрізняють два види опціонів:

1. Опціон колл (*call*) – контракт, що надає покупцеві право купити стандартну кількість базового активу; продавець опціону зобов'язаний продати цей актив (за ціною, визначеною в момент здійснення угоди). Тобто тут можливі дві операції купівлі/продажу: - придбання опціону Call; - придбання базового активу у продавця опціону згідно з його умовами. Друга операція не обов'язкова (здійснюється за бажанням покупця опціону).

2. Опціон пут (*Put*) – контракт, що надає покупцеві опціону право продати стандартну кількість базового активу; продавець – зобов'язаний купити актив за встановленою в момент здійснення угоди ціною. Тут також можливі дві операції купівлі/продажу:

– придбання опціону Put;

– продаж базового активу продавцеві опціону (не обов'язкова операція, а здійснюється за бажанням покупця опціону). Таким чином, покупець опціону може набувати права купівлі (*call*) та права продажу (*put*) базового активу.

На сьогодні банки в Україні можуть пропонувати клієнтам хеджувати валютні ризики через купівлю або продаж валюти на форварді (Додаток Ж. рис. Ж.1, Ж.2). Таким чином курс

фіксується на одному рівні на будь-який період за домовленістю банку та клієнта.

Існують і більш оптимальні механізми хеджування з використанням опціонів та стратегій їх комбінації, але їх використання в Україні наразі не практикується.

Положенням про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України (Постанова НБУ №1 від 02.01.2019 р.) встановлено:

Форвардні операції - це різновид строкових операцій, що полягає в купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступною передачею валюти в обумовлений строк і за курсом, визначеним у момент укладання контракту.

Форвардний договір – стандартний документ, який засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) іноземну валюту/банківські метали у визначений час та на визначених умовах у майбутньому з фіксацією цін такого продажу під час укладення такого договору.

На валютному ринку найбільш розповсюджені два види форвардних валютних угод:

- звичайні форвардні угоди, які також носять назву форварди «аутрайт» (*forward outright*) - це укладена сьогодні валютна угода на купівлю однієї валюти за іншу за узгодженим сьогодні курсом з поставкою на певну дату в майбутньому. До цієї дати обмін грошовими коштами не здійснюється. Форвард «аутрайт» являє собою незворотню позабіржову угоду, обов'язкову для виконання. Звичайно такими угодами користуються учасники зовнішньоекономічної діяльності - експортери й імпортери з метою захисту від валютного ризику;
- валютні операції на умовах «своп» (*currency swap*) - валютні операції за договором, умови якого передбачають купівлю (продаж, обмін) іноземної валюти/банківських металів зі зворотним її/їх продажем (купівлею, обміном) на певну дату в майбутньому з фіксацією умов цих операцій під час укладення договору.

У форвардних договорах строки передачі валюти звичайно визначаються в 1, 2, 3, 6 та 12 місяців. При їх підписанні ніякі аванси, задатки тощо не допускаються. Форвардний курс

складається з курсу спот і надбавок або знижок, зв'язаних з різницею в банківських процентних ставках у країнах, у валютах яких здійснюється операція.

Форвардна ціна - це ціна купівлі/продажу валюти через деякий час, яка визначається як курс спот помножений на співвідношення процентних ставок двох валют:

$$\text{Форвардний курс (річний)} = \text{курс СПОТ} \times (1 + \%_{\text{грн}} / 1 + \%_{\text{дол}}) \quad (9.1)$$

Розрахунки здійснюються на дату закінчення форвардного контракту.

На момент укладання потрібне лише форвардне покриття – страховий депозит на випадок невиконання клієнтом своїх зобов'язань. Це предмет домовленості між банком та клієнтом (банки можуть пропонувати і кредит для такого покриття).

Форвардна ціна купівлі та продажу розглянуто в Додатку Ж (рис. Ж.3.)

Відповідно до Постанови №5 на даний час залишаються обмеження:

- клієнти банків здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти за гривні на умовах форвард (з поставкою іноземної валюти або без її поставки) та на умовах своп виключно через банки.

- банкам забороняється здійснювати операції з купівлі-продажу іноземної валюти за гривні на умовах форвард (з поставкою іноземної валюти або без її поставки) ..., за винятком операцій з клієнтами-резидентами (ЮО та ФО-підприємцями) для хеджування клієнтами ризику зміни курсу іноземної валюти за операціями:

- з експорту та імпорту товару (продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав, призначених для продажу / оплатної передачі);
- за кредитними договорами (договорами позики) резидентів-позичальників про залучення коштів від нерезидентів або від банку;

Питання для самоконтролю

1. Що таке валютне регулювання?
2. Які принципи покладені в основу формування системи валютного регулювання?
3. Які основні завдання валютного регулювання?
4. Які нормативно-правові акти забезпечують валютне регулювання в Україні?
5. В чому полягає суть та значення валютних операцій банку
6. Дайте загальну характеристику валютним операціям
7. Які є особливості відкриття і ведення валютних рахунків клієнтів
8. Охарактеризуйте неторгові операції банків другого рівня в іноземній валюті
9. Охарактеризуйте операції по міжнародних торговельних рахунках.
10. Які є основні операції по торгівлі іноземною валютою на міжбанківському ринку.
11. Назвіть та охарактеризуйте операції по залученню і розміщенню валютних засобів.

ТЕМА 10. НЕТРАДИЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ ТА БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ

10.1. Лізингові операції банків

10.2. Факторингові операції банків

10.3. Форфейтингові операції банків

10.4. Трастові послуги. Послуги банків зі зберігання цінностей

10.5. Гарантії та поручительства

10.6. Діяльність банків на ринку дорогоцінних металів

10.7. Банківське страхування (bancassurance)

10.1. ЛІЗИНГОВІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

Конкуренція між банками та небанківськими установами, а також всередині самої банківської системи сприяє подальшій універсалізації банківської справи, розвитку та розширенню кола операцій та послуг, що їх може виконувати сучасний універсальний банк. Крім традиційних, базових для комерційних банків України операцій, вони виконують нові, нетрадиційні для них операції та послуги. Надання даних послуг і їх асортимент – запорука успішності та конкурентоздатності комерційного банку, окрім того – це розширення ринку збуту своїх послуг, отримання додаткового прибутку для банку та диверсифікація його фінансових ризиків. Слід також зазначити, що все більше банківських установ мають іноземний капітал, а іноземці окрім капіталу привносять в банківську діяльність і свої нововведення, нові нетрадиційні банківські послуги та продукти.

Виникнення та подальший розвиток нетрадиційних банківських операцій та послуг зумовлені такими причинами:

- зниження рівня доходності традиційних банківських операцій та послуг;
- загострення конкуренції між банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами;
- необхідність підвищення якості обслуговування своїх клієнтів;
- диверсифікація банківських доходів, зокрема шляхом збільшення в них частки непроцентних доходів, включаючи комісійні доходи;
- необхідність підвищення ліквідності та платоспроможності комерційного банку;
- необхідність зменшення ризиків, пов'язаних зі здійсненням традиційних операцій і наданням традиційних послуг;
- залучення нових клієнтів з метою розширення та вдосконалення ресурсної бази комерційного банку.

До нетрадиційних для банків України операцій та послуг можна, зокрема, віднести: лізинг; факторинг; довірчі (трастові) послуги; операції з дорогоцінними металами; гарантійні, посередницькі, консультаційні та інформаційні послуги; фінансовий інжиніринг тощо.

Розглянемо більш детально окремі операції.

Відповідно до ст. 292 Господарського кодексу України:

Лізинг - це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Спеціальним законом, що регулює лізингові відносини в Україні є Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 № 723/97-ВР яким визначено тільки один вид лізингу – фінансовий.

Відповідно до цього закону фінансовий лізинг - це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу.

За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

Предметом договору лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їхні відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці). Майно, що перебуває у державній або комунальній власності та щодо якого відсутня заборона передачі у користування та/або володіння, може бути передано у лізинг у порядку, встановленому законом.

Суб'єкти лізингу:

– **лізингодавець** - юридична особа, у тому числі банківська або небанківська установа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;

– **лізингоодержувач** - фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;

– **продавець лізингового майна (постачальник)** - фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що у наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу.

– **інші юридичні або фізичні особи**, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – фінансовий чи оперативний, – зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

Українське законодавство допускає застосування таких **двох видів** лізингу:

- фінансовий;
- оперативний;

а за формою здійснення:

- прямий;
- непрямий;
- зворотний;
- пайовий;
- міжнародний.

Прямий лізинг виникає у випадку, якщо за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов’язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

Непрямий лізинг – у випадку придбання майна лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов.

Критерієм розмежування цих форм лізингу є спосіб придбання об’єкта лізингу лізингодавцем. Якщо лізингодавець придбав майно самостійно без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, мова йдеться про прямий лізинг. Якщо ж майно придбається лізингодавцем в рамках виконання договору лізингу спеціально для лізингоодержувача відпо-

відно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, такий договір отримав назву непрямий лізинг.

Зворотний лізинг (оренда) – господарська операція фізичної чи юридичної особи, що передбачає продаж основних фондів фінансовій організації з одночасним зворотним отриманням таких основних фондів такою фізичною чи юридичною особою в оперативний або фінансовий лізинг.

Може використовуватися фірмами-виробниками основних фондів для поповнення обігових коштів: з одного боку, фірма залишається власником проданого лізинговій компанії майна і може надалі використовувати це майно у власних цілях, а з іншого боку, фірма отримує оплату у вигляді готівки.

При зворотному лізингу змінюється тільки власник обладнання, переданого в лізинг, а користувач залишається колишнім, отримуючи при цьому додаткові кошти фінансування своєї діяльності. Інвестор при зворотному лізингу кредитує користувача, а заставою виступає право власності на обладнання.

Різновидом зворотного лізингу є операція *ліз-бек* – придбання лізинговою компанією обладнання в іншій країні у фірми-виробника з подальшим його наданням тій же фірмі в оренду (на лізингових засадах).

Механізм використання зворотного лізингу для поповнення обігових коштів можна представити наступною послідовністю дій:

1. фірма-виробник надає лізинговій компанії перелік і характеристики обладнання, яке буде предметом майбутньої угоди;
2. лізингова компанія узгоджує з фірмою ринкову ціну обладнання і укладає договір купівлі-продажу з фірмою, за яким купує у неї це обладнання, набуваючи при цьому права власності;
3. укладається договір лізингу, відповідно до якого лізингова компанія передає майно у лізинг фірмі;
4. фірма-виробник сплачує лізингові платежі згідно графіка;

5. після закінчення терміну дії договору і виконанні фірмою всіх зобов'язань, визначених договором, обладнання знову переходить у власність фірми.

Основні переваги використання зворотного лізингу:

- використання обладнання, яке вже експлуатується, в якості джерела фінансування будівництва нових об'єктів з впливаючою із цього можливістю використовувати інвестиційні, податкові пільги та знижки, які є в багатьох закордонних країнах;
- найбільш ефективний та відносно дешевий спосіб покращення фінансового стану підприємства, зокрема, стосовно отримання додаткових коштів у вільноконвертованій валюті;
- відсутність кредитування підприємства, оскільки в його розпорядженні залишається обладнання, яке передане в лізинг, а отримані кошти використовуються підприємством для розширення виробничо-господарської діяльності.

Пайовий лізинг - це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладання багатостороннього договору і залучення одного або більше кредиторів, які беруть участь у цьому, інвестуючи свої грошові кошти. Цей вид лізингу розповсюджений як форма фінансування складних, великомасштабних об'єктів, таких, як авіатехніка, морські і річкові судна, комплектне устаткування підприємств, залізничний і рухомий склад, бурові платформи і т. ін.

Україна приєдналася до Конвенції УНІДРУА про **міжнародний фінансовий лізинг**, яка набула чинності для України 1 липня 2007 р.

Лізинг є міжнародним, якщо хоча б одна сторона лізингу є нерезидентом. Тобто, якщо лізингодавець або лізингоодержувач не є резидентом України, тоді їх лізингові взаємовідносини можна вважати міжнародними. В Україні більш поширений міжнародний лізинг, при якому лізингодавцем виступає міжнародна лізингова компанія. Такі спеціалізовані міжнародні компанії, в більшості випадків, створені іноземними банками спільно з комерційними організаціями.

Види міжнародного лізингу. Міжнародний лізинг буває короткостроковим (до 3 років), середньостроковим (3-7 років) і довгостроковими (від 7 років).

Відповідно до іншої класифікації *розрізняють такі види міжнародного лізингу:*

- стандартний;
- поворотний (продавець устаткування або іншого предмета лізингу є лізингоодержувачем);
- мокрий лізинг (з додатковими послугами. Наприклад, повітряне судно здається в оренду разом з екіпажем);
- чистий (лізингоодержувач оплачує самостійно всі витрати, пов'язані з експлуатацією та обслуговуванням предмета лізингу);
- поновлюваний (в процесі дії договору лізингу об'єкт лізингу періодично замінюється на більш досконалий).

Особливості міжнародного лізингу:

- міжнародний лізинг має особливості фінансового або оперативного внутрішнього лізингу (після закінчення терміну лізингового договору лізингоодержувач має право купити майно по викупній (залишковій вартості) або продовжити оренду за пільговою ставкою);
- лізингоодержувач однієї країни вибирає об'єкт угоди, а лізингодавець іншої країни набуває матеріальні цінності за свій рахунок, і надає їх в оренду з або без права викупу;
- термін міжнародного лізингу менше терміну фізичного зносу.

Переваги міжнародного лізингу:

- для лізингодавця - це можливість отримати додатковий прибуток у вигляді лізингової ставки;
- для лізингоодержувача - це можливість використовувати предмет лізингу для своїх цілей (розвитку бізнесу).

Такий лізинг стимулює економічне зростання країни, малою і великою бізнесу.

Основні перешкоди міжнародного лізингу:

- висока конкуренція;
- відмінності в законодавстві країн-учасників лізингових договорів;
- різні методики розрахунків та оподаткування.

Оперативний лізинг - це договір лізингу, за яким лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк,

менший від строку, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначеної у день укладення договору.

Особливості та переваги оперативного лізингу:

– зарахування об'єкта лізингу на позабалансовий рахунок лізингоодержувача із зазначенням того, що його одержано у лізинг (оскільки в балансі не відображаються довгострокові зобов'язання у зв'язку з лізингом підприємство зберігає кредитну привабливість);

– покладення всіх витрат, пов'язаних зі страхуванням об'єкта лізингу, на лізингодавця (якщо інше не буде прямо зазначено у договорі лізингу);

– всі ризики у зв'язку з моральним та фізичним старінням предмету лізингу лягають на лізингову компанію;

– при сплаті лізингових платежів виникає податковий кредит на суму ПДВ у складі кожного лізингового платежу;

– лізингові платежі повністю відносяться на валові витрати (за виключенням лізингу легкових автомобілів);

– після закінчення терміну оперативного лізингу він може бути або продовжений, або об'єкт лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно наданий у користування іншому лізингоотримувачу за договором лізингу.

Фінансовий лізинг - це договір лізингу, внаслідок укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується 75 % вартості об'єкта лізингу, визначеної у день укладення договору.

Особливості фінансового лізингу:

– об'єкт лізингу зараховується на баланс лізингоодержувача із зазначенням того, що його взято у фінансовий лізинг;

– ризик випадкового знищення або пошкодження об'єкта лізингу несе лізингоодержувач (якщо інше не буде прямо зазначено у договорі лізингу);

– після закінчення терміну договору фінансового лізингу об'єкт лізингу переходить у власність лізингоотримувача або купується ним за залишковою вартістю.

Послуги фінансового лізингу можуть надавати банки та інші небанківські установи, внесені до відповідного

реєстру, який веде Нацкомфінпслуг (Додаток И, рис. И.1). Лізингова діяльність банків здійснюється на підставі ліцензії Національного банку України. До 2017 року не було ліцензійних вимог для небанківських установ, що надають послуги фінансового лізингу в Україні. 6 грудня 2016 року Кабінет Міністрів України затвердив нові ліцензійні вимоги, відповідно до яких лізингодавці зобов'язані отримувати ліцензію на надання послуг з фінансового лізингу. Варто зазначити, що *оперативний лізинг не підпадає під ліцензування*.

Банківський лізинг - це лізинг, який передбачає поєднання двох договорів - договору купівлі-продажу (між продавцем і банком - лізинговою компанією) і договору оренди (між лізингоотримувачем і банком). Лізингова компанія (банк) купує устаткування на замовлення лізингоотримувача (компанії, фірми) і здає його їм в оренду.

Незалежно від організаційно-правової форми, найбільш прийнятним варіантом участі банків у лізинговому бізнесі є створення дочірньої лізингової компанії.

Послуга лізингу передбачає декілька етапів.

1 етап. Аналізуються фінансові, технічні та організаційні можливості всіх потенційних учасників, готуються документи для укладання договорів;

2 етап. Юридичне оформлення лізингової послуги та підписання необхідних договірних документів:

- договору купівлі-продажу предмета лізингу;
- акта прийому предмета лізингу в експлуатацію;
- лізингового договору;
- договору технічного обслуговування предмета лізингу;
- договору надання банківського кредиту;
- договору страхування предмета лізингу.

3 етап. Використання предмета лізингу, пов'язане з реалізацією проекту лізингоодержувача. На цьому етапі сплачуються лізингові платежі, відображаються операції в бухгалтерському обліку, повертається банківська позика та виплачуються відсотки за користування нею, а після закінчення терміну лізингу встановлюються відносини щодо подальшого використання предмета лізингу.

10.2. ФАКТОРИНГОВІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» факторинг розглядається як вид кредитної операції, яка передбачає придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів. Цивільний кодекс України визначає факторинг, як фінансування під відступлення права грошової вимоги. Відповідно до статті 350 Господарського кодексу України банк має право укласти договір факторингу, за яким він передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити своє право грошової вимоги до третьої особи.

Факторинг (від англ. factoring - посередник, агент) - це операція, яка полягає у придбанні банком-фактором від постачальника (продавця) права вимоги боргу покупця у грошовій формі за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) з прийняттям ризику виконання такої вимоги шляхом купівлі.

Об'єктом факторингу є право вимоги боргу у грошовій формі.

Суб'єктами факторингу є такі:

► **продавець** (постачальник) продукції, він же безпосередній клієнт банку, який реалізовує власний товар на умовах відстрочення платежу. Згідно з чинним законодавством, кредитором може бути фізична або юридична особа, яка є суб'єктом підприємницької діяльності;

► **покупець** (дебітор), який бажає придбати конкретний товар, однак тимчасово не має вільних коштів для оплати товару чи наданих послуг. При цьому важливою умовою є стабільність, прибутковість та ефективність бізнесу покупця і впевненість у тому, що у короткостроковому періоді у нього появляться необхідні кошти для сплати боргу та відсотків за ним;

► **банк-фактор або факторингова компанія**, яким постачальник уступає грошову вимогу на дебіторську заборгованість. Згідно з Цивільним кодексом України, роль фактора може також виконувати фізична особа-суб'єкт підприємниць-

кої діяльності, яка відповідно до закону має право здійснювати факторингові операції.

Умови проведення факторингових операцій визначаються генеральною угодою факторингу, що укладається між банком та постачальником. У такій угоді зазначається частка сум платежу від суми за операціями факторингу, розмір компенсаційної винагороди, умови розриву факторингового договору, відповідальність кожної зі сторін у разі невиконання або неналежного виконання взятих на себе зобов'язань та інші умови за домовленістю сторін.

Як правило, *схема факторингу складається з таких етапів:*

- постачальник надає послуги або надає покупцеві товари і послуги з відстрочкою платежу;
- постачальник передає фактору документи, що підтверджують факт появи дебіторської заборгованості;
- фактор покриває велику частину заборгованості (аж до 95%);
- дебітор проводить оплату за товар або послуги.

Зміст та послідовність факторингової операції приведена на рис.10.1.

Кредитор і фактор проводять остаточні розрахунки між собою: фактор отримує назад свої гроші з додатковою комісією за послуги, продавець отримує залишок належних йому коштів (5 - 30%). Механізм здійснення факторингової операції передбачає, що факторинговий відділ банку купує боргові вимоги (рахунки-фактури) клієнта на умовах негайної оплати 70–90 % вартості від фактурованих поставок, а виплата іншої частини суми, за вирахуванням відсотка за кредит та комісійних платежів, здійснюється у строго обумовлені терміни незалежно від надходження виторгів від дебіторів. Утримані банком 10–30 % суми боргу є компенсацію ризику до погашення боргу, а також заходом стимулювання клієнта до належного виконання обов'язків щодо поставки.

Рис. 10.1. Зміст та послідовність факторингової операції

Розглянемо найпоширеніші види або форми факторингу, що відрізняються один від одного, в першу чергу, ступенем ризику, який несуть сторони угоди (рис. 10.2).

Факторинг є різновидом торгово-комісійної операції та містить елементи банківського кредитування, проте має і певні відмінності (табл. 10.1.).

Переваги факторингу:

- підприємство отримує можливість фінансування оборотного капіталу без забезпечення (застави);
- прискорює період оборотності грошових коштів;
- у порівнянні зі стандартними кредитними продуктами, наприклад овердрафтом, факторинг дозволяє отримати до 90% від суми поставленого товару (майбутніх надходжень);
- це можливість надавати більш вигідні (конкурентні) умови розрахунків своїм дебіторам (покупцям).

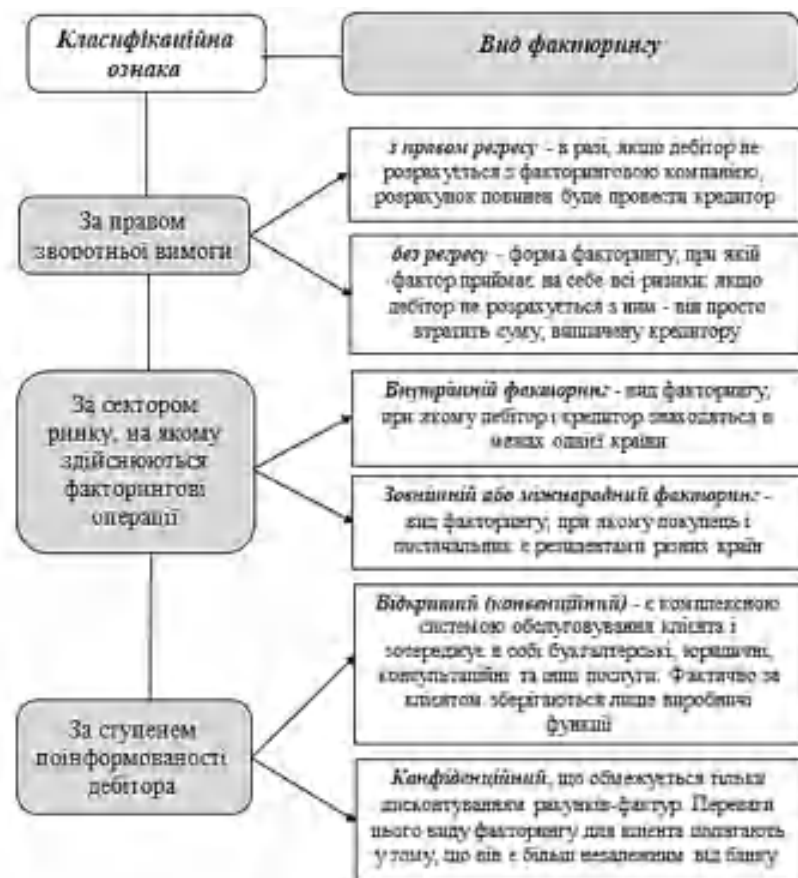

Рис. 10.2. Види факторингу

За допомогою факторингу поліпшується стан дебіторської заборгованості клієнта. Фактор перевіряє репутацію та платіжну дисципліну боржника, стежить за тим, щоб борг сплачувався своєчасно і в повному обсязі.

Серед недоліків факторингових операцій виділяють:

- високі вимоги банку до наданих до продажу документів;
- у багатьох випадках - необхідність поручительства за клієнта (те, що називається регресним факторингом);

Таблиця 10.1.

Відмінності факторингу і банківського кредиту

Факторинг	Кредит	Овердрафт
Факторинг або фінансування надається на термін фактичного відстроченого платежу (до 90 днів).	Надається на фіксований термін (обумовлений в договорі), зазвичай, до 1 року.	Під час отримання овердрафту здійснюється короткостроковий термін користування грошима (зазвичай, не перевищує 30 днів).
Факторинг або фінансування виплачується автоматично за наданням рахунку-фактури і накладної.	Для отримання кредиту чи овердрафту необхідно оформити певну кількість документів.	
Фінансування за договором факторингу виплачується у день поставки товару.	Виплачується в обумовлений кредитним договором період.	Термін по договору за допомогою кредитної лінії не можна перевищувати 3-6 місяців.
Розмір факторингового фінансування на об'єктовий і може безпосередньо збільшуватися разом із зростаючим об'ємом продажів клієнта.	Надається на окремий обумовлений в договорі суму.	Безпосередньо збільшити овердрафт можна від річного обороту початковий на розрахунковий рахунок.
Факторингове фінансування може продовжуватися безстроково.	Погашення кредиту чи овердрафту не гарантує отримання грошей.	
Не вимагається ніякого забезпечення.	Здебільшого надається під заставу і перебіває обороту на розрахункових рахунках.	Наявність належності відстроченого платежу клієнта на розрахунковий рахунок. Не вимагається ніякого забезпечення.
Не можна періодично на розрахунково-пасивні обслуговування до банківської установи.	Вимагається періодичне погашення на розрахунково-пасивні обслуговування (РПО).	
Супроводжується сервісом додаткових послуг (інформаційне забезпечення, покриття ризиків, управління дебіторською заборгованістю, консалтинг тощо).	Під час кредитування та під час отримання овердрафту, крім наявних коштів та РПО, інші послуги не надаються. Відсутня система управління дебіторською заборгованістю.	
Факторингове фінансування може бути використане для обслуговування «об'єкта закупівлі».	Кредит надається для покриття касових розривів або на інші цілі.	Овердрафт надається на відсутність або недостатність коштів грошей на розрахунковому рахунку.
Погашення відбувається з коштів, що надаються від дебітора клієнта.	Повертається банку погашенням.	
Факторингове фінансування погашається в день фактичної оплати дебітором поставленого товару.	Погашається у встановлений кредитним договором термін.	Усі надходження автоматично списуються з розрахункового рахунку на погашення овердрафту та відсотків за ним.

– висока ціна факторингу. Середня ціна факторингових операцій в комплексі становить близько 30% річних. Хоча, ціновий фактор, при всій своїй важливості, не є першочерговим при виборі «виробника» факторингу.

Плата за факторинг. Розмір винагороди фактору за надані послуги з фінансування клієнта законодавство не встановлює. Сторони договору факторингу визначають такий розмір самостійно. Він залежить від масштабів та структури виробничої діяльності клієнта, трудомісткості робіт з обслуговування заборгованості, кількості та платоспроможності дебіторів, строку відстрочення платежу.

Винагорода може бути визначена у вигляді:

- відсотків від суми грошової вимоги, яку відступає клієнт за договором;
- твердої визначеної суми;
- різниці між реальною ціною грошової вимоги та ціною, передбаченою в договорі, право вимоги за яким відступається.

Тобто в договорі факторингу плату встановлюють у вигляді прямої винагороди за факторингові послуги або у вигляді дисконту від номіналу заборгованості, що відступається (шляхом визначення ціни переданої вимоги в розмірі меншому, ніж номінал вимоги), або у вигляді комбінації цих умов. Таке розуміння природи факторингу відповідає і міжнародній.

Плата за факторинг, як правило, складається з двох елементів:

1) *плата за управління (факторингове обслуговування).*

Вона включає страхування ризиків та адміністрування дебіторської заборгованості. Річ у тім, що, крім фінансування оборотних коштів, фактор покриває значну частину ризиків клієнта, зокрема: кредитні, валютні, процентні, ліквідні.

У разі факторингу з регресом фактор, не отримавши грошей від покупців (боржників), має право через певний строк вимагати від клієнта повернути отримане фінансування та сплатити комісію за користування грошовими коштами. За таких обставин фактор бере на себе ліквідний ризик (ризик несплати у строк), але кредитний ризик залишається на продавці

(клієнті). Грошові вимоги в разі факторингу з регресом є, по суті, забезпеченням короткострокового фінансування.

Якщо факторинг без регресу, то ризик несплати з боку дебіторів клієнта повністю переходить до фактора;

2) *плата за облікові операції (відсоток річних або дисконт)*. Її фактор може справляти із суми коштів, що надаються клієнту достроково (у формі попередньої оплати відступлених боргових вимог) за час між достроковим отриманням і датою інкасації боргової вимоги, або із суми, що перераховується при кінцевому розрахунку. Ставка такої плати, як правило, на 2 - 4 % вище поточної банківської ставки, якою користуються при короткостроковому кредитуванні клієнта з аналогічним оборотом. Вона зумовлена неможливістю компенсації додаткових витрат та ризиків фактора.

Плату за факторинг фактор зазвичай утримує із суми коштів, які боржник перераховує на погашення заборгованості.

10.3. ФОРФЕЙТИНГОВІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ

Здобуття Україною державної незалежності та зближення з країнами ЄС поряд з багатьма іншими питаннями висунуло цілу низку проблем дії міжнародних правових норм в Україні. Стосовно факторингу та лізингу – то ці зобов'язання були законодавчо урегульовані. Щодо форфейтингу, то ні в законах, ні в підзаконних нормативних актах України поняття такого виду зобов'язання відсутнє.

Форфейтинг є специфічною формою кредитування зовнішньоекономічних операцій шляхом купівлі комерційним банком–форфейтером у експортера боргових зобов'язань, акцептованих імпортером, коли експортер переуступає банку свої вимоги до покупців. У результаті форфейтування заборгованість покупця за товарним (комерційним) кредитом трансформується у фінансову заборгованість (на користь банку). За своєю сутністю форфейтинг поєднує у собі елементи факторингу (який підприємства–експортери застосовують у випадку високого кредитного ризику) і врахування

векселів (із їх індосаментом тільки на користь банку). Основна умова зобов'язання форфейтингу – всі ризики щодо боргових зобов'язань переходять до форфейтора без права обороту зобов'язання на продавця: коли борги по векселях стягнути не вдасться, форфейтор зараховує їх у себе в збитки.

Об'єктами форфейтингової операції є переважно векселі, але об'єктом також можуть бути й інші види цінних паперів: документарні акредитиви, різні види платіжних гарантій.

Суб'єктами форфейтингової операції є:

► кредитор (експортер, продавець) - може бути будь-яка

► фізична або юридична особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності. Найчастіше кредитор є виробником товару, який сам і реалізує. Після того як експортер (боржник) виписав вексель у кредитора є два варіанти, закінчення зобов'язання – чекати час, коли боржник виплатить необхідну суму і кредитор отримає всю суму в повному обсязі, або продати дебіторські заборгованості боржника форфейтинговій компанії, при цьому втративши дисконт (визначений відсоток від загальної суми заборгованості, яка залишається у форфейтинговій компанії як оплата за ризики) але отримувати гроші відразу;

► боржник (покупець, імпортер) – це будь-яка фізична або юридична особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, що зобов'язується сплатити заборгованість через обумовлений час і видає письмове зобов'язання про сплату заборгованості. Така дебіторська заборгованість оформлюється векселями, аваліями, сертифікатами тощо. При форфейтинговій операції змінюється тільки схема погашення заборгованості – боржник переказує гроші не експортеру, а на рахунок форфейтингової компанії;

► форфейтингова компанія – це банк (форфейт–банк) чи фінансова установа, яка має право відповідно до чинного законодавства на проведення форфейтингових операцій;

► гарант (банк імпортера).

Цілями форфейтингу для суб'єктів угоди є:

– для покупця - придбання товару у кредит, при цьому він крім ціни товару сплачує відсотки за кредит;

- для продавця - одержання при врахуванні векселів суми, що рівна ціні
- товару;
- для банку - одержання доходу у вигляді дисконту від урахування векселів.

Схема проведення форфейтингової операції наведена на рис. 10.3.

Рис. 10.3. Схема проведення форфейтингової операції

Форфейтинг найбільш ефективний для великих підприємств, які мають наміри акумулювати грошові кошти для реалізації грошових коштів довгострокових і вартісних (дорогих) об'єктів (проектів). Форфейтинг, на відміну від факторингу, є одноразовою операцією, пов'язаною із

стягненням грошових коштів за допомогою перепродажу пріоритетних прав на товари і послуги.

Порівняльна характеристика факторингу та форфейтингу представлено в Додатку И (табл. И.1.), а головні їх відмінності представлено на рис. 10.4.

Рис. 10.4. Головні відмінності форфейтингу від факторингу

Позитивні і негативні сторони використання форфейтингу українськими підприємствами:

Позитивні сторони:

- ця операція є вигідною для експортера, оскільки не несе ризику за неповернення зобов'язання, точніше оформляється без права регресу;
- привабливим є те, що операція проводиться на основі фіксованої ставки, що зменшить фінансові витрати;

- швидке отримання готівки, що дозволить реінвестувати кошти у новий процес виробництва, а також зменшить суму кредиторської заборгованості за товари;
 - відсутність потреби на інкасацію дебіторської заборгованості та її обслуговування, тобто проведення активної політики стягнення;
 - легкість і зручність документації, що сприяє швидкому оформленню векселів, і дає змогу їх використання на вторинному ринку з урахуванням дисконту;
 - секретність, тобто нерозкритість інформації даної форфейтингової операції, що призведе до зменшення ризиків;
 - швидкість отримання інформації про те, що (форфейтер) згодний на фінансування угоди;
 - миттєве отримання даних від форфейтера щодо фінансування угоди, дає можливість відразу підрахувати витрати по обслуговуванню даної операції;
 - зручність оформлення угоди, адже вона оформлюється, як правило, простим або переказним векселем;
 - тривалість кредитування – угода може тривати від 180 днів до 10 років, тобто максимальний термін вже є довгостроковим кредитуванням.
- Негативні сторони:
- необізнаність експортера у законодавстві країни-імпортера, яке визначає форму векселів, гаранта і т. п.;
 - висока вартість угоди, оскільки маржа форфейтера значно перевищує маржу при звичайному товарному кредитуванні;
 - можливість виникнення негараздів, через те що імпортер пропонує гарантом, таку фінансову установу, яка не задовольняє умови форейтора, тобто не зможе гарантувати повне і вчасне повернення зобов'язання у разі виникнення небажаних і непередбачуваних обставин;
 - зменшення грошової суми за відвантажену продукцію, тобто експортер отримує грошову суму за мінусом дисконту – це звісно є витратами для підприємства – експортера;
 - імовірність настання валютного ризику пов'язана з тим, що вартість векселів може бути виражена у валюті відмінній від валюти країни – експортера, що спричинить небажані валютні зміни для експортера;

- фінансові витрати на організацію форфейтингового фінансування, які складаються суми комісії за зобов'язання та за опціон;
 - якщо векселі випущені у валюті, яка є мало відомою, сума премії збільшується через те, що форфейтер зобов'язаний провести операції валютного свопу;
 - якщо експортер не зможе взяти відомий міжнародний або державний банк – гарантом, то сума премії за ризик неповернення значно підвищується, що негативно впливає на експортера.
- Існує міжнародна форфейтингова асоціація - IFA. Вона є всесвітньою асоціацією торгівлі для комерційних компаній, фінансових інститутів і посередників, які займаються форфейтингом.
- Заснована в серпні 1999 року станом на 01 січня 2018 р. до структури International Forfaiting Association входили 123 члена (Додаток II, рис. II.2), а станом на 2020 рік – біля 300.
- Найбільша кількість членів International Forfaiting Association (із країн Європи) у Великобританії, Швейцарії, Німеччині, Італії, Голандії та Австрії (Додаток II, рис. II.3).
- Спрямована на стимулювання ділових відносин і має гарну практику серед тих, хто постійно займається і розширюється стосовно форфейтингу, і є розвинутою світовою спільнотою. Основним завданням членів IFA є ведення прибуткового і безпечно форфейтингового бізнесу.

10.4. ТРАСТОВІ ПОСЛУГИ. ПОСЛУГИ БАНКІВ ЗІ ЗБЕРІГАННЯ ЦІННОСТЕЙ

Правові основи надання банками трастових послуг та послуг зі зберігання цінностей трактуються у Законі України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р., Цивільному кодексі України № 435-IV від 16.01.2003 р. та Правилах з організації захисту приміщень банків в Україні, затверджених Постановою НБУ № 63 від 10.02.2016 р.

Трастові (довірчі) послуги (англ. trust - довіра) - це послуги банків з управління майном і фондовими цінностями,

виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів на правах довіреної особи.

Трастові послуги засновано на довірчих правовідносинах, коли одна особа (засновник) передає своє майно у розпорядження іншій особі (довірительному власнику) для управління в інтересах третьої особи (бенефіціара).

У трастовій операції беруть участь три сторони:

► **довіритель майна** (засновник трасту) - юридична або фізична особа, яка заснувала траст та/або передала довірительному власнику повноваження власника належного їй майна відповідно до умов укладеного між ними договору;

► **довірительний власник (траст)** - сторона, яка здійснює управління майном. Ним можуть бути спеціалізовані трастові компанії (довірчі товариства) або комерційні банки;

► **бенефіціар** - особа, на користь та в інтересах якої надаються довірчі послуги. Ним може бути сам довіритель майна або третя особа.

Види трастових послуг в залежності від характеру розпорядження майном класифікуються таким чином:

► активні операції - власність на майно, що знаходиться в довірчому управлінні, може відчужуватись шляхом продажу, надання застави без згоди довірителя;

► пасивні операції - коли майно, передане в довірче управління, не може використовуватись без згоди довірителя.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» зазначено, що банки можуть здійснювати лише довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами.

Залежно від категорії довірителя майна розрізняють трастові послуги:

► на користь фізичних осіб:

1. Розпорядження спадщиною, або заповідальний траст, тобто розпорядження майном клієнта після його смерті, може здійснюватися відповідно до письмового заповіту, залишеного померлим, в якому зазначений виконавець заповіту, або за рішенням суду, коли заповіт не був складений.

2. Управління майном передбачає прийняття рішень щодо його розміщення, оформлення страхування і внесення

страхових платежів, депозитні операції з готівкою, облікові операції, виплату доходів бенефіціару, аналіз ефективності використання майна тощо.

3. Опікунство та забезпечення зберігання майна передбачає набір операцій, аналогічний управлінню майном. Зазначений вид трастових послуг поширюється переважно на неповнолітніх, які вважаються недієздатними для управління та володіння майном. Якщо неповнолітній дістав у спадщину майно, то в цьому разі призначається опікун, який розпоряджається ним в інтересах спадкоємця.

Опікунство та забезпечення зберігання майна існує в двох формах:

- опікунства індивіда (неповнолітнього, недієздатного);
- опікунства майна - у випадку, якщо власник майна фізично неспроможний самостійно здійснювати управління ним.

4. Агентські послуги характеризуються тим, що одна особа (агент) учиняє як юридичні, так і фактичні дії за дорученням і за рахунок іншої особи (принципала). Кінцевою метою агентських послуг є встановлення договірних зобов'язань між принципалом і третьою особою. Агентські послуги включають, зокрема:

- збереження активів, наприклад цінних паперів;
- одержання доходів за ними та повідомлення клієнта;
- купівлю-продаж цінних паперів та доставку їх до клієнта;
- обмін цінних паперів;
- погашення облігацій;
- сплату податків;
- оформлення страхових полісів;
- оплату рахунків;
- укладання від імені клієнта договорів;
- отримання кредитів;
- купівлю-продаж іноземної валюти і дорогоцінних металів.

► на користь юридичних осіб:

– обслуговування облігаційної позики, що супроводжується переданням довірчій особі права розпорядження майном, яке слугує забезпеченням позики;

- агентські послуги;
- створення фондів погашення заборгованості, з яких, відповідно до умов договору, може здійснюватись погашення боргів, сплата відсотків, викуп облігацій; виплата дивідендів акціонерам тощо;
- тимчасове управління справами компанії у випадку її реорганізації чи ліквідації;
- послуги депозитарію (зберігання акцій, за якими акціонери передали право голосу уповноваженим представникам);
- розпорядження активами, включаючи управління нерухомістю як всередині країни, так і за кордоном;
- обслуговування працівників компанії. У цьому разі траст-відділи надають послуги в інтересах працівників, здійснюючи управління фондами компаній, призначеними для виплати пенсій, різних винагород та допомог;
- інвестування коштів клієнта у визначені ним види активів;
- управління коштами благодійних фондів.

Однією з довірчих послуг, яку надають комерційні банки фізичним і юридичним особам, є послуги щодо зберігання цінностей. Основною рисою надання таких послуг є те, що комерційні банки мають відповідні спеціальні приміщення чи спеціальне обладнання, які виключають випадкову втрату або пошкодження цінностей, прийнятих на зберігання.

Послуги щодо зберігання цінностей надаються комерційними банками у трьох формах: зберігання цінностей клієнтів у сховищі; надання клієнтам сейфів у приміщенні банку; надання нічних сейфів клієнтам.

Індивідуальні банківські сейфи є одним з найбезпечніших та найбільш популярним способом зберігання цінностей. Індивідуальні банківські сейфи розташовуються в надійно захищених сховищах банку і повинні відповідати вимогам українського законодавства, які постійно підвищуються. Такі банківські сховища оснащені системами безперебійного енергопостачання, сучасними засобами відеоспостереження та контролю, охоронним і газовим пожежогасінням тощо.

Вартість оренди сейфа є диференційованою в залежності від його розмірів і регіону. Сейфи діляться на вісім категорій за

обсягом, кожному з яких присвоюється певний тариф. Також на вартість оренди впливає термін оренди індивідуального сейфа.

Наприклад, мінімальний розмір сейфа (мм) першої категорії становить 35 (В) x 250 (Ш) x 350 (Г), а мінімальний розмір сейфа восьмої категорії становить 495 (В) x 550 (Ш) x 475 (Г), де В – висота, Ш – ширина, Г – глибина. Вартість місячної оренди невеликого банківського сейфа першої категорії починається від 300 грн, а восьмої – від 650 грн.

Послуга оренди індивідуального сейфа надається тільки клієнтам банку, які мають активні рахунки. Для оренди індивідуального сейфа необхідно звернутися у відділення банку, обладнане сховищем індивідуальних сейфів, і надати працівнику банку паспорт або інший документ, що засвідчує особу, а також довідку про присвоєння ПІН.

Після цього укладається договір оренди індивідуального банківського сейфа, вноситься орендна плата, сума застави за ключ. Договір оренди індивідуального банківського сейфа в банку може бути оформлений фізичними та юридичними особами на термін від одного дня до року.

Користуватися індивідуальним банківським сейфом може тільки особа, яка орендувала у банку сейф, або її довірена особа, але тільки на підставі належним чином оформленої нотаріальної довіреності або довіреності, оформленої в банку.

Для доступу в приміщення сховища потрібно звернутися у відділення банку, в якому орендується сейф, і пред'явити працівнику відділення оригінал паспорта для ідентифікації.

Доходи від трастових послуг формуються за рахунок комісійних винагород (щорічні відрахування від доходів трасту, щорічний внесок з первинної суми трасту тощо). Ставки внесків диференційовані залежно від видів трастів та пов'язаних з ними послуг по управлінню трастами. За надання довірчих послуг банк стягує плату, розмір якої встановлюється в договорі між банком та клієнтом.

Переваги, що генерують трастові послуги: можливість кваліфікованого управління та зниження фінансових ризиків, що забезпечить високі прибутки для юридичних осіб; можливість кваліфікованого розпорядження та управління спадщиною для фізичних осіб та зниження їх фінансових

ризиків; можливість опікунства та кваліфікованого збереження майна недієздатних осіб; велика ніша та поле діяльності для вітчизняних банків, диверсифікація їх діяльності, розширення клієнтської бази, що забезпечить додаткові прибутки; банк може забезпечити посередництво в організації випуску цінних паперів; можливість формування інвестиційного портфеля за допомогою працівників банків, підбір об'єктів інвестування.

Недоліки та фінансові ризики, що генерують трастові послуги: низький рівень розповсюдження серед банків України та фактично монополізація трастових послуг декількома банками; ризик для клієнта у змові банку з іншими кредитно-фінансовими інституціями, що може призвести до втрати бізнесу клієнта; ризик втрати майна внаслідок некваліфікованого управління; відсутність чіткої законодавчої бази з приводу надання трастових послуг банківськими установами, що генерує ризик правової незахищеності, як для банків, так і для його клієнтів.

10.5. ГАРАНТІЇ ТА ПОРУЧИТЕЛЬСТВА

Гарантія згідно зі ст. 546 Цивільного кодексу України (ЦК) є видом забезпечення виконання зобов'язання і одночасно регулюється як фінансова послуга. Стаття 560 ЦК України передбачає, що гарантію може надавати банк, інша фінансова установа, страхова організація, що підтверджує її визначення як фінансової послуги у ст. 4 Закону «Про фінансові послуги». Утім крім визначення гарантії як фінансової послуги поняття банківської гарантії чітко закріплюється в ч. 1 ст. 200 ГК України, що підкреслює запозичення в господарське законодавство регламентування гарантії як банківської операції.

Гарантія - безвідкличне письмове зобов'язання банку-гаранта перед отримувачем гарантії (бенефіціаром) сплатити гарантовану суму за наказом (принципала) проти письмової вимоги бенефіціара, у випадку невиконання принципалом контрактних зобов'язань перед бенефіціаром.

Таким чином, у відносинах, пов'язаних з оформленням банківської гарантії, беруть участь як мінімум:

► **принципал за банківською гарантією** - боржник за основним зобов'язанням, на прохання якого гарант видає банківську гарантію. Принципалом може виступати будь-яка особа;

► **бенефіціар банківської гарантії** - кредитор підприємця за основним зобов'язанням, на користь якого гарант видає банківську гарантію. У ролі бенефіціара може виступати будь-яка фізична або юридична особа, а також державні, податкові та митні органи.

► **гарант** - виступають банки, кредитні установи або страхові організації.

Банки займаються випуском і обслуговуванням власних гарантій, а також обслуговуванням отриманих в інтересах клієнта гарантій. Найбільш поширені види гарантій, які пропонують банки, такі:

► **тендерні гарантії** - забезпечують виконання учасником тендера своїх тендерних зобов'язань;

► **платіжні гарантії** - забезпечують виконання платежу за контрактом. Гарантія платежу дозволяє покупцеві отримати відстрочку платежу за контрактом за відвантажений товар (наприклад, на 30 або 60 днів) або гарантує своєчасне отримання платежів за договорами оренди або лізингу;

► **гарантії авансового платежу** - забезпечують повернення суми авансу покупцю в разі невиконання продавцем зобов'язань за контрактом;

► **гарантії виконання зобов'язань за контрактом** - забезпечують поставку товару (або виконання робіт, надання послуг) відповідно до контракту;

► **гарантії забезпечення кредиту**, які забезпечують повернення кредитору суми кредиту та / або відсотків по кредиту згідно з договором;

► **туристична гарантія** (гарантії цивільної відповідальності туроператора / турагента) - забезпечує виконання зобов'язань турагентів (туроператорів) перед громадянами України за договорами на туристичне обслуговування.

Окремим різновидом цього продукту можна назвати гарантію, яка обслуговує угоду на загальну суму, що в декілька разів перевищує суму гарантії. Такий різновид використовується тільки в тому випадку, коли передбачається відвантаження товару частинами. В цьому випадку банківська гарантія відкривається на суму, рівну максимальній сумі одного відвантаження - але діє на всі відвантаження: протягом всього терміну дії контракту.

Найбільш поширені **тендерні гарантії**. Законодавство України щодо проведення державних закупівель передбачає надання тендерних гарантії учасниками торгів. Такий вид гарантії виступає надійним забезпеченням зобов'язань, взятих на себе учасниками тендеру, в разі зняття своєї пропозиції до закінчення торгів, відмови переможця торгів від укладення угоди, неможливості або небажання надати забезпечення виконання робіт за контрактом.

У сфері тендерних гарантії організатора тендера або торгів називають бенефіціаром, компанію-заявника, яка бажає брати участь в тендері - принципалом, а банк або небанківську фінустанову, яка видає гарантії - гарантом.

З огляду на те, що проведення тендерів - трудомісткий і витратний процес - бенефіціарам, особливо з числа державних установ і компаній, властиво при проведенні тендерів вимагати собі грошових компенсацій на випадок несумлінної поведінки принципалів. Роль цієї потенційної компенсації і грає банківська гарантія забезпечення тендерної пропозиції, вона ж конкурсна гарантія (*Bid Bond*).

Її суть полягає в тому, що гарант зобов'язується виплатити бенефіціару обумовлену останнім в умовах тендера суму, якщо принципал порушить певні умови тендерної документації. У більшості випадків під такими «певними умовами» маються на увазі рівно три ситуації:

- якщо принципал зняв з тендеру свою пропозицію або вирішив її змінити після дати, до якої це робити було дозволено (тобто коли на розгляд пропозиції принципала бенефіціар вже міг витратити час);

- якщо принципал, отримавши від бенефіціара звання переможця тендера, відмовився укласти договір, про який йшла мова в тендері;

- якщо принципал, отримавши від бенефіціара звання переможця тендера і уклавши договір, відмовився надати нову гарантію, зазвичай більш довгострокову - посттендерну гарантію, вона ж гарантія виконання зобов'язань (*Performance Bond*) - по якій банк доручається, що принципал-переможець точно виконає договір, укладений ним з бенефіціаром.

Тендерні гарантії, що включають в себе посттендерне гарантування, зазвичай видаються на термін до 6-12 місяців - найчастіше, цього достатньо для виконання будь-яких поставок товарів, послуг або робіт. А ось суто конкурсні гарантії, що не включають в себе посттендерне гарантування, можуть видаватися і строго до дати підбиття підсумків тендеру.

Тарифи за обслуговування тендерних гарантії найчастіше обчислюються у відсотках річних - 1% -5% річних; а в середньому по ринку - 3% річних (з щомісячною виплатою). Крім того, приблизно половина гравців використовує одноразові комісії за видачу гарантії - в розмірі 0,1% -0,25% від суми гарантії. В рідкісних випадках, коли мова йде про річну або піврічну тендерну + посттендерну гарантію, обидва види тарифів документарних операцій об'єднуються в один платіж - банк стягує одноразово 2% -3% від суми гарантії без подальших щомісячних виплат.

Головними перевагами банківської гарантії є:

- невисока вартість банківської гарантії;
- можливість ефективного вирішення питання з оплати зобов'язань без вивільнення грошових коштів з обороту або їх прямого запозичення в кредитних установах.

- може розглядатися як додатковий стимул виконати взяті зобов'язання за договором (поставити товар, виконати роботу та надати послугу).

Поручительство (*guarantee*) – спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого поручитель повністю або частково бере на себе відповідальність у разі настання передбаченого випадку виконати перед кредитором зобов'язання боржника.

Поручительство можна розглядати як різновид фінансової гарантії. Відношення при поручительстві регулюються положеннями розділу «Зобов'язальне право» Цивільного

кодексу України, згідно з яким договір поруки укладається між поручителем, боржником і кредитором виключно в письмовому вигляді.

Відносини поручительства оформлюються шляхом укладання договору. З правової точки зору договір поруки створює зобов'язання для поручителя, а тому його зобов'язальною стороною є саме поручитель. Іншою стороною договору поручительства може бути кредитор за основним зобов'язанням або інша особа, включаючи боржника. Відповідно до ст. 554 Цивільного кодексу України боржник і поручитель відповідають перед кредитором солідарно.

Особливість поручительства полягає в тому, що зобов'язання за договором поруки має характер додаткового (акcesорного) по відношенню до основного зобов'язання. Це означає, що припинення основного зобов'язання одночасно припиняє дію договору поруки.

У вітчизняній банківській практиці при кредитуванні фізичних осіб (споживче, іпотечне кредитування) банки з метою додаткового забезпечення наданого кредиту можуть залучати поручителів боржника для солідарної відповідальності в разі неможливості виконання основним позичальником своїх зобов'язань. Зазвичай, такими поручителями стають близькі родичі або друзі позичальника, яким останній не сплатує ніяких коштів.

10.6. ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ НА РИНКУ ДОРОГОЦІННИХ МЕТАЛІВ

Здійснення банками операцій з дорогоцінними металами регламентується Законом України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р., Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» № 637/97-ВР від 18.11.1997 р., Постановою НБУ «Про затвердження Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України» від

2 січня 2019 року №1 та Положенням Національного банку України «Положення про здійснення операцій з банківськими металами» № 325 від 06.08.2003 р.

Банківські метали - це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (**афіновані**) до найвищих проб відповідно до світових стандартів у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів. З металів платинової групи береться лише паладій.

Уповноважені банки здійснюють операції з банківськими металами на підставі генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій.

Операції з банківськими металами та їх облік здійснюються окремо за кожним видом банківських металів, а саме:

- золото в стандартних зливках - у кількісних одиницях маси хімічно чистого металу;
- золото в мірних зливках та порошках - у кількісних одиницях лігатурної маси металу;
- срібло, платина і паладій у стандартних і мірних зливках та порошках - у кількісних одиницях лігатурної маси металу;
- золото, срібло, платина і паладій у монетах, проби яких відповідають або перевищують проби, установлені для мірних зливків відповідного банківського металу, - у кількісних одиницях лігатурної маси металу, а проби яких нижчі, ніж установлені для мірних зливків відповідного банківського металу, - у кількісних одиницях маси хімічно чистого металу.

Уповноважені банки мають право здійснювати операції:

- на міжбанківському валютному ринку
- на міжнародних ринках (табл.10.2)

Особливості здійснення операцій з банківськими металами.

Відкриття та закриття металевих рахунків уповноваженими банками здійснюються в порядку, установленому нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють відкриття та закриття рахунків в іноземній валюті.

Металеві рахунки - поточні, вкладні (депозитні), кореспондентські рахунки, які відкриваються уповноваженими банками України для обліку операцій, що здійснюються з банківськими металами.

Таблиця 10.2.

Види операцій з банківськими металами

На міжбанківському валютному ринку	На міжнародних ринках
- відкриття металевих рахунків у НБУ, в уповноважених банках та здійснення операцій за ними; - відкриття та ведення металевих рахунків інших уповноважених банків, металевих рахунків юридичних осіб - резидентів (крім відокремлених підрозділів), фізичних осіб; - купівля-продаж за гривні та іноземну валюту; - конвертація одного банківського металу в інший; - залучення на вклади (депозити) клієнтів (крім банків); - залучення та розміщення міжбанківських депозитів; - надання та отримання міжбанківських кредитів; - надання кредитів резидентам - юридичним особам та фізичним особам - суб'єктам підприємницької діяльності; - надання та отримання у заставу; - відповідальне зберігання у НБУ, в уповноважених банках, у власному сховищі; - перевезення.	- відкриття металевих рахунків у банках-нерезидентах та здійснення операцій за ними; - купівля-продаж за іноземну валюту; - арбітражні операції; - залучення та розміщення міжбанківських депозитів; - надання та отримання міжбанківських кредитів; - надання та отримання у заставу; - відповідальне зберігання у банках-нерезидентах; - перевезення.

Унесення банківських металів на вкладний (депозитний) металевий рахунок, видача та погашення кредиту в банківських металах та списання з вкладного (депозитного) металевого рахунку здійснюються виключно через поточні металеві рахунки клієнтів і кореспондентські металеві рахунки уповноважених банків.

Унесення банківських металів на металевий рахунок фізичної особи - нерезидента здійснюється за умови підтвердження джерел походження банківських металів, копії підтвердних документів підшиваються до документів дня банку.

Квитанція про здійснення операції з купівлі-продажу у фізичної особи - нерезидента банківських металів не є підста-

вою для внесення гривні/банківського металу на власний поточний рахунок.

Використання банківських металів на території України як застави здійснюється за умови отримання індивідуальної ліцензії Національного банку на право проведення такої валютної операції.

Відповідальне зберігання банківських металів у Національному банку, в уповноважених банках, у власному сховищі, перевезення банківських металів та порядок забезпечення кас банків здійснюються в порядку, установленому нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють ведення касових операцій банками.

Зарахування банківських металів на металеві рахунки клієнтів здійснюється без використання розподільчих рахунків.

Комісійна винагорода за здійснення операцій з банківськими металами стягується уповноваженими банками виключно в гривнях.

Уповноважений банк повинен мати експерта під час здійснення операцій з банківськими металами з фізичною поставкою.

Фізична поставка банківських металів - це операція, яка супроводжується фізичним переміщенням банківських металів між учасниками операції.

Уповноважені банки не мають права:

- використовувати банківські метали як засіб платежу, крім сплати процентів у банківських металах;
- розміщувати від свого імені банківські метали, що прийняті на відповідальне зберігання або у заставу;
- випускати ощадні (депозитні) сертифікати в банківських металах;
- здійснювати перерахування банківських металів з металевих рахунків юридичних осіб (крім уповноважених банків) на металеві рахунки інших юридичних осіб (крім уповноважених банків) та фізичних осіб, з металевих рахунків фізичних осіб на металеві рахунки юридичних осіб (крім уповноважених банків), а також з металевих рахунків фізичних осіб - резидентів на металеві рахунки фізичних осіб - нерезидентів.

10.7. БАНКІВСЬКЕ СТРАХУВАННЯ (BANCASSURANCE)

З інституційної точки зору «bancassurance» - це спосіб організації співпраці між банками та страховими компаніями. З функціональної точки зору «*bancassurance*» - це організація системи перехресних продажів банківських та страхових продуктів через одну точку продажів, в основному через мережу банківських філій та відділень банку.

На сьогодні «bancassurance» полягає в інтеграції банків і страхових компаній з метою отримання додаткової вартості бізнесу, який стає можливим завдяки ефективному використанню потенціалів і можливостей як банку, так і страхової компанії в результаті синергічного ефекту від координації продажів, об'єднання страхових і банківських продуктів, загального використання каналів їх поширення та виходу на одну і ту ж клієнтську базу тощо.

Найбільш багатий прикладами успішних проектів bancassurance досвід Франції, Великобританії, Іспанії, Португалії, Італії і Бельгії, а також Швейцарії. Найшвидшими темпами розвивається страхування життя. (Додаток И, рис. И.4, И.5).

Банківське страхування в різних формах одержало розвиток також в США, країнах Латинської Америки і Азії, зокрема в Японії і Південній Кореї.

Найбільш поширені *форми взаємодії банків і страхових компаній* в межах «bancassurance», як:

1. *Початкова форма співпраці*, яка обмежується спрямуванням клієнтів в компанію партнера (у вигляді рекомендацій), досвідом залучення клієнтів тощо. Ця форма ще не є по суті формою конвергенції, оскільки відсутні конвергенція каналів продажів і загальних продуктів.

2. *Форма агентських відносин*, яка припускає поширення страхових послуг за угодою з банком через його агентську мережу та включає крос-продаж банківських та страхових продуктів.

3. *Форма кооперації*, за якої партнери утворюють альянс, створюючи на договірній основі режим найбільшого сприяння

в усіх галузях співробітництва. Ця форма має більш глибокий ступінь проникнення банку і страхової компанії один в одного. При цьому банк і страхова компанія залишаються незалежними юридичними особами і вибудовують власні бізнес-процеси незалежно один від одного.

4. *Форма контролю* реалізується шляхом входження банків і страхових компаній у фінансово-промислову групу або холдинг, через участь банків і страхових компаній у капіталі партнера та шляхом створення банко-страхових груп, що дозволяє ефективно використовувати канали продажів, розширити і диверсифікувати продуктовий ряд тощо.

5. *Форма фінансового супермаркету* за якої структури банку і страхової компанії стають тісно інтегровані між собою не тільки на рівні фронт-офісних структурних підрозділів, які забезпечують загальне використання каналів продажів фінансових послуг, а й на рівні головного офісу.

Порівняльний аналіз зазначених форм конвергенції представлено у додатку И (табл. И.2).

Перевагами «bancassurance» для комерційних банків є:

- ▶ збільшення кількості клієнтів за рахунок розширення асортименту продуктів;
- ▶ зниження вартості послуг;
- ▶ можливість комплексного обслуговування клієнта;
- ▶ збільшення обсягів коштів страховиків на банківських рахунках;
- ▶ зменшення витрат на ведення банківського бізнесу;
- ▶ можливість збільшення прибутку з одного клієнта за рахунок продажу додаткових продуктів;
- ▶ зменшення маркетингових та операційних витрат банку;
- ▶ диверсифікація кредитних ризиків банку.

Перевагами для страхових компаній щодо співпраці з банком є:

- ▶ можливість отримання доступу до загальної бази клієнтів;
- ▶ використання бренду або репутації банку;
- ▶ зменшення витрат фінансових ресурсів на реалізацію страхових послуг;

- підвищення ефективності роботи мереж страховиків.

В Україні bancassurance вперше запровадив «Райффайзенбанк Україна» спільно з компанією «Інго-Україна» у 2005 році. Пізніше до цієї програми приєдналися страхові компанії «PZU-Україна» та «АІГ Життя». Хоча страхові компанії готові запропонувати широкий спектр продуктів банківського страхування, в Україні стрімкого розвитку набули продукти, характерні для співпраці між банківськими установами і страховиками у сфері обов'язкового та умовно-обов'язкового страхування.

На даний момент існує 3 види спільної діяльності банків і страхових компаній:

- Assurbanking (надання банківських послуг через страхові компанії);
- Bankassurance (надання страхових послуг через банківські установи);
- надання банківських і страхових послуг через торговельні мережі.

Продукти bancassurance можна розділити на дві групи:

– *прості продукти bancassurance*, що інтегруються в банківський продукт. Це може бути або автоматична страховка або додаткова опція на вибір клієнта. Зазвичай він продається співробітниками банку;

– *складні продукти bancassurance*, які продаються найчастіше незалежно від банківського продукту співробітниками страхових компаній або спеціально підготовленими співробітниками банку.

Банки, з якими працюють страховики в розрізі юридичних та фізичних осіб розглянуто в табл. 10.3.

Пріоритетними продуктами, що пропонуються вітчизняними страховиками для реалізації в банку є:

- страхування заставного майна, в тому числі автотранспорту;
- страхування сільськогосподарських ризиків при кредитуванні АПК (страхування врожаю, сільськогосподарських тварин);
- страхування фінансових ризиків власників нерухомого майна (титутльне страхування);

– страхування медичних витрат тримачів пластикових карток банку від нещасних випадків та медичних витрат при подорожах як по Україні так і за кордоном;

- страхування вкладників банку від нещасних випадків;
- обов'язкове страхування відповідальності власників зброї.

Таблиця 10.3.

Банки, з якими працюють страховики

<i>По фізичним особам</i>	<i>По юридичним особам</i>
1. Аваль	1. Приватбанк
2. Приватбанк	2. Аваль
3. Укрсоцбанк	3. Укрсоцбанк
4. Укрсиббанк	4. Укрсиббанк
5. Брокбізнесбанк	5. Надра
6. Райффайзенбанк Україна	6. Правекс-банк
7. Форум	7. Брокбізнесбанк
8. Укргаз	8. Укргаз
9. Надра	9. Форум
10. ТАС-Комерцбанк	10. Райффайзенбанк Україна
11. Правекс-банк	11. ТАС-Комерцбанк
12. Кредитбанк Україна	12. Промінвестбанк
13. НРБ Україна	13. Трансбанк
14. Петрокомерцбанк Україна	14. Кредитбанк Україна
15. Південкомбанк	15. НРБ Україна
16. Промінвестбанк	16. Петрокомерцбанк Україна
17. Трансбанк	17. Південкомбанк

Страховики банкам пропонують:

– страхування товарних кредитів, беззаставних кредитів, недостатності застави, факторингових та форфейтингових операцій;

– страхування фінансових ризиків при споживчому кредитуванні фізичних осіб, при кредитуванні фізичних осіб на придбання нерухомості, купівлю автомобілів;

– страхування фінансових ризиків, включаючи страхування тендерних гарантій та гарантій виконання контрактів;

– страхування фінансових ризиків банку та ризиків держателів карток, пов'язаних з шахрайством з пластиковими картками;

– страхування фінансового ризику вкладника банку, пов'язаного з неповерненням банком вкладу;

- страхування будь-якого майна банку, автотранспорту, цінностей банку під час перевезення;
- страхування працівників ризикових професій банку (інкасаторів, касирів тощо);
- страхування медичних витрат працівників банку;
- обов'язкове страхування цивільної відповідальності транспортних засобів, зелена картка.

Продуктами, які можуть продаватись через мережу банку є:

- обов'язкове та добровільне страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів;
- технічний асітанс;
- страхування від нещасного випадку, у т.ч. на транспорті;
- особисте страхування;
- страхування майна;
- добровільне страхування відповідальності мешканців житлових будинків перед третіми особами.

Питання для самоконтролю

1. В чому суть та необхідність проведення лізингових операцій ?
2. Які є види лізингу ? Чим відрізняється фінансовий та оперативний лізинг ?
3. Які відмінності між гарантіями та поручительством ?
4. Які види посередницьких послуг надаються банком ?
5. В яких випадках банки надають консультаційні послуги ?
6. Які основні види інформаційної діяльності та інформаційних послуг надаються комерційними банками ?
7. Чому виникає необхідність надання трастових послуг ?
8. Які трастові послуги надаються : фізичним особам та юридичним особам ?
9. Обґрунтуйте необхідність використання факторингу. Поясніть механізм його проведення.
10. Обґрунтуйте необхідність використання форфейтингу. Поясніть механізм його проведення.
11. Розкрийте суть банківського страхування.

ТЕМА 11. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

11.1. Сутність фінансової стійкості банку та методи її оцінки

11.2. Доходи, витрати та фінансові результати банківської діяльності

11.3. Регулювання банківської діяльності

11.4. Забезпечення фінансової безпеки банків

11.1. СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ ТА МЕТОДИ ЇЇ ОЦІНКИ

Фінансовий стан кожного окремого банку та здатність його протидіяти негативним чинникам зумовлює успішне функціонування банківської системи загалом. Слід зазначити, що діяльність банків також пов'язана із загальним станом національної економіки, яка характеризується коливаннями рівня попиту та пропозиції на банківські послуги, конкуренції, наявності певних ризиків тощо. Визначальним фактором при формуванні довіри з боку клієнтів, партнерів та інвесторів до банківських установ є фінансова стійкість та стабільний їх розвиток.

Фінансова стійкість є її найважливішою складовою фінансової надійності, якісною характеристикою фінансового стану банку, котрий визначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків і котрий здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування банку.

Фінансова стійкість банку (*financial resilience of a bank*) – стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю. Дана характеристика означає постійну здатність банку відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування у конкурентному середовищі.

Об'єктом аналізу фінансового стану банку є комерційна діяльність. **Суб'єктами виступають** банки та їхні контрагенти (інші кредитні установи, аудиторські фірми, реальні і потенційні клієнти та кореспонденти, інші фізичні та юридичні особи).

Розрізняють три основні види фінансової стійкості банку за стабільністю його роботи:

► нормальна стійкість - характеризується стабільною діяльністю, відсутністю неплатежів чи затримки виконання своїх зобов'язань, стабільною рентабельністю;

► нестійкий фінансовий стан - характеризується затримкою платежів, неможливістю своєчасно виконувати окремі свої зобов'язання, низьким рівнем рентабельності тощо;

► кризовий фінансовий стан - який характеризується регулярними неплатежами, наявністю простроченої заборгованості тощо. Кризовий фінансовий стан може призвести до неспроможності банку фінансувати поточну діяльність, здійснювати платежі та виконувати свої зобов'язання, а в кінцевому рахунку – до банкрутства.

Систематизовані підходи до розуміння поняття «фінансова стійкість банку» та основні характеристики подано в додатку К (рис. К.1.).

На рівень фінансової стійкості може впливати ряд факторів, які в основному систематизуються як фактори екзогенного (зовнішнього) та ендогенного (внутрішнього) впливу (рис. 11.1.).

До факторів екзогенного впливу, які комерційний банк не має можливості змінити, відносяться:

– економічні фактори - вміщують вплив стану економіки, інвестиційного клімату, платіжного балансу країни, рівень дефіциту державного бюджету, податкової політики, політики зовнішньоекономічної діяльності та стан співпраці з міжнародними організаціями тощо);

– ринкові фактори - вміщують вплив рівня інфляції, рівня попиту домогосподарств, коливання на валютному ринку, відтоку капіталу за кордон тощо;

– соціально-політичні фактори – вміщують вплив соціальної та політичної стабільності в країні, демографічну складову, вплив стійкості політики та програми уряду, рівня довіри населення до банківської системи, лояльність нормативно-правової бази тощо;

– фінансові фактори - включають стан грошово-кредитного ринку, фінансово-грошову та процентну політику

НБУ, кон'юнктуру фінансового ринку, величину валютних резервів в країні, розвиток банківської інфраструктури тощо.

– форс-мажорні обставини, тобто ті, які є наслідками стихійних лих, непередбачуваних подій тощо.

Рис. 11.1. Класифікація факторів впливу на фінансову стійкість комерційного банку

До факторів ендogenousного характеру, на які комерційний банк має вплив, а їх стан є відображення результатів діяльності банку, відносять:

– організаційні - рівень менеджменту банку, кадрова політика, адаптованість до інноваційних змін в управлінні, якість корпоративного управління, встановлена система керування банком та реалізація обраної стратегії управління, встановлена система внутрішнього контролю тощо);

– технологічні - автоматизація банківських процесів, технологічна оснащеність засобами автоматизації та комп'ютерної техніки, ефективність програмного забезпечення та його відповідність сучасним вимогам, обізнаність персоналу з програмами тощо;

– фінансово-економічні - достатність капіталізації банку, його рентабельність та прибутковість, політика управління

витратами та доходами банку, ліквідність банку, якісний інвестиційний портфель, якість активів і пасивів комерційного банку, їх структура, рівень банківських ризиків тощо.

Формування фінансової стійкості комерційного банку відбувається через раціональне управління ендogenousних факторів з врахуванням сучасного стану та тенденцій розвитку основних екзогенних факторів.

Важливою умовою ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю банків є **дотримання комплексу принципів**, до яких слід віднести наступні:

– принцип єдності тактичних і стратегічних дій та засобів досягнення поставленої мети суб'єктами механізму управління фінансовою стійкістю комерційного банку;

– принцип комплексності процесу управління фінансовою стійкістю (який включає вище перелічені етапи) з метою забезпечення його безперервності;

– принцип взаємозв'язку та взаємообумовленості елементів механізму управління фінансовою стійкістю комерційних банків, який полягає у тому, що функціонування окремого елемента зумовлює особливості дії іншого, а взаємний вплив та цілеспрямованість усієї сукупності елементів забезпечує результативність процесу управління фінансовою стійкістю;

– принцип гнучкості механізму та процесу управління фінансовою стійкістю банку, що дає змогу адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку.

Постановою НБУ №368 «Про затвердження інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.01 р. встановлено нормативи, що регулюють показники фінансової стійкості банку.

Розроблено дві групи ключових індикаторів для характеристики загального стану банківської системи у розрізі її взаємовідносин з іншими складовими економіки країни та стану самої банківської системи.

Основними індикаторами фінансової стійкості є:

– співвідношення регулятивного капіталу та зважених за ризиком активів (H2);

- співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня та зважених за ризиком активів;
- співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів та капіталу;
- співвідношення недіючих кредитів та сукупних валових кредитів;
- норма прибутку на активи;
- норма прибутку на капітал;
- співвідношення процентної маржі та валового доходу;
- співвідношення непроцентних витрат і валового доходу;
- співвідношення ліквідних активів та сукупних активів;
- співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань (Н6);
- співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті та капіталу.

Динаміка показників подана в додатку К (табл. К.1.).

Для своєчасного визначення фінансового стану банківської установи були розроблені різноманітні методи, що дають внутрішнім та зовнішнім користувачам більш глибоке розуміння ситуації. Вони у більшості випадків доповнюють один одного, а для отримання оптимальної кількості релевантної інформації часто застосовують декілька методик одночасно, оскільки єдиної комплексної системи немає.

Практика механізму формування та управління фінансовою стійкістю передбачає необхідність використання таких методів:

- ▶ рейтинговий спосіб;
- ▶ індексний (коефіцієнтний) спосіб;
- ▶ математично-статистичні методи;
- ▶ регресійна методика;
- ▶ номерна система;
- ▶ стрес-тестування;
- ▶ макро- та мікропруденційний аналіз.

Фінансовими аналітиками України активно застосовуються коефіцієнтний, факторний, інтегральний, експертний, метод рейтингування. Але є і більш нові і сучасні методи, які діють.

Рейтинги – певні комплексні характеристики банків як однорідних елементів банківської системи, які розраховуються на основі вибраних показників і відповідно до прийнятої методики, відображаючи місце кожного з банків щодо інших елементів цієї системи. Вони комплексно характеризують діяльність банків та проводяться по активних і пасивних операціях.

Однією з найвідоміших наглядових рейтингових систем визнають американську систему *CAMELS*, яка заснована 1979 року. Вона складається з таких компонентів, як достатність капіталу (C), якість активів (A), менеджмент (M), надходження (E), ліквідність (L), чутливість до ринкового ризику (S). Головною перевагою цього методу є те, що він є стандартизованим методом оцінки банківських установ, у якому рейтинги з кожного показника вказують керівництву вектор необхідних дій щодо поліпшення діяльності.

Офіційно визнаною вдосконаленою системою рейтингової оцінки банків, яку широко використовують наглядові органи багатьох країн світу є *система CAMELSO* - бальна система, яка ґрунтується на поєднанні оцінки кількісних та якісних показників, бухгалтерського підходу та професійного судження.

В Україні регламентується Порядком визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою *CAMELSO*, затвердженим рішенням Правління НБУ № 393–рш від 01.11.2016 р.

Нагляд за банками, що ґрунтується на оцінках ризиків за цією рейтинговою системою, полягає у визначенні загального стану банку на підставі стандартизованих критеріїв, що охоплюють усі напрямки його діяльності.

Метою оцінки банків за рейтинговою системою CAMELSO є:

- визначення їх фінансового стану, якості менеджменту та корпоративного управління, прозорості операцій та ефективності внутрішніх контролів, управління ризиками;
- виявлення недоліків, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду;

– вжиття відповідних заходів для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку.

Основою рейтингової системи CAMELSO є оцінка ризиків і визначення рейтингових оцінок за такими основними компонентами:

1. Капітал – *Capital Adequacy* (C) – оцінка розміру капіталу банку з точки зору його достатності для захисту інтересів вкладників і підтримки платоспроможності.

2. Активи – *Asset Quality* (A) – спроможність забезпечити повернення активів, вплив проблемних кредитів на загальний фінансовий стан банку.

3. Менеджмент і корпоративне управління – *Management* (M) – оцінка методів управління банком з точки зору принципів корпоративного управління, ефективності діяльності, методів управління та контролю.

4. Надходження – *Earnings* (E) – достатність доходів банку для перспективного розвитку та зростання.

5. Ліквідність – *Liquidity* (L) – здатність банку забезпечити своєчасне та повне виконання своїх зобов'язань.

6. Чутливість до ринкових ризиків – *Sensitivity to Risk* (S) – ступінь реагування банку на зміну ситуації на ринку.

7. Операційний ризик – *Operational Risk* (O) – здатність банку ефективно управляти операційним та інформаційним ризиком з метою недопущення/мінімізації фінансових втрат внаслідок реалізації ризиків.

Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою CAMELSO визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок за зазначеними сімома компонентами. Рейтингова система дає можливість оцінити всі фактори, за якими оцінюється якість управління та контролів, рівень ризику, фінансовий стан і якість операцій кожного банку.

За рейтинговою системою CAMELSO для кожного банку встановлюється цифровий рейтинг за сімома компонентами, а комплексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів, з урахуванням їх ваги. При цьому комплексна рейтингова оцінка може перевищувати найнижчу оцінку за компонентами не більше ніж на один бал.

Кожен компонент рейтингової системи оцінюється за чотирьох-бальною шкалою, де оцінка «1» є найвищою, а оцінка «4» – найнижчою.

Комплексна рейтингова оцінка банку свідчить:

«1» про спроможність банку протистояти впливу негативних внутрішніх та зовнішніх факторів. Система ризик менеджменту адекватна рівню та характеру виявлених ризиків. Капітал банку достатній для покриття ризиків, притаманних його діяльності, та дотримання нормативних вимог. Корпоративне управління відповідає особливостям діяльності банку, обсягам його операцій та профілю ризику.

«2» про спроможність банку протистояти більшості негативних внутрішніх та зовнішніх факторів (крім надзвичайних). Система ризик менеджменту адекватна рівню та характеру виявлених ризиків, однак має окремі недоліки. Корпоративне управління відповідає особливостям діяльності банку, обсягам його операцій та профілю ризику, однак має окремі недоліки, які можуть бути усунені в найкоротші терміни.

«3» про вразливість банку до впливу негативних внутрішніх та зовнішніх факторів. Капітал банку, необхідний для покриття ризиків, притаманних його діяльності, наближається до граничних нормативних значень. Корпоративне управління та система ризик менеджменту має недоліки, які в разі їх неусунення можуть створити загрозу стійкості банку.

«4» про те, що рівень, характер та особливості виявлених ризиків поточних та потенційних створюють загрозу для вкладників і кредиторів банку та/або наявні підстави для віднесення банку до категорії проблемного. Капіталу банку недостатньо для покриття виявлених ризиків та дотримання нормативних вимог на дату перевірки та/або в короткостроковій перспективі. Корпоративне управління та система управління ризиками неефективні та мають суттєві недоліки, що несе загрозу стійкості банку.

Комплексна рейтингова оцінка може бути визначена як «F» у разі наявності значних ризиків, які загрожують життєздатності банку, та/або підстави для віднесення банку

до категорії неплатоспроможних або відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку.

Під час визначення рейтингових оцінок кожного з компонентів рейтингової системи CAMELSO та комплексної рейтингової оцінки банку застосовується судження за результатами інспекційних перевірок з урахуванням:

- 1) інформації, наданої банком;
- 2) даних статистичної/фінансової звітності банку;
- 3) інформації, отриманої за результатами зовнішнього аудиту;
- 4) інформації, отриманої від інших підрозділів Національного банку, у тому числі за результатами безвиїзного банківського нагляду;
- 5) комплексного аналізу інформації, що впливає на визначення бальної оцінки за показниками компонентів CAMELSO;
- 6) колегіального експертного обговорення в рамках блоку пруденційного нагляду Національного банку.

Коефіцієнтний аналіз побудований на розрахунку фінансових показників, які впливають на фінансову стійкість банку. За допомогою цього методу можна всебічно та детально охарактеризувати діяльність банку, а також визначити специфічні особливості його діяльності шляхом деталізації статей банківської звітності. При цьому існує можливість обчислити значну кількість фінансових коефіцієнтів, що забезпечує глибину аналізу, дає змогу виявити специфічні риси функціонування банку.

Найчастіше для аналізу фінансового стану використовують: коефіцієнт достатності капіталу, коефіцієнт надійності, коефіцієнт фінансового важеля та коефіцієнт активності використання залучених коштів в кредити.

Залежно від мети, цілей та завдань аналізу фінансового стану, які ставить перед собою керівництво банку, здійснюється вибір показників для такої оцінки.

Оптимальні значення для кожного з коефіцієнтів визначають емпіричним шляхом. Зокрема, на основі такого підходу побудовано коефіцієнтний аналіз офіційних економічних нормативів НБУ.

Основною перевагою оцінки фінансового стану банку з використанням аналізу коефіцієнтів є нескладність розрахунків, проте, даний метод є ефективним при розрахунку великої кількості коефіцієнтів, що робить його громіздким. Зважаючи на те, що коефіцієнтний метод ґрунтується на бухгалтерській звітності, певна частина якої є конфіденційною, його можна рекомендувати для розрахунку службами внутрішнього аудиту, наглядовими органами НБУ та іншими органами, які мають доступ до цієї інформації.

Математично-статистичні методи. Оцінювати фінансову стійкість також можна за допомогою математично-статистичних методів, використовуючи дискримінантний аналіз, факторний аналіз та нелінійне оцінювання. Є найновішим інструментом оцінювання фінансової стійкості банків і, хоча в науці вони є загальновизнаними, однак були впроваджені у практику впродовж останніх 10-15 років. Їх обмежене використання можна пояснити математичною складністю та потребою володіння знаннями в галузі теорії ймовірності та математичної статистики.

Одним із ефективних підходів є використання методів багатовимірного статистичного аналізу, зокрема методів розпізнавання образів та кластерного аналізу. Це дає змогу значно розширити та вдосконалити методологічні можливості і принципи рейтингової оцінки стану фінансової стійкості банків, оскільки слугує додатковим інструментом нагляду за банківською системою, а також використовується як «експрес-оцінка» роботи власного банку.

Варто зазначити, що ці методи дають змогу при використанні неконфіденційної інформації здійснювати глибокий та ґрунтовний аналіз та отримати більш об'єктивну оцінку фінансової стійкості банку, ніж це можливо рейтинговими методами, які вимагають врахування експертних уподобань.

Ці методи не призначені для аналізу окремих банків, адже потребують врахування характеристик всієї сукупності. Тому доцільно використовувати дані методи у аналізі певної групи банків або банківської системи в цілому.

Регресійна методика - визначає певну сукупність банків, розраховує значення факторних показників у кожному банку та середніх за сукупністю. Перевагою цього методу є отримання об'єктивної оцінки, що ґрунтується на аналізі взаємозв'язків з ефектом, і можливість оновлення оцінки відповідно до змін впливу факторів на результати діяльності.

Номерна система (ренкінг) передбачає обчислення сукупності значень обсягових та інших показників фінансового стану банків і присвоєння всім банкам певного місця в рейтингу за кожним з оцінюваних показників.

На даний час започатковано динамічний ренкінг фінансової надійності банків України. YouControl представив новий інструмент – Ренкінг фінансової надійності банків або ж банківський FinScore. У ньому публікується розрахований аналітиками скоринговий індекс фінансової надійності банку.

Фінансовий скоринг банків - система оцінки фінансової надійності банку шляхом переведення у бали (*scores*) попередньо обчислених фінансових показників. Результат фінансового скорингу банків від YouControl - композитний індекс Bank_FinScore.

YouControl – аналітична система на основі відкритих даних, що з понад 60 джерел формує повне досвід на кожному компанію України, відстежує зміни та візуалізує зв'язки. Унікальна технологія YouControl дозволяє отримати актуальну (на час запиту) інформацію про компанію, ФОП або фізичну особу.

Опубліковані дані про ТОП-40 банків, які разом контролюють 97,5% активів банківської системи. Відповідно до методології, індекс базується на 25 індикаторах, серед яких:

- ▶ 12 нормативів НБУ;
- ▶ 12 традиційних розрахункових показників надійності;
- ▶ тип основних бенефіціарів (додаток К, табл. К.2).

Один із головних акцентів Ренкінгу надійності банків є літери від А до D, які і є зведеною оцінкою фінансової установи. Банки з індексом А мають найкращі показники фінансового стану, відносно нижчу ймовірність банкрутства. Також в разі настання системної кризи у них буде кращий доступ до підтримки з боку акціонерів. Низькі зведені показники банку відносно інших не сприймається критично за умови,

що банківська система має високу результативність, навіть значна частина банків з індексом D може виявитись цілком прийнятним варіантом для співпраці.

Спираючись на індекс FinScore для банків, можна визначити перелік фінустанов, які отримали найвищий показник фінансової стійкості (в системі YouControl він позначається літерою А). У цей ТОП, сформований за підсумками їхньої роботи за перший квартал 2019 року, потрапило 13 банків (додаток К, табл. К.3).

Bank_FinScore - скоринговий індекс фінансової надійності банку, розрахований аналітичним відділом YouControl, що базується на 25 індикаторах, серед яких нормативи НБУ та фінансові коефіцієнти, котрі комплексно відображають стан ліквідності, достатності капіталу, рентабельності, кредитних, інвестиційних та валютних ризиків банку. Оскільки індекс використовується насамперед для порівняння з конкурентами на ринку України, він не чутливий до загальносистемних змін. Індекс відображає фінансовий стан банку відносно інших у секторі.

Мета розрахунку Bank_FinScore - експрес-аналіз рівня фінансових ризиків банку, відштовхуючись від результатів якого користувачі можуть швидко прийняти рішення про необхідність подальшого поглибленого дослідження. Даний індекс не можна ототожнювати з кредитним рейтингом, оскільки останній вимагає більш детального експертного аналізу та додаткового врахування низки якісних факторів, зокрема рівня зовнішньої підтримки, репутації акціонерів та інших операційних і юридичних ризиків.

Індекс Bank_FinScore має ймовірнісний характер, тому навіть максимальні значення індексу не дають 100% гарантії фінансової стійкості, а лише вказують на відносно нижчу ймовірність банкрутства такого банку. Це інформаційний продукт, що відображає думку YouControl щодо загального рівня фінансових ризиків.

Стрес-тестування - прогнозування ризиків, виникнення яких можливе у процесі функціонування банку. Під час проведення стрес-тестування оцінюються як кількісні, так і якісні компоненти.

Використання цього методу дає можливість оцінити вплив ризиків на діяльність банку та, виходячи з цього, обрати стратегію розвитку банку з метою забезпечення фінансової стійкості та підтримки фінансово-економічної стабільності.

Мікропруденційний аналіз - захист інтересів вкладників і кредиторів банків. Основна ціль – це запобігання виникнення проблем в окремих фінансових установах. Проводиться аналіз внутрішніх ризиків окремих банків.

Макропруденційний аналіз – передбачає мінімізацією витрат, які пов'язані з фінансовою нестабільністю. Мета – підтримання фінансової стабільності в глобальних масштабах. Оцінюються зовнішні ризики та проводиться моніторинг системних ризиків фінансового сектору.

11.2. ДОХОДИ, ВИТРАТИ ТА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінансовий результат діяльності банківської установи є одним з найважливіших показників його функціонування. Він характеризує фінансову стійкість і надійність комерційного банку, необхідний для створення резервних фондів, стимулювання персоналу і керівництва до розвитку та вдосконалення здійснюваних операцій на ринку, скорочення витрат і підвищення якості послуг, які надає банківська установа.

Виділяють три основні підходи до визначення сутності фінансового результату:

- як різниця між загальною вартістю майна та сумою його зобов'язань і додаткових внесків власників за звітний період (чисті активи підприємства);
- як приріст власного капіталу за звітний період;
- як різниця між доходами та витратами діяльності.

У сучасних економічних умовах саме третій підхід для дослідження фінансових результатів банківської діяльності є пріоритетним, оскільки дає змогу виявити фактори впливу на фінансовий результат.

Доходи банку - це загальна сума грошових коштів, що надходять до банку в результаті здійснення активних операцій та надання інших банківських послуг.

Витрати банку - це загальна сума грошових коштів, що витрачаються банком у процесі здійснення діяльності щодо залучення коштів та інших видів діяльності.

Доходи і витрати виникають за операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю банку.

За операційною діяльністю виникають такі доходи і витрати:

- процентні;
- комісійні;
- прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- дохід у вигляді дивідендів;
- витрати на формування спеціальних резервів банку;
- доходи від повернення раніше списаних активів;
- інші операційні доходи і витрати;
- загальні адміністративні витрати;
- податок на прибуток.

За результатом інвестиційної діяльності банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями з реалізації (придбання) інвестиційних цінних паперів;
- доходи (витрати) за операціями зі збільшення (зменшення) інвестицій у дочірні установи;
- доходи (витрати) від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів.

За результатами операцій, пов'язаних із фінансовою діяльністю, банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
- доходи (витрати) за субординованим боргом;
- дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду;
- доходи за результатами випуску інструментів власного капіталу.

Найбільшу питому вагу в обсягах доходів (витрат) банку займають процентні доходи (витрати), отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів, сум, що заборговані (залучені банком) (додаток К, табл. К.4, К.5).

Комісійні доходи і витрати виникають за наданими (отриманими) послугами. Зазвичай комісії є фіксованими. Їх також можна обчислювати пропорційно сумі активу або зобов'язання. Часові терміни, як за процентними доходами (витратами), не враховуються.

До комісійних доходів (витрат) належить плата:

- за розрахунково-касове обслуговування,
- за здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти,
- за операціями з цінними паперами від імені третіх осіб;
- за надання гарантій, зобов'язань з кредитування.

Інші види доходів (витрат) відповідають економічному змісту розділу, за яким вони обліковуються. Так, прибутки (це доходи) і збитки (витрати) від торговельних операцій характеризують результат від операцій з купівлі (продажу) різних фінансових інструментів.

Інші операційні доходи і витрати зумовлені операціями, які не пов'язані ні з інвестиційною, ні з фінансовою діяльністю.

До них, зокрема, належать:

- доходи (витрати) від оперативного лізингу;
- витрати на аудит;
- витрати на інкасацію;
- неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями.

Фінансові результати діяльності комерційного банку відображаються у Звіті про фінансові результати (Звіт про прибутки та збитки) відповідно до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженої постановою Національного банку України від 24.10.2011 р. № 373. Метою складання Звіту про фінансові результати є надання користувачам інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності банківської установи за відповідний період.

Звіт про прибутки та збитки ґрунтується на концепції грошових потоків за доходами та витратами, які групуються за їхнім економічним характером.

Прибуток є основним внутрішнім джерелом збільшення власного капіталу комерційного банку і ресурсів для зростання

його активних операцій. При цьому, прибуток є постійно відтворюваним джерелом, на відміну від інших внутрішніх джерел формування капіталу.

Структуру доходів та витрати комерційного банку відображено на рис. 11.2.

Рис. 11.2. Склад доходів та витрат комерційного банку

Детально класифікацію видів прибутку який може отримати комерційний банк в процесі своєї діяльності представлено в таблиці 11.1.

Ступінь окупності прибутком капіталу комерційного банку, активів, витрат розкриває їх рентабельність. **Рентабельність** – відносний показник економічної ефективності, який показує рівень ефективності використання ресурсів і капіталу комерційного банку.

Основними показниками, що характеризують рентабельність комерційного банку є рентабельність активів (ROA) та рентабельність власного капіталу (ROE).

ROA – фінансовий коефіцієнт, що характеризує ефективність використання всіх активів комерційного банку для генерації його прибутку.

$$ROA = \frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Середньорічна вартість активів}} \times 100\% \quad (11.1)$$

Класифікація видів прибутку комерційного банку

ROE – фінансовий коефіцієнт, що характеризує ефективність використання власного капіталу. Показує, яка норма прибутку припадає на вкладений власний капітал.

$$ROE = (\text{Прибуток після оподаткування}) / (\text{Середньорічна вартість власного капіталу}) \times 100\% \quad (11.2)$$

На рівень рентабельності діяльності комерційного банку впливають такі чинники:

- структура активів (співвідношення між продуктивними і непродуктивними активами);
- ефективність управління дохідністю кредитного портфеля і портфеля цінних паперів;
- розміри комісійних з одиниці продуктивних активів;
- покриття отриманими доходами відсоткових і управлінських витрат (ефективність контролю над ними в поелементному розрізі – операційні видатки і витрати, видатки на оплату праці) та ін.

Згідно із Законами України «Про Національний банк України» №679–XIV від 20.05.1999 р. та «Про банки і банківську діяльність» № 2121–III від 07.12.2000 р. регулювання діяльності банків здійснює Національний банк України.

Першочерговим завданням регулювання банківської діяльності на державному рівні є забезпечення конкурентоспроможності банківських установ як основних провідників монетарної політики, інститутів акумулювання і перерозподілу фінансових ресурсів, тобто сучасна система регулювання повинна забезпечувати стійку рівновагу, надійність і ліквідність банків, що відповідає цілям грошово-кредитної політики і стимулює економічне зростання країни.

Таблиця 11.2.

Функції регулювання банківської системи

Функції	Характеристика
Інституційні	Забезпечується діяльність органів державного регулювання через здійснення певних дій (прав) для учасників фінансового ринку. Висхідна роль і нафору належить процесу розробки, прийняття та реалізації законодавчих та нормативно-правових актів. Вони покладають забезпечувати розвиток конкурентного середовища, рівноправність учасників банківського ринку всіх форм власності, відомих входження та виходу із банківського ринку.
Регуляторні	Перехідом здійснює регулювання процесу організації банківського бізнесу, регулюючи діяльність фінансових інститутів на кредитному, валютному та фінансовому ринках. Суб'єктами державного регулювання банківської діяльності є Національний банк України, Державні комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Державна комісія з цінової політики та фінансового ринку.
Соціальні	Перехідом забезпечує соціальної допомоги та захисту прав учасників банківського ринку. Соціальний аспект проявляється: • формування системи прав захисту депозитів та кредиторів фінансових установ; • створення різних фінансово-кредитних установових заходів, програм кредитування для виключення вартості несплати; • організація розробки програм фінансової підтримки сектору малого і середнього бізнесу; • активізація розвитку іпотечного кредитування тощо.
Компартитивні	визначає порушення чинної законодавчої та нормативно-правової бази та забезпечує аналіз регулювання відповідно. структур того застосування законів акценту до порушення. Контроль функції регулюється через безпосередній вплив, подальший вплив, державний господарський контроль, контроль системних структур, фінансовий моніторинг. Безперервний процес контролю за банківською системою дозволяє своєчасно реагувати на порушення банківського законодавства та стимулювати політику державного регулювання.
Безпечні	Регулюючи функції перехідом виконання та прогнозування загрозливих та соціальних загроз фінансовій системі, здійснює комплексну допомогу та довгостроковий аналіз щодо їх попередження та нейтралізації. Безпечна фінансової системи з метою мінімізації ризиків від характеру здійснення політики доступу існуючих інвесторів до національної фінансової системи, провадимої фінансового моніторингу для боротьби з негативним впливом, набуття, збільшення шкідливих впливів впливу на надійність банків та надійності фінансової системи. щодо відкритості, достовірності та прозорості фінансової діяльності установ.
Управлінська	Політика у власності між регулюючими органами державної влади. Значущими функціями є оптимізація процесу регулювання, що в кінцевому результаті веде до підвищення ефективності функціонування фінансової системи. Така оптимізація здійснюється шляхом: оптимізації обсягу інформації, спостереження, використання між органами, що здійснюють державне регулювання; збільшення доступу до інформації; бачи діяти, одні одного; провадимої спільних заходів та зустрічей. Відповідно реалізація управлінської функції уможливила дублювання регулюючої та контролюючої функцій, наявності такої функції та збільшення фінансових витрат на управління відповідного персоналу.
Інтернаціоналізація	Перехідом сприяє входженню в світовий фінансовий ринок. Зростає мобільність фінансової системи та інтернаціоналізація діяльності фінансових інститутів, розширення фінансових інвестицій та розширення сфери транскордонних послуг надаються національній діяльності органів державної влади щодо сприяння входженню вітчизняних інститутів на європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Державне регулювання - економічний метод державного управління, який є системою типових заходів законодавчого й контрольного характеру, що здійснюються відповідними державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації й пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що постійно змінюються.

Сутність державного регулювання банківської діяльності визначається тим, наскільки ефективно держава реалізує свої функції.

Виділяють такі **функції регулювання банківської системи** табл.11.2.

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону щодо здійснення банківської діяльності.

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у формах, які розглянуті на рисунку 11.3.

Із метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду задля моніторингу роботи окремих банків і банківської системи загалом Національний банк України встановив економічні нормативи регулювання діяльності банків.

Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні розроблена відповідно до вимог Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні (Постанова НБУ № 368 Про затвердження інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні).

Економічні нормативи діяльності банків (*economic ratios; regulatory ratios for banks*) – показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому.

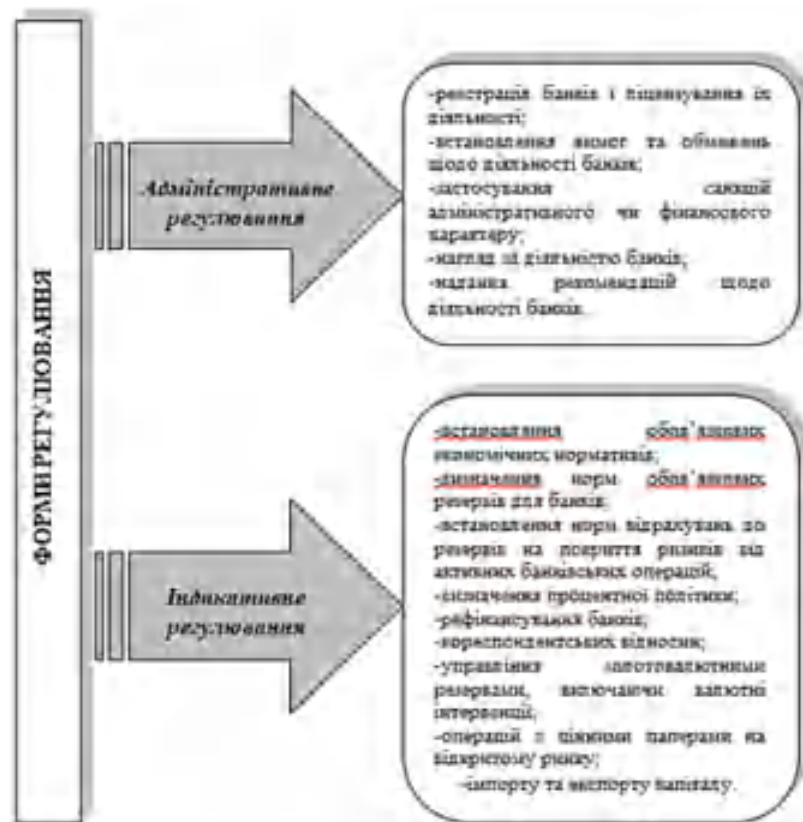

Рис. 11.3. Форми регулювання діяльності банків Національним банком України

У табл. 11.3. наведено економічні нормативи, що встановлює Національний Банк України, які є обов'язковими для виконання всіма банківськими установами. Виконання банками показників розглянуто в додатку К (табл. К.6.)

Н1 - Норматив капіталу - що вказує на розмір регулятивного капіталу банку, який має перевищувати мінімально встановлений розмір. Регулятивний капітал є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків

різноманітних ризиків. Банки з метою визначення реального розміру регулятивного капіталу з урахуванням ризиків у своїй діяльності зобов'язані постійно оцінювати якість активних банківських операцій.

Таблиця 11.3.

Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції*

№	Назва показника	Нормативне значення
Нормативи капіталу		
Н1	Мінімальний розмір регулятивного капіталу	200 млн. грн.
Н2	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу	Не менше 10%
Н3	Достатність основного капіталу	Не менше 7%
Нормативи ліквідності		
Відповідно до чинної Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 01.03.2019 № 102, починаючи з 02.09.2019, економічні нормативи Н4 та Н5 не розраховуються		
Н4	Миттєва ліквідність	не менше 20%
Н5	Поточна ліквідність	не менше 40%
Н6	Короткострокова ліквідність	не менше 60%
LCF _{max}	Коефіцієнт покриття ліквідності за всіма валютами	не менше 100%
LCR _{min}	Коефіцієнт покриття ліквідності в іноземній валюті	не менше 100
Нормативи кредитного ризику		
Н7	Максимальний розмір кредитного ризику одного контрагента для системно важливих банків для спеціалізованих банків для спеціалізованих банків довгочасного управління	не більше 15% не більше 20% не більше 20%
Н8	Великі кредитні ризики	не більше 15% не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу
Н9	Максимальний розмір кредитного ризику за операціями з невідомими банками особами для спеціалізованих банків для спеціалізованих банків довгочасного управління	не більше 15% не більше 20% не більше 20%
Нормативи інвестування		
Н11	Інвестування в цінні папери окремо за кожним устатковом	Не більше 15%
Н12	Загальна сума інвестування	Не більше 60%
Ліміти відкритої валютної позиції		
П13-1	Ризик загальної довгочасної відкритої валютної позиції	не більше 10%
П13-2	Ризик загальної короткої відкритої валютної позиції	не більше 10%

* розрахунок яких передбачено Інструкцією № 368 та Положенням № 290, станом на 01.07.2020р.

Н2 - Норматив достатності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не менше ніж 10%.

Н3 - Норматив достатності основного капіталу визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань банку, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику. Норматив достатності основного капіталу відображає рівень захищеності активів банку з точки зору адекватності обсягу капіталу 1-го рівня - основної частини регулятивного капіталу, що включає у себе кошти акціонерів банку у статутному капіталі, реінвестований прибуток, емісійні різниці, резервні фонди, загальні резерви і резервні фонди. Чим вище значення показника достатності основного капіталу (Н3), тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку. Нормативне значення нормативу Н3 діючих банків має бути не менше ніж 7%.

LCR - Коефіцієнт покриття ліквідністю визначається як співвідношення високоякісних ліквідних активів банку до суми, необхідної для покриття підвищеного відтоку коштів з банку протягом 30 днів.

Норматив ліквідності встановлює мінімально необхідний рівень ліквідності для покриття чистого очікуваного впливу грошових коштів протягом 30 календарних днів з урахуванням стрес-сценарію. Національний банк у зв'язку із переходом банків до розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR) скасував менш жорсткі економічні нормативи миттєвої ліквідності (Н4) та поточної ліквідності (Н5) з 2 вересня 2019 року. Нормативне значення нормативу LCR діючих банків має бути

не менше ніж 90% відсотків - починаючи з 01 червня 2019 року; 100% - починаючи з 01 грудня 2019 року.

Н6 - Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Цей норматив встановлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року. Нормативне значення нормативу Н6 має бути не менше ніж 60%.

Н7 - Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку.

Норматив кредитного ризику встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25%.

Н8 - Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків щодо контрагентів, груп пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб до регулятивного капіталу банку.

Норматив кредитного ризику встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів. Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб, становить 10% і більше регулятивного капіталу банку. Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

Н9 - Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку. Норматив кредитного ризику встановлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, зменшення негативного впливу операцій з пов'язаними з банком особами на діяльність банку. Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 25%.

Н11 - Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою визначається як співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів окремо за кожною установою, до статутного капіталу банку. Норматив інвестиційного ризику встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з інвестуванням в акції, паї, частки та інвестиційні сертифікати окремої юридичної особи. Нормативне значення нормативу Н11 не має перевищувати 15%.

Н12 - Норматив загальної суми інвестування визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку. Норматив інвестиційного ризику встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного із здійсненням банком інвестиційної діяльності. Нормативне значення нормативу Н12 не має перевищувати 60%.

Н13-1 - Норматив ризику загальної довгої відкритої валютної позиції визначається як співвідношення загальної величини довгої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку. Критичне значення нормативу – не більше 10%.

Н13-2 - Норматив ризику загальної короткої відкритої валютної позиції визначається як співвідношення загальної величини короткої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку. Критичне значення нормативу – не більше 5%.

11.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВ

Будучи найважливішою складовою фінансово-кредитної сфери держави банківська система є частиною забезпечення фінансової безпеки країни. По суті саме стан банківського сектора визначає рівень фінансово-кредитної безпеки, а тому певною мірою і рівень фінансової безпеки держави.

Формування економіки ринкового типу зумовлює потребу у створенні надійного та фінансово стійкого банківського сектора до впливу зовнішніх та внутрішніх загроз в умовах посилення макроекономічної нестабільності. Одним з напрямів вирішення цього завдання є забезпечення фінансової стійкості банків.

Фінансова безпека банку передбачає такий стан банківської системи в цілому, зокрема окремого банку, який характеризується здатністю протистояти можливим зовнішнім та внутрішнім загрозам банківської діяльності для забезпечення нормального функціонування та розвитку в умовах дестабілізуючого впливу оточуючого середовища та захищеності фінансових інтересів зацікавлених сторін. Функціонування банківського сектора пов'язане з ризиками банківської діяльності, що включають в себе не лише ризики фінансових втрат банків, але й ризики, на які наражаються пов'язані з їх діяльністю економічні агенти.

Об'єктом фінансової безпеки банків є фінансова діяльність банку в цілому та її окремі елементи:

- прибуток;
- фінансові ресурси;
- грошові потоки;
- доходи та витрати;
- фінансовий потенціал;
- валютні цінності тощо.

Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки банку є:

– зовнішні - центральний банк, органи державної влади, фонд гарантування вкладів фізичних осіб, клієнти, контрагенти;

– внутрішні - власники банку, топ-менеджери та банківський персонал.

Метою забезпечення фінансової безпеки банківської установи є забезпечення фінансової стійкості банку та захист його фінансових інтересів від дії зовнішніх і внутрішніх загроз та фінансових ризиків для забезпечення ефективного розвитку в поточному та довгостроковому періоді.

Усі чинники впливу на банківську систему поділяються на дві категорії (зовнішні та внутрішні) й є взаємопов'язаними.

Категорія внутрішніх чинників впливу напряму залежить від ефективності управлінської системи банків, установа може здійснювати на них вплив відповідними інструментами.

Складніша ситуація із впливом зовнішніх чинників, оскільки банк не може на них впливати, а це призводить до складності їх прогнозування, врахування тощо.

Основні загрози фінансовій безпеці банків розглянуто на рисунку 11.4.

Методи та інструменти усунення загроз фінансової безпеки банків можна поділити:

► **внутрішні** - банк, як і будь-який інший господарюючий суб'єкт, має економічну самостійність і може самостійно вживати певних заходів, спрямованих на досягнення фінансової безпеки. До основних внутрішніх методів забезпечення фінансової безпеки банку належать:

- фінансове планування;
- фінансовий аналіз;
- фінансове регулювання;
- фінансовий контроль.

► **зовнішні** - діяльність банку підлягає втручанню з боку держави, яка має інструменти впливу на діяльність банківських установ. Основними зовнішніми методами забезпечення фінансової безпеки банку є:

- банківське регулювання;
- банківський нагляд;
- банківський контроль.

Основним внутрішнім методом забезпечення фінансової безпеки банку є управління фінансами – фінансовий менеджмент.

Рис. 11.4. Загрози фінансовій безпеці банків

Фінансовий менеджмент як система економічного управління – це сукупність організаційно-структурної підсистеми (об'єкта й суб'єкта управління), функціональної підсистеми (інструменти управління) та підсистеми забезпечення.

Об'єктом управління є безпосередньо банк з усіма аспектами його фінансової діяльності, зокрема капітал, залучені й позикові ресурси, активи, фінансовий інструментарій, ліквідність і платоспроможність, банківські продукти й операції, фінансові результати й податки.

Суб'єктами управління можна вважати відповідальну особу або групу осіб, які мають право ухвалювати рішення і відповідають за ефективність процесу управління банківською установою.

Методи усунення загроз фінансової безпеки банків та їх суть розглянуто в таблиці 11.4.

Таблиця 11.4.

Методи усунення загроз фінансової безпеки банків та їх суть

Методи	Суть методів
Внутрішні методи	
Фінансове планування	Управління процесами створення, розподілу й використання фінансових ресурсів банку, яке реалізується за допомогою розробки фінансових планів. Базується на: - стратегічному плані банку – визначенні зорієнтованих мети, концепції; - тактичному плані – бізнес-плані, що визначає конкретні заходи, необхідні для досягнення стратегічних цілей.
Фінансовий аналіз	Процес дослідження фінансового стану та основних результатів фінансової діяльності банку з метою визначення резервів підвищення його ринкової вартості й забезпечення ефективного розвитку. Основними завданнями фінансового аналізу є: - визначення показників і нормативів діяльності банку, встановлення зовнішніх регулювальних органів; - визначення й аналіз показників, які характеризують процес управління активами і зобов'язаннями банку в цілому та управління окремими видами його активних операцій з урахуванням забезпечення ліквідності вкладених коштів; - визначення й аналіз показників, які характеризують процес управління козівними і торговельними операціями банку; - визначення внутрішніх показників і нормативів, що регулюють ступінь ризику банківських операцій, зокрема ризику ліквідності; - визначення й аналіз показників придатковості діяльності банку та ефективності процесу управління капіталом (власним коштом) банку; - визначення й аналіз показників ефективності окремих підрозділів банку та окремих видів операцій, аналіз факторів, які впливають на показники ефективності.

Фінансове регулювання	Процес, основною метою якого є встановлення меж, яке здійснюється за допомогою різноманітних методів і засобів, а також за допомогою інструментів для досягнення певної мети, що передбачає вплив на об'єкт регулювання для усунення відхилень від заданих параметрів (графіки, плани, установлений норм і нормативів). Інформаційною базою є внутрішня інформація бухгалтерського обліку (фінансового, управлінського, статистичного), внутрішньобанківська правова й нормативна база, зовнішня економічна інформація (фінансова, макро-економічна, статистична), правова й нормативна база законодавчих і регулюючих органів. Виділяють: - ограничений контроль – контроль над виконанням затвердженої бюджету; - поточний контроль – контроль поточних фінансових планів; - стратегічний контроль – контроль фінансової політики та її впливу на показники.
Фінансовий контроль	Система контролю, яка забезпечує концентрацію контролюючих дій на найбільш пріоритетних напрямках діяльності банку, своєчасне виявлення відхилень фактичних і результатів від передбачених бюджетних і прийнятих операційних управлінських рішень, які забезпечують нормальний стан банківської установи. Зводиться до перевірки відповідності результатів діяльності банку заданим параметрам і внаслідок контролю над дотриманням нормативів діяльності банку, плану і показників, установлених з урахуванням різноманітності фінансових ризиків, а також контроль над виконанням планових завдань, які відображають необхідні обсяги та ефективність операцій банку.
Зовнішні методи	
Банківське регулювання	Сутність різноманітних методів і засобів, за допомогою яких держава впливає на діяльність банків для реалізації цілей грошово-кредитної політики, здійснює регулювання та контроль за дотриманням банками встановлених вимог. Методи реалізуються через систему заходів, які розподіляються на: - приватизаційні – застосовуються для попередження можливих негативних наслідків від тієї або іншої економічної ситуації (вимоги до розміру та структури власного капіталу банку, вимоги до ліквідності, ліквідування окремих банківських операцій); - промакційні – які застосовуються для захисту від уже існуючих ризиків (створення системи гарантування вкладів, формування банківських резервів для покриття кредитних та інших ризиків; рефінансування центральною банком комерційних банків).
Банківський надгляд	Система контролю й активних дій НБУ, спрямована на забезпечення дотримання банками й іншими фінансово-кредитними установами в процесі їх діяльності законодавства України й установлення нормативів для забезпечення стійкості банківської системи й захисту інтересів вкладників. Є невід'ємною складовою частиною банківського регулювання. Його слід розглядати як моніторинг діяльності банків на всіх етапах їх життєвого циклу для попередження, мінімізації та запобігання негативним наслідкам їх функціонування.
Банківський контроль	Система економічних відносин, спрямована на забезпечення надійності, безпеки, ефективності й законності банків і виконуваних ними операцій, а також на підвищення ефективності суспільного виробництва.

В умовах посилення макроекономічної нестабільності, зростання зовнішніх та внутрішніх загроз фінансова безпека банку є важливим інструментом реалізації його інтересів та пріоритетних цілей, нарощування фінансового потенціалу для кількісного та якісного зростання, зміцнення позицій на ринку банківських послуг, забезпечення нормального функціонування та сталого розвитку.

Усвідомлення внутрішніх та зовнішніх загроз дозволить сформувати надійну систему забезпечення фінансової безпеки банку, спрямовану на виконання.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає зміст фінансової стійкості банку?
2. Що таке ліквідність та платоспроможність банку? Яка між ними різниця?
3. Від яких факторів залежить фінансова стабільність комерційних банків?
4. Охарактеризуйте принципи забезпечення фінансової стійкості банку.
5. Визначте основні види доходів і витрат комерційних банків.
6. Назвіть основні показники прибутковості банку.
7. Охарактеризуйте оцінювання фінансової стійкості банків за системою CAMELSO.
8. Дайте характеристику обов'язковим економічним нормам банківської діяльності.
9. Які є основні загрози фінансовій безпеці банків?
10. Охарактеризуйте основні методи усунення загроз фінансовій безпеці банків.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] / Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Про валюту і валютні операції [Електронний ресурс] / Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності [Електронний ресурс] / Закон України від 13.05.2020 № 590-IX. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-20#Text>
6. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними [Електронний ресурс] / Закон України № 637/97-ВР від 18.11.1997 р.. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні [Електронний ресурс] / Закон України № 448/96-ВР від 30.10.1996 р. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Про електронну комерцію [Електронний ресурс] / Закон України № 675-VIII від 03.09.2015 р.. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] / Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#n584>

10. Про затвердження критеріїв та умов визначення банками, в яких державі належить 75 і більше відсотків статутного капіталу, заходів з управління проблемними активами [Електронний ресурс] / Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 281. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2020-%D0%BF#Text>
11. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України, затверджений Верховною Радою України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
12. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс] / Закон України від 05.04.2007 № 877-V. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16>
13. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] / Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>
14. Про споживче кредитування [Електронний ресурс] / Закон України від 15.11.2016 № 1734-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
15. Про фінансовий лізинг [Електронний ресурс] / Закон України від 16.12.1997 № 723/97-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80#Text>
16. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] / Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
17. Про фінансову реструктуризацію [Електронний ресурс] / Закон України від 14.06.2016 № 1414-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text>
18. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] / Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/page>
19. Інструкція про порядок валютного нагляду банків за дотриманням резидентами граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів [Електронний

- ресурс] Постанова НБУ №7 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007500-19>
20. Конвенція УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг [Електронний ресурс] / Міжнародний документ від 28.05.1988. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_263#Text
21. Положення про валютний нагляд [Електронний ресурс] Постанова НБУ №13 від 3 січня 2019 року України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19>
22. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті [Електронний ресурс] Постанова НБУ №5 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19>
23. Положення про здійснення операцій із валютними цінностями [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №2 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0002500-19>
24. Положення про перелік заходів захисту, порядок та критерії їх запровадження, подовження та дострокового припинення [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №4 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004500-19>
25. Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 05.11.2014 № 705. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#Text>
26. Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 15.12.2004 № 639. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/payments/nocash>
27. Положення про порядок здійснення уповноваженими установами аналізу та перевірки документів (інформації) про валютні операції [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №8 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008500-19>

28. Положення про порядок ідентифікації та визнання банківських груп [Електронний ресурс] / Постанова НБУ від 09.04.2012 р. №134. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-12#Text>
29. Положення про порядок надання банками Національному банку України інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №6 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006500-19>
30. Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №3 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-19>
31. Правила функціонування Системи підтвердження угод на валютному ринку України [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №10 від 2 січня 2019 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010500-19>
32. Про визначення системно важливих банків [Електронний ресурс] / Рішення Національного банку України від 27.06.2019 № 438-рш – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr438500-19#Text>
33. Про документ для обліку та реєстрації валютно-обмінних операцій [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №16 від 4 січня 2019 року. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016500-19>
34. Про запровадження міжнародного номера банківського рахунку (IBAN) в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 28 грудня 2018 року № 162. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0162500-18#Text>
35. Про затвердження Змін до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Електронний ресурс] / Постанова НБУ від 06.11.2019 р. № 127. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/06112019_127.pdf?v=4
36. Про затвердження Змін до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в

- Україні [Електронний ресурс] / Постанова від 21 січня 2020 №11. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011500-20#Text>
37. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Електронний ресурс] / Постанова НБУ № 22 від 21.01.2004 р. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
38. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 25.09.2018 № 103. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-18#Text>
39. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 12.11.2003 № 492. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>
40. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text>
41. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 24.10.2011 р. № 373. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.
42. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 29.12.2017 № 148. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text>
43. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 30.06.2016р. № 351. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>
44. Про затвердження Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків

[Електронний ресурс] / Постанова Правління Національного банку України від 14 грудня 2016 року №411. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0411500-16#Text>

45. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 7.09.2015 № 615. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15>

46. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 19.05.2020 № 65. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>

47. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках [Електронний ресурс] / Постанова НБУ України від 18 липня 2019 року № 97. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text>

48. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку від 11.06.2018 № 64 редакція діє з 07.04.2020. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>

49. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 03.12.2003 № 514. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1213-03>

50. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 16.12.2002 № 508. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0174-03>

51. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 15.12.2004 № 639. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0041-05#Text>

52. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 03.12.2003 № 516. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>

53. Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 29.12.2000 № 520. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0152-01>

54. Про затвердження Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України [Електронний ресурс] / Постанова НБУ №1 від 02.01.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19?lang=en>

55. Про затвердження Положення про форму та зміст розрахункових документів/електронних розрахункових документів, Порядку подання звітності, пов'язаної із використанням книг обліку розрахункових операцій (розрахункових книжок), форми № ЗВР-1 Звіту про використання книг обліку розрахункових операцій (розрахункових книжок) [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства фінансів України від 21.01.2016 № 13. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-16#Text>

56. Про затвердження Порядку визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO [Електронний ресурс] / Постанова НБУ № 393–рш від 01.11.2016 р. – Режим доступу: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123651&cat_id=123321

57. Про затвердження Правил розрахунку банками України загальної вартості кредиту для споживача та реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит [Електронний ресурс] / Постанова Національного банку України від 08 червня 2017 року № 49. – Режим доступу : <https://admin.uteka.ua/uploads/2017/06/12/593e1e9d56b20.pdf>

58. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів [Електронний ресурс] / Постанова

- Національного банку України від 05.11.2014 № 705. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#Text>
59. Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Рішення Національного банку України від 15.12.2017 № 803-рш. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr803500-17#Text>
60. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] / Постанова НБУ від 02 серпня 2004 р. № 361. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04#Text>
61. Агрес О. Bancassurance як процес співпраці банківського й страхового бізнесу / О. Агрес, А. Колодій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2018.01.045>
62. Ареф'єва І. Все про кредити – які вони бувають та чим відрізняються / Ірина Ареф'єва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://financer.com.ua/finansovi-porady/kredity/>
63. Банківська гарантія в Україні: види та умови надання банківських гарантій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bankchart.com.ua/krediti/statti/bankivska_garantiya_vidi_aspekti_tarifi
64. Банківська система / навч. посіб. / (Л.І. Катан, Н.І. Демчук, В.Г. Бабенко-Левада, Т.О. Журавльова); за ред. І.М. Мазур. – Дніпро: Пороги, 2017. – 444 с.
65. Банківська система : підручник / О.М. Тридід, Б.В. Самородов, І.М. Вядрова та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2020. – 536 с.
66. Банківські групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/registration/bankgroups>
67. Береславська О. І. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посіб. / О. І. Береславська. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 368 с. – (Серія «На допомогу студенту», т. 38).
68. Бормотова М.В. Функції позичкового відсотка / Бормотова М.В., Олійник Я.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018_ukr/59.pdf

69. Бюджетно-податкова політика активізації підприємництва в Україні: кол. моногр. / [Стасишин А.В., Ситник Н.С., Ватаманюк-Зелінська У.З. та ін.]; під заг. ред. д.е.н. Ситник Н.С. – Львів : «Сполом», 2016. – Ч.1. – 412 с.
70. Валютно-фінансові операції в міжнародному бізнесі: навчальний посібник [Електронний ресурс] / укладачі: Т.В. Андросова, Л.Л. Носач, К.Ю. Величко, І.Ю. Мелушова, О.І. Печенка. – Електрон. дані. – Х. : ХДУХТ, 2019. – 217с.
71. Варцаба В.І., Заславська О.І. Сучасне банківництво: теорія і практика: Навч. посібник. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. – 364 с.
72. Використання форвардів в умовах нового валютного регулювання – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Instrumentu_hedjyvannia_valytnuh_ruzukiv_pr_2020-02-05.pdf
73. Вовчак О. Д. Систематизація та удосконалення класифікації ресурсної бази банків / Вовчак О. Д., Алілуйко М. С. // Деньги, финансы и кредит. – № 1/7(21). – 2015. – С. 57-60.
74. Волкова С. Депозитні сертифікати VS банківські вклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/deposits/articles/depozitnye-sertifikaty-vs-bankovskie-vklady/>
75. Галапуп Л. О. Сучасні тенденції функціонування ринку міжбанківського кредитування в Україні [Текст] / Лілія Олегівна Галапуп // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 2. – С. 15-21. – ISSN 1993-0259.
76. Гроші та кредит : навч. посіб. для підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Ч. 1. Гроші. / Шевчук І.Л., Ставерська Т.О., Жиликова О.В. та ін. / – Х. : Видавець Іванченко І.С., 2018. – 271 с.
77. Доходи та витрати банків України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>

78. Дуброва Н. П. Кредитна політика комерційного банку / Н. П. Дуброва, А. О. Тріль // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». - 2018. - № 3(2). - С. 59-61. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_3%282%29_16
79. Дудченко В. Ю. Етапи формування та сучасні проблеми розвитку банківської системи України / В. Ю. Дудченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2014. - Вип. 40. - С. 99-108. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_40_13
80. Закірова С. PayPal в Україні: питання залишається відкритим [Електронний ресурс] / С. Закірова // Громадська думка про правотворення. - 2018. - № 7 (151). - С. 14-20. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2018/7.pdf>
81. Значення економічних нормативів в цілому по системі. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>
82. З'явився інструмент для відстеження фінансової надійності банків України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://news.dtki.ua/finance/bank-system/59329>
83. Кадала В. В., Хайлова Т. В., Гузенко О. П. Банківське право: навчальний посібник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. В. Дерев'янка; МВС України, Донецький юридичний інститут. Кривий Ріг : ДЮІ, 2020. 172 с.
84. Кількість банків в Україні (2008-2020). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>
85. Ковальчук К.Ф., Архирейська Н.В., Валенюк Н.В. Ринок фінансових послуг: Навч. посібник. - Дніпро: НМетАУ, 2018. - 135 с.
86. Козаченко А.Ю.. Організація внутрішньогосподарського контролю в системі управління науково-дослідних установ Всеукраїн. наук.-практ. конф. «Проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення в системі управління», 29 листоп. 2018 р. - Вінниця : ВНАУ, 2018. - 7 с.
87. Комплексна програма розвитку фінансового сектору до 2020 року - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

- <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kompleksna-programa-rozvitku-finance-sektoru-ukrayini-do-2020-roku>
88. Конкурентоспроможність національної економіки: фінансові важелі та стимули : кол. моногр. / [Ситник Н.С., Стасишин А.В., Ватаманюк-Зелінська У.З.]; під заг. ред. д.е.н. Ситник Н.С. - Львів : «Апріорі», 2017. - Ч.2. - 512 с.
89. Косов А.С. Міжнародний досвід регулювання банківської ліквідності та можливості його реалізації в Україні / Косов А.С.. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://rev.kpu.zp.ua/journals/2019/5_16_uk/51.pdf
90. Криволапов Б. Валютні рахунки: використання резидентами і нерезидентами в Україні / Богдан Криволапов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100013146-valyutni-rakhunki-vikoristannya-rezidentami-i-nerezidentami-v-ukrayini-1>
91. Кушнар'ова А. А. Сутність та значимість фінансових результатів діяльності комерційного банку / А. А. Кушнар'ова // Modern economics. - 2017. - № 6. - С. 113-120. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2017_6_15
92. Львів Банківський / Б. Білан, З. Комаринська, Т. Смовженко [та ін.]. - Львів : Апріорі, 2016. - С. 6-7.
93. Марич М.Г. Оцінка фінансової стійкості комерційних банків України на сучасному етапі розвитку / Марич М.Г., Марич А.В. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/142.pdf>
94. Майстренко С. В. Банківництво у стародавньому світі: історичний та релігійний аспекти / Майстренко С. В. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/816/1/Maistrenko_Bankind_in.pdf
95. Міжбанківський кредитний ринок [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/credit/mb/>
96. Мишкін Ф. Гроші, банківництво і фінансові ринки. Наукова редакція С. Панчишина. Переклад з англ. Панчишин С.М., Стеблій Г.Я., Стасишин А.В. Київ: Основи, 1998. 963 с.
97. Моисеев С. Р. Банк Стокгольма и первые европейские банкноты / С. Р. Моисеев [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://naukarus.com/bank-stokgolma-i-pervye-evropeyskie-banknoty>

98. НБУ зробив крок до пожвавлення кредитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/21/657317/>
99. НБУ – Про фінансовий стан банківської системи на початок 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finbalance.com.ua/news/NBU---pro-finansoviy-stan-bankivsko-sistemi-stanom-na-pochatok-2019-roku>
100. НБУ пом'якшує вимоги до підтвердження та реєстрації банками угод на міжбанківському валютному та кредитному ринках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://taxlink.ua/ua/news/nbu-pomjakshu-vimogi-do-pidtvrdzennj-ta-restracii-bankami-ugod-na-mizbankivskomu-valjutnomu-ta-kreditnomu-rinkah.htm#hcq=GJ2W5Vr>
101. Нова система валютного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/nova_sistema_valyutnogo_regulyuvannya/
102. Облікова ставка НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/nbu_discount_rate
103. Онищенко Ю.І Основні етапи еволюції банківської діяльності / Онищенко Ю.І [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/265.pdf
104. Перелік системно важливих банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-onoviv-perelik-sistemno-vajlivih-bankiv>
105. Петрушко Я. Р. Кредитна діяльність банку та основні етапи її організації
106. / Петрушко Я. Р. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2018. - Вип. 20(2). - С. 166-170. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_20%282%29_37
107. Полях С. С. НБУ та АМКУ як основні державні органи регулювання банківської системи України / С. С. Полях // Smart and Young. - 2016. - № 5. - С. 40-48.
108. Порядок здійснення міжбанківських розрахунків в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://>

- sites.google.com/site/igroupteamsite/bankivske-pravo-ukraieni/poradok-zdijsnenna-mizbankivskih-rozrahunkiv-v-ukraieni
109. Різниця між Базелем 1 2 і 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.mort-sure.com/blog/difference-between-basel-1-2-and-3/>
110. Статистика індикаторів фінансової стійкості/Офіційний сайт Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575.
111. Стойка, В. С. Теоретичні підходи до визначення сутності банківської системи та її роль в економіці країни / В. С. Стойка // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / редкол.: В.П. Мікловда (голов. ред.), М.І. Пітюлич, Н.М. Надь та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – Вип. 30. – С. 202–209. – Бібліогр.: с. 208–209
112. Ткаченко А. О., Ткаченко І. В. Створення і діяльність банківських установ на території України: економіко-правовий аспект (XVIII століття – початок 30-х років XX століття)/А. О. Ткаченко, І. В. Ткаченко. – Суми: видавництво «Ярославна», 2014. – 252 с.
113. Факторинг : навч. посібник / О. Д. Вовчак, В. І. Рудевська, А. Л. Єпіфанова. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017. – 299 с.
114. Філатова О. Платіжні системи в Україні: аналіз термінології НБУ / Олена Філатова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://psm7.com/uk/payment-systems/platezhnye-sistemy-v-ukraine-razbor-terminologii-nbu.html>
115. Фінанси бізнесу / [Ситник Н. С., Сташишин А. В., Попович Д.В., Сич О.А. та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 432 с.
116. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Сташишин А.В., Дубик В.Я., та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник.- Львів: Видавництво «Апріорі», 2019. - 460 с.
117. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Сташишин А. В., Західна О. Р. та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 536 с.

118. Фінансово-кредитні системи: проблеми теорії і практик: Всеукр. студ. наук. конф. (Київ, 20 березня 2019 р.): тези доп. / відп. ред. Н.П. Шульга – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т.
119. Фінансова стійкість банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123698&cat_id=123324
120. Чайковський Я. І. Організація платіжних операцій банків : навчальний посібник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – 232 с.
121. Чепис О.І. Сутність факторингу та його переваги над іншими фінансовими інструментами Чепис О.І., Юска А.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.44/part_1/26.pdf
122. Чорноус А. Правові аспекти непрацюючих кредитів в Україні: останні зміни та перспективи / Андрій Чорноус [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/pravovi-aspekty-nepratsyuyuchykh-kredytiv-v-ukrayini-ostanni-zminy-ta-perspektyvy/>
123. Шакура О.О. «Bancassurance» - як перспективна форма конвергенції банків та страхування / Шакура О.О. // Інноваційна економіка. - 2013. - № 8. - С. 275-280. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_8_60
124. Шпильовий Б. В. Основні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків / Б. В. Шпильовий // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2016. - Вип. 10(2). - С. 139-142. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2016_10%282%29_33
125. Що таке ескроу-рахунки та як це працює [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://zakon.help/article/shcho-take-eskrou-rahunki-ta-yak-ce-pracyue-eskrou-rahunki>
126. Яременко О.Р. Механізм управління та фактори впливу на фінансову стійкість банку / Яременко О.Р, Беренич А.В.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/186.pdf>

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Авізування - офіційне повідомлення про відкриття, зміну, анулювання акредитива, або здійснення трансферу акредитива, надіслане банком в електронний або паперовий формі;

Авізуючий банк - банк, який на прохання банку-емітента або іншого банку здійснює авізування бенефіціару, або доручає іншому авізуючому банку здійснити авізування бенефіціару, або іншому авізуючому банку;

Акредитив - грошове зобов'язання банку-емітента виконати зобов'язання проти належного представлення.

Активна банківська операція (актив) - операція, що обліковується банком за активними балансовими або позабалансовими рахунками До таких операцій належать усі види кредитних операцій, операції з розміщення коштів на кореспондентських рахунках в інших банках, операції з придбання цінних паперів, дебіторська заборгованість, у тому числі дебіторська заборгованість за господарською діяльністю, інші активні банківські операції, уключаючи нараховані за всіма цими операціями доходи.

Активні операції банків - операції, спрямовані на розміщення та використання наявних у банку власних та залучених ресурсів із метою одержання прибутку при раціональному розподілі ризиків за окремими видами операцій та підтриманні необхідного рівня ліквідності.

Акцепт - згода платника на оплату розрахункових документів або гарантія оплати товарів і послуг.

Акція - іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника, що стосуються акціонерного товариства, уключаючи право на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права.

Андеррайтинг - послуги, які надає торговець цінними паперами (банк, фінансова або інша компанія), щодо відкритого (публічного) розміщення емісії цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента.

Асоційована компанія - юридична особа, в якій інша юридична особа володіє прямо та/або опосередковано 20-ма або більше відсотками статутного капіталу та/або голосів.

Базельські угоди - угоди про визначення достатності банківського капіталу для забезпечення ефективної та стабільної діяльності банківських установ та їх регулювання.

Банк - фінансовий посередник, який має статус юридичної особи і на підставі ліцензії має виняткове право здійснювати операції, віднесені законодавством до банківської діяльності.

Банк бенефіціара - банк, який обслуговує бенефіціара за акредитивом.

Банківська група - це група фінансових організацій, які мають спільного власника або контролюючу особу.

Банківський день - робочий день банку в тому місці, у якому повинна виконуватися дія, передбачена УПДА або іншими міжнародними документами, затвердженими МТП.

Банк з іноземним капіталом - банк, у якому частка статутного капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 відсотків.

Банківська діяльність - особливий вид комерційної діяльності, який можуть здійснювати виключно банківські установи відповідно до банківського законодавства після реєстрації банку та одержання ліцензії Національного банку України.

Банківська корпорація - юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталів банків-учасників корпорації, підвищення їх загальної ліквідності та платоспроможності, а також забезпечення координації та нагляду за їх діяльністю.

Банк-кореспондент - банк, що на підставі договору та в порядку, встановленому Національним банком України, відкриває в іншому банку кореспондентський рахунок.

Банківська криза - різка зміна зовнішніх і внутрішніх умов діяльності банківської системи, внаслідок чого вона стає неспроможною стабільно функціонувати та виконувати свої основні функції.

Банківська ліцензія - документ, який видається Національним банком України у встановленому порядку і на умовах, визначених у законі, та на підставі якого банки мають право здійснювати банківську діяльність.

Банківська система - законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані у самостійну економічну структуру.

Банківська холдингова група - банківське об'єднання, до складу якого входять виключно банки. Материнському банку банківської холдингової групи має належати не менше 50 % акціонерного (пайового) капіталу або голосів кожного з інших учасників групи, які є його дочірніми банками.

Банківське страхування або bancassurance - інтегрування банків і страхових компаній з метою координації продажів та поєднання страхових і банківських продуктів, налагодження спільних каналів їх розповсюдження, використання спільної бази даних клієнтів із метою отримання прибутку.

Банківський кредит - позичковий капітал банку у грошовій формі та у банківських металах, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру.

Банківський нагляд - система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими кредитно-фінансовими установами у процесі їх діяльності законодавства України та встановлених нормативів із метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників.

Банківський переказ - просте доручення банку своєму банку-кореспонденту виплатити певну суму грошей на прохання і за рахунок переказодавця іноземному отримувачу.

Банківський рахунок - відкритий банком клієнтові банку рахунок, на який відповідно до договору банк зобов'язується приймати та зараховувати грошові кошти, що надходять клієнтові (власнику рахунка), виконувати розпорядження

клієнта про перерахування та видачу відповідних сум із рахунку та проведення інших операцій за рахунком.

Банківські метали - золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Банківські операції - це комплекс взаємопов'язаних дій, спрямованих на реалізацію економічних завдань банку як суб'єкта ринкових відносин, предметом яких є рух грошових коштів, цінних паперів, дорогоцінних металів або зобов'язання з їхнього переміщення, що здійснюється на підставі укладених договорів згідно з чинним законодавством.

Банківські ресурси - сукупність власних, залучених та запозичених коштів банку, що знаходяться у його розпорядженні та використовуються для здійснення банківської діяльності шляхом проведення активних операцій та надання послуг із метою отримання прибутку.

Безготівковий грошовий оборот - сукупність платежів без використання готівки, які здійснюються у вигляді перерахування сум через рахунки у банківських установах.

Безготівкові розрахунки - перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Безнадійна кредитна заборгованість - заборгованість позичальника за договором кредиту, не сплачена у строк, наявна ймовірність її неповернення та визнана такою кредитним комітетом банку.

Бек-офіс - операційно-обліковий підрозділ банку, який забезпечує роботу підрозділів, що беруть участь в управлінні активами та пасивами, та здійснює діяльність щодо оформлення, обліку та реєстрації угод з цінними паперами, а також розрахунків з клієнтами.

Бенефіціар - особа, якій призначений платіж або на користь якої відкрито акредитив.

Боргові цінні папери - цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання.

Боржник - сторона в зобов'язанні (юридична особа, включаючи емітента цінних паперів, або фізична особа), яка повинна сплатити борг/виконати вимогу банку згідно з умовами укладеного договору/ зобов'язанням емітента за розміщеними від свого імені цінними паперами.

Брокерська діяльність - укладання договорів комісії та доручення щодо

цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи), за дорученням і за рахунок іншої особи.

Бюро кредитних історій - юридична особа, виключною діяльністю якої є збір, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію.

Валюта - грошові знаки іноземних держав, а також кредитні та платіжні документи в іноземних грошових одиницях, що застосовуються у міжнародних розрахунках.

Валютна операція на умовах «форвард» - валютна операція за форвардним договором, умови якого передбачають виконання цієї операції пізніше, ніж на другий робочий день після дня укладення договору.

Валютна позиція - співвідношення вимог і зобов'язань банку у кожній іноземній валюті та у кожному банківському металі.

Валютний дериватив - це стандартизований документ, що засвідчує право та/або зобов'язання купити, продати або обміняти іноземну валюту на визначених умовах у майбутньому.

Валютний опціон - це угода, за якою покупець (власник опціону) отримує право (але не зобов'язання) купити або продати певний обсяг валюти за заздалегідь зафіксованою ціною у день закінчення опціонного контракту.

Валютний ризик - наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали.

Валютні операції - це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, з використанням їх в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, а також з ввезенням, вивезенням, переказуванням і пересиланням валютних цінностей на територію країни та за її межі.

Валютні операції на умовах «своп» - валютні операції за договором, умови якого передбачають купівлю (продаж) іноземної валюти зі зворотним її продажем (купівлею) на певну дату у майбутньому з фіксацією умов цих операцій (курсів, обсягів, дат валютування) під час укладення договору.

Валютні цінності - цінності, по відношенню до яких валютним законодавством країни встановлено особливий режим обігу на території країни та при перетині її кордонів. До них відносять іноземну валюту, платіжні документи та фондові цінності в іноземній валюті, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння.

Вексель - цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання боржника сплатити після настання терміну визначену суму грошей власнику векселя.

Витрати банку - це загальна сума грошових коштів, що витрачаються банком у процесі здійснення діяльності.

Відокремлений підрозділ - філія, відділення, представництво або інший відокремлений підрозділ, що не має статусу юридичної особи і здійснює свою діяльність від імені юридичної особи – резидента.

Вклад (депозит) - кошти у готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку, і підлягають виплаті вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Вкладний (депозитний) рахунок - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для

зберігання грошей, які передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору.

Власний капітал банку (капітал банку) - грошові кошти, внесені засновниками банку, та грошові кошти фондів, які створюються банком для забезпечення фінансової стабільності та ефективної діяльності банку.

Внутрішньобанківська платіжна система - платіжна система банку, яка забезпечує найбільш сприятливі умови для проведення переказу коштів між його філіями.

Внутрішньодержавна платіжна система - платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Гарантія - спосіб забезпечення виконання зобов'язань, відповідно до якого банк-гарант бере на себе грошове зобов'язання перед бенефіціаром сплатити кошти в разі настання гарантійного випадку. Зобов'язання банку-гаранта перед бенефіціаром не залежить від базових відносин, які забезпечуються такою гарантією (їх припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли посилання на такі базові відносини безпосередньо міститься в тексті гарантії.

Гарантійний випадок - одержання банком-гарантом/банком-контргарантом вимоги бенефіціара, що становить належне представлення, протягом строку дії або до дати закінчення дії гарантії/контргарантії, що свідчить про порушення принципом базових відносин

Грошовий оборот - сукупність усіх грошових платежів і розрахунків, що відбуваються в економіці.

Грошово-кредитна політика - комплекс взаємопов'язаних скоординованих заходів держави у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України шляхом використання визначених Законом «Про Національний банк України» засобів та методів.

Дата валютування - зазначена платником у розрахунковому документі або в документі на переказ

готівки дата, починаючи з якої кошти, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача.

Депозитарна діяльність - діяльність пов'язана з наданням послуг щодо зберігання цінних паперів або обліку прав власності на них, а також деякі інші операції, пов'язані з обслуговуванням угод із цінними паперами.

Депозитні операції - операції, пов'язані із залученням грошових коштів або банківських металів від вкладників на їхні рахунки у банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами.

Державний банк - банк, 100% статутного капіталу якого належить державі.

Державний реєстр банків - реєстр, що ведеться Національним банком України, і містить відомості про державну реєстрацію усіх банків.

Дериватив - документ визначеної форми, який засвідчує право та (або) зобов'язання купувати чи продавати активи у майбутньому за визначеною у момент укладання угоди ціною.

Дилерська діяльність - укладення торговцем цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок із метою їх перепродажу.

Договір банківського вкладу - це специфічний різновид договору банківського рахунку, відповідно до якого одна сторона (банк), що прийняла від іншої сторони (вкладника) грошову суму (вклад), зобов'язується виплачувати вкладникові відсотки на неї.

Договір банківського рахунку - це банківський договір, за яким одна сторона (банк або інша фінансова установа) зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (власникові рахунку), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум із рахунку та проведення інших операцій за рахунком.

Документарне інкасо - це форма міжнародних розрахунків, за якою продавець (експортер) доручає своєму банку одержати від покупця (імпортера) за посередництвом

його банку платіж проти передачі документів, що засвідчують відвантаження товару, виконання робіт або надання послуг.

Документарний акредитив - це зобов'язання банку, який відкрив акредитив за розпорядженням покупця (імпортера), виплатити на користь продавця (експортера) суму, передбачену умовами акредитиву після надання продавцем у зазначений термін документів, що відповідають умовам акредитиву та підтверджують відвантаження товару, надання послуг або виконання робіт.

Документ на переказ - електронний або паперовий документ, що використовується суб'єктами переказу, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами - учасниками платіжної системи для передачі доручень на переказ коштів.

Дорожній чек - це паперовий розрахунковий документ, що виражений в іноземній валюті та використовується як засіб міжнародних розрахунків неторговельного характеру і є грошовим зобов'язанням чекодавця виплатити зазначену в чеку суму чекодержателю (власнику), підпис якого проставляється в зазначеному місці під час продажу чеку.

Доходи банку - це загальна сума грошових коштів, що надходять до банку в результаті здійснення активних операцій та надання інших банківських послуг.

Дочірня компанія - юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією).

Еквайринг - послуга технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями, що здійснюються з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі.

Економічні нормативи - показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвизного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи загалом.

Експозиція під ризиком (EAD) - компонент розрахунку розміру кредитного ризику, що відповідає боргу за активом, який перебуває під ризиком дефолту боржника/контрагента.

Електронний платіжний засіб - платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ.

Електронний розрахунковий документ - документ, інформація в якому представлена у формі електронних даних, уключаючи відповідні реквізити розрахункового документа, який може бути сформований, переданий, збережений і перетворений у візуальну форму представлення електронними засобами.

Емісія електронних платіжних засобів - проведення операцій з випуску електронних платіжних засобів певної платіжної системи.

Емісія готівки - випуск центральним банком в обіг банкнот і монет.

Емітент електронних платіжних засобів - банк, що є учасником платіжної системи та здійснює емісію електронних платіжних засобів.

Емісійні різниці (емісійний дохід) - перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску або продажу власних акцій (інших корпоративних прав), над їх номіналом або перевищення номіналу акції над вартістю їх викупу.

Єврооблігації - це міжнародні боргові цінні папери, номіновані у валюті, відмінні від валюти країни емітента, які випускаються позичальниками для отримання довгострокової позики та розміщуються серед іноземних інвесторів.

Заборгованість - борг позичальника перед банком за кредитом та/або нарахованими процентами, банківськими комісіями.

Загальні резерви банку - це кошти, мобілізовані банком за рахунок прибутку банку після оподаткування для відшкодування непередбачених збитків від різних видів невизначених ризиків.

Залучені кошти банку - сукупність коштів на поточних, депозитних та інших рахунках юридичних та фізичних осіб, громадських організацій, суспільних фондів, які використовуються в активних операціях із метою отримання прибутку чи забезпечення ліквідності банку.

Запозичені кошти банку - кошти, отримані від інших банків, у тому числі і центрального банку на умовах кредитування, отримання коштів від емісії боргових зобов'язань, а також позики на міжнародних фінансових ринках.

Застава - спосіб забезпечення виконання зобов'язань, укладених суб'єктами економічної діяльності; форма гарантії, яку надає позичальник кредиторів в обумовленому обсязі та у визначені терміни.

Золотовалютні резерви — сукупність високоліквідних валютних активів та монетарного золота, що знаходяться у розпорядженні центрального банку країни. Використовується центральними банками під час обслуговування зовнішнього боргу країни, та, в окремих випадках, для підтримки курсової стабільності шляхом проведення інтервенцій на валютному ринку.

Імовірність дефолту (PD) - компонент (коефіцієнт) розрахунку розміру кредитного ризику, що відображає ймовірність припинення виконання боржником/контрагентом своїх зобов'язань.

Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії банку - це пайові цінні папери емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку.

Індосамент - передавальний напис на зворотному боці векселя (чека), що засвідчує передачу права на цей цінний папір від однієї особи до іншої.

Інкасове доручення - це розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (органу державної податкової служби) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів із рахунку платника на рахунок отримувача.

Інкасування (інкасо) - здійснення банком за дорученням клієнта операцій з розрахунковими та супровідними документами з метою одержання платежу або передавання розрахункових та/чи супровідних документів проти платежу, або передавання розрахункових та/чи супровідних документів на інших умовах;

інкасо види:

чисте інкасо – передача на інкасо тільки фінансових документів (векселів, чеків тощо);

документарне інкасо – передача тільки комерційних документів (наприклад, відвантажувальні документи за зовнішньоекономічним контрактом) або фінансових і комерційних документів у сукупності.

Інтернет-банкінг або веб-банкінг - це вид дистанційного банківського обслуговування клієнтів, засобами якого забезпечується доступ до рахунків та операцій за рахунками у будь-який час та з будь-якого комп'ютера через мережу Інтернет.

Іпотека - вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки у порядку, встановленому законодавством.

Іпотечний кредит - правовідносини, які виникають на підставі договору про іпотечний кредит між кредитором і боржником із приводу надання коштів у користування зі встановленням іпотеки. Це особливий вид економічних відносин із приводу надання кредитів під заставу нерухомого майна (іпотеки).

Іпотечний сертифікат - особливий вид цінного паперу, забезпечений іпотечними активами або іпотеками.

Іпотечні цінні папери - це цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів.

Істотна участь у банку - пряме або опосередковане, самостійно або спільно з іншими особами володіння 10 і більше відсотками статутного капіталу або права голосу придбаних акцій (паїв) юридичної особи або незалежна від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи.

Казначейське зобов'язання України - це державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості

Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України.

Капітал банку - залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.

Капітал регулятивний - сукупність основного та додаткового капіталу банку, складові яких визначаються законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Капітал статутний - сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку у розмірі, визначеному статутом.

Каса - приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівкових коштів, інших цінностей, касових документів.

Касовий ордер - первинний документ (прибутковий або видатковий касовий ордер), що застосовується для оформлення надходжень (видачі) готівки з каси.

Касові валютні операції - це операції, які полягають у купівлі–продажі валютних цінностей на умовах їхньої поставки не пізніше другого робочого дня

з дня укладання угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання.

Касові документи - документи, за допомогою яких оформляються касові операції, звіти про використання коштів, а також відповідні журнали встановленої форми для реєстрації цих документів та книги обліку.

Касові операції банків - операції з видачі готівки, її приймання, обміну не придатних до обігу банкнот (монет) та вилучених з обігу на придатні до обігу банкноти (монети), банкнот на монети, монет на банкноти, банкнот (монет) одного номіналу на банкноти (монети) іншого номіналу, вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет), валютно-обмінні операції та операції з банківськими металами, з пам'ятними та інвестиційними монетами, сувенірною та супутньою продукцією, а також операції з приймання на інкасо банкнот

іноземної валюти та чеків в іноземній валюті, інших цінностей, які обліковуються на балансових та позабалансових рахунках.

Клієнт банку - будь-яка фізична чи юридична особа, яка має рахунок у банку, або користується послугами банку.

Кліринг - механізм, що включає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань.

Клірингова установа - юридична особа, що за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги та надає інформаційні послуги.

Код авторизації - набір цифр або букв і цифр, який формується і надається емітентом або юридичною особою - учасником платіжної системи, яка діє за його дорученням, за результатами авторизації.

Коефіцієнт ліквідності забезпечення - кількісний показник, що характеризує зниження ринкової вартості майна, наданого в забезпечення за кредитною операцією, яка може бути отримана за умови продажу такого майна в строк, що є значно коротшим від строку експозиції подібного майна, протягом якого воно може бути продано за ціною, що дорівнює ринковій (справедливій) вартості, а також ураховує мінімальний рівень витрат на реалізацію забезпечення, що ґрунтується на нормах законодавства України.

Комісійна винагорода (комісія) - плата, яку банки стягують зі своїх клієнтів за виконання за їх дорученням комісійно-посередницьких і довірчих операцій.

Комісійно-посередницькі операції - операції банків за дорученням клієнтів за певну плату у вигляді комісії.

Консорціумний кредит - кредит, що надається об'єднанням кількох банків (банківським консорціумом) одному позичальнику для кредитування крупних інвестиційних проектів, фінансування яких неможливе одним банком.

Конткорентний кредит - кредит банку, що надається у національній або іноземній валюті відповідно до потреб клієнта в обсязі, який не перевищує встановленого ліміту (кредитну лінію).

Контрагент банку - будь-яка юридична чи фізична особа, яка має з банком відносини фінансового характеру. Контрагент може одночасно мати з банком відносини іншого характеру, зокрема трудові.

Кореспондентський рахунок - рахунок одного банку, відкритий в іншому банку, на якому відображаються платежі, проведені останнім за дорученням і за рахунок першого банку на основі укладеного між ними кореспондентського договору.

Кореспондентські відносини - договірні відносини між банківськими установами, метою яких є здійснення платежів за дорученням один одного.

Котирування валюти - встановлення валютних курсів.

Кредит - це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному у тимчасове користування вільних коштів на засадах повернення, строковості, платності, цільового використання та реального забезпечення.

Кредитна історія боржника/контрагента - сукупність інформації щодо дисципліни виконання боржником/контрагентом своїх зобов'язань, включаючи інформацію, отриману з Кредитного реєстру Національного банку.

Кредитна картка - іменний (з ідентифікатором власника) грошовий платіжно-розрахунковий банківський документ, який використовується для надання споживчого кредиту.

Кредитна лінія - згода банку-кредитора надати кредит у майбутньому у розмірах, які не перевищують заздалегідь обумовлених розмірів за певний відрізок часу без проведення додаткових спеціальних переговорів.

Кредитне бюро - компанія, яке накопичує, зберігає та опрацьовує інформацію, що становить кредитну історію позичальника, та обмінюється нею із суб'єктами господарювання, які надають кредити або товари і послуги з відтермінуванням платежу.

Кредитний договір - угода у письмовій формі між кредитором і позичальником, яка визначає взаємні зобов'язання та відповідальність сторін і не може змінюватися в односторонньому порядку без згоди обох сторін.

Кредитний ризик (CR) - це ризик несплати чи несвоєчасної або неповної сплати позичальником основного боргу та відсотків за ним. Розмір очікуваних втрат (збитків) (EL) за активом унаслідок дефолту боржника/контрагента.

Кредитні операції банків - вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи.

Кредитно-інвестиційні ризики банку - це ризики, які пов'язані з розміщенням ресурсів у кредитно-інвестиційні банківські операції та які проявляються в імовірності зміни якісних та кількісних характеристик вкладених коштів під дією зовнішніх та внутрішніх факторів, що може призвести до недоотримання очікуваних доходів або до збитків, до зниження або до відсутності соціально-економічного ефекту від інвестицій у реальний сектор економіки.

Кредитоспроможність - наявність у позичальника банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Лізинг - це підприємницька діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає у наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу певного майна.

Ліквідність банку - здатність забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, що визначається збалансованістю між сумами і строками погашення розміщення активів за сумами та строками виконання зобов'язань банку.

Ліцензування - порядок надання дозволу Національним банком України на здійснення окремих чи всіх банківських операцій комерційному банку, який з моменту реєстрації набув статусу юридичної особи.

Меморіальний ордер - це розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів із рахунку платника, тобто меморіальний ордер є внутрішньобанківським документом.

Металевий рахунок - рахунок, який відкривається уповноваженим банком для обліку операцій, що здійснюються з банківськими металами.

Міжбанківський кредит - кредит, наданий на міжбанківському ринку одним банком іншому.

Міжбанківські розрахунки - система організації, здійснення та регулювання платежів за грошовими вимогами і зобов'язаннями, які виникають між банківськими установами у процесі їхньої діяльності.

Міжнародна платіжна система - платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Мобільний банкінг - це вид дистанційного банківського обслуговування, засобами якого забезпечується доступ до рахунків та операцій за рахунками у будь-який час із використанням номера мобільного телефона клієнта, зареєстрованого у банку.

Мобільний платіжний інструмент - електронний платіжний засіб, реалізований в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншого бездротового пристрою користувача.

Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) - внутрішньодержавна банківська багатомітентна платіжна система масових платежів, в якій розрахунки за товари, послуги, одержання готівки та інші операції здійснюються за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, розробленою Національним банком України.

Національний банк України - центральний банк України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, спеціальним законом та іншими законами України.

Неплатоспроможність банку - неспроможність банку своєчасно та у повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше однієї третини мінімального розміру регулятивного капіталу банку.

Нерозподілений прибуток банку - тимчасово вільні кошти банку, які залишаються після розподілу прибутку на сплату податків, формування резерву

та виплати дивідендів, призначені для реінвестування у діяльність банку.

Неторговельні операції банків в іноземній валюті - це операції, які пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютних відносин, що здійснюються на некомерційних засадах, тобто вони не пов'язані з торговельною, інвестиційною та підприємницькою діяльністю резидентів і нерезидентів.

Облігація - цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений строк та виплатити дохід.

Облікова ставка НБУ - один із монетарних інструментів, за допомогою якого Національний банк України встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів.

Обов'язкові резерви банку - кошти банків, які вони зобов'язані зберігати на кореспондентських рахунках у центральному банку як забезпечення певних напрямків своєї діяльності відповідно до нормативів, встановлених центральним банком..

Овердрафт - короткостроковий кредит, що надається банком надійному клієнтові понад належний йому залишок

на поточному рахунку у межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунку.

Оперативний лізинг - це договір лізингу, за яким лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, менший від строку, за який амортизується 90 % вартості об'єкта лізингу, визначеної у день укладення договору.

Операційний день банку -- частина робочого дня банку або іншої установи – учасника платіжної системи, протягом якої приймаються від клієнтів документи на переказ і документи на відкликання та можна, за наявності технічної можливості, здійснити їх обробку, передачу та виконання.

Операційна каса - касовий вузол банку (філії, відділення), у якому здійснюються касові операції.

Операції РЕПО - фінансові операції, що ґрунтуються на угоді між центральним банком та комерційними банками про продаж-купівлю державних цінних паперів на певний термін із зобов'язанням їх зворотної купівлі-продажу у визначений термін або на вимогу однієї зі сторін за обумовленою ціною.

Ощадний (депозитний) сертифікат - цінний папір, що підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання у зв'язку із закінченням встановленого строку суми вкладу та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Пайові цінні папери - цінні папери, які посвідчують участь їхнього власника у статутному капіталі, надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна у разі ліквідації емітента.

Пасивні операції банку - операції, за допомогою яких банк формує свої ресурси для здійснення активних операцій.

Переказ коштів - рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі.

Персональний ідентифікаційний номер (ПІН) - набір цифр або букв і цифр, відомий лише користувачу електронного платіжного засобу і потрібний для його ідентифікації та

автентифікації під час здійснення операцій із використанням електронного платіжного засобу.

Платіжна вимога - розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача до банку, який обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів із рахунка платника на рахунок отримувача.

Платіжна вимога-доручення - це комбінований розрахунковий документ, що містить вимогу отримувача безпосередньо до платника сплатити суму коштів та доручення платника банку, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної платником суми коштів зі свого рахунка на рахунок отримувача.

Платіжне доручення - розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача.

Платіжний інструмент - засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ та електронні платіжні засоби.

Платіжна картка - це електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів із рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі у касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Платіжний оборот - це частина грошового обороту, в якому гроші функціонують як засіб платежу і використовуються для погашення боргових зобов'язань.

Платіжні інструменти - це складені за встановленою формою документи, які подаються банкам юридичними та фізичними особами з дорученням (чи з вимогою) переказати з їхніх рахунків (чи зарахувати на їхні рахунки) певну суму грошей.

Платіжна система - це сукупність організаційно-економічних, технічних і фінансових процедур, а також законодавчо регульованих механізмів, які забезпечують здійснення платежів між контрагентами в процесі виконання ними своїх зобов'язань. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

Платіжний термінал - електронний пристрій, призначений для ініціювання переказу з рахунка, у тому числі видачі готівки, отримання довідкової інформації і друкування документа за операцією із застосуванням електронного платіжного засобу.

Платоспроможність - здатність банку своєчасно та у повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають з торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру; здатність позичальника

своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань.

Пов'язана особа - фізична особа, яка за своїм службовим статусом, родинними зв'язками або майновим станом пов'язана з діяльністю та управлінням банком і може одержати певні матеріальні переваги в процесі виконання банком своїх функцій.

Позичені кошти - ресурси, які банк позичає на міжбанківському ринку кредитних ресурсів та в НБУ, а також випускаючи цінні папери власного боргу.

Позичковий процент - це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиченими коштами.

Портфель цінних паперів банку - сукупність певних видів цінних паперів, які знаходяться у банку та обліковуються на його рахунку залежно від мети придбання, характеристики та строків зберігання.

Порука - вид забезпечення виконання зобов'язання, за яким поручитель (фізична або юридична особа) поручається перед банком за виконання позичальником своїх обов'язків за договором кредиту.

Поточний рахунок - це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою

платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства.

Похідні цінні папери - цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів.

Прибутковість капіталу (ROE) - показник, що характеризує відношення чистого прибутку банку (прибутку після оподаткування) до акціонерного капіталу.

Прибутковість активів (ROA) - показник, що характеризує відношення чистого прибутку банку (прибутку після оподаткування) до активів банку.

Приватизаційні цінні папери - це цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Проблемний кредит - це кредит, за яким є істотні порушення строків виконання зобов'язань позичальника перед банком, значне погіршення фінансового стану боржника, погіршення якості чи повна втрата забезпечення.

Прострочена заборгованість - заборгованість (за кредитом, нарахованими процентами, банківськими комісіями, іншими платежами, передбаченими договором кредиту), строк погашення якої, передбачений умовами договору кредиту, вже минув.

Процесинг - діяльність, яка включає виконання за операціями з платіжними інструментами авторизації, моніторингу, збору, оброблення та зберігання інформації, а також надання обробленої інформації учасникам розрахунків і розрахунковому банку для проведення взаєморозрахунків у платіжній системі.

Рахунок ЛОРО - рахунок, відкритий банком своєму банку-кореспонденту, на якому відображаються всі операції, що здійснюються за його дорученням.

Рахунок НОСТРО - кореспондентський рахунок банку, відкритий у банку-кореспонденті, на якому відображуються всі взаємні платежі.

Рахунок умовного зберігання (ескроу) - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зарахування на рахунок коштів та перерахування їх / видачі коштів готівкою у випадках, передбачених законодавством України, особі (особам), зазначеній (зазначеним) клієнтом (бенефіціару або бенефіціарам), або повернення таких коштів клієнту за настання підстав, передбачених договором.

Регулювання діяльності банків - система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне і безпечне функціонування банків, запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі.

Режим фінансового оздоровлення банку - система непримусових та примусових заходів, спрямованих на збільшення обсягу капіталу банку до необхідного рівня протягом визначеного НБУ періоду з метою відновлення ліквідності та платоспроможності банку.

Резервний капітал банку (розкриті резерви) - грошові кошти, які резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, спеціальних потреб та покриття збитків.

Резервний фонд банку - грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, покриття збитків від банківської діяльності, а також виплати дивідендів по привілейованих акціях при недостатності отриманого банком прибутку.

Реорганізація банку - зміна організаційно-правової форми банку шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення.

Реструктуризація кредиту - це зміна істотних умов за первісним кредитним договором шляхом укладання додаткової угоди, у зв'язку з фінансовими труднощами боржника (за визначенням банку) і необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом: зміна відсоткової ставки; скасування (повністю або частково) нарахованих і несплачених боржником фінансових санкцій (штрафу, пені, неустойки); зміна графіка погашення боргу.

Рефінансування - операції з надання центральним банком кредитів комерційним банкам.

Ризик ліквідності - наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат.

Ризик-менеджмент - система управління банківськими ризиками, яка включає стратегію та тактику управління, спрямовані на досягнення основних бізнес-цілей банку.

Ризики ресурсного забезпечення банку - це ризики, пов'язані з формуванням банківських ресурсів, призначених для здійснення активних операцій, а також підтримки ліквідності та фінансової стійкості банку.

Ринок цінних паперів - це сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Розрахунковий банк - уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки учасникам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними.

Розрахунково-касове обслуговування - послуги, що надаються банком клієнту на підставі відповідного договору, у тому числі у вигляді електронного документа, укладеного між ними, які пов'язані із переказом коштів з рахунка (на рахунок) цього клієнта, видачею йому коштів у готівковій формі, а також здійсненням інших операцій, передбачених договорами.

Розрахунковий чек - паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітента, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної у чеку суми коштів.

Синдикований кредит - кредит, що надається декількома кредиторами одному позичальникові.

Система «клієнт-банк» - програмно-технічний комплекс, створений з метою оперативного ведення клієнтом своїх рахунків у банку та обміну технологічною інформацією.

Система CAMELSO - система рейтингування банків, яка полягає у визначенні загального стану банку на підставі

єдиних критеріїв, які охоплюють банківську діяльність за всіма напрямками.

Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) - державна банківська платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки банків (філій)-резидентів у Національному банку, застосовуючи електронні засоби приймання, опрацювання, передавання та захисту інформації у файловому режимі або режимі реального часу.

Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку - це комплекс організаційно-технічних засобів, який забезпечує підтвердження договорів про купівлю-продаж іноземної валюти та банківських металів за гривні.

Системний ризик - ризик порушення діяльності всієї фінансової системи з потенційними серйозними негативними наслідками для внутрішнього ринку та реального сектору економіки.

Системоутворюючий банк - банк, зобов'язання якого становлять не менше 10 % від загальних зобов'язань банківської системи.

Спеціальні резерви банку - це кошти, мобілізовані комерційним банком на покриття сумнівних боргів, непередбачених витрат, збитків від проведення активних операцій.

Споживчий кредит - грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Строкові валютні операції - це операції, які полягають у купівлі-продажі валютних цінностей з відстрочкою їх поставки на термін, що перевищує два робочі дні.

Списання договірне - списання банком з рахунка клієнта коштів без подання клієнтом платіжного доручення, що здійснюється банком у порядку, передбаченому в договорі, укладеному між ним і клієнтом, або згідно з умовами

обтяження, предметом якого є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку.

Списання примусове - списання коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом.

Субординований борг - звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти (складові елементи капіталу), які відповідно до договору не можуть бути взяті з банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій інших кредиторів.

Субординований капітал - кошти, залучені від юридичних осіб-резидентів і нерезидентів, як у національній, так і в іноземній валюті, на умовах субординованого боргу.

Товаророзпорядчі цінні папери - це цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Токенізовані картки - створені в результаті заміни реквізитів платіжних карток на унікальні цифрові ідентифікатори, які використовуються для здійснення операцій із застосуванням гаджетів із функцією NFC (зокрема через платіжні сервіси Apple Pay, Google Pay, Garmin Pay та інші).

Торговельні операції банків в іноземній валюті - це операції, що пов'язані з обслуговуванням зовнішньоекономічної діяльності через посередництво у міжнародних розрахунках за експорт та імпорт між суб'єктами господарювання - резидентами та нерезидентами.

Торговий портфель цінних паперів - це цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни.

Трастові (довірчі) послуги - послуги банків з управління майном і фондовими цінностями, виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів на правах довіреної особи.

Уповноважений банк - банк, який офіційно зареєстрований на території України, має генеральну ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій, а також здійснює валютний контроль за операціями своїх клієнтів.

Факторинг - це операція, яка полягає у придбанні банком-фактором від постачальника (продавця) права вимоги боргу покупця у грошовій формі за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) з прийняттям ризику виконання такої вимоги шляхом купівлі банком розрахункових документів постачальника.

Філія банку - відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку.

Фінансова безпека банку - це сукупність умов, при яких потенційно небезпечні для фінансового стану банківської установи дії або обставини цілеспрямовано ліквідовані або зведені до такого рівня, при якому вони не зможуть завдавати збитків при функціонуванні банку, перешкоджати збереженню і відтворенню його майна, інфраструктури та, головне, досягненню банком його статутних цілей.

Фінансова звітність банку - система взаємопов'язаних узагальнених показників, що відображають фінансовий стан та результати діяльності банку за звітний період.

Фінансова стійкість банку - стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю.

Фінансовий лізинг - це договір лізингу, внаслідок укладення якого лізингоодержувач на своє замовлення отримує у платне користування від лізингодавця об'єкт лізингу на строк, не менший строку, за який амортизується

75 % вартості об'єкта лізингу, визначеної у день укладення договору.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб - установа, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Форфейтинг - це фінансова операція з рефінансування дебіторської заборгованості за експортним товарним (комерційним) кредитом через передавання (індосамент) переказного векселя на користь банку (факторингової компанії) зі сплатою останньому комісійної винагороди.

Фронт-офіс - операційний підрозділ банку та інші його структурні одиниці, які відповідають за розвиток і управління взаємовідносинами з контрагентами.

Ф'ючерсні операції - це строкові валютні операції щодо купівлі-продажу певної суми іноземної валюти за узгодженим курсом в узгоджений період, які оформляються стандартизованим контрактом.

Чекодавець - підприємство або фізична особа, яка здійснює платіж за допомогою чека та підписує його.

Чекодержатель - підприємство або фізична особа, яка є отримувачем коштів за чеком.

Центральний банк (НБУ) - установа, яка регулює діяльність банків у країні, проводить монетарну та валютно-курсову політику держави або спільноти держав.

Цінні папери - документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам.

Цінні папери у портфелі до погашення - це боргові цінні папери, щодо яких є намір і здатність банку утримувати їх до строку погашення.

Цінні папери у портфелі на продаж - це цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, потреб ліквідності, наявності альтернативних інвестицій, а також - боргові цінні папери та акції, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість, боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру тримати до дати їх погашення.

QR-банкінг - це електронна система безконтактних платежів, яка дозволяє сплачувати покупки та отримувати доступ до банківських послуг, зчитуючи QR-код камерою смартфона.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А	Банківська діяльність 78, 470, 511
Авізування 469, 511	Банківська корпорація 82, 470, 511
Авізуючий банк 469, 511	Банківська криза 470, 511
Акредитив 134, 136, 137, 140, 378, 469, 511	Банківська ліцензія 471, 511
Активна банківська операція (актив) 469, 511	Банківська система 1, 7, 8, 17, 18, 21, 170, 471, 504, 511
Активні операції банків 469, 511	Банківська холдингова група 471, 511
Акцепт 223, 246, 249, 256, 469, 511	Банківське страхування або bancassurance 471, 511
Акція 267, 280, 469, 511	Банківський день 470, 511
Андеррайтинг 273, 327, 469, 511	Банківський кредит 173, 471, 511
Асоційована компанія 470, 511	
Б	Банківський нагляд 471, 511
Базельські угоди 470, 511	Банківський переказ 387, 388, 471, 511
Банк 14, 15, 16, 29, 63, 64, 77, 78, 79, 82, 95, 113, 114, 121, 122, 123, 124, 126, 129, 130, 132, 133, 139, 140, 143, 146, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 166, 168, 174, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 227, 236, 238, 242, 243, 244, 246, 251, 252, 253, 254, 255, 258, 259, 261, 277, 279, 292, 293, 294, 297, 301, 305, 315, 316, 317, 318, 328, 334, 335, 341, 349, 362, 373, 381, 382, 458, 470, 507, 511, 517, 522	Банківський рахунок 471, 511
Банк бенефіціара 470, 511	Банківські метали 429, 472, 511
Банк з іноземним капіталом 64, 470, 511	Банківські операції 472, 511
Банківська група 470, 511	Банківські ресурси 88, 472, 511
	Банк-кореспондент 470, 511
	Безготівковий грошовий оборот. 511
	Безготівкові розрахунки 120, 472, 511
	Безнадійна кредитна заборгованість 472, 511
	Бек-офіс 472, 511
	Бенефіціар 382, 473, 511
	Боргові цінні папери 473, 511
	Боржник 221, 224, 473, 511
	Брокерська діяльність 273, 312,

313, 473, 511	48, 475, 511
Бюро кредитних історій 192, 473, 511	Д
В	Дата валютування 123, 475, 511
Валюта 473, 511	Депозитарна діяльність 275, 337, 339, 340, 341, 476, 511
Валютна операція на умовах «форвард» 473, 511	Депозитні операції 476, 511
Валютна позиція 390, 473, 511	Державний банк 476, 511
Валютний дериватив 473, 511	Державний реєстр банків 476, 512
Валютний опціон 473, 511	Дериватив 476, 512
Валютний ризик 473, 511	Дилерська діяльність 273, 323, 324, 476, 512
Валютні операції 363, 391, 474, 511	Договір банківського вкладу 148, 476, 512
Валютні операції на умовах «своп» 474, 511	Договір банківського рахунку 148, 476, 512
Валютні цінності 390, 474, 511	Документарне інкасо 384, 476, 512
Вексель 106, 212, 217, 218, 225, 226, 258, 271, 474, 511	Документарний акредитив 477, 512
Витрати банку 451, 474, 511	Документ на переказ 477, 512
Відокремлений підрозділ 66, 474, 511	Дорожній чек 477, 512
Вклад (депозит) 474, 511	Доходи банку 451, 477, 512
Вкладний (депозитний) рахунок 474, 511	Дочірня компанія 477, 512
Власний капітал банку (капітал банку) 475, 511	Е
Внутрішньобанківська платіжна система 475, 511	Еквайринг 168, 477, 512
Внутрішньодержавна платіжна система 111, 475, 511	Економічні нормативи 457, 459, 477, 512
Г	Експозиція під ризиком (EAD) 477, 512
Гарантійний випадок 381, 475, 511	Електронний платіжний засіб 145, 477, 512
Гарантія 381, 384, 424, 425, 475, 511	Електронний розрахунковий документ 478, 512
Грошовий оборот 110, 475, 511	Емісійні різниці (емісійний дохід) 478, 512
Грошово-кредитна політика 47,	Емісія готівки 478, 512

Емісія електронних платіжних засобів 478, 512	Капітал статутний 481, 512
Емітент електронних платіжних засобів 478, 512	Каса 481, 512
Є	Касовий ордер 481, 512
Єврооблігації 107, 478, 512	Касові валютні операції 481, 512
З	Касові документи 160, 161, 481, 512
Заборгованість 478, 512	Касові операції банків 4, 109, 157, 481, 512
Загальні резерви банку 478, 512	Клієнт банку 481, 512
Залучені кошти банку 478, 512	Кліринг 339, 482, 512
Запозичені кошти банку 478, 512	Клірингова установа 276, 482, 512
Застава 479, 512	Код авторизації 482, 512
Золотовалютні резерви 479, 512	Коефіцієнт ліквідності забезпечення 482, 512
І	Комісійна винагорода (комісія) 482, 512
Імовірність дефолту (PD) 479, 512	Комісійно-посередницькі операції 482, 512
Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії банку 479, 512	Консорціумний кредит 482, 512
Індосамент 479, 512	Контокорентний кредит 482, 512
Інкасове доручення 142, 479, 512	Контрагент банку 482, 512
Інкасування (інкасо) 251, 479, 512	Кореспондентський рахунок 154, 483, 513
Інтернет-банкінг або веб-банкінг 480, 512	Кореспондентські відносини 154, 483, 513
Іпотека 480, 512	Котирування валюти 483, 513
Іпотечний кредит 480, 512	Кредит 173, 176, 231, 236, 483, 513
Іпотечний сертифікат 480, 512	Кредитна історія боржника/контрагента 483, 513
Іпотечні цінні папери 480, 512	Кредитна картка 483, 513
Істотна участь у банку 480, 512	Кредитна лінія 483, 513
К	Кредитне бюро 483, 513
Казначейське зобов'язання України 269, 480, 512	Кредитний договір. 513
Капітал банку 89, 445, 481, 512	Кредитний ризик (CR) 483, 513
Капітал регулятивний 481, 512	

Кредитні операції банків 484, 513	іноземній валюті 5, 352, 372, 486, 513
Кредитно-інвестиційні ризики банку 484, 513	О
Кредитоспроможність 184, 484, 513	Облігація 106, 268, 486, 513
Л	Облікова ставка НБУ 486, 508, 513, 531
Лізинг 401, 404, 484, 513	Обов'язкові резерви банку 486, 513
Ліквідність банку 484, 513	Овердрафт 486, 513
Ліцензування 68, 484, 513	Оперативний лізинг 405, 486, 513
М	Операції РЕПО 487, 513
Меморіальний ордер 121, 485, 513	Операційна каса 158, 487, 513
Металевий рахунок 485, 513	Операційний день банку 487, 513
Міжбанківський кредит 100, 485, 513	Ощадний (депозитний) сертифікат 270, 286, 487, 513
Міжбанківські розрахунки 4, 109, 153, 485, 513	П
Міжнародна платіжна система 111, 485, 513	Пайові цінні папери 487, 513
Мобільний банкінг 485, 513	Пасивні операції банку 487, 513
Мобільний платіжний інструмент 485, 513	Переказ коштів 487, 513
Н	Персональний ідентифікаційний номер (ПІН) 487, 513
Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) 485, 513	Платіжна вимога 126, 127, 128, 130, 487, 488, 513
Національний банк України 3, 25, 31, 35, 40, 41, 45, 47, 66, 69, 116, 155, 156, 276, 339, 341, 343, 355, 356, 455, 457, 475, 485, 486, 498, 509, 513	Платіжна вимога-доручення 126, 488, 513
Неплатоспроможність банку 486, 513	Платіжна картка 163, 488, 513
Нерозподілений прибуток банку 486, 513	Платіжна система 113, 156, 488, 513
Неторговельні операції банків в	Платіжне доручення 121, 122, 124, 488, 513
	Платіжний інструмент 488, 513
	Платіжний оборот 111, 488, 513
	Платіжний термінал 489, 513

Платіжні інструменти 117, 121, 488, 513	491, 514
Платоспроможність 489, 513	Рефінансування 491, 514
Пов'язана особа 489, 513	Ризики ресурсного забезпечення банку 492, 514
Позичені кошти 174, 489, 513	Ризик ліквідності 491, 514
Позичковий процент 4, 172, 198, 489, 513	Ризик-менеджмент 491, 514
Портфель цінних паперів банку 489, 513	Ринок цінних паперів 492, 514
Порука 489, 513	Розрахунковий банк 492, 514
Поточний рахунок 489, 513	Розрахунковий чек 132, 492, 514
Похідні цінні папери 489, 514	Розрахунково-касове обслуговування 492, 514
Прибутковість активів (ROA) 490, 514	С
Прибутковість капіталу (ROE) 490, 514	Синдикований кредит 107, 492, 514
Приватизаційні цінні папери 490, 514	Система CAMELSO 492, 514
Проблемний кредит 490, 514	Система електронних платежів Національного банку України (СЕП) 492, 514
Прострочена заборгованість 490, 514	Система «клієнт-банк» 492, 514
Процесинг 490, 514	Система підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку - 493, 514
Р	Системний ризик 493, 514
Рахунок ЛОРО 490, 514	Системоутворюючий банк 493, 514
Рахунок НОСТРО 490, 514	Спеціальні резерви банку 493, 514
Рахунок умовного зберігання (ескроу) 490, 514	Списання договірне 493, 514
Регулювання діяльності банків 491, 514	Списання примусове 493, 514
Режим фінансового оздоровлення банку 491, 514	Споживчий кредит 177, 493, 514
Резервний капітал банку (розкриті резерви) 491, 514	Строкові валютні операції 394, 493, 514
Резервний фонд банку 491, 514	Субординований борг 92, 93, 493, 514
Реорганізація банку 69, 491, 514	Субординований капітал 494, 514
Реструктуризація кредиту 204,	Т

Товаророзпорядчі цінні папери 494, 514	Фінансовий лізинг 406, 495, 514
Токенізовані картки 494, 514	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб 208, 495, 514
Торговельні операції банків в іноземній валюті 5, 352, 377, 494, 514	Форфейтинг 414, 416, 495, 515
Торговий портфель цінних паперів 494, 514	Фронт-офіс 495, 515
Трастові (довірчі) послуги 419, 494, 514	Ф'ючерсні операції 394, 495, 515
У	Ц
Уповноважений банк 431, 494, 514	Центральний банк (НБУ) 496, 515
Ф	Цінні папери 264, 296, 298, 349, 496, 515
Факторинг 408, 410, 494, 509, 514	Цінні папери у портфелі до погашення 496, 515
Філія банку 494, 514	Цінні папери у портфелі на продаж 496, 515
Фінансова безпека банку 463, 494, 514	Ч
Фінансова звітність банку 495, 514	Чекодавець 132, 133, 134, 495, 515
Фінансова стійкість банку 438, 495, 509, 514	Чекодержатель 134, 495, 515
	Q
	QR-банкінг 496, 515

Додаток А

Рис. А.1. Перша європейська банкнота (Банк Стокгольма, 16 липня 1661 р.)

Продовження додатку А
Таблиця А.1.

Відмінності між Базелем 1 2 і 3

<i>Базель 1-2 проти 3</i>	
Базель 1	Базель 1 був сформований з основною метою перерахування мінімальної потреби в капіталі для банків.
Базель 2	Базель 2 був створений для запровадження надлишкових обов'язків та подальшого посилення мінімальної вимоги до капіталу.
Базель 3	Основна увага Базелі 3 полягала в тому, щоб визначити додатковий буфер власного капіталу, який мають підтримувати банків.
Фокус на ризик	
Базель 1	Базель 1 має мінімальний фокус на ризик та трьох домовленостей.
Базель 2	Базель 2 запровадив підхід до управління ризиками на три стовпи.
Базель 3	Базель 3 запровадив оцінку ризику ліквідності на додаток до ризиків, визначених у Базелі 2.
Розглядаються ризики	
Базель 1	В Базелі 1 розглядається лише кредитний ризик.
Базель 2	Базель 2 включає широкий спектр ризиків, включаючи операційні, стратегічні та репутаційні ризики.
Базель 3	Базель 3 включає ризики ліквідності на додаток до ризиків, визначених Базелем 2.
Прогнозованість майбутніх ризиків	
Базель 1	Базель 1 враховував лише активи в поточному портфелі банків.
Базель 2	Базель 2 є перспективним порівняно з Базелем 1, оскільки розрахунок капіталу є чутливим до ризику.
Базель 3	Базель 3 чекає вперед, оскільки макроекономічні фактори навалюючого середовища розглядаються на додаток до окремих банківських критеріїв.

Ключова відмінність між Базелем 1 2 і 3 полягає в тому, що Базель 1 створений для визначення мінімального відношення капіталу до ризику, зваженого на активи для банків, тоді як Базель 2 створений для запровадження надлишкових обов'язків та подальшого посилення мінімальної вимоги до капіталу та Базель 3 спрямований на потреби в буфері ліквідності (додатковий рівень власного капіталу).

Додаток Б
Таблиця Б.1.

Зародження центральних банків серед країн світу

Рік	Створення центрального банку	Рік	Отримання статусу єдиного банку
Греція			
IV ст. до н.е.	Створення першого державного банку	—	Даного статусу не було
Швейцарія			
1688 р.	Створення першого центрального банку з метою контролю за кількістю грошової маси		Відсутність інформаційних даних.
Англія			
1694 р.	Створення Банку, як інструменту монетарної політики, надання інформації про уряд, шляхом залучення до лав уряду для фінансування воєнних дій	1928 р.	Статус єдиного банку мав Банк Англії, що прийняв закон про центрального банку з метою зберігати свої резерви в Банку Англії, що надано йому урядом для надання підтримки до життя статусу єдиного банку.
Франція			
1800 р.	Створення Банку як акціонерної компанії	1848 р.	Створення єдиного банку Франції. Особливості центрального банку Франції було запроваджено законодавством торговельно-промислового управління та законодавства про торгівлю, у грошових засобах.
Італія			
1848 р.	Видаток єдиного банку, що належали державі, структурі державного	1861 р.	Сформовано центральний банк Італії шляхом злиття національного єдиного банку.
Німеччина			
1875 р.	Виключення Німецького федерального Банку, що складається з 11 центральних земельних банків	1875 р.	Отримання статусу єдиного банку Німеччини. Особливості центрального банку - акція грошей для забезпечення потреб уряду.
Росія			
1880 р.	Заснування державного банку	1897 р.	Статус єдиного банку отримав банк Росії.
США			
1913 р.	Створення центрального банку на основі закону	1913 р.	Створення Федерального резервного банку США, який мав статус єдиного та прийняв закон про національний банк створення єдиного єдиного банку до ФРС.
Україна			
1991 р.	Створення центрального банку на основі закону	1991 р.	Створення центрального єдиного банку на основі прийнятого закону, який одностайно зі створенням держави.
Європейський союз			
1998 р.	Створення на основі закону	2002 р.	Створення Європейського національного банку як регіонального банку на базі країн Європейського союзу, що мав статус єдиного банку.

Продовження додатку Б

Рис. Б.1. Стратегія розвитку банківської системи України

Продовження додатку Б

Рис. Б.2. Регіональна мережа НБУ

Додаток В

Перелік системно важливих банків у 2020 році

А-Банк;
 Альфа-банк;
 Кредобанк;
 ОТП банк;
 Ощадбанк;
 Південний;
 Приватбанк;
 ПУМБ;
 Райффайзен Банк Аваль;
 Таскомбанк;
 Укргазбанк;
 Укрексімбанк;
 Укрсиббанк;
 Універсал банк.

Перелік системно важливих банків <https://bank.gov.ua/news/all/natsionalniy-bank-onoviv-perelik-sistemno-vajlivih-bankiv>

Продовження додатку В
 Таблиця В.1.

Визнані банківські групи та банківські групи, визнання яких припинено

Визнані	Визнання припинено
АВАНГАРД	АЛЬЯНС
АЛЬФА-БАНК	ВТБ
АСВІО	Дельта Банк
АТ "КІБ" (DJI EM EL [GML BANKING GROUP])	КРИСТАЛБАНК
БАНК "УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ"	МетаБанк
БАНК 3/4	ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК
ВОСТОК	ПРИВАТБАНК
ГРАНТ	ПФБ (ПРОМІСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК)
ІНГ Україна	СБЕРБАНК
ІНДУСТРІАЛБАНК	УКРСОЦБАНК
Комінвестбанк	Форвард
КРЕДОБАНК	Юнекс Банк
МЕГАБАНК	
МОТОР-БАНК	
ОТП Банк	
ОЩАДБАНК	
ПІВДЕННИЙ	
ПУМБ (Перший український міжнародний банк)	
Райффайзен Банк Аваль	
СІЧ	
ТАСКОМБАНК	
ТРАСТ-КАПІТАЛ	
УКРБУДІНВЕСТБАНК	
Укрексімбанк	
УкрСиббанк	

Банківські групи <https://bank.gov.ua/en/monitoring/registered-bank-groups>

Додаток Г
Таблиця Г.1.

Поділ активів на групи ризику

Група активів	Ступінь ризику, %	Активи, що входять до групи
I група	0	господарські кошти, банківські метали; кошти в Національному банку; боргові цінні папери, емітовані НБУ; боргові цінні папери органів державної влади; активи на операції з Міжнародною банком реконструкції та розвитку, Міжнародною фінансовою корпорацією, Європейським інвестиційним банком, Європейським інвестиційним фондом, активи, які забезпечені гарантією Кабінету Міністрів України, зобов'язання з кредитування; акти владні кредитні та за якими банк не бере на себе ризик; цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади країни, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "AA-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Aa3" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; активи та банківські метали до отримання та купівельних опціонів на контракти з метою задоволення; нараховані доходи, строки сплати яких згідно з договорами не минули, та активи, що віднесені до цієї групи активів.
II група	III	кредити, що надані органам державної влади; нараховані доходи, строки сплати яких згідно з договорами не минули, та кредити, що надані органам державної влади.

III група	20	боргові цінні папери з рівнем гарантії еквівалентним Україні, наданій в міжбанківській торгівлі (гривні); кошти до вилучення, що розміщені в банках, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Baa1" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; активи еквівалентні за рівнем поручительства зобов'язання, що розміщені в банках, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Baa3" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; кредити інерценти, еквівалентні за рівнем поручительства зобов'язання, що розміщені в банках, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Baa3" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; активи та банківські метали до отримання та купівельних опціонів з банками-контрагентами, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Baa3" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади країни, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "A-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Aa3" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service";
		цінні папери, емітовані органами місцевого самоврядування країни, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "AA-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Aa1" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; цінні папери, емітовані суб'єктами господарювання, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "AA-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Aa1" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service"; боргові цінні папери, емітовані банками, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівень "AA-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poors" або рейтингового агентства "Fitch Ratings"/рівень "Aa1" за класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service";

		класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Aa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
IV група	30	виразовані доходи, строк сплати яких згідно з договором не менше, як активами, що віднесені до цієї групи активів.
		боргові цінні папери, виїзовані банками, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівня "A-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "A3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		виразовані доходи, строк сплати яких згідно з договором не менше, як активами, що віднесені до цієї групи активів.
V група	35	поточні кредити, що надані фізичним особам та включені до складу поточного покриття, які відповідає вимогам законодавства України, та поточні облигації, виїзовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам, за умов наявності документального підтвердження спроможності погасити борг грошовими коштами, інакше показання яких не пов'язані із вставкою, уключаючи вирозовані доходи за талонами кредитів, строк сплати яких згідно з договором не менше, як активами, що віднесені до цієї групи активів.
		кошти до депозитів в банках, які не мають кредитного рейтингу або мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, нижчий, ніж рівня "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Baa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		депозити овернайт, що розміщені в банках, які не мають кредитного рейтингу або мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, нижчий, ніж рівня "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Baa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
VI група	50	кредити, що надані юридичним особам гарантовані депозитами в інших банках (потрети); обов'язки з кредитування, які надані банками.
		валюта та банківські метали до отримання за форвардними та ф'ючерсними контрактами;
		активи до одержання.
		валюта та банківські метали до отримання за опціонними спот і банками-контрагентами, які не мають кредитного рейтингу або мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, нижчий, ніж рівня "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "A3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".

		"Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Baa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		кредити овернайт, що надані банками, які не мають кредитного рейтингу або мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, нижчий, ніж рівня "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Baa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		валюта та банківські метали до отримання за опціонними контрактами;
		затрати майбутніх періодів, які надані;
		поточні кредити, що надані фізичним особам у національній валюті та повністю забезпечені заставами нерухомого майна/житлового приміщення, які надають погасити за право власності та з відсутності будь-яких об'єктів речових прав на нерухома майна.
		поточні облигації, виїзовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам.
		цінні папери, виїзовані центральними органами виконавчої влади країни, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівня "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Baa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		цінні папери, виїзовані органами місцевого самоврядування країни, що мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівня "A-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "A3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		цінні папери, виїзовані суб'єктами господарювання, що мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівня "A-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "A3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		боргові цінні папери, виїзовані банками, які мають кредитний рейтинг за міжнародною шкалою, не нижчий, ніж рівня "BBB-" за класифікацією рейтингового агентства "Standard&Poor's" або рейтингового агентства "Fitch Ratings" рівня "Baa3" та класифікацією рейтингового агентства "Moody's Investors Service".
		вирозовані доходи, строк сплати яких згідно з договором не менше, як активами, що віднесені до цієї групи активів.

Продовження додатку Г
Таблиця Г.2.

Додаток Умови та тарифи депозитних сертифікатів
вітчизняних банків

Банк	Валюта	Мін. сума	Срок	Ставка, %	Ставка, євро	Ставка, грн
Приватбанк	\$, євро	20 000 \$/євро	6 місяців	2,75%	1,25%	-
			12 місяців	3%	1,25%	-
Почтабанк	\$, євро	10 000 \$/1000 євро	187/367 днів	0,01%	0,01%	-
Банк Південний	\$, євро	3 000 \$/євро	6 місяців	3%	2%	-
			13 місяців	3,5%	2,1%	-
Таскомбанк	\$, євро	1 000 \$/євро	6 місяців	2,5%	1,1%	-
			13 місяців	3,5%	2%	-
Банк «Восток»	\$, євро	1000 \$/євро	6 місяців	2%	1,2%	-
			12 місяців	2,5%	1,5%	-
Мегабанк	гривня, \$, євро	50000 грн, 1000 \$/євро	6-11 місяців	2,5%	2,5%	15%
			12 місяців	4,25%	4%	16%

Продовження додатку Г
Таблиця Г.2.

Облікова ставка НБУ у 2019-2020 роках

Період	Облікова ставка, %	Зміна за період
з 07.09.2018 по 26.04.2019	18,00	0,50
з 26.04.2019 по 06.06.2019	17,50	-0,50
з 07.06.2019 по 18.07.2019	17,50	0,00
з 19.07.2019 по 05.09.2019	17,00	-0,50
з 06.09.2019 по 24.10.2019	16,50	-0,50
з 25.10.2019 по 12.12.2019	15,50	-1,00
з 13.12.2019 по 30.01.2020	13,50	-2,00
з 31.01.2020 по 12.03.2020	11,00	-2,50
з 13.03.2020 по 23.04.2020	10,00	-1,00
з 24.04.2020 по 11.06.2020	8,00	-2,00
з 12.06.2020 по 23.07.2020	6,00	-2,00
з 24.07.2020 по даний час	6,00	0,00

Додаток Д
Таблиця Д.1.

Учасники банківської платіжної системи PrivatMoney

"PrivatMoney"

Найменування платіжної системи	Найменування платіжної організації	№ ідентифікації	Дата введення в дію	Вид платіжної системи	Оцінка платіжної системи
"PrivatMoney"	AT AS "PRIVATBANK"	10	18.07.2010	система переказу коштів	акредитована

№ п/п	Найменування учасника платіжної системи (юридична особа, веб-сайт)	Резидентність учасника	Тип учасника	Дата внесення відомостей до Реєстру
1	ПРАТ "А - Банк"	резидент	банк	20.08.2014
2	ПРАТ "Асбібанк"	нерезидент (Азербайджан)	банк	30.08.2014
3	"Бізнес Ресурсбанк" АМБ	нерезидент (Азербайджан)	банк	30.08.2014
4	"Туркбанк" ПРАТ	нерезидент (Азербайджан)	банк	20.08.2014
5	ПРАТ Bank SIA Vity	нерезидент (Азербайджан)	банк	20.08.2014
6	ПРАТ "Коммерційний Банк УНІВЕРС"	нерезидент (Азербайджан)	банк	20.08.2014
7	ВК Mobilya-Arziyabank S.A.	нерезидент (Монголія)	банк	30.08.2014
8	AS PrivatBank	нерезидент (Латвія)	банк	30.08.2014
9	Сторінка №2 0.0	нерезидент (Польща)	небанківська установа	05.07.2014

Продовження додатку Д
Таблиця Д.2.

Учасники платіжної системи FLASHPAY

"FLASHPAY"

Найменування платіжної системи	Найменування платіжної організації	№ ідентифікації	Дата введення в дію	Вид платіжної системи	Оцінка платіжної системи
"FLASHPAY"	ПРАТ "БАНК ФАМІЛІЯ-БАНК"	10; 19/1; 16/2; 19/3; 19/4	14.08.2014; 20.09.2015; 31.07.2015; 02.01.2017; 20.12.2017	система переказу коштів	акредитована

№ п/п	Найменування учасника платіжної системи (торговець, мережа, веб-сайт)	Резидентність учасника	Тип учасника	Дата внесення відомостей до Реєстру
1	ТОВ "ІНВЕРСАЛЬНІ ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ" (Монро)	резидент	небанківська фінансова установа	09.10.2014
2	ТОВ "ФІ" "СУЧАСНІ РОЗПЛАТОВІ СИСТЕМИ" (ГБАНКОТБ) "ЛІКВИДУ" (Online)	резидент	небанківська фінансова установа	15.12.2014
3	ТОВ "С-ПЕЛ"	резидент	небанківська фінансова установа	15.01.2015
4	ТОВ "ФК "ФІНІКС" (Служба)	резидент	небанківська фінансова установа	15.01.2015
5	ТОВ "ФК "Елкс" (ГРОДУ)	резидент	небанківська фінансова установа	11.02.2015
6	ТОВ "ВК АСКОЛОТ ФІНАНС"	резидент	небанківська фінансова установа	08.09.2015
7	ТОВ "ІНТЕРМ" (Рубіжівка)	резидент	небанківська фінансова установа	18.09.2015
8	ТОВ "ФК "Система"	резидент	небанківська фінансова установа	08.11.2015
9	ТОВ "ФК "ТЕПЛО"	резидент	небанківська фінансова установа	21.01.2016
10	ТОВ "КОМТЕМ"	резидент	небанківська фінансова установа	01.08.2016
11	ТОВ "ФК "БЕЛ ФОР ПЕР"	резидент	небанківська фінансова установа	29.03.2016

Продовження додатку Д

МЕМОРІАЛЬНИЙ ОРДЕР

[1] МЕМОРІАЛЬНИЙ ОРДЕР № [2] [3] 0410000

кв. " " 20_р [4]

Платник [5]
Код [6]
Банк платника [7]

Одержувач [8]
Код [9]
Банк одержувача [10]

Сума слівом [11]

Присвоєний платежу [12]

ДР [13]

Підпис [14]

Підпис банку [15]

ДРЕБЕТ рек. №	СУММА
[16]	[17]
ДРЕДИТ рек. №	[18]

(Додаток 2 в редакції) Постанови Національного банку № 127 від 06.11.2019

Продовження додатку Д

ПЛАТІЖНЕ ДОРУЧЕННЯ

[1] ПЛАТІЖНЕ ДОРУЧЕННЯ № [2] [3] 0410000

кв. " " 20_р [4]

Одержувач банком [5]

Платник [6]
Код [7]
Банк платника [8]

Одержувач [9]
Код [10]
Банк одержувача [11]

Сума слівом [12]

Присвоєний платежу [13]

ДР [14]

Підпис [15]

Підпис банку [16]

ДРЕБЕТ рек. №	СУММА
[17]	[18]
ДРЕДИТ рек. №	[19]

Проведено банком [20] 20_р [21]

Підпис банку [22]

(Додаток 3 в редакції) Постанови Національного банку № 127 від 06.11.2019

ПЛАТІЖНА ВИМОГА-ДОРУЧЕННЯ

[illegible]

(Додаток 4 в редакції Постанови Національного банку № 117 від 06.11.2019)

ПЛАТІЖНА ВИМОГА

[illegible]

Додаток 5 в редакції Постанови Національного банку № 127 від 06.11.2019

Продовження додатку Д

РЕЄСТР ПЛАТІЖНИХ ВИМОГ

Стегувач [62] _____

Код [63] _____ Рахунок № [61] _____

Банк стягувача [63] _____ Одержано банком _____

Регістр
платіжних вимог № [14] _____

визнано [64] _____ 20__ р.

Прошу надіслати зазначені платіжні вимоги в банк платника за адресою _____
(заповнюється за бажанням стягувача)

Номер платіжної вимоги	Сума	Номер платіжної вимоги	Сума

М.П. Підписи [65] _____

(Додаток 11 редакції Постанови Національного банку № 127 від 06.11.2019)

Продовження додатку Д

РОЗРАХУНКОВИЙ ЧЕК

КОРІСНИЙ РОЗРАХУНКОВИЙ ЧЕК

Серія _____ № _____ 20__ р.

РОЗРАХУНКОВИЙ ЧЕК (Ч) Серія _____ № _____ Д-9 р.к. № _____

Ідентифікаційний код _____ Код р.к. № _____

Кому _____

Сума _____

Місце складання чека _____

Дата _____ 20__ р. Підпис керівника _____ М.П. _____

Серія № _____ Р.к.к. № _____ Сума _____

Зворотний бік розрахункового чека

Місце для каліграфічного підпису _____

Місце для підпису _____

Підпис керівника _____

Підпис банківського представника _____

Підпис банківського представника _____

(Додаток 6 в редакції Постанови Національного банку № 127 від 06.11.2019)

РОЗРАХУНКОВИЙ ЧЕК

[illegible]

Зворотний бік розрахункового чека

Підписав: _____ підпорядкований керівник або посаду про керівника розпорядничого чина дії актів	Розпорядничий чек діє на всіх територіях України розраховано від момент його видачі для розрахунку за товари або послуги: об'єм чека на тисячу підпорядкований керівник або посаду про керівника підпорядкований чек його власних грошей розраховує по банках, якщо його видали для розрахунку суми на свій розрахунок або об'ємів чеків на гроші.
РОЗПОРЯДИНИЙ ЧЕК ДІЄЮЩИЙ ТРИ МІСЯЦІ	
Розраховує чек окремо від розрахунку	
Заповнюється під час видачі грошима	
Сума чека _____	
Отримав _____ 20 ____ р.	
Пред'являючий розрахунок грошів (за кількістю) _____ за _____ (дата)	
Ким та ким видавний _____	
Контрпосил (за грошми) _____ Кому _____	

2) **розрахунок розраховано** _____ (прізвище-ініціал)

(Додаток 7 в редакції Постанови Національного банку № 127 від 06.11.2019)

РЕЄСТР РОЗРАХУНКОВИХ ЧЕКІВ

(1) РЕЕСТР РОЗРАХУНКОВИХ ЧЕКІВ № _____ Одружено банком
 м.п. " " (4) _____ 20__р. " " (05) _____ 20__р.

Чекодзень (8)
 Код _____
 Банк-колект _____
 (11)

Отримувач (17)
 Код _____
 Банк отримувача _____
 (13)

ДЕБЕТ ррх №	СУММА
(16)	(17)
КРЕДИТ ррх №	
(17)	

Серія	Номери розрахункових чеків	Код чекодзень	Дебет - номери рахунків чекодзень	Сума розрахункового чеків

Проведено банком
 м.п. Підпис _____ (4) " " (11) _____ 20__р.
 _____ Підпис банку

(Додаток 13 в редакції Постанови Національного банку № 227 від 06.11.2019)

Продовження додатку Д

ІНКАСОВЕ ДОРУЧЕННЯ (РОЗПОРЯДЖЕННЯ)

ІНКАСОВЕ ДОРУЧЕННЯ (розпорядження) № _____ Одержувач грошей _____

від _____ № _____

Платник (10) _____

Код _____

Банк платника (11) _____

Отримувач (12) _____

Код _____

Банк отримувача (13) _____

Сума сплаченої _____

Примітка платіж _____

Статус _____

м.п. _____

Підпис _____

Проміжне банківське _____

Підпис банку _____

ДЕБЕТ рас. № _____

КРЕДИТ рас. № _____

СУМА _____

0410000

(Додаток 3 в редакції Постанови Національного банку № 127 від 05.11.2019)

Додаток Е
Таблиця Е.1.

Розрахунок фінансових показників, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника - юридичної особи

Фінансовий показник	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для нетипового або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. К1, МК1 - показники покриття боргу	Спроможність обслуговувати борг заохочення від останнього виду діяльності	Короткострокові довгострокові зобов'язання Чистий дохід від реалізованої продукції (оброблених сировинних продуктів)	ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 + р. 1165 гр. 4 ф. 2 р. 2000 - р. 2010 гр. 3	ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 + р. 1165 гр. 4 ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3 або ф. 1-мс р. 1595 + р. 1600 + р. 1165 гр. 4 ф. 2-мс р. 2000 гр. 3
2. К2, МК2 - показники результативності діяльності	Ефективність використання активів підприємства	Чистий фінансовий результат/операційний результат Валута балансу (актив)	ф. 2 р. 2350 + р. 2355 гр. 3 ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 2-м (2-мс) р. 2000 + р. 2030 гр. 3 ф. 1-м (1-мс) р. 1300 гр. 4

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1.

3. К3 - показник покриття фінансових витрат на результатів операційної діяльності	Спроможність фінансувати неоперативних витрат на результатів операційної діяльності	Операційний прибуток (збиток) Фінансові витрати	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 гр. 3 ф. 2 р. 2250 - р. 2250 гр. 3	—
4. МК3 - показник покриття фінансових витрат на результатів операційної діяльності	Спроможність фінансувати неоперативних витрат на результатів операційної діяльності	Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) Фінансові витрати	—	ф. 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 ф. 2-м р. 2270 гр. 3 або ф. 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 ф. 2-м р. 2165 гр. 3
5. К4, МК4 - показники капіталу	Частка капіталу в балансі підприємства	Власний капітал Баланс балансу (актив)	ф. 1 р. 1495 гр. 4 ф. 1 р. 1500 гр. 4	ф. 1-м (1-м) р. 1495 гр. 4 ф. 1-м (1-м) р. 1500 гр. 4

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1.

6. К5, МК5 - показники ліквідності робочого капіталу	Чиста оборотність активів, непокритих поточними зобов'язаннями	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1195 - р. 1195 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м (1-м) р. 1195 - р. 1195 гр. 4 ф. 1-м (1-м) р. 1300 гр. 4
7. К6, МК6 - показники покриття капіталом боргу	Відношення власного капіталу до фінансової зобов'язаності підприємства	Власний капітал Короткостроковий та довгостроковий зобов'язання	ф. 1 р. 1495 гр. 4 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4	ф. 1-м р. 1495 гр. 4 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 або ф. 1-м р. 1495 гр. 4 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 - р. 1165 гр. 4
8. К7, МК7 - показники швидкої ліквідності	Здатність підприємства оперативно погасити потреби в ліквідності	Дебіторська зборгованість за продукцією, гроші та їх еквіваленти Поточні зобов'язання і забезпечення	ф. 1 р. 1125 + р. 1165 гр. 4 ф. 2 р. 1605 гр. 4	ф. 1-м р. 1125 + р. 1165 гр. 4 ф. 1-м р. 1605 гр. 4 або ф. 1-м р. 1125 + р. 1165 гр. 4 ф. 1-м р. 1605 гр. 4

Продовження додатку Е.
Таблиця Е.1.

9. К8, МК8 - показники оборотності активів	Період повного обороту активів підприємства	Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1300 гр. 4 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м (1-мс) р. 1300 гр. 4 ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3
10. К9, МК9 - показники оборотності поточних активів	Період, необхідний для повного оновлення поточних активів	Поточні активи	ф. 1 р. 1195 гр. 4 + 365 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м (1-мс) р. 1195 гр. 4 + 365 ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3
11. К10 - показники затягності покриття короткострокової зобов'язання за рахунок оборотних активів	Затягність покриття короткострокової зобов'язання за рахунок оборотних активів	Оборотні активи	ф. 1 р. 1195 гр. 4 ф. 1 р. 1695 гр. 4	—
12. МК10 - показники оборотності робочого капіталу	Період повного обороту робочого капіталу підприємства	Оборотні активи за виключенням поточних зобов'язань з забезпечення	— ф. 1 р. 1695 гр. 4	ф. 1-м (1-мс) р. 1195 - - р. 1695 гр. 4 ф. 2-м (2-мс) р. 2000 гр. 3

Продовження додатку Е.
Таблиця Е.1.

13. К11 - показники затягності обслуговування боргу	Показник затягності обслуговування боргу	Операційний прибуток (збиток) за виключенням фінансових витрат та до відрахування амортизації	ф. 2 р. 2190 + р. 2195 + + р. 2315 + р. 2220 + + р. 2250 гр. 3 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + + р. 1660 + р. 1610 - - р. 1165 гр. 4	—
14. МК11 - показники покриття боргу операційним прибутком	Затягність обслуговування боргу за рахунок операційного прибутку	Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	— ф. 2-м р. 2000 - - р. 2050 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 або ф. 2-м р. 2000 - - р. 2050 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + + р. 1600 - р. 1165 гр. 4	ф. 2-м р. 2000 - - р. 2050 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 або ф. 2-м р. 2000 - - р. 2050 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + + р. 1600 - р. 1165 гр. 4
15. К12 - показники зовнішньої оборотності робочого капіталу	Оборотність запасів плюс оборотність дебіторської заборгованості мінус оборотність кредиторської заборгованості	Запаси	ф. 1 р. 1100 гр. 4 + 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3 ф. 1 р. 1125 гр. 4 + 365	—

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1.

	кредиторської заборгованості	Чистий дохід від реалізованої продукції	ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3 ф. 4 р. 1615 гр. 4 + 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	
16. МК.12 - показник оборотності основних засобів	Період повного обороту основних засобів підприємства	Основні засоби Чистий дохід від реалізованої продукції (заробітних страхових премій)	—	ф. 1-м (1-м) р. 1010 гр. 4 ф. 2-м (2-м) р. 2000 гр. 3
17. К.11 - показник оборотності дебіторської заборгованості	Рішорена кількість днів реалізації продукції, необхідна для забезпечення розрахунків за кредиторською заборгованістю	Поточна дебіторська заборгованість із товарищ. роботи, послуги Чистий дохід від реалізованої продукції	ф. 1 р. 1125 гр. 4 + 365 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	—

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1.

18. МК.13 - показник чистого прибутку до оподаткування	Частка чистого прибутку до оподаткування в загальному обсязі реалізованої продукції	Чистий прибуток (збиток) до оподаткування Чистий дохід від реалізованої продукції	—	ф. 2-м р. 2000 + р. 2120 - р. 2050 - р. 2180 + р. 2240 - р. 2270 гр. 3 ф. 2-м р. 2000 гр. 3 або ф. 2-м р. 2000 + р. 2160 - р. 2050 - р. 2165 гр. 3 ф. 2-м р. 2000 гр. 3
19. К.14 - показник оборотності кредиторської заборгованості	Період повного обороту кредиторської заборгованості	Поточна кредиторська заборгованість із товарищ. роботи, послуги Собівартість реалізованої продукції	ф. 1 р. 1615 гр. 4 + 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	—
20. К.15 - показник частки інтегрованих власників балансу	Частка акцій, що не має прямих відношень до спеціальної діяльності підприємства	Нонінтегровані активи Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1000 + р. 1040 + р. 1040 + р. 1050 + р. 1135 + р. 1160 гр. 4	—
			ф. 1 р. 1300 гр. 4	

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1.

2) К16 - показник операційного прибутку до відрахування амортизації	Частка операційного прибутку до відрахування амортизації в загальному обсязі реалізації продукції	Операційний прибуток (обітов) до відрахування амортизації	ϕ 2 р. 2190 + р. 2195 + р. 2515 гр. 3 ϕ 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3
		Чистий дохід від реалізації продукції	

*Ф - форма, р - рядок, гр - графа.

Продовження додатку Е
Таблиця Е.1.

Визначення класу боржника - юридичної особи для великого або середнього підприємства за інтегральним показником

№ з/п	Види економічної діяльності	Діапазон значень інтегрального показника за класами										
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	Більше ніж -4,65	Від -4,65 до -4,09	Від -4,09 до -3,52	Від -3,52 до -2,95	Від -2,95 до -2,39	Від -2,39 до -1,82	Від -1,82 до -1,26	Від -1,26 до -0,69	Менше ніж -0,69	Менше ніж +0,04	
2	Добування промисловості і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво: секції В, С, Е	Більше ніж -4,31	Від -4,31 до -3,61	Від -3,61 до -2,91	Від -2,91 до -2,22	Від -2,22 до -1,52	Від -1,52 до -0,82	Від -0,82 до -0,12	Від -0,12 до 0,58	Менше ніж 0,58	Менше ніж +0,04	
3	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів: секція G	Більше ніж -4,25	Від -4,25 до -3,68	Від -3,68 до -3,11	Від -3,11 до -2,54	Від -2,54 до -1,97	Від -1,97 до -1,39	Від -1,39 до -0,82	Від -0,82 до -0,25	Менше ніж +0,25	Менше ніж +0,04	
4	Інші: секції D, E, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U	Більше ніж -4,48	Від -4,48 до -3,85	Від -3,85 до -3,21	Від -3,21 до -2,58	Від -2,58 до -1,95	Від -1,95 до -1,31	Від -1,31 до -0,68	Від -0,68 до -0,04	Менше ніж +0,04	Менше ніж +0,04	

Продовження додатку Е.
Таблиця Е.1.

Визначення статусу боржника - юридичної особи для малого підприємства та індивідуального підприємця

№ п/п	Види економічної діяльності	Додатковий значення інтегрованого показника за класами									
		клас 1	клас 2	клас 3	клас 4	клас 5	клас 6	клас 7	клас 8	клас 9	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство: секція А	Більше ніж +5,94	Більше ніж +5,94	Більше ніж +5,05	Більше ніж +4,17	Більше ніж +3,29	Більше ніж +2,41	Більше ніж +1,52	Більше ніж +0,64	Менше ніж - 0,24	
2	Добування промисловості і розроблення кар'єрів, переробка промисловості, буровидобуток: секції В, С, Е	Більше ніж +2,84	Більше ніж +3,84	Більше ніж +3,36	Більше ніж +2,88	Більше ніж +2,40	Більше ніж +1,92	Більше ніж +1,44	Більше ніж +0,96	Менше ніж -0,48	
3	Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автомобільних засобів і мотоциклів: секція G	Більше ніж +4,30	Більше ніж +4,30	Більше ніж +3,83	Більше ніж +3,27	Більше ніж +2,71	Більше ніж +2,16	Більше ніж +1,60	Більше ніж +1,04	Менше ніж -0,49	
4	Інші: секції D, E, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U	Більше ніж +4,23	Більше ніж +4,23	Більше ніж +3,71	Більше ніж +3,19	Більше ніж +2,67	Більше ніж +2,15	Більше ніж +1,63	Більше ніж +1,12	Менше ніж -0,50	

Туте визначення банками України розміру кредитного ризику за акціями банківських організацій. Подання, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 30.06.2016р. № 351-Електронний ресурс / Документ «0351500-16, доступний в офіційного сайту Верховини рідів України - Реально доступу: <http://abn.gov.ua/laws/show/0351500-16:banan18n15>

Продовження додатку Е

Прямі витрати

Банківські витрати – це власні складові витрати, пов'язані з кредитами. Кредитні компанії можуть застосовувати певну базу і ставки, за якими вираховуються витрати.

Таблиця Е.2.

Основні види комісій, які часто застосовують банки для отримання додаткового прибутку або компенсації зниження ставки

Вид комісії	Характеристика комісії
Одноразова комісія за кредит	Сплатується одразу при отриманні кредиту. Може бути фіксованою або вираженою в процентах від суми кредиту або вартості застави.
Щомісячна комісія	Сплатується щомісяця разом з внесками для погашення кредиту та висотами. Може бути фіксованою, або залежати від суми заборгованості.
Плата за обслуговування	Сплатується за рух коштів на кредитному рахунок, перерахування кредитних грошей, перекази на користь автосалону, висотами та платіж готівки, плата за зарахування коштів для погашення заборгованості з іншого рахунку, тощо.
Штрафи та пеня	Штрафи пени за порушення умов кредитного договору. Штрафи можуть бути нараховані за дострокове погашення або прострочення платежів.

Таблиця Е.3.

Непрямі витрати на деякі додаткові послуги

Вид витрати	Характеристика
Страхування боргу	Безпечність банків зважає обов'язкового страхування кредитного боргу на випадок банкрутства клієнта.
Страхування життя	Для довгострокових кредитів на велику суму майже завжди вимагається застрахувати життя клієнта.
Страхування об'єкту, який виступає заставою	Заставне майно має бути застраховане, щоб у випадку втрати його вартості, якщо позичальник не поверне кредит, збитки погасила страхова компанія.
Послуги оцінки заставного майна	Для оцінки заставного майна зазвичай звертаються за послугами спеціалізованих агентств, послуги яких оплачуються окремо.
Послуги посередників	Кредитні брокери отримують комісію за свої послуги, яка може бути покладена на позичальника.

Продовження додатку Е

Таблиця Е.4

Прийняття забезпечення та коефіцієнти ліквідності забезпечення

Вид забезпечення-застави	Коефіцієнт ліквідності
Забезпечення	
Безумовно та безперечно гарантії безвідкритих резервів кредитування, що виконують функції фінансової гарантії ЕМВ-уровня країни, що мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard & Poor's або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств; банків та інших установ, що мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard & Poor's або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств; міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація)	1.0
Грошові позички, що розміщені в банку-кредитора на строк, не менший, ніж строк користування активами, за умови забезпечення безперервного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором, з урахуванням ринку перерахунку однієї валюти в іншу	1.0
Державні цінні папери із спеціальним репо, які тримуються як двосторонньому зговору між банком та його контрагентом про купівлю державних цінних паперів та одностороннім зобов'язанням контрагента випустити державні цінні папери, які обумовлено в договорі павою та на обумовлену дату	Державні, користуєчному коефіцієнту, встановленому НБУ для операцій рефінансування на дату врахування вартості забезпечення

Продовження додатку І

Таблиця Е.4

Застава	
Цінні папери, емітовані центральними органами виконавчої влади України або гарантовані Кабінетом Міністрів України	Дорівнює користуєчному коефіцієнту, встановленому НБУ для операцій рефінансування на дату врахування вартості забезпечення
Цінні папери, емітовані Національним банком України	1.0
Цінні папери емітентів, які мають інвестиційний кредитний рейтинг згідно з міжнародною шкалою, підтверджений агентством (компанією) Standard & Poor's або аналогічний рейтинг інших провідних світових рейтингових агентств (компаній), визначених в Положенні	Визначається внутрішнім положенням банку-кредитора, але не більше 1.0
Облигати міжнародних фінансових організацій на умовах, визначених своїм установчим актом, а або відповідно до міжнародного договору /країни здійснюють, емісія облигаций на території України	1.0
Майнові права на грошові кошти, розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку, який має інвестиційний кредитний рейтинг, за умови, що строк розміщення коштів не менший, ніж строк користування активами	1.0
Закони ощадки (депозити) сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти боржника чи майнового поручителя, що розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредитора на строк, не менший, ніж строк користування активами, за умови безперервного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором	1.0

Продовження додатку Б

Таблиця Б.4.

Банківські метали, що перебувають на зберіганні в банку-кредиторі, чи лінійні права на банківські метали, які розміщені на вкладному (депозитному) рахунку в банку-кредиторі на строку, не менший, ніж строки користування активами, за умови безперешкодного доступу банку-кредитора до зазначеного предмета зставки в разі невиконання боржником зобов'язань за кредитною операцією, що обумовлено договором	Визначається внутрішнім володінням банку-кредитора, але не більше 1,0
Нерухоме майно, що належить до житлового фонду (квартири)	0,74
Легкові автомобілі	0,75
Нерухоме майно, що не належить до житлового фонду (крім земельних ділянок)	0,6
Земельні ділянки, оформлені на правах власності, на яких розташоване нерухоме майно, що не належить до житлового фонду, і цілість яких безпосередньо використовуються в функціонуванні об'єкта	0,6
Інвестиційні облігації, емітовані фінансовою установою, більше ніж 50 відсотків корпоративних прав якої належить державі та/або державним банкам, цілість яких повністю покрита за цілими відношеннями згідно з законодавством України	0,8
Нерухоме майно, що належить до житлового фонду (будинки)	0,55
Земельні ділянки, оформлені на правах власності, на яких розташоване нерухоме майно, що належить до житлового фонду (будинки), і цілість яких безпосередньо використовуються в функціонуванні об'єкта	0,55
Транспортні засоби (крім легкових автомобілів)	0,7
Об'єкти у формі цільного майнового комплексу	0,5
Устаткування	0,5
Товари, прийняті на зберігання на складі згідно з складським свідоцтвом (протоком строку зберігання	0,4

Продовження додатку Б

Таблиця Б.4.

товару на підставі свідоцтва цього складу)	
Цінні папери (крім цінних паперів, які є предметом заставного іпотекування) – згідно з рейтингами, які внесені до першого рівня листингу та перебувають у листингу не менше трьох місяців після до дати розрахунку розміру кредитного ризику за активами	0,4
Цінні папери – згідно з рейтингами агентства з оцінки ризиків	0,4
Товари в обороті або в нарахуванні	0,3
Безкоштовні активи	0,4
Земельні ділянки (крім земельних ділянок, на яких розташоване нерухоме майно, що належить до житлового фонду), і цілість яких безпосередньо використовуються в функціонуванні об'єкта	0,4

*Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активами банківськими операціями: Положення, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 30.06.2016р. № 351: Електронний ресурс / Документ u0351500-16, доступний з офіційного сайту Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/u0351500-16/print>

%

%

Додаток Ж
Таблиця Ж.1.

КЛАСИФІКАТОР іноземних валют та банківських металів

1. Конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн - членів Європейського Союзу та базові метали (1 група)

№ з/п	Найменування валюти	Код валюти	
		цифровий	літерний
1	2	3	4
1	австралійський долар	036	AUD
2	болгарський лев	975	BGN
3	вона	410	KRW
4	гонконгський долар	344	HKD
5	данська крона	208	DKK
6	долар США	840	USD
7	злотий	985	PLN
8	євро	978	EUR
9	єна	392	JPY
10	канадський долар	124	CAD
11	куна	191	HRK
12	мексиканська песо	484	MXN
13	новозеландський долар	554	NZD
14	новий ізраїльський шекель	376	ILS
15	норвезька крона	578	NOK
16	сингапурський долар	702	SGD
17	ранд	710	ZAR
18	румунський лей	946	RON
19	форинт	348	HUF
20	фунт стерлінгів	826	GBP
21	чеська крона	203	CZK
22	шведська крона	752	SEK
23	швейцарський франк	756	CHF
24	юань <u>Республіки Китай</u>	156	CNY
25	СПЗ (спеціальні права запозичення)	960	XDR
26	золото	959	XAU
27	паладій	964	XPD
28	платина	962	XPT
29	срібло	961	XAG

(Примітка: "*" пункт 1 виключено на підставі Постанови Національного банку № 574/18-27.04.2010)

Продовження додатку Ж
Таблиця Ж.2.

До поточних неторговельних операцій належать операції,

згадані у підпунктах другого - дев'ятого першого пункту 4 розділу I

Положення про здійснення операцій із валютними цінностями:

2) платеж у вигляді прямих та кредитних (позикових);

3) платежі у вигляді відшкодувань за корпоративними правами, проактивних доходів за міжбанківськими та іншими доходами (прибутками) за об'єктами інвестиційної діяльності, що не пов'язані із відчуженням, продавом, ліквідацією, виконанням статутного капіталу;

4) платежі у вигляді процентів, нарахованих на кошти на поточних, виставлених (депозитних) рахунках;

5) операції з оплати прямих витрат, витрат старості, пенсій, відшкодувань, державної допомоги, міжбанківської допомоги, допомоги родичів, благодійної та гуманітарної допомоги, витрат і компенсацій, уключаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної працівникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, пов'язані з доглядом осіб, трудових обов'язків, жертвам політичних репресій, жертвам насильства переслідувань, членам їхніх родин і спадкоємцям, відшкодування за страховими випадками, виплати пенсій, пратів, устаткуванням коштів, коштів за договорами дарування;

6) виплати на підставі актів, рішень, ухвал і постанов судових органів, а також слідчих та інших правоохоронних органів;

7) оплата витрат, пов'язаних зі смертю фізичних осіб за кордоном (транспортні витрати і витрати на поховання);

8) операції з оплати витрат, що мають обов'язковий характер, (виставлених судовим, слідчим, арбітражним, нотаріальним та іншим правомочними органами (уключаючи оплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів) з іноземних держав, витрат іноземних адвокатів у разі порушення судових або кримінальних справ за кордоном;

9) оплата зборів (штрафів) та дій, пов'язаних з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності, уключаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном;

10) оплата фізичними особами лікування в медичних закладах в іноземній державі, а також оплата транспортування хворих на лікування за кордоном;

**Продовження додатку Ж
Таблиця Ж 2.**

<i>До поточних неторговельних операцій належать операції, зазначені у підпунктах другого – двадцять першого пункту 4 розділу I Положення про здійснення операцій із валютними цінностями:</i>
2) платежі у вигляді провентів за кредитами (позиками); 3) платежі у вигляді дивідендів за корпоративними правами, провентів доходу за цінними паперами та інших доходів (прибутків) за об'єктами інвестиційної діяльності, що не пов'язані з їх відкупом, продавом, ліквідацією, записом нових акційного капіталу; 4) платежі у вигляді провентів, нарахованих за коштами на поточних, вкладних (депозитних) рахунках; 5) операції з оплати пенсій, виплати стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної та гуманітарної допомоги, виплат і компенсацій, уключаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної працівникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, пов'язаних із виконанням ними трудових обов'язків, жертвам політичних репресій, жертвам насильства переслідувань, членам їхніх родин і спадкоємцям, відшкодування за страховими випадками, виплати пенсій, пенсій, унаслідок яких кошти, кошти на загальному державному; 6) виплати на підставі вироку, рішення, ухвал і постанов судових органів, а також слідчих та інших правоохоронних органів; 7) оплата витрат, пов'язаних зі смертю фізичних осіб за кордоном (транспортні витрати і витрати на поховання); 8) операції з оплати платежів, що мають обов'язковий характер, іноземних судових, слідчих, арбітражних, нотаріальних та інших повноважених органів (уключаючи оплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів) в іноземних державах, витрат іноземних адвокатів у разі порушення судових або кримінальних справ за кордоном; 9) оплата зборів (штрафів) за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти права інтелектуальної власності, уключаючи оплату послуг, які надаються патентними відомствами інших країн, і послуг патентних повірених за кордоном; 10) оплата фізичними особами лікування в медичних закладах в іноземній державі, а також оплата транспортування хворих на лікування за кордоном;

11) оплата фізичними особами навчання і стажування в навчальних закладах в іноземній державі, витрат пов'язаних із ними; 12) оплата фізичними особами участі в міжнародних симпозіумах, семінарах, конференціях, конгресах, виставках, ярмарках, культурних і спортивних заходах, а також інших міжнародних зустрічах, що відбуваються на території іноземної держави; 13) оплата фізичними особами літератури та передплатних видань, що надіслані за кордоном; 14) оплата витрат, пов'язаних із відрадженими за кордоном; 15) платежі, пов'язані з прийняттям спадщини; 16) платежі на утримання дипломатичних представництв, консульських установ України за кордоном та іноземних держав в Україні, представництв міжнародних та іноземних організацій, представництв іноземних банків та представництв юридичних осіб-нерезидентів в Україні, які не займаються підприємницькою діяльністю (інші операції, пов'язані з функціонуванням цих установ); 17) операції з виплати авторських гонорарів, пенсій, пенсій та інших виплат за використання об'єктів права інтелектуальної власності фізичних осіб; 18) оплата фізичними особами продукції, робіт, послуг, прав інтелектуальної власності, що надіслані за кордоном для власного споживання; 19) операції фізичних осіб у разі оформлення виїзду таких осіб за кордон на постійне місце проживання; 20) платежі на виконання зобов'язань за укладеними договорами з юридичними особами-нерезидентами стосовно відшкодування таких витрат, здійснених ними на користь фізичних осіб-резидентів, які постійно перебувають за межами України, як оплата праці або інших витрат, пов'язаних із виконанням ними професійних обов'язків; 21) оплата вступних, членських внесків до міжнародних організацій або інших юридичних осіб-нерезидентів.
--

Продовження додатку Ж

Таблица Ж.3.

Тарифи за акредитивами «Комерційний індустріальний банк»

[illegible]

Продовження доданку Ж

Таблица Ж.4.

Тарифи АГ "Райффайзен Банк Аваль" за кредитивами гарантіями та резервними кредитивами, розрахунками за інкасо, операціями з векселями та іншими послугами для корпоративних клієнтів

[illegible]

Продовження додатку Ж

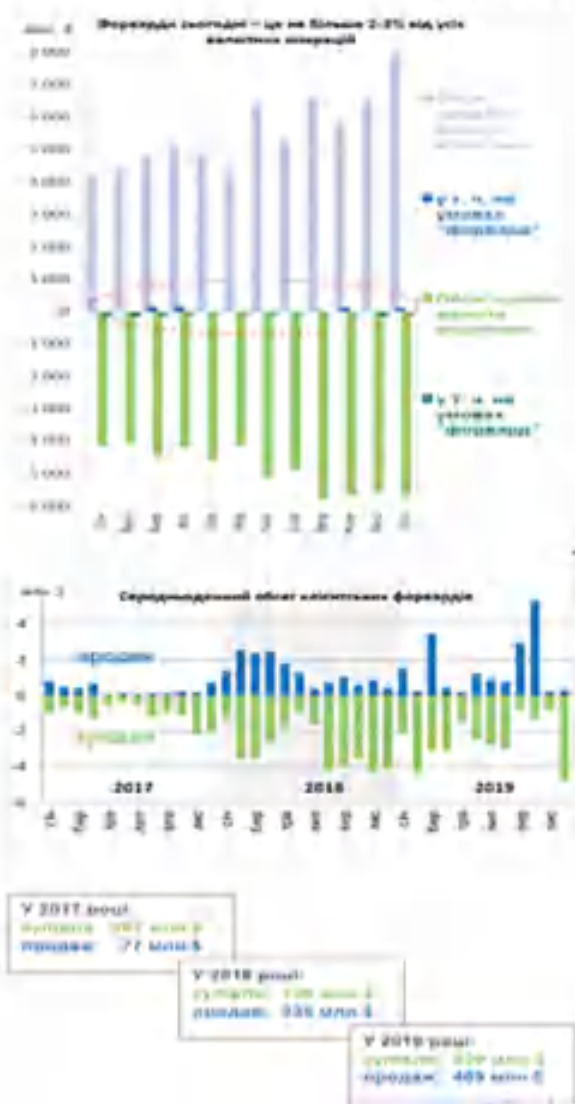

Рис. Ж.1. Використання форвардів в Україні

Продовження додатку Ж

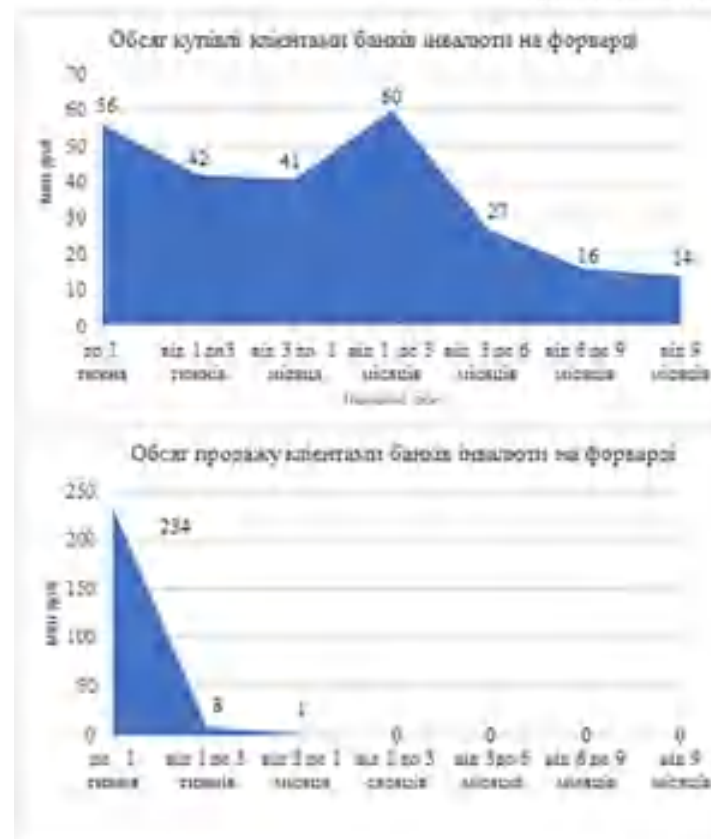
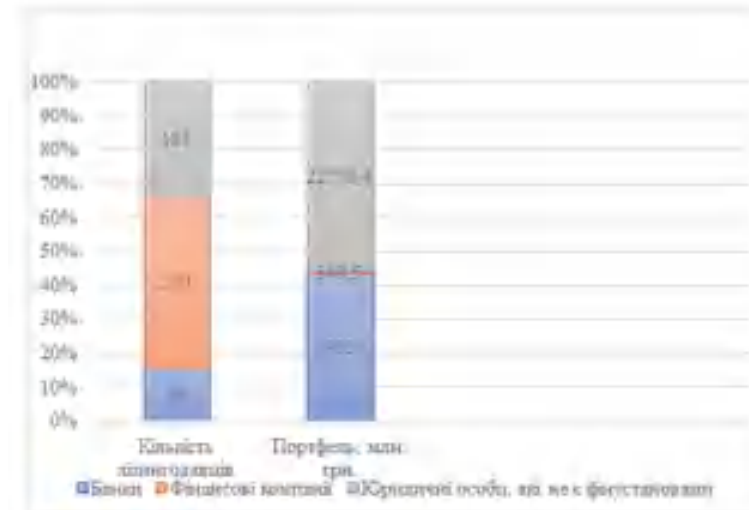

Рис. Ж.2. Обсяги купівлі-продажу клієнтами банків іноземної валюти на форварді

Продовження додатку Ж**Звідки береться форвардна ціна КУПІВЛІ валюти?****Звідки береться форвардна ціна ПРОДАЖУ валюти?****Рис. Ж.3. Формування форвардної ціни купівлі/продажу валюти****Додаток И****Рис. И.1. Лізингодавці в Україні**

Продовження додатку II

Таблиця II.1.

Порівняльна характеристика факторингу та форфейтингу

Критерій	Факторинг	Форфейтинг
Придатність до фінансування	Споживчі та інвестиційні товари та послуги	Інвестиційні товари
Строк дії	Короткострокові зобов'язання до 180 днів	Залежно від кредитоспроможності експортера термін вимог, що купуються, обмежується, як правило, від 180 днів до 5 років, а в деяких випадках - до 7 років.
Обсяг фінансування	Як правило, до 80-90% від суми рахунку	Номінальна вартість вимоги мінус дисконт
Передумова застосування	Достатня платоспроможність постачальника	Першокласні адреси боржників або впливовий банк-гарант, достатня платоспроможність боржника
Особливості	Часто пов'язаний з додатковими послугами (бухгалтерія, інвентаризація, ведення статистики)	Загальне здійснення лежить на форфейтару
За строками	Приймаються вимоги строком до 1 року	Приймаються довгострокові векселі (строком більше 1 року)
За сумою	Нема обмежень	Великі суми, зазвичай починаючи від 500 тис. USD
За сферою обороту	В основному на внутрішньому ринку	В основному при міжнародних операціях
За обліком ризиків	Можливий регрес вимог на покупця	Без регресу на експортера
За валютою	Широке коло валют	Тільки в СКБ
Додаткові гарантії	Вимагаються не завжди	Обов'язковий банківський аваль

Продовження додатку II

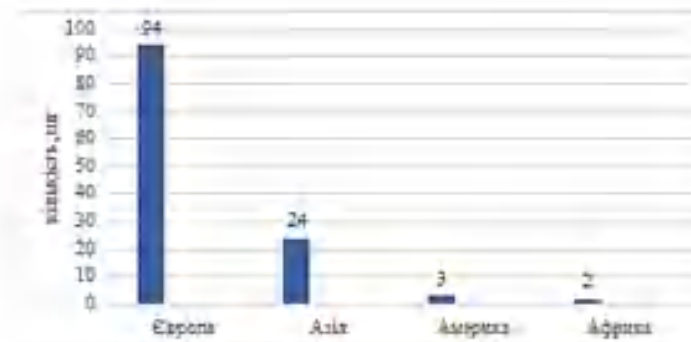

Рис. II.2. Кількість учасників IFA

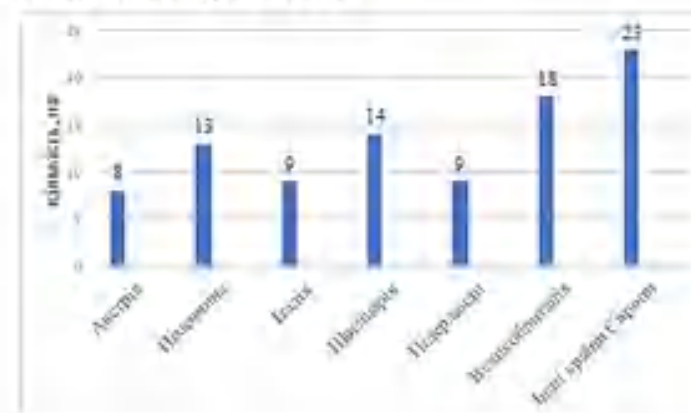

Рис. II.3. Переважена кількість учасників IFA за країнами Європи

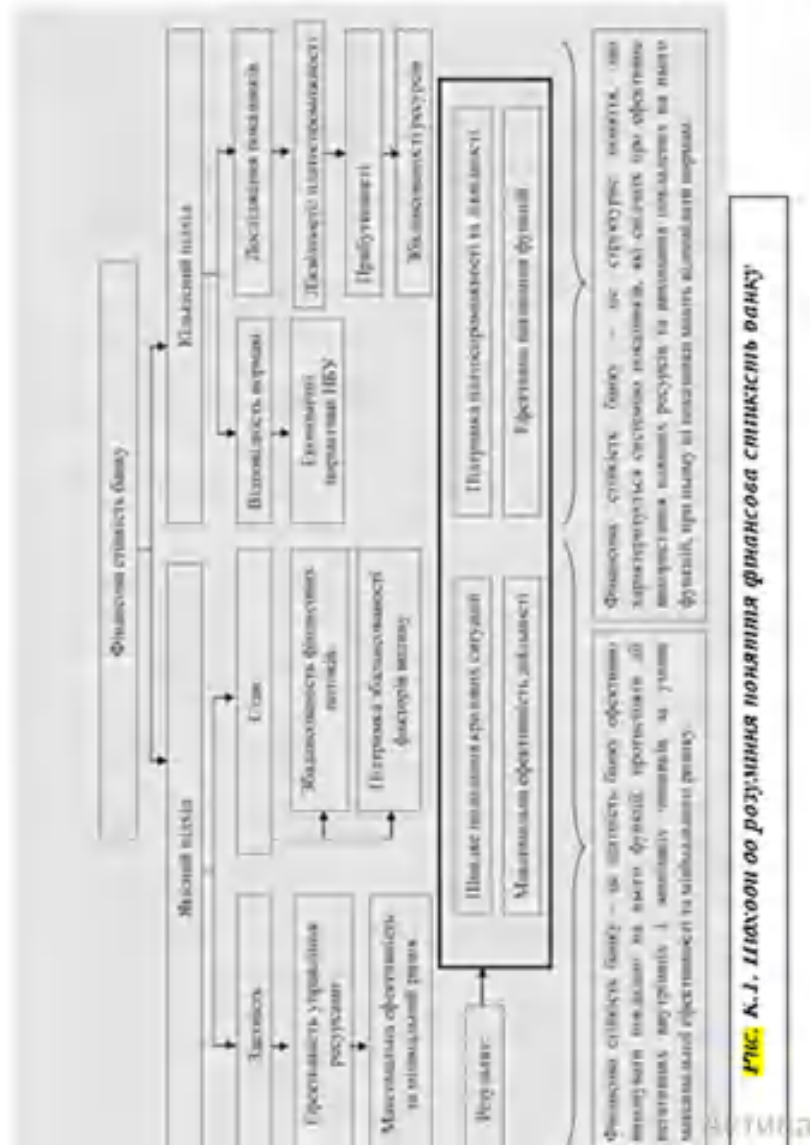
<https://ifa.org/membership-directory/>

Рис. П.5. Основні джерела продажу продуктів пi страхування життя в країнах Європи*

Шкурда О.О. «Взаимозависимость» - як перспективна форма комерційної банків та страхових / Шкурда О.О. // Інноваційна економіка. - 2013. - № 8. - С. 275-280. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nak_2013_8_60

Додаток К

Продовження додатку К

Таблиця К.1.

Основні індикатори фінансової стійкості банківської системи за період 2015-2019 рр.

Показник	Середнє на 01.01 відповідного року				
	2015	2016	2017	2018	2019
Співвідношення регулятивного капіталу та зваженого за ризиком активів (H2)	15,60	12,31	12,69	16,10	16,18
Співвідношення регулятивного капіталу I рівня та зваженого за ризиком активів	11,21	8,30	8,96	12,12	10,52
Співвідношення невідшкодованих кредитів без урахування резервів та капіталу	61,07	129,02	89,37	70,18	60,20
Співвідношення невідшкодованих кредитів та сукупних зважених кредитів	18,98	28,03	30,47	54,34	52,85
Норма прибутку на активи	-4,24	-5,34	-12,47	-1,76	1,60
Норма прибутку на капітал	-31,95	-65,51	-122,17	-15,34	14,61
Співвідношення процентної маржі та валового доходу	48,46	39,00	45,94	50,20	52,02
Співвідношення непроцентних витрат і валового доходу	59,85	54,40	60,91	76,14	61,92
Співвідношення ліквідних активів та сукупних активів	26,40	33,00	48,53	53,94	51,14
Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань (H5)	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52
Співвідношення чистого надлишку позані в іноземній валюті та капіталу	31,69	136,03	118,88	89,61	134,77

Статистика індикаторів фінансової стійкості: Офіційний сайт Національного банку України (Електронний ресурс) – Режим доступу до ресурсу: https://bank.gov.ua/content/uk/publiccategory?cat_id=44575.

Продовження додатку К

Таблиця К.2.

Компоненти індексу Bank FinScore

Фінансовий індикатор	Значення
Блок 1. Нормативи НБУ	
H1 - Регулятивний капітал	РК = Основний капітал + Додатковий капітал - Корекції
H2 - Норматив достатності регулятивного капіталу	співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважаючи на ступінь кредитного ризику
H3 - Норматив достатності основного капіталу	співвідношення основного капіталу до загальних активів банку
LCR - Коefіцієнт ліквідності	співвідношення високоліквідних ліквідних активів банку до суми, необхідної для покриття різниці витрат коштів з банку протягом 30 днів
H5 - Норматив короткострокової ліквідності	співвідношення активів до зобов'язань з короткостроковим погашенням до одного року
H7 - Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента	співвідношення сукупної суми всіх кредитів банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наліжних банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку
H8 - Норматив величез кредитних ризиків	співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків щодо контрагентів, груп пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб до регулятивного капіталу банку
H9 - Норматив максимального розміру кредитного ризику зі операціями з пов'язаними особами	співвідношення сукупної суми всіх кредитів банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наліжних банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку
H11 - Норматив інвестування в інші папери окремі за кожною установою	співвідношення розміру коштів, які інвестуються на придбання акцій (пайів, часток) та інвестиційних сертифікатів окремі за кожною установою, до статутного капіталу банку
H12 - Норматив загальної суми інвестування	співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (пайів, часток) та інвестиційних сертифікатів будь-якої юридичної особи, до статутного капіталу банку
H13-1 - Норматив ризику загальної довгої відкритої валютної позиції	співвідношення загальної величини довгої відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у

<https://youcontrol.com.ua/contractor/financial-scoring-method-bank>

Продовження додатку К

Таблиця К.3.

Показники роботи ТОП-13 банків України станом на 1 квітня 2019 року
додатку

Банк	MarketScore	Активи, млн грн	Кредити, млн грн	Депозити, млн грн
ІНГ Банк Україна	A	10 650	7 227	5 387
Креді Агріколь Банк	A	35 115	24 790	28 482
ОТП Банк	A	34 357	22 768	26 824
ПриватБанк	A	281 637	54 776	221 233
Прокредит Банк	A	21 075	16 678	12 165
Райффайзен Банк Аваль	A	74 919	45 939	55 571
Сітібанк	A	22 716	6 072	19 711
Укрсиббанк	A	49 238	22 807	37 573
Дойче Банк ДБУ	B	2 591	1 152	2 154
Ідея Банк	B	4 599	3 586	3 489
Піреус Банк МКБ	B	2 686	1 266	1 662
Правекс-Банк	B	4 791	767	2 600
СЕБ Корпоративний Банк	C	1 913	755	1 301

Продовження додатку К

Таблиця К.4.

Доходи і витрати банків країни (млн грн)

Показники	січень-грудень 2017р.	січень-грудень 2018р.	січень-грудень 2019р.
ДОХОДИ	178 054	204 554	243 102
процентні доходи	124 009	140 803	152 954
комісійні доходи	37 138	50 989	62 057
результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу	7 224	1 853	16 225
інші операційні доходи	7 563	8 589	8 147
інші доходи	1 349	1 809	2 809
повернення списаних активів	1 070	332	909
ВИТРАТИ	204 543	182 213	184 746
процентні витрати	70 971	67 780	74 082
комісійні витрати	9 650	13 159	18 086
інші операційні витрати	11 719	16 800	11 790
загальні адміністративні витрати	44 202	33 670	62 936
інші витрати	15 116	2 011	2 379
відрахування в резерви	49 206	23 758	10 714
податок на прибуток	3 631	3 057	4 789
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)	-26 491	22 339	58 356

Таблиця К.5.

Структура доходів і витрат банків України, %

Показники	01.01.2018р.	01.01.2019р.	01.01.2020р.
ДОХОДИ	100,0	100,0	100,0
процентні доходи	69,6	68,8	62,9
комісійні доходи	20,9	24,9	25,3
результат від переоцінки та від операцій купівлі-продажу	4,1	0,9	6,7
інші операційні доходи	4,1	4,2	3,4
інші доходи	0,8	0,9	1,2
повернення списаних активів	0,6	0,3	0,4
ВИТРАТИ	100,0	100,0	100,0
процентні витрати	34,7	37,2	40,1
комісійні витрати	4,7	7,2	9,8
інші операційні витрати	5,7	9,2	6,4
загальні адміністративні витрати	21,6	29,5	34,1
інші витрати	7,4	1,1	1,3
відрахування в резерви	24,1	13,0	5,8
податок на прибуток	1,8	2,8	2,8
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)	x	x	x

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Комп'ютерне верстання
В. Ситник

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

С В І Д О Ц Т В О
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 13059 від 01.11.2018 р.

Видруковано з готових діапозитивів
у ФОП Стадник С.О.
79034, Україна, м. Львів, вул. Навроцького, 69,
тел. (38-032) 247-99-82,
Свідectво держреєстру: серія BO2, №967439 від 21.09.2009